

బాలప్రౌఢ వ్యాకరణద్వర్ణిని

ప్రకాశం

మే - 1993

ముప్పది చూపాయలు

డాక్టర్ అంబటిపూడి నాగభూషణం
డాక్టర్ కె.వి.కె. సంస్కృతకళాశాల
3/3 అరండల్ పేట, గుంటూరు-3.

శ్రీ లక్ష్మీగణపతి ప్రింటర్స్
2/4 అరండల్ పేట, గుంటూరు-3.

కా ని క

మాట అందని, మనసు నిండిన,

మంచిఅనుచరుతో, చిరంజీవులు

కళ్లేపల్లి శ్రీరామమూర్తి

చల్లా రాజారాం

వేదాంతం నరసింహమూర్తి

అత్మీయతప

కృతజ్ఞతలు

జననీజనకు లాచిల క్షేప్రసాదులకు సాష్టాంగప్రణతులు.

లక్ష్మణాక్షరభిక్షు బెనిచిన పూజ్యగురువర్యులు,

శ్రీ హేతవోలు నామబ్రహ్మాంగారికి పాదాభివందనములు.

ఈ గ్రంథముకూర్పులా సహకరించిన

తత్త్వద్ గ్రంథములకు, తత్కర్తలకును,

ఈ వ్యాసంగమునఁ బ్రోత్సహించు పెద్దలకు,

సహకరించుమిత్రులకు,

ముద్రించిన శ్రీ లక్ష్మీగణపతి ప్రెస్సువారికి.

కృతజ్ఞతలు.

బాలప్రౌఢవ్యాకరణములందలి విద్యాధులకు మాత్రము, అత్యవసరముని యప్పుడు తోచినవ్యాసములు, అందలిముఖ్యపదములవివరణము నిందు కూర్చుబడినది. రూపప్రక్రియాభాగ మలివిస్త్యతమై గ్రంథ విస్తృతహేతు వగుటఁ దన్మార్గము, పరీక్షల నుద్దేశించి కాక యథార్థము తెలియుటకు మాత్ర మించుక చేర్చబడినది.

బాలప్రాథవ్యాకరణవిగ్రహిణీవిషయసూచిక

1. వ్యాకరణము - ప్రయోజనములు 1

1. వ్యాకరణము. 2. వ్యాకరణప్రయోజనము, భాషను సులువుగా నేర్చుట. సందేహనివారణము, కావ్యభాషావగతి, సాధుశబ్దవివేకము. కృత్తద్ధితాదిజ్ఞానము.

2. ప్రయోగశరణం వ్యాకరణమ్ 5

1. ప్రయోగమూలకత్వము 2. ప్రయోగప్రదర్శనము - 3. ప్రయోగప్రామాణ్యవర్ణనము, 4. భిన్నలక్షణతీరస్కారము 5. ప్రయోగవర్ణనము. 6. ప్రయోగప్రాశస్త్యప్రకటనము 7. ప్రయోగలక్షణము, 8. అనేకవ్యాకరణోత్పత్తి

3. తెలుగునకు వ్యాకరణదీపము చిన్నది. 9

కారణములు, అలభ్యవ్యాకరణములు, సంస్కృతసమలక్షణము, బాలవ్యాకరణము - పుష్కలమా? సూత్రాంధ్రములు, త్రిలింగలక్షణశేషము, పుష్కలత సుభవమా? తెలుగు వ్యాకరణప్రశస్తి.

4. పేరునకు బాలవ్యాకరణము

అయ్యును విషయవివేచనమున వాటి వేవిఉద్దేశము. 13

1. బాలవ్యాకరణము, 2. వైకేవ్యము 3. విషయవివేచనము లక్ష్యవిస్తృతి, విషయవిభాగము, ఆచ్ఛికనిరూపణము, కారక సమాసవివరణము, కృత్తద్ధితనిరూపణము, రచనావిధానము స్పష్టత, సంస్కృతప్రదాయానుసరణము, ఐహులక్ష్య సంగ్రహణము, పరిణాతి - ప్రామాణ్యము.

5. సూరిసూత్రరచనాపటిమ 17

1. సూత్రాత్మకరచనము, 2. సూత్రలక్షణము, 3. సంస్కృత

సంప్రదించుము, సూత్రలక్షణము - అర్థము, అసంపద్యము, సారవంతము, విశ్వతోమము, అర్థము, అసంపద్యము, 3. సూత్ర సూత్రవైశిష్ట్యము, గ్రహణధారణయోగ్యత, లక్షణక్రమము, 5. సూత్రభేదములు సంజ్ఞాపరిభాష, విధి, వియము, అతిదేశము, అనికారము,

6. బాలవ్యాకరణము రచనాప్రణాళిక.

24

1. బాలవ్యాకరణరచనాలక్ష్యము, 2. రచనాప్రణాళిక, విషయవిభాగము, విషయక్రమము, సంజ్ఞాములు స్వాతంత్ర్యము సూత్రనిర్మాణము, వార్తకములు, సంగ్రహనివరణము, సంస్కృత లక్షణానువాదము, పూర్వగ్రంథపరామర్శనము, ప్రక్రియనిర్వహణము, లక్ష్యయోజనము.

7. ప్రౌఢవ్యాకరణము - రచనాప్రణాళిక

31

1. త్రిలింగలక్షణశేషము 2. రచనాలక్ష్యము 3. అసాధారణ లక్షణము 4. రచనా ప్రణాళిక, చింతానుణిశేషము, బాలవ్యాకరణానుసరణము, ఇతరలక్షణనివేచనము, విశేషలక్షణము, అంగ వ్యాకరణప్రభావము, ప్రయోగప్రదర్శనము.

8. ప్రౌఢవ్యాకరణము నామసార్థక్యము

35

ప్రౌఢవ్యాకరణము, సంజ్ఞార్థము, సార్థక్యము? - రచనాలక్ష్యము, లక్షణ మసాధారణము, అరుదయసప్రయోగాలు, వాక్యప్రకరణము.

9. త్రిలింగలక్షణశేషము నామసార్థక్యము

38

1. త్రిలింగలక్షణశేషము 2. సంజ్ఞార్థము 3. సార్థక్యము 4. అధారములు, అపూర్వవ్యాకరణము, బాలవ్యాకరణమాత్ర శేషమా? చింతానుణి శేషము త్రిలింగలక్షణముల కెల్ల శేషమే.

10. ప్రౌఢవ్యాకరణము-బాలవ్యాకరణమునకు శేషగ్రంథము. 43
 ప్రౌఢవ్యాకరణము, బాలవ్యాకరణ శేషము, వివరణా
 త్మకములు, సవరణములు, పూరణములు, విశేషలక్షణము.

11. బాలవ్యాకరణము శాసనాత్మకము - 47
 ప్రౌఢవ్యాకరణము వర్ణనాత్మకము
 1. శాసనాత్మకత్వము, బాలవ్యాకరణము-శాసనాత్మకము
 2. వర్ణనాత్మకత, ప్రౌఢవ్యాకరణము-వర్ణనాత్మకము.

12. బాలప్రౌఢవ్యాకరణములు-సంస్కృతవ్యాకరణప్రభావము. 50
 తెలుగువ్యాకరణము, సంస్కృతవ్యాకరణప్రభావము
 1. బాహ్యనిదర్శనములు, పరిచ్ఛేదవిభాగము, సూత్రాత్మకరచనము
 వృత్తిరచనము, వార్తకములు, ఉదాహరణములు, 2. ఆభ్యంతర
 నిదర్శనములు, సంజ్ఞలు, ఇత్తులు, ప్రత్యాహారాలు, పరిభాషలు,
 కార్యవిధానములు, జ్ఞానవిధానము, (అనికారి)సూత్రవిశేషము,
 రూపసాధనవిధానము, నిసాతలు, ఇతరములు.

13. బిందువు 57
 1. భేదములు : సిద్ధఖండబిందువు, సిద్ధపూర్ణబిందువు,
 సాధ్యఖండబిందువు, సాధ్యపూర్ణబిందువు 2. బిందుస్థితి : పరుష
 సరళములకు ముందే, నుడితోలిహ్రస్వముపై ఖండమే, దీర్ఘముపై
 సాధ్యపూర్ణము లేదు; అరసున్నకు నిమనున్న, లోపము.

14. దంత్యతాలవ్యచజలు 59
 1. తాలవ్యములు 2. దంత్యము 3. ఉభయములు 4. సాంస్కృతిక
 చజలు 5. సాంస్కృతికదంత్యచజలు 6. రాజు 7. దంత్య
 తాలవ్యముల సవర్ణత 8. సావర్ణ్యప్రయోగము.

15. ద్రుతము 63

ద్రుతసంజ్ఞ 1. సకారము 2. సాధారణము కాదు 3. సువర్ణము
4. అసాధారణము 5. ద్రుతస్వరూపము.

16. ద్రుతప్రకృతికములు - కళలు 66

ద్రుతము - ద్రుతప్రకృతికములు

సంబంధాలు. 1. ప్రథమాకయిపట్టియొక్క ఇతరములయినవిభక్తులు
2. నేనుతానుపదంబులు. తిజంతములు, 3. ఉత్తమపురుషైకవచ
నంబులు 4. భూతతద్ధర్మాద్యర్థకప్రథమపురుషైకవచనంబులు
ఆశీరాద్యర్థంబు లయినఎఱువవర్ణకంబులు. అన్యాయములు
శతృతుమానంతర్యచేదాద్యర్థకంబులు 7. వలెప్రభృతులు
కళలు : సంబంధములు - ప్రథమాకయిపట్టి యొక్క విభక్తులు
తిజంతములు - ఉత్తమపురుషైకవచ నేతరములు
అన్యాయములు - క్షార్వర్థకాదులు

17. లఘులఘుయరలవలు 69

18. భాషావర్గీకరణము 71

1. తత్సమము 2. తద్భవము 3. దేశ్యము 4. గ్రామ్యము
5. గ్రాహ్య (అనింద్య) గ్రామ్యము
1. సంస్కృతసమము 2. ఆచ్చికము

19. బాలప్రాథమ్యకరణమతథేదములు - తత్సమములు 74

1. కారము 2. విశ్వకర్ముడు 3. రాజు 4. విధము 5. దంష్ట్ర
6. అర్హువు-ధర్మపు 7. రావూ 8. బాహు 9. మల్లుడు

20. బాలప్రాథమ్యకరణమతథేదములు - దేశ్య తద్భవములు 78

తద్భవము : 1. కాఱియ

దేశ్యములు : 2. కోట 3. పేట 4. కన్య 5. ఎల్లను

6. ఎల్లన్ శిష్యులన్

21. బాలప్రౌఢవ్యాకరణ మతభేదములు - గ్రామ్యములు 80

1. గ్రామ్యము 2. కపిలకన్నులు (కపిలగడ్డము కపిలజడలు)
3. ప్రాణగొడ్డము 4. కఱకంఠుఁడు

22. బాలప్రౌఢవ్యాకరణ మతభేదములు - సంధిరూపములు 83

1. ఎఱింగెఱింగి 2. చిట్టడవి 3. వీరల్లాపించినన్ 4. అఁద
- చందములు 5. బచ్చింట 6. పూరెమ్మ 7. నెన్నఁడుము 8. అడిదె
- చూ. పుట. 279, 280)

23. బాలప్రౌఢవ్యాకరణములు అచ్చంఘులు 86

1. ఉత్త్యసంధి 2. ఇత్త్యసంధి 3. అత్త్యసంధి 5. ఆప్రమేడితసంధి
6. ఆర్యాద్యర్థకసంధి 6. అపదసంధి 7. ద్రుతపూర్వస్వరసంధి
8. ద్రుతద్విత్వము 9. ఋఋ పరకత

24. బాలప్రౌఢవ్యాకరణములు - ఆగమసంఘులు 89

ఆగమము లుగాగమము, రుగాగమము, నుగాగమము,
అలిగాగమము, వుగాగమము, పుగాగమము, ముగాగమము.

25. ఆప్రమేడితసంఘులు 93

ఆప్రమేడితము. 1. (పరరూప) సంధి 2. 'ట్ట'అదేశము 3. విధక్తి
లోపము 4. అంతిమాక్షరలోపము 5. ముమజ్జింపము 6. దీర్ఘము
7. అఁదదుకు ప్రభుతులు 8. గిగీలు

26. గసడదవాదేశము 94

గసడదవాదేశము. 1. ప్రథమమీద 2. క్రియలమీద
3. సాంస్కృతికములకు లేదు 4. 'గడవ'లు 5. ద్వంద్వమున
6. ఆదేశాభావము

27. ద్రుతకార్యాలు : 95

1. పూర్వస్వరసంధి 2. ద్విత్వము 3. మీఁదసరితాదేశము
4. బింగువు సమ్మిద్ధస్థలములు 5. లోపము సమ్మిద్ధస్థలములు

6. సంక్షేపము నిషిద్ధస్థలములు 7. ద్రుతస్వరలోపము. 8. స్వత్వము
నిషిద్ధస్థలములు 9. ద్రుతముపై నకారము 10. మకారాదేశము.

28. అలక్షమాససంధికార్యములు 100

అలక్షమాసము 1. ఇత్వము 2. అలిగాగమము 3. సవిభక్త్యలక్షమాసము 4. తలబ్రాలుప్రభృతులు 5. నన్నబోలె ప్రభృతులు - లుగలక్షమాసములు

29. అనుకరణసంధికార్యములు 103

అనుకరణము, అనుకరణరాహిత్యము 1. విస్మయలోపము 2. ఓత్వము 3. ద్విత్వము 4. వైకల్పికద్విత్వము 5. వుగాగమము, హ్రస్వమురాదు 6. ముగాగమము

30. తెలుగువిభక్తులు 104

1. ప్రథమ 2. ద్వితీయ 3. తృతీయ 4. చతుర్థి 5. పంచమి 6. షష్ఠి 7. సప్తమి

31. సంబోధనమున చేరుశబ్దములు 106

1. ఓ, న్యసభానము 2. ఓయి 3. ఓసి 4. ఓరి 5. ఓ. ఓ. 6. కాన 7. అల-అలా.

32. సంబోధనకార్యములు 109

1. ఏకపదసాంతములు, 1. ముట్టోపము, 2. అత్తము, 3. అ-ఇ-నీర్లము, 4. పుత్రము, 11. బహువచనాంతములు, 5. ఆరగాగమము, 6. వైకల్పికారగాగమము.

33. సంస్కృతశబ్దాలు - శశ్చయము లగువిధానము

అకారాంతాలు

110

హ్రస్వము 1. పులంజములు - 1. ఉత్త్యమజ్జము 2. ముట్టోపాదులు 3. లకారము - కేళము 4. నిగాగమము 5. సగాగమము 6. మగాగమము 11. స్త్రీలింగములు 1. ప్రథమైకపదనలోపము 2. స్త్రీబతుల్యత

III. నపుంసకలింగములు 1. మునర్జకముగాగమాదులు 2. ము
లోపము 3. ములోపదీర్ఘాలు 4. ఉత్పవనర్థాలు 5. పుంలింగశుల్కత
6. నక్-నుగాగమాలు.

34. ఇకారాంతాలు 116

హ్రస్వము 1. ప్రథమైకవచనలోపము 2. సాంబోధనము
3. నుశువిభక్తులు-ఇత్వము 4. బహుత్వము-ఉత్వము.

35. ఉకారాంత(ఓకారాంత)ములు 118

హ్రస్వము అమహత్తులు 1. పునర్జకము 2. పులోపము
3. పుగాగముము 4. నక్-నుగాగమాలు
మహత్తులు 1. పుషుజ్వర్ణాలు

36. ఋకారాంతములు : 121

1. అత్వస్త్రీవద్భావములు 3. విధాత్రాదులకు వికల్పము
3. స్త్రీలింగములు-స్త్రీప్రత్యయాంతములు

37. ఐకారాంతములు-ఔకారాంతములు 123

ఐకారాంతము-రై 1. ఓత్వము-ప్రథమైకవచనలోపము 2. ఈ
శుల్కత. ఔకారాంతములు-న్ల-నా- 1. ఓత్వము - ప్రథమైక
వచనలోపము 2. నావ 3. నావి.

38. హలంతములు-సామాన్యవిధానములు 125

1. ప్రథమైకవచనాంతశుల్కములు : ఉ గా గ మ ద్విత్వములు,
ప్రథమైకవచనలోపాదికము, మకౌదులు, 2. ద్వితీయైకవచనాంత
శుల్కములు : మకారలోపము-మకౌదులు, 3. ఉభయములు
4. స్త్రీప్రత్యయాంతములు 5. భవచ్ఛత్రాదులు.

39. తకారాంతములు 128

1. ప్రథమైకవచనాంతశుల్కనామములు : ఉగాగమద్విత్వములు
తకారలోపము, ఆనాదేశము, 2. ద్వితీయైకవచనాంతశుల్కనామ
ములు, మకారలోపము-మకౌదులు.

40. సకారాంతములు

139

1. ప్రభుమైకవచనాంతములు 2. మౌనములు
3. శ్వాసము 4. రాజు 5. విశ్వకర్మాదులు 6. విశ్వకర్మము
7. బ్రహ్మ 8. ఆత్మాదులు 9. స్త్రీలింగములు. స్త్రీప్రత్యయములు.

41. సకారాంతాలు

131

1. సంస్కృతప్రాతిపదికలే 2. అపరస 3. అమహత్తులు, సలోపము. సలోపాభావపక్షము - ఉగాగమద్విత్వాలు, మనఃప్రభృతులు, వైకల్పికద్విత్వము, పయఃప్రభృతులు - సలోపాభావము 4. మహత్తులు: సలోపము, ద్వితీయైకవచనాంతములు 5. సలోపస్త్రీనద్యావములు 6. స్త్రీలింగములు - స్త్రీప్రత్యయములు.

43. నిత్యైకవచనాంతాలు - నిత్యబహువచనాంతాలు

134

1. నిత్యైకవచనాంతములు : అక్కడాదులు, సస్యవాచకములు, సంభారవాచకములు, లోహవాచకములు, సమానార్థకములు, గూఢరసవాచకములు. 2. నిత్యబహువచనాంతములు : అందర్వాదులు, అదర్వాదులు, ధాన్యవాచకములు, కొన్ని క్రీడావాచకములు.

43. బహువచనము - ఆచ్ఛికశబ్దములందు మార్పులు

136

1. బహువచనము పరమగునపుడు కలుగుమార్పులు 1. ఉత్తము 2. చుట్టు, 3. గుట్టు, 4. అలఘులకారము, 5. ంము, 6. తి, 7. ంక్ 8. ఉత్తలోపము 9. అంతిమాక్షరలోపము. || బహువచనమున కగుకార్యములు 1. లఘురేఫము 2. అలఘురేఫము 3. 'ండ్' పూర్వగమము 4. 'మన్' పూర్వగమము.

44. బౌద్ధవిధక్తికములు

139

1. బౌద్ధవిధక్తికములు 2. బౌద్ధవిధక్తికస్థలములు 3. ఇచర్ణము
4. టివర్ణము 5. తివర్ణము 6. బౌద్ధవిధక్తికములు - అత్సము
7. టితిపరకకార్యాలు : బిందువు, అత్సము, ఇత్సము.

45. కారకములు :

142

1. కారకము 2. కారకభేదములు : కర్తృకారకము, కర్మకారకము, కరణకారకము, సంప్రదానకారకము, అపాదానకారకము అధికరణకారకము.

46. ప్రథమాదివిధక్తుః-అవి నచ్చుస్థలములు

144

- విధక్తి 1. ప్రథమ : 1. ప్రాతిపదికార్థము 2. సంబోధనము
3. ఉక్తార్థము 4. భావార్థకాదియోగము 5. కాలార్థములు
- II. ద్వితీయ : కర్మార్థము III. తృతీయ : 1. చేత(చే)కర్తృర్థము
2. హేతువు 3. కరణము 4. గ్రహ్యార్థకాదియోగము II. తోడ(తో)
1. కరణము 2. సహార్థము 3. తుల్యార్థకాదియోగము 4. అముఖ్యకర్మ
5. ఉపయోగము. IV. చతుర్థి : 1. సంప్రదానము 2. ఉద్దేశము.
- V. పంచమి : i. వలన-అపాదానము, ii కంటె, 1. అన్యార్థకాదియోగము
- 2 నిర్ధారణము iii పట్టి-హేతువు. VI. షష్ఠి- i. కు. 1. అముఖ్యకర్మము
2. వీపు-కాలపరిమితి 3. ఇతరవిధక్త్యర్థములు. ii. యొక్క-శేషము iii. లోపల-నిర్ధారణము

47. ఒక విధక్తికి మఱి యొకవిధక్తి :

150

1. ప్రథమ : ద్వితీయకు, తృతీయకు, సప్తమికి. 2. ద్వితీయ : తృతీయాసప్తములకు, పంచమికి, షష్ఠికి. 3. షష్ఠి : ప్రథమకు-యొక్క. 4 సప్తమి : తృతీయకు.

48. విశేషణములు :

153

- విశేషణము, విశేషణభేదములు 1. జాతిప్రయుక్తవిశేషణము
2. క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము 3. గుణప్రయుక్తవిశేషణము
4. ద్రవ్యప్రయుక్తవిశేషణము 5. సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము
6. సంజ్ఞాప్రయుక్తవిశేషణము.

49. విశేషణము-లింగవిభక్తివచనములు

154

- విశేష్యగుణము 1. లింగవ్యత్యాసము: స్త్రీలింగము-క్లిబత్వము
2. మహత్త్వ-అమహత్కార్యము 11. విభక్తివ్యత్యాసము 1. షష్ఠికి
ప్రథమ 2. ద్వితీయ-ప్రథమ 3. భావ్యద్యత్తవ్యవధానము-ప్రథమ
4. ద్వితీయాదులు - ప్రథమ 5. సర్వనామసంఖ్యలు - ప్రథమ
111. వచనవ్యత్యాసము. స్త్రీసమాదులు - ఏకవచనము.

50. సమాసములు :

157

1. సమాసము-1. లుక్సమాసము 2. అలుక్సమాసము 11. సమాస
భేదములు- i. సాంస్కృతికము 1. సిద్ధము 11. సాధ్యము
2. ఆచ్ఛికము 3. మిశ్రము గ్రామ్య(వైరి)సమాసము.

51. (తత్పురుషాది) సమాసభేదాలు :

159

1. తత్పురుషము. 1 సమానాధికరణము, ఉపమానపూర్వపద
కర్మధారయము. ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయము, విశేష
ణోధయపదకర్మధారయము, విశేష్యపూర్వపద కర్మధారయము,
ద్విగుప్త.

- 11 వ్యసేకరణసమాసము. 2. బహుప్రేహి 3. ద్వంద్వము

52. ప్రాథమ్యాంతర పేర్కొన్న సమాసవిశేషములు :

163

- విరుదాద్యుత్తరపదకర్మధారయము, విశేష్యపూర్వపదకర్మ
ధారయము, విశేషణోధయపదకర్మధారయము, క్లిబసమమునకు
ద్వంద్వము, మిశ్రద్వంద్వము, నవర్ణకాలుక్సమాసము
లుగలుక్సమాసములు.

53. తద్ధితములు 164
 తద్ధితము. 1. త్వార్థము 2. స్వార్థము 3. మతుబద్ధము 4. మా
 నార్థము. 5. దఘ్నార్థము 6. ప్రాచుర్యార్థము 7. తాచ్ఛిల్యార్థము
54. సంస్కృతభాతువులు - తత్సమము లగువిభానము 168
 భాతువులు భానులు 1. ఇంచుగాగమము 2. గుణము 3. ఆయుక్
 అపుక్-అరుక్ ఆగమములు 4. ఇయుడాగమము 5. ద్విరుక్త
 లకారము 6. ప్రేరణము-ఇంచుకు-
55. భాజవిశేషణములు. 171
 భాతుజవిశేషణము 1. తద్ధర్మా(ద్య)ర్థకములు, 2. భవ
 చ్చత్రర్థకము 3. భావిశత్రర్థకము 4. క్తనదర్థకము 5. వ్యతిరేక
 తద్ధర్మా(ద్య)ర్థకము.
56. భాతువున చకారమునకు పకార మగుస్థలములు 173
 1. ఆగమచకారము. ముత్పరకపత్వము 2. దుత్పరకపత్వము
 3. శత్రర్థ(చ)పరకపత్వము 4. సిద్ధచకారము - ముత్పరకపత్వము
 5. ప్రేరణేంచుత్పరకపత్వము 6. పశ్చాభానము.
57. ప్రేరణార్థము-ఆగమములు 175
 I. ఇంచుగాగమము II. చుగాగమము III. పుగాగమము
 చుక్కుక్కులపై ఇంచుక్కు, చేయుదోగము.
58. ప్రేరణార్థకాగమములు-భాతువు చివరిమార్పులు 177
 ప్రేరణార్థకాగమములు, పుగాగమము, గుగాగమము, ఇత్వము
 నకు-ఉత్వము, డకారము-లఘురేఫము, డకారము-అలఘురేఫము
 చకారము-పకారము కడవ్రాలలోపము, ఇంచులోపము,
 బహువిధవర్ణచికారములు.
59. క్రియలు 180
 క్రియ, భేదములు, సనూపకక్రియలు, క్రియూపనిములు భేదములు,
 1. వర్తమానార్థకములు. 2. భూతార్థకములు, 3. భవిష్యద్ధర్థ

కములు 4. శిథిలాద్యర్థకములు 5. ఆశీరాద్యర్థకాలు 6. వ్యతిరేకార్థకాలు 7. ఇశరభేదములు. 1. కర్తృర్థకాలు 2. కర్మార్థకములు 3. ఆత్మనేపదార్థకాలు 4. ప్రేరణార్థకములు.

60. అసమాపకక్రియలు 188

ఇ-త్వార్థము, కజి-వ్యతిరేకత్వార్థము, చును-శత్రుత్వము, నుజి-తుమర్థము-భావలక్షణము, నను-చేదర్థము వృత్తంబగు భావలక్షణము, మను-అనంతత్వార్థము.

61. కృత్తులు 185

కృత్తు-బాలవ్యాకరణము ప్రౌఢవ్యాకరణము

62. పదము-తత్ ప్రభేదములు 188

పదము-భేదము! నామము 2. క్రియలు సకర్మకము, అకర్మకము, 3. అన్వయములు, ప్రతిపదోక్తములు, లాక్షణికములు

63. వాక్యము-తత్ ప్రభేదములు 191

వాక్యము 2. పదసముదాయము ఆసత్త, యోగ్యత, ఆకాంత 2. విషయబోధకము విషయము 3. వాక్యభేదములు క్రియాన్వయ వాక్యములు, సంపూర్ణ వాక్యము, అసంపూర్ణ వాక్యము క్రియేతరాన్వయవాక్యము, మహావాక్యము వ్యాసవాక్యము, (పుట. 271) సగ్రహవాక్యము (పుట. 271) వాక్యాంతరగర్భ వాక్యము. (పుట. 268)

64. అన్వయము-తద్విశేషములు 194

అన్వయము సమాసము - అన్వయవిశేషములు సమస్తమునకు-వ్యస్తముతో, వ్యస్తమునకు సమస్తముతో, కులకము అధ్యాపకము. తదాదులు, సంబంధిపదములు, న్యూనవచనములు కర్త-కర్మ-క్రియ

అకారాదిముఖ్యపదవివరణము 198

రూపప్రక్రియార్యము 273

బాలప్రాథ వ్యాకరణ దర్శిని

1. వ్యాకరణము - ప్రయోజనములు

వ్యాకరణము :

'వ్యాక్రియస్తే శబ్దా అనే నేతి వ్యాకరణమ్'. శబ్దములను వ్యాకరించునది వ్యాకరణము. వ్యాకరణము అనగా విభజించి చూపుట. ప్రకృతి, ప్రత్యయము మొదలగువిభముగా విభాగము చేసి శబ్ద (భాష) స్వరూపమును నిరూపించునది వ్యాకరణము.

లక్షణము వ్యాకరణము. లక్ష్యములును, వ్యాఖ్యానమును గూడ వ్యాకరణముగా గుర్తించవచ్చును. (శబ్ద) అనుశాసనము, లక్షణము మొదలగుపెద్దతో ఈ వ్యాకరణము వ్యవహరింపబడును.

వ్యాకరణప్రయోజనము :

రక్ష. మొదలగునవి వ్యాకరణమునకు ప్రయోజనములుగా సతంజలిమహర్షి చెప్పినవి. అందు కొన్ని సంస్కృతమునకే చెందును. ఆంధ్రవ్యాకరణప్రయోజనములు కొన్నిటి నాంధ్ర లాక్షణికులును చెప్పిరి. అట్లంటిని సమన్వయించుకొని ఆంధ్ర వ్యాకరణమునకు ప్రయోజనము లిట్లు గ్రహింపవచ్చు.

భాషను సులువుగా నేర్చుట :

వ్యాకరణము భాషయొక్క స్వరూపమును నిరూపించును. కావున భాష స్వరూపము తెలుపుట వ్యాకరణమునకు మొదటి ప్రయోజనము. కావ్యాదులగు లక్ష్యగ్రంథములనుండియు భాషను తెలియవచ్చును. కాని విస్తార మగులక్ష్యప్రపంచము నెల్ల పరికీలించి భాషను తెలిసికొనుట మిక్కిలి కష్టము. వ్యాకరణ మంత శ్రమ లేకుండ తెలుపును. ఇది అపు అనుతీరుగా లోకమునందలి ఆవుల

నెల్ల వేర్వేరుగా చూసి తెలిసికొనుటకంటె ఈలక్షణములు గలది ఆవు అని తెలిసిన గోజాతి యంతయు సులువుగా తెలియబడును గదా.

చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణవీతిలో “భాషాసమష్టికి లక్షణ గ్రంథము కుదిరినపక్షమం దంత శ్రమపడఁ బనిలేదు. తుదముట్ట సర్వలక్షణపరిజ్ఞానము లక్ష్యపరిజ్ఞానముచేతనే నాశించుట మిక్కిలి దుష్కరము”. అని వేర్కొనుట గమనింపవచ్చును.

అనగా భాషను సులువుగా నేర్పుట వ్యాకరణమునకు ప్రయోజనము. అందుకే నేడు సైతము ఆంగ్లము మొదలగుభాషలను నేర్పునపుడు వ్యాకరణమును గూడఁ గలిపి చెప్పట గమనింప వచ్చును.

సందేహనివారణము :

శబ్దస్వరూపాదులనుగూర్చిన సందేహములను నివారించుట వ్యాకరణమువలనిమఱొకప్రయోజనము. కొన్ని చిన్న విషయములందు సయితము సామ్యాదులవలన పెద్దలు సైతము భ్రమ ప్రమాదములకు లోనగుట సంభవింపవచ్చును. పోయన్, యవత అనురీతి ప్రయోగము లిట్టివే. యేమి, వుండదు మొదలగురీతిని తెలుగుపదములమొదట యకారము వుపూర్వో ఉచ్చరింపబడుచున్నవి. ‘యకారమును వుపూర్వోలును దెలుగుమాటలకు మొదట లేవు’ అనులక్షణ మాదోషమును వారించును. ఇట్లే ‘కృమ్మ శనగ’ అని వ్రాయుట గలదు. ఋ, శ మొదలగు ఆయావర్ణములు అచ్చతెలుగులో లేవని వ్యాకరణమువలన తెలిసికొని ‘క్రమ్మ-సెనగ’ అనురీతిని సాధురూపములుగా నిశ్చయించుకొనవచ్చును. ఇట్లుచ్చారణము, కావ్యవ్యవహారము మొదలగు వానింట భిన్నరూపదర్శనముచే ఏర్పడినసందేహమును వ్యాకరణము వారించును.

కావ్యభాషావగతి :

వ్యాకరణము ప్రయోగశరణము. కవిప్రభుత్వము లగుశబ్దములకే వ్యాకరణము లక్షణము చేయును. చిన్నయసూరి బాల వ్యాకరణ పీఠికలో 'పెక్కులక్ష్యములు సావధానముగా పరిశీలించి సూత్రగ్రంథము వ్రాసి'నట్లు పేర్కొనెను. ప్రౌఢవ్యాకర్తయు కవి ప్రయోగములతోనే లక్షణ మేర్పఱచుట స్పష్టము.

వ్యవహారమునం దున్న భాష జనుల నోళ్ళలో పెక్కులు మార్పులకు లోనగుచు క్రమముగా ప్రాచీనరూపముకంటె వింతగా మారును. కొన్నియెడల వ్యవహారము తీరే మారవచ్చును. అట్టి యెడల కావ్యభాష భిన్న మైయుండగా దానిని వ్యాకరణమువలననే తెలియవలసియుండును. ఉదాహరణమునకు రాముణ్ణి, వస్తాడు మొదలగునవి వ్యవహారమునం దుండగా రామునిని వచ్చువాఁడు (లేదా రాఁగలడు) అనునవి కావ్యములం దుండు.

ఇట్లు శబ్దస్వరూపముననే కాక అర్థస్వరూపమున నైనను భేదము గల్గుచో ప్రాచీన (కావ్య) రూపమును (దిద్దివేయకుండ) సముచితముగా గ్రహించుటకు వ్యాకరణమే ఆధారము.

ఉదాహరణకు 'ద్రోణుండు' ధనుర్వేద మగ్నివేశులతోడ సర్ది గఱచి' అని ప్రయోగము. నేటివ్యవహారము ననుసరించి దీనికి 'ద్రోణుడు, అగ్నివేశుడు సహాధ్యాయు లని అర్థ మగును. 'ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడవర్తకం బగు' అనులక్షణము ననుసరించి అగ్నివేశుడు ద్రోణునకు గురువు అనుయథార్థము లభించి ప్రయోగమునందలిబొచిత్వము తెలియవగును.

ఇట్లు ప్రాచీనరూపములను చెఱుపకుండ రక్షించుట వ్యాకరణమువలనిప్రయోజనమే.

సాధుశబ్దవివేకము :

జెలుగునకు వ్యాకరణము రచింప వలసినఅవసరమును పేర్కొ

నుచు చింతామణి 'సంస్కారార్థో నియమః' అనెను. శబ్దసంస్కారము వ్యాకరణమునకు ప్రయోజనము. వ్యాకరణముచే సాధు-అసాధు శబ్ద వివేకము గలుగును. వ్యవహారమునం దున్న భాషలకు దీనియవసర మింకను సఫిక మనిపించెడిది.

కూతురులు కూతుల్లు కూతురిని నిత్యాది దూపంబులు గ్రామ్యంబులు. చేతురు కోతు రిత్యాదు అసాధువులు. ఉంచి-సాధుకవిప్రయోగరూఢంబు కాదు. ఇత్యాదిగా చిన్నయసూరి లోకవ్యవహారమునం దున్నవి. కొన్నియెడల కావ్యముల కెక్కినవి కూడ ప్రామాణికప్రయోగములనుబట్టి అసాధువులుగా పేర్కొనెను. అన్నకో-మున్నగువాని విషయమున ప్రౌఢవ్యాకర్తయు నామోదము తెలుపలేదు.

ఇట్లు కావ్యప్రయత్న మయినను గ్రహింపరావలయుట, వ్యవహారమునం దుండియు కావ్యముల ప్రయోగింపరావలయుట మొదలుగా సాధు-అసాధుశబ్దవివేకము వ్యాకరణసిద్ధియు, దీనివలన అసాధుశబ్ద ప్రయోగము చేసి అవమానముపాలు గావలయుట, పండితసభలలో ప్రవేశార్హత సంపాదించుట మొదలగుప్రయోజనములు వ్యాకరణమువలన సిద్ధించెడివి.

కృత్తద్ధితాదిజ్ఞానము :

కృత్తులు-తద్ధితములు-వానియర్థములు అట్లే విధక్తులు వానియర్థములు మొదలగుభాషావిషయములు కేవలము వ్యాకరణము వలననే తెలియు ననుటలో సందేహము లేదు.

ఇట్లు వ్యాకరణము భాషయొక్క కీలకస్వరూపము నావిష్కరించుచు, అభ్యేతను సంస్కారవంతుని చేయుచు భాషపై అధికారమును, తన్మూలమున నారణమును గలిగించుచు మిక్కిలి ప్రయోజనవంత మైయున్నది.

2. ప్రయోగరణం వ్యాకరణమ్

వ్యాకరణము ప్రయోగమును ఆశ్రయించియే యుండును. అనగా కవిప్రయోగమున కనుగుణముగనే వ్యాకరణము చెప్పబడునని యర్థము.

లక్ష్యము లేకుండ లక్షణము ఏది అయినను పుట్టుట అసంభవము. 'ఆవు' అను జంతు వొకటి ఉన్నపుడు 'నాలుగుకాళ్లు కలిగియుండుట' మొదలుగా దానిలక్షణమును ఏర్పరచుటకు వీలు కలుగును. అసలు ఆవే లేనిచో 'ఈలక్షణములు కలది ఆవు' అని లక్షణము చేయుట ఎట్లు సంభవించును ?

అట్లే భాషకు కూడ లక్ష్యము లేనిదే లక్షణము ఏర్పడదు. ఆలక్ష్యము కవిప్రయోగము. రాముడు+అతడు=రాము డతడు. అనువిధముగా సంధి జరుగుట కవిప్రయోగములందున్నది. కావుననే 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' అని లక్షణము చేయబడినది. వచ్చియిచ్చెను అనువిధముగా కవిప్రయోగములలో సంధి లేదు గావుననే 'క్ష్మాధిరం బైన యిత్తునకు సంధి లేదు' అని లక్షణము చేయబడినది. అట్లే కానిచో ఒకచోట సంధి అగు ననియు వేరొకచోట సంధి లే దనియు, మరియొకచోట మరియొక కార్యమును చెప్పట ఎట్లు ? చెప్పిన నది స్వీకరించుట యెట్లు ?

ప్రయోగమాలకత్వము :

బాలవ్యాకరణమున వీణికలో చిన్నయసూరి స్వయముగా 'పెక్కులక్ష్యములు సావధానముగా పరిశీలించి రచనాప్రణాళిక నిర్ణయించికొని' తా నొకలక్షణగ్రంథమును రచించినట్లు పేర్కొనెను. దీనినిబట్టి లక్షణమునకు కవిప్రయోగమే మూలముగా సూరియు స్పష్టము చేసిన ట్లయినది. 'ఒకానొకచో ననుటచే ప్రయోగపై రశ్యంబు సూచింపబడియె'. మొదలగు వివరణము లిట్టివె.

శబ్దరత్నాకరము నిర్మించుటకై సంపాదించిన కవిప్రయోగము

లందలివిశేషములు సిఙ్హించుటకై త్రిలింగలక్షణ శేషము రచించుచున్నట్లు ప్రాథవ్యాకర్తయు నిట్లే స్పష్టము చేసెను.

కావున కవిప్రయోగములం దాయాశబ్దము లేయేతీరుగ ఉన్నవో చూచి అవి ఆతీరుగ ఉండు నని వ్యాకరణము పేర్కొనును. కావున ప్రయోగమునందు లేని దానికి లక్షణ మేర్పడుటయే యుండదు.

ప్రయోగప్రదర్శనము :

కొందరు లాక్షణికులు తాము చేసిన లక్షణమున కుదాహరణములుగా కవిప్రయోగములనే చూపిరి. అప్పకవి తాను చెప్పినయతి ప్రాసాదులకు ఆయాకవులప్రయోగములు అనేక ముదాహరించుట ప్రసిద్ధమె. స్పష్టముగా చెప్పియును, చెప్పకయును, చిన్నయసూరి కూడ తనలక్షణములకు పెక్కు కవిప్రయోగములను ఉదాహరించెను.

వ్యతిరేకమధ్యమమువర్ణకమునకు లోపము వచ్చుట కుదాహరించిన 'నమ్మకిట' అనునది ఉత్తరహరివంశమునందలి (సోమన) ప్రయోగము. సంబంధార్థమునందు కువిభక్తి యగుట కుదాహరించిన నాకుండమ్మండ మిగునెచ్చెలి యన్నది (పోతన) భాగవతములోనిది. స్థలాంతరమందలి 'ఆఱుషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించు గార్యముల్' అనునది రామాభ్యుదయములోనిది. ఇట్లు పెక్కుచోట్ల ఉదాహరణములు కవిప్రయోగములె అగుట గుర్తింపవచ్చును.

ప్రాథవ్యాకర్త కవిప్రయోగముల నెల్లయెడలఁ జూపుట ప్రసిద్ధమె.

ఇట్లు లక్షణమునకు కవిప్రయోగములను ఉదాహరణములుగా ఇచ్చుట లక్షణము ప్రయోగముల ననుసరించి యుండుటను, అందు వలన ప్రయోగశరణ మగుటను సూచించును.

ప్రయోగప్రామాణ్యవర్ణనము :

జవ్వని+ఆలు. జవరాలు అనుచోట జవ్వనిశబ్దమునకు జవ

అదేశ మగు నని చెప్పిన చిన్నయసూరి 'ఏకాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నని కవిప్రయోగము' అని వినరించెను.

జవ్వని అనుదాని కిచట జవ అనునది అదేశ మగు నని తాను చేసిన లక్షణమునకు జవరాండ్ర అనుకవి (పెద్దన మనుచరిత్ర) ప్రయోగము ప్రమాణము అని సూరి చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు లక్షణము చెప్పుటకు కవిప్రయోగము మూలముగా స్పష్టముగా చెప్పిన యిట్టిస్థలము వ్యాకరణము ప్రయోగశరణ మని నిరూపించుచున్నది.

విశేషముగా కన్పించుప్రయోగములను నిరూపించుటకై వ్రాయబడిన ప్రౌఢవ్యాకరణమునందు అట్టిసీతి ప్రచురమై.

భిన్నలక్షణతిరస్కారము :

'అనుకృతిని నిమగ్నం గుఱుచు యగు నని యొకండు పలికె నది నిరాకరంబు' అని సూరి ఒకచోట చెప్పెను. అట్లు పలికిన అప్పకవి అట్టిప్రయోగమును చేసి చూపెను. అనగా కవిప్రయోగ ములందు ఇచట దీర్ఘమునకు హ్రస్వము వచ్చుట లేదు. కావున హ్రస్వము వచ్చు నని చెప్పినఅప్పకవిలక్షణము అంగీకరింపరాని దన్నమాట. ఇట్లు ప్రయోగములకు విరుద్ధముగా ఉన్నచో లక్షణమే తిరస్కరింపవలె ననియు, కాగా లక్షణము ప్రయోగ శరణ మై ఉండవలెననియు లక్షణకర్తయే స్పష్టము చేసెను. "ఇట్టి ప్రయోగ ములచేత అన్యస్యాః క్వచిద్భవే చ్ఛాన్యా అనుశబ్దశాసనులసూత్రము సార్థకమగుచున్నది" అని ప్రౌఢవ్యాకర్త వివరణము 'దీని నింకను స్పష్టముచేయుచున్నది.

ప్రయోగవర్ణనము :

ప్రయోగసామాన్యమును అనుసరించి లక్షణము చేసినను, ఆలక్షణమునకు భిన్నముగా నున్న ప్రయోగములను ప్రత్యేకముగా వర్ణించుట గలదు. నమశ్శబ్దమున మాత్రమే ఓత్వమును చెప్పిన

సూరి 'ఈకార్యము లాఁతిచో సహితము కానంబడియెడి' అని వివరించి 'గజానుకతికో లోకో యటంచు' అను కళాపూర్ణోదయప్రయోగము నిచ్చెను. కేంధూళి కేంజడ లనియు ప్రయోగంబులు గానంబడియెడి, ఇచట మఱియుం ప్రయోగపై చిత్రింబు గల దది ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది మున్నగు అనేక స్థలము లిట్టివి.

కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద సకారంబు గానంబడియెడి, స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహుప్రహి చూపఁబడి మొదలగు విధముగా లక్షణములందలి 'కానంబడియెడి' మున్నగుశబ్దములు ప్రయోగములను వర్ణించునవి.

ఇట్టిలక్షణములు ప్రౌఢవ్యాకరణమునందు తఱుచు.

ప్రయోగప్రాకర్త్యప్రకటనము :

“ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు” అని సూరి మహాకవుల ప్రయోగములలో లక్షణమునకు విరుద్ధము లైన శబ్దములున్నను అవి యట్లు గ్రహింపదగినవే అని పేర్కొనెను. ఇట్టి లక్షణములు (లక్షణముకంటెను) ప్రయోగములబలీయతను నిరూపించును. వ్యాకరణము ఏదో ఒకమార్గమున ప్రయోగములను ఆశ్రయింపవలె నని సూచించును.

ప్రయోగలక్షణము :

భాషాస్వరూపము తెలియుటలో లక్షణముకంటె లక్ష్యము లందె లాఘవ మున్నప్పుడు ఆయావానిని నిపాతలుగా పేర్కొనుటయు, ప్రయోగములనుబట్టి లక్షణము తెలియజెప్పటయు తెలుగు వ్యాకరణమునను గలదు. కద్రువ నాగమాత, అందదుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు మొదలగు లక్షణము లిట్టివి. ఇట్లే తద్ధితములు, కృత్తులు మొ॥

అనేకవ్యాకరణోత్పత్తి :

లక్షణము ప్రయోగశరణ మగుటచేతనే, ఏభాష కయినను

వ్యాకరణగ్రంథము లనేకము లేర్పడుచున్నవి. పూర్వలాక్షణికులు చెప్పకవిడిచిన దానిని, తరువాతి తరువాతి కవుల ప్రయోగములలో కనిపించువిశేషములను లక్షణబద్ధము చేయుటకయి వ్యాకరణములు వ్రాయుచుండుట జరుగుచున్నది. బాలవ్యాకరణమునకు పిదప ప్రాథమ్యవ్యాకరణ మేర్పడుట కవిప్రయోగములకు లక్షణముచేయుటకే కదా.

లక్షణము ప్రయోగముల నాశ్రయించి దాని కనుగుణముగనె చెప్పబడును. కాని కవులు స్వతంత్రు లైప్రయోగించుటయు గలదు. అందువలననే సన్నయ కున్నప్రామాణ్య మాధునికకవులు మొదలగు వారి యెడ నుండకు గదా. “వనమునుంచి, ధనమునుంచి యని యుంచికదానుప్రయోగముతో కొందఱు వ్యసహరింతురు. కాని యది సాధుకవిప్రయోగాహుంబు కా” దని సూరి తిరస్కరించెను. ఇట్లే ప్రాథమ్యవ్యాకరణమును ‘ఒకానొకయాధునిక గ్రంథమునందు ఆన్నరో ఏనుంగురో అని ప్రయోగములుకానంబడుచున్నవి. వానికిఁ బ్రామాణికప్రయోగంబులు కానంబడవు’ అని తీమ్మకవిప్రయోగములను నిరసించెను.

వ్యాకరణము (సాధుకవి) ప్రయోగశిరణ మై యుండుట యన్నది యితరభాషలకువలె నాంధ్రభాషకును జెల్లుటను పెక్కు ఆధారములతో గుర్తింపవచ్చును.

3. తెలుగునకు వ్యాకరణాదీపము చిన్నది

చిన్న దయినదీపమువలన కాంతి సన్నముగనె కలుగును. అంతయును ప్రత్యక్షము కాదు. కొంత అసలె తెలియకుండ, కొంత అస్పష్టముగా తెలియుచుండ, మఱి కొంతయె తెలియును. భాషాస్వరూపమును ప్రత్యక్షము చేయునట్టిదీపము వ్యాకరణము. తెలుగునకు అట్టి వ్యాకరణాదీపము చిన్నది. అనగా తెలుగువ్యాకరణముచే తెలుగు భాషాస్వరూప మంతయును తెలియదు. అనగా తెలుగు

భాషను సమగ్రముగా తెలుగువ్యాకరణము నిరూపించుట లేదు. అందుచే తెలుగునకు వ్యాకరణదీపము చిన్నది అనగా తెనుగు వ్యాకరణ మసమగ్ర మనియు లక్షణబద్ధము కానితెలుగుభాష ఇంకను గల దనియు అభిప్రాయము.

కారణములు :

బాలవ్యాకరణమునకు గల్గినప్రాశస్త్యమువలన గావచ్చును, తెలుగునకు వ్యాకరణ మనగా బాలవ్యాకరణ మొక్కటియే యను అభిప్రాయము గలదు. (అదియే పైయూహకు కారణ మనిపించెడిని) కొందఱు ప్రౌఢవ్యాకరణమును గూడ గలిపినను ప్రాముఖ్యము బాల వ్యాకరణమునకే.

బాలవ్యాకరణశిష్టలక్షణ మెల్ల ప్రౌఢవ్యాకరణమున లేదు. అట దానిరచనాలక్ష్యమును అది కాదు.

బాలవ్యాకరణము సమగ్రము గా దని తత్కర్తయే స్పష్టముగా పేర్కొనెను. ఇంకను తెలుగులక్షణమే మొత్తముపై సమగ్రము గా దనుటకును హేతువులను చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమున చెప్పెను.

అలభ్యవ్యాకరణములు :

బాలవ్యాకరణవీతికలో సూరి తెలుగునకు వ్యాకరణములు చాల ఉన్నను అందు కొన్నింటికి పేర్లుమాత్రమే వినబడుచున్నట్లు స్పష్టము చేసెను. తెలుగువ్యాకరణములు కొన్ని దొరకుట లేదు. పేర్లును వినపింపనిగ్రంథము లుండవచ్చును. దొరకనిగ్రంథముల వలన తెలియగలిగిన దేమియుండును ?

సంస్కృతసమలక్షణము :

అచటనే సూరి లభ్య మగుచున్నగ్రంథములందు సయితము సంస్కృతసమములలక్షణమే అధికముగా చెప్పబడినది కాని ఆచ్చికముల కంతగా చెప్పబడలే దనె.

ఇట్లు బాలవ్యాకరణమునకు పూర్వ మున్న తెలుగువ్యాకరణము లన్నియును ఆంధ్రభాషలో ఏక దేశ మయిన సంస్కృత సమముల లక్షణము చెప్పుటకై ప్రాధాన్యము నిచ్చినవి. కావున అవి యసమగ్రము లని సూరి స్పష్టము చేసినట్లయినది గదా !

బాలవ్యాకరణము-సమగ్రమా ?

సూత్రాంధ్ర మని సంస్కృతమున ఒకవ్యాకరణము వ్రాసి బాలురకై అందలికొన్ని సూత్రములను తెనిగించి బాలవ్యాకరణము వ్రాసినట్లు సూరి అచ్చటనే పేర్కొనె. ఇట్లు సూరి తాను గుర్తించిన లక్షణమునె అంతటిని బాలవ్యాకరణమున చెప్పలేదు. 'తేఘంబులు లఘులఘువులు తక్కుంగలవి శేషంబు లార్యవ్యవహారంబుల దెలియుట శ్రేయంబు' అని బాలవ్యాకరణము చివర జెప్పెను. మిగిలిన లక్షణమును సూత్రాంధ్రవ్యాకరణమునుండి తెలిసికొమ్మనెను. ఇట్లు బాలవ్యాకరణము సైతము సమగ్రము గా దని తత్కర్తయే స్పష్టముగా జెప్పెను.

సూత్రాంధ్రాదులు ?

సూత్రాంధ్రవ్యాకరణమున గూడ 'శాసన మిదం దిక్ష్పదర్శకమ్' అని అది దిక్ష్పదర్శకముగనె చెప్పినట్లు పేర్కొనె. తరువాతి దగు బాలవ్యాకరణమున నిట్లే 'దిక్ష్పదర్శకముగఁ దెలిపెద నిందు లక్షణము' అనియె చెప్పి పూర్వకవుల లక్ష్యములను, లాఠిలక్ష్యములఁ గాంచి తక్కులక్షణ మెఱిగి కొనుండు అని పేర్కొనెను. ఇతర వ్యాకరణములతో పాటు లక్ష్యగ్రంథములను గూడ జూచి మిగిలిన భాషాలక్షణము తెలియవలె నన్నమాట. సూత్రాంధ్రము రచించఁబడిన భాగమును సమగ్రముగా లభ్య మగుట లేదు.

త్రిలింగలక్షణశేషము :

పయి సూరిసూచన ననుసరించియే కాబోలును నిఘాజనపల్లి వారు ఇతరవ్యాకరణములను కవిప్రయోగవిశేషములనుగూర్చి

‘త్రిలింగలక్షణశేషము’ అనుపేరుతో ఒకవ్యాకరణము రచించెను. తనయ్యాగ్రంథములో తెలుగువ్యాకరణము సమగ్ర మైనట్లు ప్రాథమిక వ్యాకర్త తలచెనో లేదో స్పష్టము గాదు.

సమగ్రత సంభవమా ?

ఏభాష కై నను నొకవ్యాకరణము సమగ్ర మగుట సంభవము కాదు. సాణిసీయ మసాధువు లన్నవి యితరసంస్కృతవ్యాకరణములు ప్రస్తావించును. అందును వ్యవహారమునం దున్నభాషకు వ్యాకరణము సమగ్ర మగుట యింకను అసాధ్య వానియె చెప్పవలెను. ఎంత లక్షణ మున్నను కవులు కొంతేని, కొందఱేని స్వతంత్రింపక మానరు. వ్యవహారమున మార్పును బొందినశబ్దము వెంటనే ప్రమాణీకరింపబడుటయు కష్టమే.

తెలుగున నన్నయప్రయోగించినది తప్ప వేరొకపదము గ్రహింపరాదని కవిరాక్షసుడు నియమించెను. ఈయభిప్రాయము తరువాత మారినను కవిత్వయము మొదలగుకొందఱపై గల ప్రామాణ్యబుద్ధి 15వశతాబ్ది, ఆతరువాతికవులపై దృఢముగా ఏర్పడలేదు. బాలవ్యాకర్తవలె ప్రాథమికవ్యాకర్తయైన అన్యదేశ్యములను బ్రస్తావింపలేదు.

బాలవ్యాకరణముననే ప్రస్తావింపబడనిశబ్ద మసాధువే యను విశ్వాసమును దీని కొకకారణము. బాలవ్యాకరణముపై నున్న ప్రామాణ్యబుద్ధి ప్రాథమికవ్యాకరణముపై గూడ లేదనుట తప్పు గాదు. ఇతరము లైన ఆంధ్రవ్యాకరణములందు తెప్పబడినలక్షణములకు గుర్తింపు లభించుటయే లేదు.

లాక్షణికులదృష్టి సంస్కృతసమములయెడనే ప్రముఖముగా వర్తించుటచే సంస్కృతభవము, ప్రాకృతసమభవములను గుర్తించుట యందు గాని వానిలక్షణములు నిరూపించుటయందు గాని తగువిధముగా ప్రసరింపలేదు. ఇట్లే కృత్తులు తద్ధితములు వానిలర్థములు

అన్యదేశ్యములు మాన్యగుణంశములు ఇంకను పరిశీలించి నిర్ణయింప వలసినస్థితియందే యున్నవి.

తెలుగువ్యాకరణప్రశస్తి :

తెలుగునకు లక్షణము సమగ్రము అనరాకున్నను తెలుగు వ్యాకరణదీపము చిన్నదే అన్నను- ఉన్నది ఆంధ్రభాషయొక్క సామాన్యమును, ప్రభావమును ఆయనస్వరూపమును ప్రత్యక్షము చేయజాలియున్న దనుట మాత్ర మంగీకరింపవలసినదే. అల్పప్రయోగములు మొదలగుకొన్నియైనా తెలుగులోనికి రాకపోవుట పరిగణింపదగినలోటు గాను, తెలుగువ్యాకరణము శౌరవము ప్రశంసార్హము.

4. పేరునకు బాలవ్యాకరణము అయ్యును

విషయవివేచనమున సాటి లేనియ్యుద్గ్రంథము

సూరి ఆంధ్రవ్యాకరణమును, విస్తరించి మొదట సంస్కృత భాషలో సూత్రములతో సూత్రాంధ్రవ్యాకరణమును వ్రాసెను. బాలురకు సులువుగా తెలియుటకై అందలిసూత్రములు కొన్ని తెనిగించి తుదకు బాలవ్యాకరణము రచించెను.

బాలవ్యాకరణము :

బాలవ్యాకరణసీికలో సూరి పేర్కొనినదాని ననుసరించి ఇది బాలురకు సులువుగా తెలియుటకై వ్రాయబడినవ్యాకరణము. ఇట్లు బాలురకొరకయినవ్యాకరణము కావున ఇదిబాలవ్యాకరణము. బాలురనగా విషయమును గ్రహించుటయందును, గ్రహించినదానిని ధరించుటయందును సమర్థులయినవారు. పేరునుబట్టి పైకి ఇది యేదో పిల్లలవ్యాకరణ మనిపించినను ప్రాథమికాంశములను మాత్రమే తెలుపున దనరాదు. విషయ మెల్ల సులువుగా తెలియజెప్పినదే కాని విషయమును మిక్కిలి సంగ్రహించి సులువు చేసినది మాత్రము కాదు.

వైశిష్ట్యము :

బాలవ్యాకరణమునకు పూర్వము, తరువాత గూడ తెలుగు వ్యాకరణములు పెక్కు లున్నను తెలుగునకు వ్యాకరణ మనగా బాలవ్యాకరణమే అనియు బాలవ్యాకరణముచే సాధించబడనిరూపము సాధువే కా దనియు విశ్వసించునంతగా బాలవ్యాకరణము ప్రసిద్ధ మైనది. ఇందు చెప్పబడినవిషయమునుబట్టియు చెప్పినవిధానమును బట్టియు దీని కిట్టికీర్తి కలిగిన దని తెలియదగును.

విషయ వివేచనము :

ఇందు ఆంధ్రభాషావిషయము విస్తృతపరిశీలనములో నిరూపించబడినతీరు మఱియొకఆంధ్రవ్యాకరణమున గానరాదు. వానిని ఇట్లు గుర్తింపవచ్చును.

i. లక్ష్యవిస్తృతి:

కవిత్రయము, శ్రీనాథుడు, సోమన మొదలగుప్రాచీనుల గ్రంథములతోపాటు పెద్దన, సూరనాదులగుఆధునికులగ్రంథముల నుండియు సూరి లక్ష్యములు ప్రదర్శించెను. త్రిప్రామాణీకుడని పెక్కురు లాక్షణికులు తిరస్కరించినపోతప్రయోగములను గూడ సూరి యుద్ధరించెను. అనగా సూరిలక్షణమునకు లక్ష్యమగు భాష పరిధి విస్తృతము. కవిరాక్షసాదులనలె నన్నయప్రయోగములు మాత్రమే గ్రాహ్యమని కాని మొదలుగా లక్ష్యప్రపంచమును, సూరి సంకుచితము చేసికొనలేదు. దీనివలన బాలవ్యాకరణలక్షణ మిత రాంధ్రవ్యాకరణములకంటె నధికముగ భాషాస్వరూపము నావిష్కరింప గల్గుచున్నది.

• ii. విషయవిభాగము

సంస్కృతవ్యాకరణప్రభావముతోనె అయినను సూరి సంజ్ఞా సంధి అని మొదలగుపరిచ్ఛేదములుగా ఆయావిషయములను గూర్చి చేసినవిభాగమే భాషనుగూర్చి స్థూలముగా ఒక అభిప్రాయమును గల్గించుచు దృఢ మైనరచనాప్రణాళికతో నున్నది.

iii. ఆచ్ఛికనిరూపణము :

సూరి పీఠికతో పేర్కొనినదాని కనుగుణముగ సంస్కృత సమములతో సమముగా ఇందు ఆచ్ఛికపదస్వరూపనిరూపణము విస్తరించియున్నది. ఆచ్ఛికముల కొకపరిచ్ఛేదముప్రత్యేకముగా ఏర్పఱుపబడినది. క్రియాపరిచ్ఛేదమున దేశ్యక్రియాపదనిరూపణము ప్రముఖముగా విస్తరించి చెప్పబడినది. ఇది ఇతరాంధ్రవ్యాకరణములకంటె మిక్కిలిఅధికమును సమగ్రము నగుప్రణాళికతో ఉండుట గమనింపదగును.

సర్వనామములపట్టిక, కృత్తద్ధితప్రకీర్ణపరిచ్ఛేదములందును శౌపవిభక్తికప్రకరణమునను ఆచ్ఛికపదనిరూపణము సూరిలక్ష్యమును సాధించుచున్నది.

iv. కారకసమాసవివరణము :

ఇందు తెలుగువిభక్తులార్థము విస్తరించి చెప్పబడినది. కర్తాది సంజ్ఞలయర్థము సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించి తెలుగుచేయబడె. దీనివలన కొన్ని ఇతరాంధ్రవ్యాకరణములవలె సంస్కృతవ్యాకరణము నాశ్రయింపవలసిన అవసరము తగ్గి తెలుగులక్షణమునకు స్వయం సంపూర్ణతయు స్పష్టతయు గల్గినది. ఇట్లే ఆయాసమాసములలక్షణమును బాలవ్యాకరణములో ఇతరవ్యాకరణములకంటె విస్తరించి చెప్పబడినది.

v. కృత్తద్ధితనిరూపణము :

కృత్తులను, తద్ధితములను ప్రత్యేకపరిచ్ఛేదములలో నిరూపించుట యిందలిమతీయొకవిశేషము.

రచనావిధానము :

చెప్పబడినవిషయముతోపాటు చెప్పినపద్ధతి గూడ బాలవ్యాకరణమునకు ప్రశస్తిని తెచ్చినది.

i. స్పష్టత :

‘లలితోక్తులలో లక్ష్యయోజన మొప్పంగ సూరి బాలవ్యాకరణము రచించె. స్వీయోదాహృతులు, కవిప్రయోగములు, చమత్కారయుక్తముగా కూర్చి లక్షణమును సూరి బాలామోదము చేసెను.

ii. సంస్కృతసంప్రదాయానుసరణము :

సంజ్ఞాసరిభాషాచులలో సంస్కృతవ్యాకరణమార్గమును అవలంబించుటచే సూరిలక్షణము అల్పాక్షరముతో అనల్పార్థము సాధించినది. దీనివలన ప్రామాణికత్వమును, తెలుగువ్యాకరణమునకు శాస్త్రగౌరవమును గల్గుటతోపాటు భాషాస్వరూపమును విశేషముగా నిరూపించుట సాధ్యమైనది. అంతకు పూర్వము పఠనపాఠనములందున్న తెలుగువ్యాకరణములను బాలవ్యాకరణము త్రోసిరా జనగల్గినది.

iii. బహులక్ష్యసంగ్రహణము :

లక్ష్యగ్రంథములను బహుభాషరికీలించినచిన్నయ లక్షణము ఆంధ్రభాషాసామాన్యలక్షణమును ప్రతిబింబించును. ‘ద్విరుక్తం బగుహల్లు పరం బగునపు డాచ్ఛికం బగుద్విర్బంబునకు ప్రాస్వం బగు’, ‘ఇకారంబు మీఁదికునుపుక్రియావిభక్తులయుత్వంబున కిత్వం బగు’, ‘ఇత్వంబు గాని యెత్వంబు గాని కూడుచో సనాద్యం బయినయుత్వంబున కిత్వం బగు’ మున్నగుసూరిసూత్రము లిట్టివి. ఇట్టివి చారిత్రకవ్యాకర్తలమన్ననలు గూడ అందినవి. తెలుగువిభక్తులనిరూపణము మొదలగుఅంశములలో సూరి లక్ష్యసంగ్రహణదృష్టి స్పష్టము. ఉదాహరణమునకు ‘ల’ ద్వితీయావిభక్తిగా పూర్వలాక్షణికులు చెప్పగా తృతీయాదులందువలె ద్వితీయలోను ‘విభక్తి కాగమముగా సూరి సంగ్రహించెను. ‘ను,కు’ విభక్తులనుండి ‘ని,కి’ సాధించెను.

iv. పరిణతి - ప్రామాణ్యము :

పూర్వలక్షణాగ్రంథములను అనుసరించినను లక్ష్యమును గుణముగా తగుమార్పులు చేసి చెప్పబడిన సూరలక్షణమునకు ప్రామాణ్యమును గల్గినది.

‘అహమాదీనాం ద్విత్య’ మ్మనీ చింతామణి చెప్పగా సూరి ‘అనుకరణంబునం దహమాదాలమకారంబునకు ద్వీరుక్తి విభాషనగు’ ననెను. ‘అయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధం బగుటచేసి యనాదరణీయంబు’ మున్నగువాక్యములు సూరలక్ష్యలక్షణావరణపాటనముతో బాలవ్యాకరణము రచించుటను నిరూపించు.

ఇట్లే ఆంధ్రశబ్దానుశాసనాదు లగు తెలుగువ్యాకరణములు మొదట సూరి రచించెను. సూత్రాంధ్రముతో సూర తనవ్యాకరణములందలిలోని పాట్లు సరిదిద్దుకొని పరిణతియగా బాలవ్యాకరణము రచించెను. సూరి పనునేజేండ్లకు పైగా చేసినవిశ్రమకు ఫలితముగా మిక్కిలిపరిణత మై తెలుగునామబాలవ్యాకరణమునకు నాటిగా నొక వ్యాకరణము గల్గుట అసంభవ మున్నను తన్ను లేదు.

5. సూరిసూత్రరచనాపటిమ

సూత్రాత్మకరచనము :

తెలుగువ్యాకరణములు కొన్ని సంస్కృతమునను, తెలుగునను ఛందోబద్ధములైయున్నవి. ఛందోబద్ధ మగుచో, వాదపూరణార్థకములు మొ॥ అనవసరశబ్దములమూలమున శాస్త్రమున కుండవలసిన కట్టుదిట్ట మగుమాటమునకు కొద్దియో గొప్పయో భంగము వాటిల్లక తప్పదు. సూరియును పద్యాంధ్రవ్యాకరణ మని మొదట వ్యాకరణమును తెలుగున పద్యములలో వ్రాయ నారంభించియు సిద్ధప సూత్రాత్మకముగ చెప్పటయే శాస్త్రమున కుచిత మని యితర

వ్యాకరణముల నెల్ల సూత్రములుగనె చెప్పెను. అట్లు బాలవ్యాకరణమును సూత్రాత్మకముగ రచింపబడినది.

సంస్కృతసంప్రదాయము :

పాణినివ్యాకరణము లొకటి చెండు స్వతంత్రమార్గమున రచింపబడినను పెక్కు సంస్కృతసంప్రదాయానుసారముగ కూర్పబడినది. సూరి బాలవ్యాకరణముతోగూడ తనవ్యాకరణము లెల్ల ఆమార్గముననె రచించె. అట్లే సూత్రములును.

సూత్రలక్షణము :

సూత్రయతి అర్థం గ్రహ్నాతి ఇతిసూత్రమ్. ఇట్టిసూత్రమునకు కొన్నిప్రత్యేకలక్షణము లుండుట సంస్కృతసంప్రదాయము.

“అల్పాక్షర మసందిగ్ధం నారవ ద్విశ్వతోముఖమ్

అస్తోధ మనవద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః”

(ముగ్ధబోధివ్యాకరణము సంజ్ఞాపాదాంతసూత్రమగ్రాదాసవ్యాఖ్య)

అని సంస్కృతమున సూత్రమునకు ఆరులక్షణములు చెప్పబడినవి, సూరిసూత్రము లెల్ల ఈలక్షణము లన్నియు గల్గియున్నవే. ఇంక ఆయాసూత్రములం దీలక్షణము లాయవి విశేషముగ గోచరించును.

i. అల్పాక్షరము :

సూత్రము తక్కువఅక్షరములతో స్వల్పపరిమాణమున ఉండవలెను. అనగా చెప్పదలచినఅర్థ మెల్ల సాధ్య మైనంత తక్కువ అక్షరములతో చెప్పవలెను.

కొన్నిచోట్ల వివరణరూపమున తెల్పుటచేతను, కొన్నియెడల విస్తృతవిషయము నొక్కచోఁ గూర్చదలచుటచేతను ప్రౌఢ వ్యాకరణసూత్రము లధికాక్షరములతో వ్యాఖ్యానప్రాయము లగుట గుర్తింపగలము. సూరిసూత్రము లట్లు గాదు.

‘వానిలో రుములు. బహువచనములు, పెరి లేకవచనం బులు.’ ఈ సూత్రమున ‘రుదురునుము’ అను క్రియావిధి క్తులలో బహువచనము లుచ్చరింపబడి ముందు చెప్పబడి. నిజమునకు ముందు ఏకవచనములను తెప్పి ఇతరములు బహువచనము లనుట క్రమము. అయినను ‘రుదుము’ అనుబహువచనములలో రువర్ణములు కెండు నొక ‘రు’చే సంగ్రహింపబడుచు రుములు బహువచనము లనుటతో అక్షరము తగ్గింపబడినది.

ii. అసందిగ్రము :

సూత్రము సందేహరహితము గావలెను. అల్పాక్షరము గావలె నని సంక్షేపించుటవలన గాని, ప్రమాదాదులవలన గాని చెప్పవలసిన అర్థ మెల్ల చెప్పబడినో అటు సందేహములు గల్గును. ఉదాహరణమునకు ‘గుణవాచకంబులు కొన్నింటినిగాగమంబునకుఁ బరుషంబులు పరంబు లగుచుండు విండు నగు’ అనుప్రాథమికరూప సూత్రమున మీదికిని మే మగునో చెప్పబడలేదు. ఇంకను కమ్మని తేనె యనురూప ముండునా? లేదా యనుసందేహము గల్గును. సూరి లక్షణముల నిట్టి స్థితి లేదు

‘య కాంబులు పుష్కానోనోలును దెలుగుమాటలకు మొదట లేవు’ ఇచట దెలుగుమాట లనగా సంస్కృతములు గ్రహింపవలెనా కూడదా యని సందేహము గల్గవచ్చును. కాని ‘సంస్కృతమేతరంబు లయినదెలుగుశబ్దంబులయందుఁ బరుషచరణములకు ముందే విందువు కానంబడుచున్నది. అనుభూత్యసూత్రమునుబట్టి సంస్కృతమేతరము లయినదెలుగుమాట లని, అర్థము సిద్ధింపగా ఇచట సందేహము తొలగును. యముఁడు యూత్ర మొ॥

iii. సారవంతము :

సందిగ్రత యుండరా దని వివరించుచు సిద్ధించు అర్థమునే చెప్పట, ప్రయోజనము లేనిపదములు కూర్చట, మొ॥ వానిచే

సూత్రము నిస్సారము కాదు. అనగా సూత్రమునందలిపదము లెల్ల మార్పరాని పై సార్థకము లైయుండవలె. ఊరుచోటుమేన్వాదు లున్లుగ్విషయంబు లనుప్రౌఢ. సూత్రమున ఆదిశబ్ద మవసరము గాగా చోటుమేనులను గూడ ఉచ్చరించుటలో ప్రయోజనము లేదు. సూరి సూత్రము లిట్లు గాక దశసార్థకముతో నుండుట సామాన్యము. పైని 'రుములు బహువచనంబు లనుచో రువర్ణ మొక్కటే ప్రథమ మధ్యమపురుషలు కెంతిని బోధించుచు సారవల్లక్షణముతో నుండుట గమనింపవచ్చును.

iv. విశ్వతోముఖము :

సూత్రము సకలమున అనగా అత్యధికలక్ష్యములందు వర్తించు నది కావలెను. ద్విరుక్తం బగు హల్లు షరం బగునపు డాచ్చికం బగు దీర్ఘంబునకు ప్రాప్తం బగు, ఇత్వంబు గాని యెత్వంబు గాని కూడుచో ననాద్యం బయినయత్వంబున కిత్వం బగు మొ॥ రీతిగా సూరిసూత్ర ములు భాషాసామాన్యలక్షణమును పేర్కొనుచు అత్యధికలక్ష్యము లందు వర్తించుచున్నవి.

ని,కి. మొ॥ వానిని విభక్తులుగా చెప్పక నుకులనుండియే సాధించుట, మొ॥వానిలో భాషాలక్షణమును బహులక్ష్యములందు సారభూతమైనదానిని గుర్తించి పేర్కొనుట సూరి సూత్రరచనలోని ప్రత్యేకత.

అందదుకు మొ॥చోట్ల ఒక్కొక్కరూపమున మార్పులు పెక్కుతీరు లైయున్నవి. వానిని సాధింపవలె నన్న నొక్కొక్క రూపమునకు పెక్కుసూత్రములు చెప్పవలసియుండు. అది సూత్ర లక్షణము గాదు. అందుకే సూరి సంస్కృతమార్గములో అందదుకు, ప్రభృతులు, నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రహ్యంబులు. మొ॥రీతిని సూత్రించె. కద్రువ నాగమాత మొ॥ నిపాతస్థలములు, మొ॥ ఇట్టివి.

v. అస్తోభము :

స్తోభ మనగా అవరోధము. అనగా ఇచట అర్థము తెలియుటలో క్లేశము. అర్థము విశ్వతోముఖముగానలె నని లాఘవాపేక్షతో అన్వయాదులచే సూత్రము కిష్టమైయుండరాదు. అపుడే ఆలక్షణము సమ్మోహ్యమై గ్రాహ్యమగును.

సూరి బాలవ్యాకరణమును బాలావబోధ మగుభంగి వ్రాయుచున్నట్లు పేర్కొనెను. అందుకై సూరి తనయితర (సూత్రాంధ్రాది) వ్యాకరణములకంటె గూడ బాలవ్యాకరణసూత్రములలో, అనువృత్తి అపకర్ష వంటివాని అనవసరమును మిక్కిలిగా తగ్గించెను. బాలవ్యాకరణ సూత్రము లెల్ల ప్రధానమైన అర్థమును స్వయముగా సమగ్రముగా చెప్పును. సంధిపరిచ్ఛేదమున 'అచ్చు పరం బగునపుడు,' క్రియాపరిచ్ఛేదమున 'మొత్తు పరం బగునపుడు' మొ॥ బహుబక్షణములందు చేరుచు ఎల్లెడల ప్రయోగింపబడుచున్న సూత్రములు అర్థావగతిలో అవరోధము లేని వైయుండుట గమనింపవచ్చును.

vi. అనవద్యము :

అనద్య మనగా చెప్పదగినది. అనవద్య మనగా చెప్పదగినది. లక్ష్యములు ఎల్ల సాధింపవలెనని విశ్వతోముఖత్వమునకై గ్రహింపదగని శబ్దములను గూడ లక్షణబద్ధము చేయరాదు. కూతురిని, చేతురు, మొ॥ అసాధువులుగా సూరి పేర్కొనెను. ప్రాథవ్యాకర్త సైతము అన్నరో, ఇత్యాది ప్రయోగములను అంగీకరింపకుండుట గమనింపవచ్చును. అనగా కవిప్రయోగములందున్న వని యెల్ల వానినిగాక సాధుకవిప్రయోగారూఢములైన యోగ్యశబ్దములను మాత్రమే సూత్రము సాధింపవలెను. ఇట్లే అతివ్యాప్తి అవ్యాప్తి మొ॥ దోషములచే సూత్రము నింద్యముగాకుండవలెను.

సూరిసూత్రవైశిష్ట్యము :

ఈలక్షణములతోపాటు సూరి సూత్రరచనలో ఇంకను ప్రత్యేకత చూపెను.

గ్రహణధారణయోగ్యత :

అనల్పార్థమును స్వల్పార్థములతోనె చెప్పటతోపాటు, ఉపయోగించినపదములలోను, వానిని కూర్చుటలోను సూరి లాలిత్యమును సంపాదించెను. గద్యము లయ్యు ఛందోబద్ధములనలె 'లలితో క్తులతో నొనరుపడంగూర్చి'నది బాలవ్యాకరణము. ఇట్టిశైలివలన (అర్థము) సులభముగా గ్రహించుటకే కాక శబ్దము సులువుగా ధారణచేయుటకుమ సూరిసూత్రములు అనుపై ఉన్నవి.

లక్షణక్రమము :

పరిచ్ఛేదములే కాక అందలివిషయమును ఒకక్రమములో పూర్వోత్తరసంబంధముతో కూర్చుటవలన ఏసూత్రమున కాసూత్రము మాత్రమే కాక మొత్తము లక్షణము బుద్ధిని స్థిరముగ నిలుచుటకు వీలైనది.

'కచటతపలు పరుషంబులు, గజడదబలు సరళంబు' లనుచో ఉచ్చరింపబడనిదంత్యచజలు 'ఇతరము లగుహల్లులు స్థిరము' లనుచో చూపలేదు. అవి యే మగు నని సందేహము గల్గి పిదప 'దంత్యతా లవ్యంబు లయినచజలు సవర్ణంబు' లనుసూత్రము వ్రాయబడె. అట తాలవ్యము లేవి దంత్యము లేవి యనుసందేహము గల్గి ఇకవివలం గూడిన- మున్నగుసూత్రములు చెప్పబడె. ఇట్లు సూరిసూత్రము లొకక్రమములో ఆకాంక్షతో కూర్పబడుట విశేషము.

ఈక్రమమువలన ఇకారవక్రంబు లుక్తంబులందలివి- ఇత్యాదు లలో లాఘవము సంపాదింపబడినది.

పూర్వవ్యాకరణములకంటె లక్షణమునందు పరిణతి, సమా సంబునయందు, అడంగ్వాదులడాకు- మొ॥తీరుగా సూత్రములందు విశేషలక్షణము- మొ॥ సూరిసూత్రరచనయం దింకను పెక్కు ప్రత్యేకతలు గమనింపవచ్చును.

సూత్రభేదములు :

సంజ్ఞా చ పరిభాషా చైవ విధి ర్నియమ ఏవ చ
అతిదేశోఽధికారి శ్చ పద్విధం సూత్రలక్షణమ్
అర్థము చెప్పితీరుబట్టి సూత్రమారువిధములు.

1. సంజ్ఞాసూత్రము : విధిఘటకసంకేతపదీయశక్తిగ్రాహకం సంజ్ఞా. లక్షణమునందు కూర్చబడినపదముయొక్క అర్థమును తెలుపునది సంజ్ఞ. నకారంబు ద్రుతంబు, స్త్రీతర్కగ్జడభిన్నంబులును వాని విశేషణంబులును మహత్తు లనంబడు. మొ॥
2. పరిభాష : లింగవత్త్వే సతి సందిగార్థనిశ్చయికా పరిభాషా సప్రమాణముగా సందేహమును నివారించి అర్థమును సంక్షిప్తముగా నిశ్చయించునట్టిది పరిభాష. ఇట విశేషం బుత్సర్గంబునకు విభాషను బాధకం బగు మొ॥
3. విధి : అప్రాప్తప్రాప్తికో విధి : అప్పటివరకు లేని(వివక్షింపని) కార్యమును కలుగజేయునది విధి. ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు, క్షార్థం దై నయిత్తునకు సంధి లేదు మొ॥
4. నియమము : సామాన్యప్రాప్తస్య విశేషావధారణం నియమః. సామాన్యముగ (ఎల్లెడల) ప్రాప్తించుచున్నదానిని విశేషముగ కొన్నిప్రత్యేకస్థలములనె నిశ్చయించునది నియమము. ఉదంతస్త్రీసమంబులకుం బుంపులకు నదంతగుణవాచకంబులకు, దనంబు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు. ఇట ఉదంతస్త్రీసమాదులకు చెప్పిననుగాగమవిధి 'తన'కంటె ఇతర మగు (పరుషసరళాది)తద్ధితము పర మగునపుడు నుగాగమము లే దని నియమము చేయును. సాగసుకాఃషు మొ॥
5. అతిదేశము : అవిద్యమానధర్మప్రాపకశాస్త్ర మతిదేశః లేనిధర్మమును ప్రాప్తిపజేయునట్టిశాస్త్రము అతిదేశము విశ్వకర్మాను

లకు ప్రీత్యం బగు. కంధరాదులు స్త్రీలతుల్యంబులు, మిత్రాదులు -
- పుంలింగతుల్యంబులు మొ॥.

6. అధికారము: స్వదేశ ఫలశూన్యత్వే సతి విధిశాస్త్రేణ సాక
మేకవాక్యతయా అర్థబోధకః అనికారిః. స్వయముగా వాక్యార్థ
మును సంపూర్ణముగ తెలుపక తరువాతవిధివాక్యముతో గలిసి
ఆవాక్యముల అర్థమును బోధించునది అనికారము.

ధాతువునకు (క్రీ.1).

ఇట్లు సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణముగను, స్వీయ మగు
ప్రత్యేకతలతోను ఉన్న బాలవ్యాకరణసూత్రములు సూరిసూత్రరచనా
ప్రావీణ్యమును స్పష్టముచేయుచున్నవి.

6. బాలవ్యాకరణరచనాప్రణాళిక

పెక్కులక్ష్యములు పలుమాఱు సావధానముగా పరిశీలించి
రచనాప్రణాళికను నిర్ణయించుకొని సంస్కృతభాషలో సూత్రవ్యాక
రణమును రచించి బాలురకు సుసాధ మగుటకై అందలిసూత్రములు
కొన్ని తెసగించి పిదప బాలవ్యాకరణమును రచించినట్లు సూరి పేర్కొ
నెను. లక్ష్యలక్షణపరిశీలనముతోపాటు ప్రత్యేకముగా సూరి
పేర్కొన్న రచనాప్రణాళికలోనివైశిష్ట్యము గమనింపవలసియున్నది.

బాలవ్యాకరణరచనాలక్ష్యము :

లభ్యమగుచున్న పూర్వాంధ్రవ్యాకరణములు సంస్కృతసమే
తరభాషకు లక్షణము నధికముగా పేర్కొనకుండుటయు ఈవ్యాకరణ
రచనమున కొకకారణముగా సూరి పేర్కొనె. అనగా సంస్కృత
సమము, ఆచ్ఛికము నై నఆంధ్రభాషకు మొత్తమునకు విపులముగా
లక్షణము చెప్పదలచె. ఆచ్ఛికక్రియాప్రకీర్ణాదిపరిచ్ఛేదములను పరిశీ
లించిన సూరి సంస్కృతసమాచ్ఛికములకు సమప్రాధాన్యముతో లక్ష
ణముచేయుట గుర్తింపవచ్చును.

రచనాప్రణాళిక :

‘లలితోక్తులతో నొనరుపడ, లక్ష్యయోజన మొప్పంగను బాలావబోధ మగుభంగి’ నిర్మించుట బాలవ్యాకరణరచనా విధానము.

సూరి వ్యాకరణరచనలో సంస్కృతవ్యాకరణసంప్రదాయాను సరణము ప్రాముఖ్యము వహించినది.

i. విషయవిభాగము :

భాషావిషయము సంస్కృతపద్ధతిలో సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమాచ్చిక (సుబంత) కారక, సమాస, తద్ధిత, క్రియా, కృత, ప్రకీర్ణములుగా పదిభాగములుగా సూరి విభాగించెను. ఈవిభాగమువలన భాషాస్వరూపము నొకక్రమములో నిరూపించుటకు పీ లయినది.

ii. విషయక్రమము :

పరిచ్ఛేదములందలిఅంశములు సయితము ఒకప్రత్యేక మగు క్రమములో నిరూపింపబడినవి. ఉదాహరణకు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదములో మొదట సంస్కృతప్రాకృతాంధ్రవర్ణ నిరూపణము, పరుషాదిసంజ్ఞలు మొదలగునవి యెల్ల ఒకక్రమములో చెప్పబడినవి. వర్ణక్రమము ననుసరించి పరుషసరళములకు పిదప స్థిరములకు పూర్వము సకారము యొక్క ద్రుతసంజ్ఞను చెప్పవలసియున్నను, నట్లు చెప్పిన చింతామణి యందు సకారమునకు స్థిరత్వము వివాదాస్పద మయినది. తన్నివారణార్థము సూరి యాసంజ్ఞను పిదప వేర్కొనెను. ఇట్లన్నిపరిచ్ఛేదములందు లక్షణము ప్రయోజనవిశేషముతో నొకక్రమము ననుసరించి చెప్పబడినది. ఈక్రమము స్పష్టతకును ధారణకును సాధక మై యున్నది.

iii. సంజ్ఞాదులు-స్వాతంత్ర్యము :

ఉపధ, ఆప్రమేడితము మొదలగుసంజ్ఞలను సంస్కృతవ్యాకరణమునుండియు, పరుషము, సరళము మొదలగుసంజ్ఞలను పూర్వాంధ్ర

వ్యాకరణములనుండియు సూరి స్వీకరించెను. ప్రయోజనాభావమును బట్టి సమాసకము, తిజ్జభ్యము మొదలగుసంజ్ఞలను విడచిపుచ్చెను. ఆమార్గముననే శాస్త్రప్రయోజనము ననుసరించి సంజ్ఞాదులలో సూరి స్వీయమార్గము నేర్పఱచెను.

ఘజ్వర్ణకంబునకుం బ్రకృతి యయినది ఘమంతం బనంబఁడు. ఆ ఈవ అనుసర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు. ఇట్లు ఘమంతము, త్రికము మొదలగుసంజ్ఞలను సూరి క్రొత్తగా ఏర్పఱచెను.

‘లకారంబునకు ఘజుపురునుము ఇగు’ అనుచో ఇకారమును చేర్చి ఘజు రుజు పుజు మున్నగుప్రత్యాహారములను సాధించెను.

తెలుగునందు విశేషము లైయున్నవ్యతిరేకతద్ధర్మాద్యర్థకములను నిరూపించుటకు లజి, లాట్టు అనులకారములను కల్పించెను.

కిత్తులు మొదలగువానిని సంస్కృతోక్తప్రయోజనముతో గ్రహించినసూరి తెలుగున స్వయముగా కిత్తులను కల్పించెను.

ఇట్లు సూరి వ్యాకరణరచనమునకు సంస్కృతవ్యాకరణములను పూర్వాంధ్రవ్యాకరణములను యథావసరముగ అనుసరించుచు ప్రయోజనవిశేషమునుబట్టి స్వతంత్ర మగుమార్గము నేర్పఱచుకొని ప్రత్యేక మగుప్రణాళిక ననుసరించెను.

iv. సూత్రనిర్మాణము :

వ్యాకరణము సూత్రాత్మకముగ రచించుటలోనే శాస్త్రులక్షణము చక్కగా కుదురును. కాననె సూరి సూత్రాంధ్రవ్యాకరణాదులను సూత్రములనె రచించెను.

‘అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవ ద్విశ్వతోముఖమ్ అస్తోభ మన వద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః’ అని సంస్కృతమున సూత్రమునకు చెప్పబడినలక్షణములు సూరిసూత్రములందు గమనింపవచ్చును.

ఇగ్లోరాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు,
ఇకారంబుమీఁదికునుపుక్రియావిభక్తులయుత్వంబున కిత్వం బగు
అనురీతిగా ఒకేలక్షణము గలభిన్నభిన్నస్థలముల నొక-వోటికి దెచ్చి
సాధించినసూత్రములు సారవంతము లై సూరిసూత్రరచనాపాటవ
మును దెల్పును.

ద్విరుక్తం బగుహల్లు పరం బగునపు డాచ్చికం బగుదీర్ఘంబు
నకు ప్రాప్త్యం బగు అనురీతిసూత్రములు భాషాసామాన్యలక్షణమును
నిరూపించుచు విశ్వతోముఖము లై చారిత్రకవ్యాకర్తలప్రశంసలు
సైత మందినవి.

సూత్రాంధ్రాదులవలె - అనువృత్తు లధికము గాకుండ స్వయం
సంపూర్ణార్థకములుగా చాల సూత్రములను నిర్మించెను.

v. వార్తికములు :

సూత్రములందు చెప్పబడనివి శేషలక్షణము వార్తికములుగా
వృత్తియందు పేర్కొనెను. మఱియు రాజశబ్దం బొక్కటి దంత్య
యుక్తంబు గానంబడియెడి' పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు. మొ॥
ఇట్టివి సూత్రములుగా చెప్పదగినవి స్మృతప్రయోజనము గలవి కావు
గావున వార్తికములుగా చెప్పుటవలన సూత్రముల సూత్రలక్షణములు
సమగ్రముగ నున్నవి.

vi. సంగ్రహవివరణము :

కోన్నియెడల సూత్రమందలిపదమునర్థమునో సూత్రార్థమునో
స్పష్టతకై సంగ్రహముగ సూరియె వివరించెను.

‘వికృతియం దికారాంతములయూపోత్తమేత్వంబునకు’ అను
సూత్రమునందలివికృతిపదమునుగూర్చి ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే
సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింపవలయు’ అనె

అంతట ననుట ప్రథమైకవచనలోపబాధనార్థము.

సర్వత్ర యనుట నగాగమబాధనార్థము. మొదలగుచోట సూత్రగతవిశేషపదార్థవివరణము గానవచ్చును.

ఉన్నకలశీనవర్ణకంబు,-- గురువిరహితంబు లయి. మొదలగు కొన్నిసూత్రములకు మొత్తమునకు తాత్పర్యమును సంగ్రహముగా వివరించెను.

vii. సంస్కృతలక్షణానువాదము :

కారకాదివిషయములయెడ సూరి సంస్కృతవ్యాకరణమందు చెప్పబడినఅంశములను అనువదించెను. నియతోపస్థితికము ప్రాతిపది కార్థము మొ॥ దీనివలన కొన్నియితరాంధ్రవ్యాకరణములవలె అనుక్తన్వాయముతో సంస్కృతవ్యాకరణమునాశ్రయింపవలసిన అవసరము కొంతమేర తగ్గి సమగ్రత చేకూరినది.

viii. పూర్వగ్రంథపరామర్శనము :

తనకు పూర్వ మున్నఆంధ్రలక్షణగ్రంథములను పరిశీలించి కవిప్రయోగములతో సమన్వయించుచు బాలవ్యాకరణమున లక్షణము చేసెను.

కొన్నియెడల పూర్వలాక్షణీకులయభిప్రాయము పరస్పర భిన్నముగా నున్నపుడు అందుచిత మగుపక్షమును ప్రమాణీకరించెను 'యకారంబును పుష్పావోవోలును దెలుగుమాటలకు మొదట లేవు' మొ॥.

పూర్వులభిప్రాయమును కవిప్రయోగానుసారముగా సంగ్రహించెను. తద్వత్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కమాది స్యేతః ఇత్యాదిగా చింతామణి పేర్కొనగా సూరి 'ఏమ్యాదులయిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు' అని పేర్కొనెను. అనుకరణమున అహమాదులమకారమునకు ద్విరుక్తి విభాష యని సవరించెను.

పూర్వులభిప్రాయము సరి గానిచో తిరస్కరించెను. అనుకృతిని నిడుదకుంగు ఋచ యగు నని యొకండు పలికె నది నిరాక

రంబు. ద్వితీయైకవచనంబు పరం బగునపు డౌపవిభక్తికంబులు రావని కొందఱు వక్కాణించిరి. ఆయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధం బగుటంజేసి యనాదరణీయంబు. మొ॥.

ఇంతే కాక సూరి తానే వ్రాసినపూర్వవ్యాకరణములనుగూడ పరిశీలించి అందలి అనవసరములు, అనౌచిత్యములు పరిహరించి బాల.లో లక్షణము చేపెను. తెలుగువిభక్తులు సంస్కృతవిభక్తుల స్థానమున నాదేశముగా చెప్పకుండుట మొ॥.

ix. ప్రక్రియానిర్వహణము :

వ్యాకరణప్రయోజనము ననుసరించి సూరి భాషాస్వరూపము సులువుగా తెలియుటకై ప్రక్రియానిర్వహణమున మిక్కిలి మెలకువతో లాఘవమును చూపెను. కుఱు+ఉసురు- కుట్టుసురు మొదలగురీతిప్రక్రియ చారిత్రవ్యాకర్తలప్రశంసలు సైతమందినది.

ఆయాస్థలములలో పదములలోనివర్ణ వికారాదులు సమగ్రముగా సూత్రించిన శౌరవమే గాని ప్రయోజనము లే దనదగినస్థలములలో నిపతించుట మొదలగుమార్గములలో సంస్కృతసంప్రదాయము ననుసరించియే లాఘవము సంపాదించెను. కద్రువ నాగమాత వేధ పురోధ పురోధసుమ మొ॥.

అందరుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు మున్నగునవి ప్రయోగానుసారముగా గ్రహింపజెప్పెను. ఆచ్ఛికసర్వనామములను పట్టికగా చూపెను. అచ్చటచ్చట కవిప్రయోగములను విశేషములుగా ప్రదర్శించెను. నెలఁ తిచ్చెను, కెంఁదూలి మొ॥

ఇట్లు భాషాలక్షణమును వీ లైనంతసమగ్రముగా సాధ్యమైనంత లాఘవ మగుమార్గములో సూరి నిరూపించెను.

x. లక్ష్యయోజనము :

లలితో క్తులతో చెప్పుటతో పాలు లక్ష్యయోజనమును గూడ

సూరి తనరచనావిధానములో ప్రత్యేకముగా పేర్కొనెను. లక్షణావ గతికే ఇది మిక్కిలి యుపకరించును.

ఉదా.లను చూపుటలోను సూరి కొన్నిప్రత్యేకతలను ప్రదర్శించెను.

ఉదా.లు సూత్రాభిప్రాయమును విశేషముగా ప్రతిపాదించుట గలదు.

ఇంకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధిలేదు. అనుచో వచ్చున్ + ఇవుడు, చూడన్ + అయితి, పాడెడిన్ + అతఁడు అనుఉదా.లు క్రమముగా ఉత్పాత్యుత్పాద్యసంధులు చెప్పుకొనఁగలుగుటకు ద్రుతపూర్వ సూత్రముస్వరమునకు సంధిని జెప్పనవలె యీనిపేధముప్రాప్తిపూర్వకమగుటను నిరూపించుచున్నవి.

డిద్ద, రామ, భార్గవ, రాజపురుష ఇట్టివి ప్రాతిపదికములు. ప్రాతిపదికోదాహరణములు అర్థవదధాతురప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్, కృతద్ధితసమాసాశ్చ అనుసంస్కృతలక్షణములతాత్పర్యమును ప్రతిపాదించును.

మొక్క ఉదా.లు ప్రదర్శించుచో సూరి వానిని అకారాది క్రమములో చూపెను. అక్కటాదులు మొ॥

ఉదా.లతో పెక్కెడల చమత్కారావహ మగుదృశ్యములు కల్పించెను.

మేనల్లుఁడు పుట్టినిల్లు చూడకుండెను.

వాఁడు పూవులు దెచ్చె, ఆమె సొమ్ములు దాల్చె,

వాఁ డిల్లు వెడలె. మొ॥

ఉదా.లలో రామాయణాదులనుండి కథాభాగములమస్ఫురింప జేయుట గలదు.

కొన్ని యెడల ప్రత్యేకముగా పేర్కొనకయే కవిప్రయోగముల నుద్ధరించెను. నమ్మ కిట, నాకుం దమ్ముడు మొ॥

కొన్ని యెడల కవిప్రయోగములుగా చెప్పి చూపెను. ఏకాంతమునందు నున్న జనరాండ్ర నని ప్రయోగము. మొ॥

ఇంకను బహువిధము లగుప్రత్యేకతలు సూరిలక్ష్యములందు గమనింపనవును.

ఇట్లు సూరి లక్ష్యలక్ష్యగ్రంథములందు బహుముఖముగా బహుకాలము శ్రమించి చేసిన పరిశోధనకు ఫల మై కట్టుదిట్ట మైన ప్రణాళికతో రచింపబడుటవలన బాలవ్యాకరణము ఆంధ్రవ్యాకరణవాఙ్మయమున పరమప్రమాణగ్రంథ మైనది.

7. ప్రాథవ్యాకరణము - రచనాప్రణాళిక

ఆధునికాంధ్రవ్యాకరణములలో బాలవ్యాకరణమునకు తర్వాత ప్రాథవ్యాకరణము పేరు ప్రసిద్ధము. బాలవ్యాకరణముతోడి సంబంధమును, ప్రాథవ్యాకరణ మనుపేరును దీని ప్రసిద్ధికి కారణము గావచ్చును. త్రిలింగలక్షణశేష మనుదానికంటె ప్రాథవ్యాకరణ మనుపేరే వ్యాప్తిలోనికి వచ్చుటయు అందుకే కావచ్చు.

త్రిలింగలక్షణశేషము :

సీతారామాచార్యులుగారు తమయూలక్షణగ్రంథముపేరు గ్రంథవీతికలోను, పరిచ్ఛేదాంతగద్యలలోను త్రిలింగలక్షణశేష మని మాత్రమే పేర్కొనుట గానవచ్చును. త్రిలింగలక్షణ మనగా తెలుగువ్యాకరణము. కాన త్రిలింగలక్షణశేష మనగా తెలుగువ్యాకరణమున మిగిలినది. ఈపేరునుబట్టి తనకు పూర్వమునందలి తెలుగువ్యాకరణములందు చెప్పగా మిగిలినలక్షణ మిందు గ్రంథకర్త చెప్పదలచె ననవలె.

రచనాలక్ష్యము :

‘భారతాదిగ్రంథపరిశోధనంబుచే దొరకినవిశేషలక్షణప్రయోగముల నేర్చి కూర్చి త్రిలింగలక్షణశేషం బనునొకయపూర్వవ్యాకరణము’

రణము దీని వ్రాసితిని' అని గ్రంథకర్త పీఠికలో చెప్పెను. కాగా కవిప్రయోగములందలివి శేషములను లక్షణబద్ధము చేయుట ఈగ్రంథ రచనాలక్ష్యము.

అసాధారణలక్షణము :

'ఇందలిలక్షణము అసాధారణము' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త పేర్కొనెను. బాలవ్యాకరణము భాషాసామాన్యలక్షణము తెలుపుచు సాధారణలక్షణము కాగా కవిప్రయోగములందలి అరు దగువిశేషములుఅనగా అసాధారణలక్షణములు ప్రౌఢవ్యాకరణము తెలుపును. అందుకే ఇందలిలక్షణములు అసాధారణము లయినవి. ఈఅసాధారణత కవిప్రయోగములమూలమున లక్షణములకు గల్గిన దని తెలియవలెను.

రచనాప్రణాళిక :

సంస్కృతసంప్రదాయానుసరణము, సంజ్ఞాదు లగుఅంశముములలో చింతామణి, బాలవ్యాకరణములమార్గములో వానికి శేషగ్రంథముగా ఇది రచింపబడినది.

చింతామణిశేషము :

చింతామణి అభిప్రాయములను వివరించుసందర్భములను పరిశీలించిన ఇది చింతామణి ననుసరించిన గ్రంథముగా తెలియవచ్చును.

'ఊరు-చోలు-మేన్వాదు లున్లుగ్విషయంబులు' ఇచట 'ఉన్లుక్' అనుసంశము 'కేషాంచిదుదంతానామ్' అనుచింతామణిలక్షణము లేక అర్థమే కాదు. ఇట్టిలక్షణములు చింతామణికి వ్యాఖ్యలవలె నుండును.

'ఇట్టిప్రయోగములచేత 'అన్యస్యాః క్వచిద్భవే చ్ఛన్యా అనుశబ్దశాసనులసూత్రము సార్థక మగుచున్నది.'

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు గలఇదమదసిత్యాదిసూత్రమందలి

యదఃప్రభృతులు వ్యర్థము లగుచు స్వేతరంబులకును సక్కార్యంబగు నని తెలుపుచున్నవి.

మున్నగుప్రాథవ్యాకరణవివరణములు ఆగ్రంథము చింతామణిని ఎంతగానో వివరణాత్మకముగా అనుసరించుటను స్పష్టము చేయును.

బాలవ్యాకర్త కిత్తుగా జెప్పినఆగమము నొక్కచో చింతామణి మిత్తుగా జెప్పెను. 'పఠ్యా ఉతోఽచి నుమే' ప్రాథవ్యాకర్త 'పోడి పరం బగుచో నెల్లెడల ను మ్మగు' అని మిత్తుగా చెప్పుటలో చింతామణ్యనుసరణము గమనింపవచ్చు.

'గోకుల మిల్లిలు' ఇత్యాదిసందర్భముల నేకారణమునఁ గాని చింతామణియభిప్రాయమునకు భిన్నముగా జెప్పుట గానవచ్చును. విశేషప్రయోగముల ననుసరించిన యీలక్షణము గ్రంథరచనలో కవిప్రయోగప్రాముఖ్యమును దెలుపును.

బాలవ్యాకరణానుసరణము :

ప్రాథవ్యాకరణము కేవలము బాలవ్యాకరణమునకు శేషము గాదు. సూరి బాలవ్యాకరణములో సర్వనామములప్రక్రియ చెప్పలేదు. ప్రాథవ్యాకర్త పేర్కొనెను. కాని అందు చింతామణిలో నిరూపింపబడిన 'నేను, నన్ను' మున్నగువానిప్రక్రియ ప్రాథవ్యాకర్త పేర్కొనలేదు.

అయినను చింతామణితో సంబంధము గలిగియున్న బాలవ్యాకరణమునం దుక్త మైనవిషయమును గూడ దృష్టియం దుంచుకొని కూడ ప్రాథవ్యాకరణము రచింపబడినది. 'ఉండిపదంబు పరం బగుచో వలన కందువర్ణక మల్లు నవర్ణకంబు నగు' మొదలగుఆయా సూత్రములు బాలవ్యాకరణమునకు వివరణప్రాయములే అనవచ్చును.

'ముత్తియశబ్దేతరంబులయందును దఱుచుగ నిత్వలోపంబు చూపట్టెడి' మున్నగులక్షణములలో విశేషప్రయోగసాధనదృష్టికంటె

సూరిఅభిప్రాయమును తిరస్కరించుటకాంక్ష అధికముగా తోచును.

ఇట్టివానివలన బాలవ్యాకరణశేష మనదగి ప్రౌఢవ్యాకరణ మనుపేరు ప్రసిద్ధి కెక్కినది.

ఇతరలక్షణవివేచనము :

బాలవ్యాకరణమం దుక్త మయినదానిని విడిచిన ప్రౌఢ వ్యాకర్త చింతామణికి శేషగ్రంథ మగువికృతివివేకము మొ॥పూర్వ లక్షణగ్రంథములలో చెప్పబడినఅంశములను తెనుగుచేసెను. 'రో శబ్దం బొందు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుం బరంబుగ నగు' అన్నది 'రో ఇతి స్త్రీవాచకో భవేత్ పర త్రైవ' అను వికృతివివేక లక్షణమున కనువాదమె. అయ్యును 'అయ్యది హ్రస్వాంతంబును నయ్యడి' అనునది ప్రౌఢవ్యాకర్త విశేషించి చెప్పెను.

మొత్తముపై ప్రౌఢవ్యాకర్త వికృతివివేకము మొ॥ ఇతర వ్యాకరణము లాధారముగా కొంతలక్షణము చేసినట్లు గుర్తింప నచ్చును.

విశేషలక్షణము :

ప్రౌఢవ్యాకర్త అపూర్వవ్యాకరణ మని చెప్పినయిందు లక్షణ మపూర్వము కొంత లేకపోలేదు.

వాక్యప్రకరణ మపూర్వముగా ఇందు జేరినది. అన్వయవిశేషములు, కొంతసర్వనామప్రక్రియ మరి కొన్నిలక్షణములు ప్రౌఢ వ్యాకర్త లక్ష్యమగుణముగ స్వతంత్రముగ చేసె.

ఆంగ్లవ్యాకరణప్రభావము :

పూర్వాంధ్రవ్యాకరణములకంటె అధికముగా 'ప్రౌఢవ్యాకరణము'నందు చేరినవాక్యపరిచ్ఛేదము ఆంగ్ల వ్యాకరణప్రభావముచేత అందురు. వాక్యమునుగూర్చి చెప్పదలచుట, నామములు, క్రియ, లద్యయము లని పదములను వర్గీకరించుట, సమాపకక్రియలు అసమాపకక్రియలు అని క్రియలను వింగడించుట, మొదలగుకొన్ని

అంశములలో ఆంగ్ల వ్యాకరణప్రభావము గలదు. అయినను ఇందలి లక్షణము మాత్రము సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణమే. వాక్య లక్షణమే సాహిత్యదర్పణమునుండి ప్రాథమిక ర్త స్వీకరించెను. ఇట్లే మహావాక్యలక్షణము, విశేష్యాదులు నామభేదములుగా జెప్పట, కర్తరిప్రయోగాదులవివరణము మొదలుగా లక్షణము సంస్కృత సంప్రదాయానుగుణమే.

ప్రయోగప్రదర్శనము :

విశేషప్రయోగముల నేర్చి కూర్చి యీ వ్యాకరణ మసాధారణలక్షణములతో వ్రాసినట్లు గ్రంథకర్తయే చెప్పెను. విశేషకవి ప్రయోగములకు లక్షణము చెప్పబడుచున్నది కావున (అసాధారణ లక్షణము) ఇందలి లక్షణమునకు కారణ మైనప్రయోగమును తప్పక ప్రదర్శింపవలసినదే. ఏనుఁగున నేనుఁగు, అవసరమకొలు మొదలగుచోట్ల ఒక్కొక్కప్రయోగమునకే లక్షణ మేర్పడినది. ఇది ప్రాథమిక ర్తప్రయోగపరిశీలనాపటిమను తెలుపును. శబ్దరత్నాకర నిర్మాణ మింకను నిరూపించు.

సూత్రనిర్మాణాదులలో నెవి యేని లోటుపాటు లున్నను బహుముఖశ్రమతో కవిప్రయోగవిశేషములతో అసాధారణలక్షణము చేయుటలో ప్రాథమికవాక్యకరణమున రచనాప్రణాళిక చక్కగా నుపయోగించినది.

8. ప్రాథమికవాక్యకరణము-నామసార్థక్యము

శ్రీబహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులుగారు తాము వ్రాసిన వ్యాకరణమును 'త్రిలింగలక్షణ శేషము అనుప్రాథమికవాక్యకరణము' అని పేర్కొనిరి. త్రిలింగలక్షణ మనగా తెలుగువాక్యకరణము. కావున త్రిలింగలక్షణ శేష మనగా సంతకుపూర్వము తెలుగువాక్యకరణము లలో చెప్పగా మిగిలినలక్షణము. అదే ప్రాథమికవాక్యకరణము.

ప్రౌఢవ్యాకరణము :

పీఠికయందు గాని ఇతరస్థలము లలో గాని వ్యాకర్త త్రిలింగ లక్షణశేష మనుపేరే కాని 'ప్రౌఢవ్యాకరణము' అనుపేరు ఎచ్చటను ప్రస్తావింపలేదు. కాని గ్రంథకర్త పర్యవేక్షించిన మొదటిముద్రణము నుండి 'ప్రౌఢవ్యాకరణము' అనునది యీ గ్రంథముయొక్క ముఖపత్రముపై వెలయుచుండుటచే ఈపేరు గూడ గ్రంథకర్త ఉద్దేశపూర్వకముగనే యేర్పఱచినట్లు గుర్తింపవచ్చును. త్రిలింగలక్షణ మనుపేరు కంటే ప్రౌఢవ్యాకరణ మనుపేరే యీ గ్రంథమునకు ప్రసిద్ధ మైనది.

సంజ్ఞార్థము :

ప్రౌఢవ్యాకరణము అనుపేరు ముందుగా బాలవ్యాకరణమును స్ఫురింపజేయును. దీనివలన నిది బాలవ్యాకరణముకన్న మిన్న అను అభిప్రాయమును గల్గజేయును. అందువలననే కొందఱు బాలురకొఱ కయినవ్యాకరణము బాలవ్యాకరణము కాగా ప్రౌఢులకొఱ కయిన వ్యాకరణము గాన ఇది ప్రౌఢవ్యాకరణ మని చెప్పుదురు. కాని సూరివ్రాతలనుబట్టి బాలవ్యాకరణము బాలురకొఱకయి చేయబడినదని చెప్పవలెను.

కాని ప్రౌఢవ్యాకరణ మట్లు గాదు. తమగ్రంథమునుగూర్చి ఆచార్యులుగారు 'విశేషప్రయోగముల నేర్చి కూర్చి త్రిలింగలక్షణ శేషం బనునొకయపూర్వవ్యాకరణము వ్రాసితిని. ఇందలిలక్షణము లసాధారణములు. ఇయ్యది విద్యార్థుల కత్యంతోపకారకము' అని పేర్కొనిరి. ప్రౌఢవ్యాకరణము విద్యార్థులకొఱకు వ్రాయబడినదే. ఇందలిలక్షణము లసాధారణములు, విశేషములు, నపూర్వము లగుటచే విషయగతప్రౌఢిచే ఇది ప్రౌఢవ్యాకరణ మయిన దన్నమాట.

బాలవ్యాకరణమునకు తరువాతిగ్రంథ మనుఅర్థమును స్ఫురింపజేయుచు భాషాసాధారణలక్షణమును దెలిసికొనినపిమ్మట అసాధారణ మగువిశేషలక్షణమును దెలుపుచు ప్రౌఢ మైనయీవ్యాకర

ణము మూలమున భాషాస్వరూపము సమగ్రముగా తెలిసి విద్యా
ర్థులు ప్రౌఢు లగుదు రనియు తలపు గావచ్చు.

ప్రౌఢ మైనవ్యాకరణము గాన ఇది ప్రౌఢవ్యాకరణ మని ఈ
గ్రంథకర్తవచనములనుబట్టి యూహింపవచ్చును.

సార్థక్యము :

రచనాప్రణాళిక, సూత్రనిర్మాణచాతుర్యము మున్నగులక్షణ
ములనుబట్టి ప్రౌఢవ్యాకరణముకంటె బాలవ్యాకరణమే ప్రౌఢ మని
చెప్పటలో తప్పు లేదు. అయినను.

రచనాలక్ష్యము :

బాలవ్యాకర్త అది బాలురకు సుసాధముగా నుండునట్లు
రచించెను. ప్రౌఢవ్యాకరణ ముట్టియుద్దేశముతో రచింపబడినది కాదు.
అసాధారణములును, విశేషములు నైనలక్షణము చెప్పబూనినది.

లక్షణ మసాధారణము :

భాషాసాధారణలక్షణము తెలిసినవానికి విశేషలక్షణ మెఱుక
పఱచవలెను. పూర్వవ్యాకరణములచే ఆంధ్రభాషాసామాన్య
లక్షణము తెలిసినవారికి విశేషములు దెలుప బూనిన దగుటచే
నిండలివిషయము ప్రౌఢ మగుచున్నది.

అరు దయినప్రయోగాలు :

విశేషప్రయోగములను గుర్తించి దానికి లక్షణ మిట చేయ
బడినది. విశేషప్రయోగములు నెడకి చూసిన దగుటచే ఇది ప్రౌఢము.
ఉదా. కుబాలవ్యాకరణముముత్తియశబ్దమునందుమాత్రమిత్వలోపము
చెప్పగా ప్రౌఢవ్యాకరణము 'ముత్తియశబ్దేతరంబులయందును దఱు
చుగ విత్వలోపంబు చూపట్టెడి' నన్నది. ముత్తియేతరము లగువయే
శబ్దములలో నీకార్యము గల దన్నది ప్రయోగానుగుణముగా
మాత్రమే గుర్తింపవలసియున్నది.

మిశ్రద్వంద్వము, అజడంబుత్వతీయకు నవర్ణకము మున్నగు కొన్నిలక్షణములకు లభ్యమైన దొక్కొక్క ప్రయోగమే.

కవిప్రయోగములందు మూలమూలల నున్న యిట్టిప్రయోగ విశేషములను గూడ నెఱుకపఱచుచున్న యీ వ్యాకరణము ప్రతిపాదించులక్షణము తత్కర్త పేర్కొన్నట్లుగా అసాధారణమని గుర్తింపవచ్చును. ఇట్టి అసాధారణవిషయములు గల యీ గ్రంథము ప్రౌఢమయగును.

వాక్యప్రకరణము :

‘వాక్యపరిచ్ఛేదము’ అనునది యిందు అపూర్వముగా ప్రవేశించినవిభాగము. పదవాక్యగతవిశేషములు, అన్వయవిశేషములు మున్నగునవి యిందు చెప్పబడినవి ఇట్టి విషయము పూర్వవ్యాకరణములందు ప్రత్యేకముగా ప్రస్తావింపబడలేదు.

ఇట్టి వ్యాకరణము తత్కర్త పేర్కొన్న ట్లపూర్వలక్షణములతో ఆంధ్రభాషయందలియసాధారణస్థితులను స్పష్టము చేయుచు విషయగత మైన ప్రాథమికములను ప్రౌఢ మగు వ్యాకరణ మయి ప్రౌఢవ్యాకరణమనునామము సార్థకము చేసికొన్న దని చెప్పవచ్చును.

9. త్రిలింగలక్షణశేషము - నామసార్థకృమము

త్రిలింగలక్షణశేషము :

వీరికలాను, పరిచ్ఛేదాంతగద్యలలాను “త్రిలింగలక్షణశేషము”గా తనవ్యాకరణమును సీతారామాచార్యులుగారు పేరుకొనిరి. ముఖపత్రమున త్రిలింగలక్షణశేషము అను ప్రౌఢవ్యాకరణము అని పేర్కొనబడె. చివరిలో (గ్రంథముద్రణమునాటికి) ‘ప్రౌఢవ్యాకరణ’మనుపేరుపై గూడ దృష్టి ఏర్పడినను గ్రంథకర్త మొదటినుండియు తనఈగ్రంథమునకు ‘త్రిలింగలక్షణశేషము’ అనునామమునే ఉద్దేశించె నని దీనివీరికాదులనుబట్టి నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును.

సంజ్ఞార్థము :

త్రిలింగ మనగా తెలుగు. శేష మనగా చెప్పగా మిగిలినది. అనగా తనకు పూర్వము (తెలుగు) వ్యాకరణములందు చెప్పగా మిగిలియున్న భాషలక్షణము త్రిలింగలక్షణ శేషము.

‘త్రిలింగలక్షణము’ అను పేరుతో తెలుగున అంతకు (త్రిలింగ లక్షణ శేషమునకు) ముం దొకవ్యాకరణము కానరాదు. రావిపాటి గురుమూర్తిశాస్త్రి ‘తెలుగువ్యాకరణము’ కలదు. అది ‘త్రిలింగ లక్షణము’ అని చెప్పుటకు ప్రౌఢవ్యాకరణమునందలి అంతర్విషయములు సహకరింపవు.

కాగా ఈ ప్రౌఢవ్యాకరణము అంతకు పూర్వము కలవదొక తెలుగువ్యాకరణమునకు మాత్రమే శేషము కాదు. ముం దున్న తెలుగువ్యాకరణములలోని త్రిలింగలక్షణము మొత్తమునకు శేషము ఈ త్రిలింగలక్షణ శేషము.

సార్థక్యము :

ఇంతటి పెద్ద పేరు ఈవ్యాకరణమునకు తగ దేమో అని కొంద రనుమానించిరి. ఇది ఎంతవరకు సార్థక మనుటకు గ్రంథకర్తవచనములలో ఆధారములు చూతము.

ఆధారములు :

తుద కిప్పుడు తద్భారతాదిగ్రంథపరిశోధనంబుచే దొరకిన విశేషలక్షణప్రయోగముల నేర్చి కూర్చి త్రిలింగలక్షణ శేష మను నొకయపూర్వవ్యాకరణము దీని ప్రాసీతిని. ఇందలిలక్షణము లసాధారణములు - అని గ్రంథకర్త వీరికలో పేర్కొనెను.

i. అపూర్వవ్యాకరణము :

క్వార్థ మయినయిత్తునకు సంధి జరుగకుండుట ఈభాషకు సాధారణలక్షణము. “ఇప్రత్యయాంతావ్యయంబునకు సంధియు జూపట్టుట” అసాధారణము. భాషయందలియిట్టి అసాధారణలక్షణములను పేర్కొనుటనే ఇందలిలక్షణము లసాధారణములు అను టుచితమె.

పూర్వవ్యాకరణములు భాషాసాధారణలక్షణము చెప్పుచుండగా తద్విన్నముగా అసాధారణములు చెప్పుచు అపూర్వవ్యాకరణ మగుచున్నది. అనగా సాధారణలక్షణములు చెప్పుపూర్వాంధ్ర వ్యాకరణముల కిది శేష మున్నమాట.

కావుననే పూర్వవ్యాకరణనిరపేక్షముగా ఇందలిలక్షణము సరిగా తెలియదు. అసాధారణలక్షణము తెలియుటకు ముందు భాషాసాధారణలక్షణ మెరిగియుండవలయును గదా. ఉదాహరణ మునకు—

ప్రౌఢవ్యాకర్త 'అకప్రత్యయాంతావ్యయంబు కళయ' అనెను. అంతకు ముందు కొందరు వ్యాకర్తలు ఇది ద్రుతప్రకృతికము గూడ అగు నని తలచుట తెలిసిన గాని ఈలక్షణ మారంభించుటకు మూలము తెలియదు. ఇట్లు పూర్వాంధ్రవ్యాకరణములు చదివి అందలిలోలుపాట్లను ప్రౌఢవ్యాకరణముచే సరి చేసికొనవలెను. కావున ఇట్టిది పూర్వమునందలిత్రిలింగలక్షణముల కెల్ల శేషమె అగుచున్నది.

ii. బాలవ్యాకరణమాత్రశేషమా ? :

ప్రౌఢవ్యాకరణము అనుపేరునుబట్టి కావచ్చును ఇది బాల వ్యాకరణమునకు శేషగ్రంథముగా కొందరు పేర్కొందురు. కాని బాలవ్యాకరణమున కొక్కదానికే శేషముగా చెప్పదలచిన 'త్రిలింగ లక్షణశేష' మనుపేరుంచునా? త్రిలింగలక్షణ మనగాబాలవ్యాకరణ మొక్కటే కాదు గదా. ఇంకను ప్రౌఢవ్యాకర్త తనగ్రంథమున నెచ్చటను సూరిని గాని బాలవ్యాకరణమును గాని స్పష్టముగా పేర్కొననలేదు. బాలవ్యాకరణముశేషమె వ్రాయదలచిన అట్లు పేర్కొనకుండునా ?

కజ్యంతము, నుజ్యంతము అని కాక అకప్రత్యయాంతము, అన్ప్రత్యయాంతము అనురీతిని వ్యవహరించుట మొదలగుకారణములనుబట్టి ఇది బాలవ్యాకరణమున కొక్కదానికే శేష మనరాదని కొందరు విమర్శకులు పేర్కొనిరి.

‘తద్భవములందును సలఘురేఘము గలదు’. ‘నెన్నడాదుల న్నెఱి దగు’ మున్నగు పెక్కువిధానములు బాలవ్యాకరణము నుద్దేశించియే చెప్పబడిన వనుట స్పష్టము. బాలవ్యాకరణము గూడ ఒక త్రిలింగలక్షణమే కావున, ప్రసిద్ధమును గావునను దానికి శేషముగా వివరణాద్యాత్మకలక్షణములు ప్రౌఢవ్యాకరణమునం దుండుటలో వింత లేదు. కాగా ఇది బాలవ్యాకరణమునకు గూడ శేషమే కాని బాలవ్యాకరణమునకే శేష మనరాదు.

iii. చింతామణిశేషము :

బాలవ్యాకరణమున నిర్విణామప్రక్రియ చెప్పబడలేదు. ప్రౌఢ వ్యాకరణము చెప్పినది. కాని చింతామణిలో చెప్పబడిన నీనాతాశబ్దములప్రక్రియ ప్రౌఢవ్యాకర్త విడిచిపెట్టెను. ‘ఊరుచోటుమేన్వాదులున్లుగ్విషయంబులు’ అనుచో ‘కేషాంచి’ త్తనుచింతామణిలక్షణము చేతనే ఉన్లోప మగు నని ప్రౌఢవ్యాకర్త వివరించెను. ఇట్టి చింతామణివివరణము లిం దింకను గలవు. ఇట్టికారణములనుబట్టి ప్రౌఢ వ్యాకరణము చింతామణికి శేష మగును.

iv. త్రిలింగలక్షణముల కెల్ల శేషమే :

చింతామణి బాలవ్యాకరణములకే కాదు. అంతకు పూర్వమున్న త్రిలింగలక్షణముల కన్నింటికిని ప్రౌఢవ్యాకరణము శేషమే.

‘దీర్ఘ సాన్య ద్వర్ణనిర్దేశే’ అన్నది వికృతివివేకము. ‘విధానోచ్ఛారణముల’ వధికముగా ప్రౌఢవ్యాకర్త పేర్కొనెను.

‘పురమునందలివా రని పొసగ బలుకునెడ పురంబునవా రని ఇడగవచ్చు’ అని కవిసంశయవిచ్ఛేదము. సప్తమీతత్పురుషమునందు సవర్ణకంబు నగు. అని ప్రౌఢవ్యాకర్త లక్షణము చేసెను.

‘రాహువు బాహువు తరు వనంగ రాహు బాహు తరు వన రాజభూష’ అని సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, మరియు ఆంధ్ర

కొముదిలో చెప్పబడగా ప్రౌఢవ్యాకర్త లక్ష్యనుగుణముగా రాహు బాహుశబ్దములకే పరిమితము చేసెను.

ఇట్లు ఇతరపూర్వవ్యాకరణములనుండియు గ్రహింపవచ్చును.

300 పైగా సూత్రము లున్నప్రౌఢవ్యాకరణములో అప్రమేడిత స్థలములు అన్వయాదులు మున్నగుఅనేకాంశములను చెప్ప 160 సూత్రములు అనగా సగము గ్రంథము ప్రౌఢవ్యాకర్త స్వతంత్ర ముగా చెప్పినదే అనవచ్చు.

కొన్ని అంశములు పూర్వవ్యాకర్తలు చెప్పినవిగానె తోచినను అట అభిప్రాయభేదములను పరిష్కరించుచు ఉచితపక్షమును నిర్ధారించుటచే నట్టిలక్షణములు త్రిలింగలక్షణశేషములై యగును. అక ప్రత్యయాంతాన్వయంబు కళయ. మొదలగున విట్టివి.

ప్రౌఢవ్యాకరణమందలిలక్షణములు పూర్వవ్యాకరణములందు చెప్పబడినట్లు కొన్ని యెడల తోచినను. అవి యథాతథానువాదములు కాక వివరణాద్యాత్మకము లైయుండుట గుర్తించినచో నిది వానికిని శేషగ్రంథమే యని తెలియవచ్చును.

కాగా త్రిలింగలక్షణశేషము అనునామము ప్రౌఢవ్యాకరణ మునకు సార్థకముగానె చెప్పవచ్చును. అయ్యును లక్షణము నేర్పరుచుటలో ప్రౌఢవ్యాకర్త మరి కొంత జాగరూకత తీసికొన్న నీనామము ఇంకను దృఢముగా నరిపడెడి దని తోచుచున్నది.

.10 ప్రౌఢవ్యాకరణము-

బాలవ్యాకరణమునకు శేషగ్రంథము

ప్రౌఢవ్యాకరణము :

త్రిలింగలక్షణశేషము అనుప్రౌఢవ్యాకరణము అని సీతా రామాచార్యులుగారు తమవ్యాకరణమునకు ప్రౌఢవ్యాకరణము

అనుపేరు ముఖప్రతముపై ఉంచిరి. ఈపేరు గ్రంథాంతర్భాగమున గానరాదు. ప్రౌఢవ్యాకరణము అనుపేరుపై ఈవ్యాకర్తకు విదవ ఏల మక్కువ గలిగినదో.

కాని ప్రౌఢవ్యాకరణము అనుపేరు బాలవ్యాకరణమును స్మరింపజేయును. ఈపేరు బాలవ్యాకరణమును మించినది. దానికి తరువాతిగ్రంథము అనుఅభిప్రాయమును గల్గించును. అది ఉద్దేశించియే ప్రౌఢవ్యాకరణ మనుపేరు తగిలించె నేమో. ప్రౌఢవ్యాకరణ మనుపేరే ప్రచారములోనికి వచ్చుటకు గాని ఇది బాలవ్యాకరణశేష మనునదేశమునకు గాని బాలవ్యాకరణమునకు గలప్రసిద్ధి కారణము కావచ్చును.

బాలవ్యాకరణశేషము :

గ్రంథకర్త తరుచుగా ప్రస్తావించిన 'త్రిలింగలక్షణశేషము' అనుపేరునుబట్టియు ఇది బాలవ్యాకరణమునకు గూడ శేష మగును. బాలవ్యాకరణమును త్రిలింగలక్షణమే కదా. ప్రచారములోనుండి ప్రసిద్ధ మగుటయు, చింతామణిప్రభావము గలిగియుండుటనుబట్టియు బాలవ్యాకరణము నుద్దేశించియే ఇందు పెక్కులక్షణములు చేయబడిన నని తోచు. అందువలననే చింతామణ్యాదు లగుఇతరాంధ్ర వ్యాకరణశిష్టము లగులక్షణములు గూడ ఇందు చెప్పబడినను ఆధిక్యము, స్పష్ట మగుసంబంధము ననుసరించి ఇది బాలవ్యాకరణశేష మనునభిప్రాయము ప్రబలినది.

ఇందలిలక్షణమునకు బాలవ్యాకరణముతో గలసంబంధము నిట్లు గమనింపవచ్చును.

i. వివరణాత్మకములు :

బాలవ్యాకరణమునందు ఆయాలక్షణములఅభిప్రాయ మట స్పష్టముగా లేక సందేహము గల్గు నని తలచినచోట సూరిసూత్రము

లచే సిద్ధించు అర్థమునె స్పష్టము చేయుచు ప్రాథమ్యకరణము వివరణాత్మకము లగులక్షణములు చేసినది.

‘ఉండిశబ్దము పరం బగునపుడు వలనకు ద్వితీయాసప్తములు ప్రాయీకంబుగ నగు’ అని బాలవ్యాకరణము. ఇట ‘సప్తమి’ అని సామాన్యముగా చెప్పటచే సప్తమివిభక్తు లగు ‘అందున’ ప్రత్యయములు రెండును లక్షణసిద్ధము లగును. ‘సంప్రదానంబునకుం జతుర్థి యగు’ అనుచో చతుర్థు లగు కొఱకు-కయి అనునవి రెండు నగుచునే యన్నవి. సూరి‘వనమందుండివచ్చె’ అని అందుప్రత్యయము నుదాహరించెను. సూరి ఉదాహరింపనికారణముగా సప్తమి అయినను ‘న’వర్ణకము రా దని సందేహింతు రేమొ అని శంకించుకొని ప్రాథమ్యకరణము‘ఉండిపదంబు పరం బగుచో వలనకందువర్ణక మట్లు నవర్ణకంబు నగు’ అన్నది. ఇది బాలవ్యాకరణసిద్ధమే కావున దాని అభిప్రాయము సీలక్షణము వివరించుచున్న దని తెలియవచ్చు. ఈ సూత్రమునందలి ‘అందువర్ణక మట్లు’ అనుదళము బాలవ్యాకరణోదాహృతిని పరామర్శించుచు బాలవ్యాకరణము నుద్దేశించియే చెప్పబడినట్లు స్పష్టముచేయు. ఇట్టివి ప్రాథమ్యకరణమునకు బాలవ్యాకరణముతో గలసన్నిహితసంబంధమును నిరూపించు.

ఓశబ్దము ‘సంబోధ్యవాచకమునకు ముందే ప్రయోగింపబడు’ అని చెప్పినసూరివచనములోని‘ముందే’ అనుమాటలో అవ్యవహితము కావలె నేమొ యనుసందేహము గల్గుచుండగా ‘ఓశబ్దం బొక్కచో సంబోధ్యవాచకమునకు ముం దితరశబ్దవ్యవహితం బయి కానంబడియెడి’ అనుప్రాథమ్యకరణలక్షణము దానిని వారించుచున్నది.

‘నకారం బసాధారణంబు ద్రుతంబు’ అనుప్రాథ. సూత్రమును దానివివరణమును- బాలవ్యాకరణములో ద్రుతప్రకృతికములను అట నట సాధించి ఉదాహరించిన సూరిఅభిప్రాయములను ఒక

చోటికి దెచ్చి చెప్పుచు బాలవ్యాకరణమున కీలక్షణము వివరణాత్మక మగుచున్నది.

‘ఒకానొకచో ద్వంద్వంబునం బూర్వపదంబు స్త్రీబసమం బగు’ అనుప్రాథ. లక్షణము “ఆచ్చికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయ కంబుగ ద్వంద్వం బగు” అను బాలవ్యాకరణలక్షణమందలి ప్రాయక శబ్దమునకు వివరణమె.

ii. సవరణములు :

బాలవ్యాకరణమునందలిఅభిప్రాయము కవిప్రయోగాదులకు భిన్నముగా కనబడినచోట్ల లక్ష్యానుగుణముగా ప్రాథవ్యాకరణము సవరించినది.

ఇయలోనిఇకారమునకు కొందరు లోపము చెప్పిరి గాని అది కవిప్రయోగములందు మృగ్య మనియు “ముత్తియశబ్దమునందు మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడియెడి” అనియు బాలవ్యాకరణము పేర్కొన్నది. ‘ముత్తియశబ్దేతరంబులయందును దఱుచుగ నిత్వ లోపంబు గానంబడియెడి’ అని ప్రాథవ్యాకరణమాలభిప్రాయమును సవరించినది. ఇందలి ‘ముత్తియశబ్దేతరంబులయందును (తఱుచుగ. కానంబడియెడి) అనుదశము ఈలక్షణము బాలవ్యాకరణము నుద్దేశించియే చెప్పబడిన దని స్పష్టము చేయుచున్నది.

‘విను మనియె. ఇచ్చట నచ్చు పరం బయనది కాబట్టి లోపము లేదు’ అనుబాలవ్యాకరణమును సవరించుచు ‘మధ్యమ పురుషమువర్ణకంబున కచ్చు పరంబగునపుడును లోపంబు చూపట్టెడి’ అని ప్రాథవ్యాకరణముపేర్కొన్నది. ఇందలి అచ్చు పరం బగు నపుడును అనుదశము బాలవ్యాకరణమునే యుద్దేశించి చెప్పటను నిరూపించును.

‘బహుప్రహిని స్త్రీవాచ్యం బగుచో నుపమానంబు మీఁది మేనునకు బోడి యగు’ అని బాలవ్యాకరణము, అలరుబోడి డీత్యాదు

లుపమానపూర్వపదకర్మధారయంబులు' అని ప్రౌఢవ్యాకరణము సవరణము. ఇట అలరు+మేను. అనుబాలవ్యాకరణప్రక్రియనుగూడ అలరు+పోడి అనుతీరుగా ప్రౌఢవ్యాకరణము సవరించినది.

అలఘురేఫము తత్సమతద్భవములందు త్లే దని బాలవ్యాకరణము. తద్భవంబులందును నలఘురేఫము గల దని ప్రౌఢవ్యాకరణము సవరణము.

'విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వం బగు' అని బాలవ్యాకరణము. 'విశ్వకర్ముఁ డనియు రూపంబు' అని ప్రౌఢవ్యాకరణముసవరణము.

ఇట్లై కపిలగడ్డము, ప్రాణగొడ్డము- మొదలగువిషయము లందు ప్రౌఢవ్యాకరణము బాలవ్యాకరణాభిప్రాయమును సవరించుచున్నది.

iii. పూరణములు :

బాలవ్యాకరణమున ప్రతిపాదింపబడినలక్షణము నామోదించుచు దానికి సంబంధించినవిశేషాంశమును పేర్కొనుచు సమగ్ర పఠించుట ప్రౌఢవ్యాకరణమునందు కొన్నియెడల కనవచ్చును.

లెమ్ము+లెమ్ము అని యుండగా 'అప్రమేడితంబు పరం బగు నపుడు మధ్యమముఋజులకు లోపంబు విభాష నగు' అనుబాలవ్యాకరణలక్షణముచే 'ము' లోపించి లెలెమ్ము- అని యగును. 'లేలెమ్ము' అని కావలసినరూపసాధనము బాలవ్యాకరణమున అసమగ్రముగ నిలిచిపోయినది. 'అప్రమేడితంబు పరం బగునపుడు కృతహ్రస్వంబునకు దీర్ఘం బగు' అనులక్షణముచే ప్రౌఢవ్యాకరణము దానిని పూరించినది.

'షష్ఠీసమాసమునం దుకారముకారముల కచ్చు పరంబగు నపుడు నుగాగమం బగు' అని బాలవ్యాకరణముచెప్పిననుగాగమము నంగీకరించునె ప్రౌఢవ్యాకరణము 'కొన్నిచోట్ల షష్ఠీసమాసంబునం దుకారంబున కచ్చు పరం బగునపుడు నుగాగమంబునకు లోపం బగు' అని దానికి క్లాచిత్కముగా లోపము చెప్పినది. నుగాగమము రా

దనక (వచ్చి) లోపించు ననుటచే ఈప్రాథవ్యాకరణలక్షణము బాల వ్యాకరణమునకు పూరక మనవచ్చును.

ఇట్లే కంటె-అందుపరకనగాగమము, శత్రుర్థ'చు'పరకపత్వము మొదలగువిధులు బాలవ్యాకరణమునకుపూరణములుగాచెప్పుదురు.

బాలవ్యాకరణమున సర్వనామరూపములపట్టిక ఈయబడినది. ప్రాథవ్యాకరణము వానిప్రక్రియ నిరూపించినది. ఇట్టివి పూరణములుగా చెప్పవచ్చును.

iv. విశేషలక్షణము :

బాలవ్యాకరణము స్మృశేంపనిలనేకము లగుఅంశములు ప్రాథ వ్యాకరణమున చెప్పబడినవి. విశేషణములు, జాత్యేకవచనాదులు, ద్విరుక్తిస్థలము, వాక్యప్రకరణము మొదలగునవి ఇట్టివి.

ఇట్లు బాలవ్యాకరణమునకు వివరణాద్యాత్మకముగా ప్రాథ బాలవ్యాకరణము వ్యాకరణమునకు శేషగ్రంథ మని పేర్కొనదగిన విధముగా మిక్కిలి సన్నిహితసంబంధముతో రచింపబడినది.

11. బాలవ్యాకరణము శాసనాత్మకము,-

ప్రాథవ్యాకరణము వర్ణనాత్మకము

వ్యాకరణమునకు శబ్దశాసనము, శబ్దానుశాసనము అనియు వ్యవహారము. శబ్దములను శాసించునది (శిక్షించునది) శబ్దశాసనము. అనగా ఈశబ్ద మిట్లుండవలెను, ఈశబ్ద మిట్లుండరాదు అనురీతిని శాసించునది వ్యాకరణము. తెలుగునకు తెలుగులో వ్రాయబడిన వ్యాకరణములలో బాలవ్యాకరణము సుప్రసిద్ధమైనది. పిదప ప్రాథ వ్యాకరణమును అట్టిదె.

ఇందు బాలవ్యాకరణము శాసనాత్మక మైనది కాగా ప్రాథ వ్యాకరణము వర్ణనాత్మక మయినది.

శాసనాత్మకత్వము :

శాసించునట్టిపద్ధతిలో చెప్పట శాసనాత్మకత. అనగా, అగును, వచ్చును మొదలగువిధముగా విధిముఖముగా గాని, లేదు, కాదు మొదలగువిధముగా నిషేధముముఖముగా గాని శబ్దమును శాసించుచున్నట్లుగా చెప్పట శాసనాత్మకత అని గ్రహింపదగును.

బాలవ్యాకరణము శాసనాత్మకము :

తెలుగునకు ప్రాథమికాంశములతో ప్రారంభించి లక్షణము చేసినబాలవ్యాకరణ మిట్టిది.

“ఉత్తన వచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు, పుంలింగ మగు మహద్వాచకమునకు ముచ్చగు” మొదలగులక్షణములు విధిముఖముగా శాసించునవి.

క్లార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లేదు, నిర్జినామంబుల కయుగా గమంబు గలుగదు” మొదలగునవి నిషేధముముఖముగా శాసనము చేయునవి.

ఇట్లే వివరణమునందు సైతము సూరివచనములు శాసనాత్మకముగా నుండుట గుర్తింపవచ్చును.

పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు, మైచ్చునకు వై భాషికంబు మొ॥

ఈవిధముగనె కూతుళ్ళు, కూతురిని, చేతురు, కోతురు ఇత్యాదులు గ్రామ్యము లని బాలవ్యాకరణము శాసించెను.

కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీద నకారంబు గానంబడియెడి. కెంధూళి, కెంజిడ లనియుఁ బ్రయోగంబులు గానంబడియెడి నను తీరుగా నట నట ప్రయోగవర్ణనము బాలవ్యాకరణమున లేకపోలేదు. కాని యిట్టివి అరుదు.

కాగా బాలవ్యాకరణమునందలిలక్షణము దాదాపుగాతొంబది వంతులు శబ్దస్వరూపమునుగూర్చి శాసించునవె యగుటనే బాల వ్యాకరణము శాసనాత్మక మనుట స్పష్టము.

వర్ణనాత్మకత :

వర్ణనము అనగా వివరించుట. ఈశబ్ద మిట్లుండవలె లేదా ఇట్లుండరా దనురీతిగా శాసించుపద్ధతి శాసనాత్మకత గా గా, 'ఈశబ్ద మిట్లున్నది' అనురీతిగా శబ్దముయొక్క స్వరూపమును ఉన్నదానిని వర్ణించుచున్నట్లుగా చెప్పుట వర్ణనాత్మకత.

అనగా కవిప్రయోగములందు ఈశబ్ద మెట్లున్నదో గమనించి ప్రయోగములం దిట్లున్నది. కాన ఇట్లుండును. అనురీతిగా వర్ణించుట.

ప్రాథవ్యాకరణము-వర్ణనాత్మకము :

ప్రాథవ్యాకరణ మీమార్గములో రచింపబడినది. ఆవిషయమును ప్రాథవ్యాకర్తయే గ్రంథారంభమున చెప్పినమాటలవలన గ్రహింపవచ్చును.

“తద్భారతాదిగ్రంథపరిశోధనంబుచే దొరకినవిశేషలక్షణ ప్రయోగముల నేర్చి కూర్చి త్రిలింగలక్షణశేషం బను నొకయపూర్వ వ్యాకరణమును దీని ప్రాసితిని.”

ఆచార్యులుగారు శబ్దరత్నాకర మనునిఘంటువును నిర్మించుటకై సంపాదించినకవిప్రయోగములను గూర్చి యీవ్యాకరణము రచించి రచుట సారాంశము. ఇట్లే కవిప్రయోగములం దున్నవిశేషములను వివరించి చెప్పుటకై యారంభింపబడినది గాన నిదివర్ణనాత్మకమైనది.

ఈలక్ష్యమునుబట్టియే కాక యిందలిలక్షణము చేయబడినతీరును నట్లే ప్రయోగవర్ణనాత్మక మయియున్నది.

‘ఇప్రయాంతవ్యయంబునకు సంధియుఁ జూపబట్టెడి, తచ్చబైంతము లగుధాతుజవిశేషణంబులమీఁద నరు చూపట్టదు’

మున్నగుతీరుగా ‘చూపట్టు-కానంబడు’ మొదలగుక్రియల

తోనె ప్రాథమికరణలక్షణము పెక్కుభాగము ప్రయోగముల స్వరూపమును వివరించి చెప్పినదే అగుచున్నది.

ఇట్టిక్రియాపదము లేకున్నను 'ప్రాసంబున మకారంబు పరం బగుచో ద్రుతంబునకు మకారాదేశం బగు' అనుచో 'ప్రాసంబున' అనుదశము ఈలక్షణముప్రయోగవివరణమే అని నిరూపించును.

'కొన్నియెడలఁ దెలుఁగులమీఁదిసాంస్కృతికకపలకు గద నలు గానంబడియెడి' అనుచో 'కొన్నియెడల ననగా ప్రాసంబులం దని యర్థము' చేయుట ఇట్టిదే కదా.

సర్వనామప్రకరణాదులలో విధినిషేధాదిరూపముగా శాసనాత్మక మగులక్షణము ప్రాథమికరణములో లేకపోలేదు. అదిమిక్కిలి అల్పము.

ఇంక ప్రాథమికరణమునందు లక్షణ మంతటికిని దాదాపుగా కవిప్రయోగములే ఆధారములు. వానినిబట్టి చూడగా ఈప్రయోగములను వర్ణించునదే దానిలక్షణము నని స్పష్టముగా గుర్తింపవచ్చును. బాలవ్యాకరణమున నిట్టిస్థితి తక్కువ.

కవిప్రయోగములందు కానవచ్చినవిశేషములు నిరూపింపదలచుట అనుగ్రంథకర్తయే పేర్కొన్నరచనాలక్ష్యమునుబట్టియు, లక్షణముచెప్పినవిధానమునుబట్టియు, ప్రయోగప్రదర్శనమునుబట్టియు నీప్రాథమికరణము ప్రయోగములను లక్షణమున వివరించునదై యున్న దనుట స్పష్టము.

కాగా అధికముగా ప్రయోగవివరణము చేయుచున్న ప్రాథమికరణలక్షణము వర్ణనాత్మక మగువ్యాకరణ మనుటలో సందేహము లేదు.

12. బాలప్రాథవ్యాకరణములు -

సంస్కృత వ్యాకరణప్రభావము

తెలుగువ్యాకరణము :

అత్యంతప్రాచీనకాలముననే ఏర్పడి విస్తరించిన తెలుగు వ్యాకరణము రచనావిధానములో మూడుభేదములు గోచరించును. కొన్ని సంస్కృతప్రాకృతవ్యాకరణప్రభావముతో తన్మూర్తమున రచింపబడినవి. ఆంధ్రకౌముది మొదలగువానిలో నీలనుసరణ అత్యధికము, ఆంధ్రభాషాభూషణము మొదలగుకొన్ని వ్యాకరణములు స్వతంత్రమార్గములో రచింపబడినవి కలవు. ఆధునికాంధ్రవ్యాకరణములు కొన్ని ఆంగ్లవ్యాకరణప్రభావమునకు లోనయి రచింపబడినవి. ప్రాథవ్యాకరణమున అపూర్వముగా వాక్యపరిచ్ఛేద మారంభించుటలో ఆంగ్లవ్యాకరణ ప్రభావము గలదు. కాని అందలిలక్షణము మాత్రము సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణమే అనుట గమనింపవచ్చును.

సంస్కృతవ్యాకరణప్రభావము :

చింతామణి మరియు కొన్ని వ్యాకరణములలో సంస్కృతముతోపాటు కొలదిగాప్రాకృతవ్యాకరణములప్రభావమును గోచరించును. చింతామణిమార్గములో రచింపబడినవే అయినను చింతామణి కోవవ్యాకరణములందు గలప్రాకృతవ్యాకరణప్రభావము బాలప్రాథవ్యాకరణములపై లేదు. సంస్కృతవ్యాకరణములలోను పాణినీయము (వైయాకరణసిద్ధాంతకౌముది) ప్రభావమే తెలుగువ్యాకరణములందు గానవచ్చెడివి.

బాహ్యలిభ్యంతరవిషయములలో తెలుగువ్యాకరణముపై దీనిప్రభావము నిట్లు గుర్తింపవచ్చును.

బాహ్యనిదర్శనములు- (i) పరిచ్ఛేదవిభాగము :

బాలవ్యాకరణమున తెలుగుభాషాలక్షణము 'సంజ్ఞా-సంధి-

తత్సమ-ఆచ్ఛిక - కారకాదిపరిచ్ఛేదములుగా విభజింపబడియున్నది. ఇందలితత్సమాచ్ఛికములను శబ్దపరిచ్ఛేదముగ నేకము చేసినప్రాథమ్యకరణమునను పరిచ్ఛేదవిభాగ మింతే. ఈపరిచ్ఛేదవిభాగము వైయాకరణసిద్ధాంతకౌముదియందలిపరిచ్ఛేదవిభాగమును అనుసరించి యున్నది. సంస్కృతభాష కున్నవిస్తృతి తెలుగునకు లేకుండుటచే సంధిశబ్దసమాసతద్ధితాదులలో కౌముదియందలివిశేషవిభాగము తెలుగున లేకున్నను, తెలుగునకు తగినరీతిలో అవాంతరవిభాగము గలదు. తత్సమపరిచ్ఛేదము అజంతహలంతప్రకరణములు, ఆచ్ఛిక పరిచ్ఛేదమున సర్వనామ, ఔపవిభక్తికప్రకరణములు మొదలగునవిట్టివి.

కాగా లక్షణవిషయము తెలుగునకు తగినరీతిలో సంస్కృత వ్యాకరణమార్గము ననుసరించి ఆశ్రమములోనే ఆయాపరిచ్ఛేదములుగా విభజింపబడిన దని గుర్తింపవచ్చును.

ఆంధ్రకౌముది మొదలగువానిలో గ్రంథనామములందే తత్ప్రభావము గోచరించును.

(ii) సూత్రాత్మకరచనము :

అల్పాక్షరత్వాదిలక్షణములతో పాణినీయమువలె ఈవ్యాకరణములును సూత్రాత్మకములుగా రచింపబడినవి. ప్రాథమ్యకరణమున మాత్రము కొన్నిసూత్రములు వినరణములవలె సాగినవి. 'జిత్తు బిందుపూర్వం బగు- అనుసూత్రముచేత మున్నగురీతిని వీనిని సూత్రములుగా సూరియు పేర్కొనెను.

(iii) వృత్తిరచనము :

సిద్ధాంతకౌముదియందువలె నీవ్యాకరణములలో సూత్రములకు సంగ్రహముగా వృత్తి వ్రాయుట అట నట గానవచ్చును.

జిత్తు బిందుపూర్వం బగు- జకార మిత్తుగా గలదానికి ముందు బిందువు వచ్చు నని యర్థము.

అకప్రత్యయాంతావ్యయంబు కళయ. వ్యతిరేకార్థకభూత
కాలికాసమాపకక్రియ ద్రుతప్రకృతికము కా దని యర్థము.

కొన్నియెడల సూత్రములందలిముఖ్యపదముల కర్థము వ్రాయ
బడినది. కొన్నియెడల స్పష్టము, ఉక్తము అనురీతిని వివరించుటయు
గానవచ్చు.

iv. వార్తికములు :

సంస్కృతవ్యాకరణమునవలె ఇందును సూత్రముకంటె విశే
షాంశమును వార్తికములుగా వివరణమునందు పేర్కొనుట ఈవ్యాక
రణములందు గలదు.

పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు. వర్గువునందలిప్రవర్ణకం
బొండ్ల లోపించు మొ॥

v. ఉదాహరణములు :

ఉదాహరణములు, ప్రత్యుదాహరణములతో లక్షణమును
స్పష్టము చేయుట కాముదియందువలె ఇందును గలదు.

విను మనియె. ఇచ్చట నచ్చు పరం బయినది కాబట్టి లోపము
లేదు. అద్విరుక్తం బనుటచే తేపతేపకు మొ॥

ఉదాహరణములుగా బాలవ్యాకర్త కొన్నియెడల కవిప్రయో
గములను ప్రదర్శించెను. కవిప్రయోగమూలక మగుటచే ప్రాథవ్యాక
రణమున కవిప్రయోగప్రదర్శనము ప్రచురము.

ఆభ్యంతనిదర్శనములు :

గ్రంథాంతర్విషయములందు సంస్కృతవ్యాకరణప్రభావ
మింకను గాఢము. సంస్కృతలక్షణమునె సమన్వయించుకొనవలసిన
తావులు కొన్ని కాగా సంస్కృతలక్షణము ననువదించినతావులును,
అనుసరించి స్వతంత్రముగా చెప్పినతావులును గలవు.

i. సంజ్ఞలు :

ఉపధ, ఆమ్రేడితము, ఉత్తమము, అవసానము మొదలగు అనేకసంజ్ఞలు సంస్కృతమునుండియే గ్రహింపబడినవి. ఉపధ యనగా తుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము మొదలగురీతిని కొన్నిసంజ్ఞల యర్థము సంస్కృతమునుండి యనువదినబడినది. ఇట్టిస్థితి కారక (సమాస)ప్రకరణమున అధికముగా గానవచ్చు. ఉత్తమము, అవసానము మొదలగుసంజ్ఞలనుగూర్చి తెలుగున వివరింపబడలేదు. సంస్కృతలక్షణము నాశ్రయించియే వీనినిగూర్చి తెలియవలయును.

పరుషము సరళము మున్నగువానిని పూర్వాంధ్రవ్యాకరణములనుండి స్వీకరించినయీ వ్యాకరణములు సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణముగా లాఘవాదిప్రయోజనములకై ముత్తు త్రికము మొదలగుసంజ్ఞలను స్వతంత్రముగా ఏర్పరచినవి.

ii. ఇత్తులు :

నుక్, లట్, మొదలగురీతిని కకారము, టకారము మొదలగునవి సంస్కృతానుసారముగా ఇత్తులుగా స్వీకరింపబడినవి. నుమ్ అనుచో ప్రాథవ్యాకర్త మిత్తు స్వీకరించెను. లకి, ముఖో ఇత్యాదిగా సంస్కృతసంప్రదాయములో తత్తత్ప్రయోజనములకయి జీ మొదలగునవి ఇత్తులుగా చెప్పబడినవి.

iii. ప్రత్యాహారాలు :

‘లకారంబునకు డుక్తువురునుము ఇగు’ అనుచో ‘ఇకారంబు ప్రత్యాహారార్థంబు’ అని చెప్పి సూరి రుక్తు, వుక్తు, మొదలగు ప్రత్యాహారములను ప్రయోగించెను. ఇట్లు ప్రత్యాహారములు చేయు విధానము సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించినదే.

iv. పరిభాషలు :

లక్షణవిధానము సంస్కృతపరిభాషల ననుసరించి యుండుట

యీవ్యాకరణములందు సమానము - 'ప్రథమేతరవిభక్తివిధి నిరవకా శంబు గావున దీనిని బాధించెడిని' అనుసూరివివరణము 'నిరవకాశా హి విధయ స్సానకాశాన్ విధీన్ బాధన్తే' అనుసంస్కృతపరిభాష మూలముగా గల్గినదే. నుక్ టుక్ అనుచో 'ఆద్యన్తే టకితౌ యను నదియు, ప్రాథమ్యాకర్త చెప్పిననుమే' అనుచో 'మి దచో ఒత్త్యా త్పర' అనునదియు మొదలుగా సంస్కృతపరిభాష లట సమన్వయించి నవుడే యీవిధానములు సరిగా కుదురును. ఇట్లే షష్ఠీస్థానే యోగా, విభక్తిలకారము అనుచో యదాగమా స్తద్గుణీభూతా స్తద్గ్రహణేన గృహ్యన్తే యని మొదలుగా పెక్కుపరిభాషలు ఈవ్యాకరణము లందు సమన్వయింపవలసియున్నవి.

v. కార్యవిధానములు :

నిత్యము - విభాష - వైకల్పికము - బహుళము మున్నగు ఆయాకార్యములు వినిపింపబడినతీరు సంస్కృతానుగుణము. వాని స్వరూపము సంస్కృతమునుండియే తెలియవలెను. ఇట్లే, ఆగమ, - ఆదేశాదిపద్ధతులు మొ॥

'విధానసామర్థ్యముచే నీద్రుతమునకు లోపము లేదు'

'వ్యవస్థితవిభాషచే నీద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు -' అను తీరుగా విధానసామర్థ్యపద్ధతి, విభాషకు వ్యవస్థ చేయుట మొదలగు పద్ధతులు సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించినవే.

vi. జ్ఞాపనవిధానము :

'ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ఖాతుత్వవివక్షయం దించుగాగమం బగు - ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందుఁ గలఇదమద సిత్యాదిసూత్రమందలియదృప్తభృతులు వ్యర్థము లగుచు స్వేతరంబు లకును నక్కార్యంబు లని తెలుపు' - మున్నగువిధముగా నాయా లక్షణభాగములు వ్యర్థము లయి అర్థాంతరమును సాధించుచు

ప్రయోజనవంతము లై సార్థకము లగునట్లు వర్ణించుట సంస్కృత పద్ధతియె.

vii. (అధికార)సూత్రవిశేషము :

సంజ్ఞా, పరిభాష, మొదలుగా విధానముతీరునుబట్టి సూత్రము లలో గలభేదములు బాలప్రౌఢవ్యాకరణములందు గనవచ్చును. 'ధాతువునకు' ఇయ్యది యధికారసూత్రంబు' అనుచో సూరి అధికార సూత్రముగా స్పష్టముగా చెప్పిన యీ 'అధికార'పద్ధతి సంస్కృత సంప్రదాయమె. సంజ్ఞాదు లుభయవ్యాకరణములందును ప్రసిద్ధములె.

viii. సాధనవిధానము :

ఈశబ్ద మి ట్లందును అసి పదస్వరూపమును నిర్దేశించుట కాక ఆయాపదములందు గల్గు వర్ణవికారములను జెప్పుచు రూపములను సాధించువిధానము సంస్కృతానుగుణముగనె ఈవ్యాకరణములందు గనవచ్చును. అంద్వాదులు అందత్వాదులు అనురీతిని గణముగా నేర్పఱచుట మొదలగున విషధ్ధతిలోనివి.

xi. నిపాతలు :

శాస్త్రముచే నొకతీరుగా ఏర్పడవలసినరూపమును ప్రయోగానుసారముగా ఇం కొకతీరుగా నుండునట్లు నియమించుటను నిపాతించుట అందురు. 'వేధ పురోధ పురోధనుడు.' 'తాము తమరు తారు నగు' అనురీతిని బాలప్రౌఢవ్యాకరణములందు ఈనిపాత విధానములు గానవచ్చును.

x. ఇతరములు :

సంస్కృతశబ్దములలింగము, కవిప్రయోగపరామర్శనము మొ॥ అనేకవిధములుగా తెలుగువ్యాకరణములు సంస్కృతవ్యాకరణ ప్రభావముతో తత్సంప్రదాయానుగుణముగా రచింపబడి శాస్త్ర గౌరవము సంపాదించి. బాలప్రౌఢవ్యాకరణములు రెండును సంస్కృత సంప్రదాయానుగుణముగనె రచింపబడినను అందుకు నిదర్శనములు బాలవ్యాకరణములో అధికముగా స్పష్ట మగును.

13. బిందువు

బిందు రనుస్వారః. అనుస్వారమునకు బిందు వనియు సంజ్ఞ. సున్నయే అనుస్వారము, ఇది స్వరమును అనుసరించియే యుండును.

భేదములు :

సంస్కృతప్రాకృతములలో బిందువు నిండుసున్నగా ఒకే విధము. తెలుగునందు మాత్రము 1. ఖండము (అరసున్న) 2. పూర్ణము (నిండుసున్న) అని రెండువిధములు. ఇవి ఒక్కొక్కటి సిద్ధము, సాధ్యము అని మరల రెండువిధములు.

1. సిద్ధఖండబిందువు :- శబ్దమునందు సహజముగా (సిద్ధమై) ఉన్న అరసున్న 'సిద్ధఖండబిందువు.' ఉదా. చీకటి యూఁడు.

2. సిద్ధపూర్ణబిందువు :- శబ్దమునందు సహజముగా ఉన్న నిండుసున్న సిద్ధపూర్ణ బిందువు. ఉదా. నంక, చెంబు.

3. సాధ్యఖండబిందువు :- వ్యాకరణముచే నాధింపబడిన అరసున్న సాధ్యఖండబిందువు. ఉదా. పూచెంగలువలు, రాముఁడు.

4. సాధ్యపూర్ణబిందువు :- వ్యాకరణముచే నాధింపబడిన నిండుసున్న సాధ్యపూర్ణబిందువు. ఉదా. పూచెంగలువలు, తేంట్లు.

బిందుస్థితి :

వరుషసరళములకుముందే :-

1. సంస్కృతమేతరంబు లయిన తెలుగుశబ్దంబులయందుఁ బరుషసరళంబులకు ముందే బిందువు కానంబడుచున్నది." పయి నాలుగువిధము లయినబిందువులును తెలుగున కచటతప (పరుషములు) గజడదబ (సరళములు) అనువర్ణములకు మాత్రమే పూర్వమునం దుండును. ఉ. చీకటి, చెంబు, రేగు, చెందొవ.

కావున అచ్చతెలుగుమాటలలో స్థిరమునకు పూర్వమునందు

బిందువు వుండదు. సంస్కృతసిమములందు మూర్తియు స్థిరమునకు ముందు బిందు వుండవచ్చును. సంఘాతము, కంసారి.

పదమునకును అచ్చు ఉండదు గావున అచ్చునకు పూర్వము సంసు బిందు వుండు అవకాశమే లేదు.

నుడితోలిహ్రస్వముపై ఖండమే :

2. 'అట ఇతః చుండు శబ్దములందు నన్ను నుడితోలిహ్రస్వము మూడ ఖండబిందువులు ద్రుతంబునకు లోపంబును లేవు' పదమున ముట్టమొదటి హ్రస్వమునకు తరువాత సిద్ధ మయినను సాధ్య మైనను అరసున్న ఉండదు. అట ఇతః ఇతః చుండు అనునాబుగు శబ్దములందుండును. పండు, ఇండి ఇత్యాదులు (అపదప్రశ్నయ)ములు.

దీర్ఘముపై సాధ్యపూర్ణము లేదు :

3. 'దీర్ఘముమూడ సాధ్యపూర్ణము లేదు.' శబ్దమునం దెచ్చట నై నను దీర్ఘమునకు తరువాత వ్యాకరణముదే గానింపబడు పూర్ణ బిందు వుండదు. పండురాడు అనురీతిగా అరసున్న ఉండును. వాంచు కాంచు అనువిధముగా దీర్ఘముపై సాధ్యపూర్ణ ముండవచ్చును.

అరసున్నకు నిండుసున్న :

4. 'హ్రస్వముమూడి ఖండబిందువునకు బూర్ణ బిందువు పై కల్పితముగా నగును' హ్రస్వమునకు తరువాత ఉన్న అరసున్నకు (సిద్ధ మైన, సాధ్య మైన) వికల్పముగా నిండుసున్న వచ్చును. అరింటి, అరింటి, పిఱింకి, పిఱిండి.

5. 'పదమావధమునందు సంయోగంబు పరం బగునపు డెల్లవో ఖండబిందునకుం బూర్ణం బగు' ఏకపదమునందు సంయుక్త పర్ణము పరముగా నుండగా దానికి పూర్వమునం దున్న అరసున్నకు విశ్లేషముగా నిండుసున్న వచ్చును. అరంట్లు, తేంట్లు.

వ్యాకరణము ననుసరించి నిండుసున్నకు అరసున్న వచ్చుట లేదు.

లోపము :

బిందువునకు పైనున్నవగుచరణములు స్థిరములుగా మారునపుడు ఆబిందువు లోపించును. తీగ-తీవ, నా-నాము-నానాము.

సున్నకు పూర్వమునం దున్న అచ్చు లోపించునపుడు దానితోపాటు సున్నయు లోపించును. పొలతి=పొల్లి.

కొన్నియెడల వినిపించు స్వరము లోపించి సంయుక్త మగునపుడు ముందరిఅరసున్న లోపించుట గలదు. మాడుచు-మాడ్చు.

14. దంత్యతాలవ్య చజలు

అచ్చతెనుగుభాషలో చజలు దంత్యములు, తాలవ్యములు అని రెండు విధములు.

తాలవ్యములు :

తాలువుసహాయముచే ఉచ్చరింపబడునవి తాలవ్యములు. 'ఇ, ఈ, ఎ, ఏలం గూడినచజలు తాలవ్యములు' అచ్చతెనుగుమాటలలో చజలు ఇ, ఈ, ఎ, ఏ అను అచ్చులతో గూడియున్నపుడు తాలవ్యము లగును. ఉదా. చిలుక-జేజే

దంత్యములు :

దంతములసహాయముతో పలుకబడునట్టిచజలు దంత్యములు. అఅఉఊబఓబౌలం గూడినచజలు దంత్యములు." అచ్చతెనుగుమాటలలో చకారజకారములు అ, ఆ, ఉ, ఊ, ఓ, ఔ, ఔ లతో గూడినచో దంత్యము లగును. చందమామ, కౌను, నెయి||

అచ్చతెనుగునందలిచజలు ఐకారముతో గూడియుండవు. కావున చైదము, చైవు అనునీతి నలాక్షణికములు. కావున చై, జై యనునవి అచ్చతెనుగున దంత్యములా తాలవ్యములా యను సందేహమునకు తావు లేదు.

సంధి జరుగక పూర్వము చజలు దంత్యతాలవ్యములలో ఏవి అగునో సంధి జరిగినపిదప ఏలచ్చుతో గూడినను పూర్వావస్థయందలి దంత్యతాలవ్యతలే యుండును. త్రాచు+వది, త్రా చేది. ఇట సంధికి పూర్వము ఉత్వముతో గూడుటచే దంత్య మైనచకారము సంధి యైనపిదప ఏకారముతో కూడియున్నను తాలవ్యము గాక పూర్వస్థితి ననుసరించిదంత్యమే యగును. ఇట్టే పచ్చి+ఆకు- పచ్చాకు- అనుచో తాలవ్యము. దంత్యముగా పలుకుచో పచ్చనిఆకు (పచ్చ+ ఆకు) అని అర్థము. ఇట్లే అచ్చు+వనది- అచ్చైనది మొ.

ఉభయములు? :

‘ఒకానొకచో జకారం బుభయంబు నగు’ అనుసూత్రముచే ప్రౌఢవ్యాకర్త జకార ముభయ మగుట చెప్పెను. ‘తీయఁగఁ బంచ దార నెనుదీయఁగ’ ఇత్యాదులలో చకారమునకును ప్రౌఢవ్యాకర్త పేర్కొన్నస్థితి కలదు. ఇట్లు చజలు కొన్నియెడల ఉభయము లగు నని చెప్పవలసియున్నది. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్తయును ఒకఅర్థమున దంత్యమును వే కొకఅర్థమున తాలవ్యమును అగు నని చెప్పటను బట్టి యివి ఒకేసారి దంత్యతాలవ్యము(ఉభయము)గా ఉచ్చరింప బడుట లేదు. అట్టిఉచ్చారణము అసంభవము. కావున చజలు దంత్యములో కాక తాలవ్యములో అగునే కాని ఉభయము లగుట లే దని గుర్తింపదగును.

సాంస్కృతికచజలు :

చజలయెడ దంత్యము, తాలవ్యము అనుభేదము అచ్చతెనుగు లోనె. సంస్కృతమున చజలు ఏలచ్చుతో గూడియున్నను తాలవ్యములు మాత్రమే అగును. కావున దాని ననుసరించి తెలుగునందలి సంస్కృతసమములందును చజలు ఏలచ్చుతో గూడినను తాలవ్యములే అగును. చంద్రుఁడు. జైత్రయాత్ర మొ॥

సాంస్కృతికదంత్యచజలు :

‘సంస్కృతసమంబులం దికారాంతము లయినశబ్దములయు పధాచజలు బహువచనంబు పరం బగునపుడు దంత్యము లగును’ అనుసూత్రముచే సంస్కృతసమములందును చజలు దంత్యము లగుట కొన్నియెడలఁ గలదు. కోచులు వాజులు మొ॥.

రాజు : ‘మఱియు రాజుశబ్దం బొక్కటి దంత్యయుక్తంబు గానంబడియెడి’ అని సూరి ఉత్త్యముతో గూడినపుడు సంస్కృతసమ మగు ‘రాజు’ అనుశబ్దములోనిజకారము దంత్యమే అగు నని పేర్కొనెను. మహారాజు ఖగరాజు మొ॥ ఇట్లనుటవలన సాంఘరాజు, చంద్రా! రాజవా? ఇత్యాదులందు ‘రాజు’శబ్దమందలిజకారము తాలవ్యమే అగును.

‘రాజు వైకృతం బని కొందఁ ఁందును’ అనుసూత్రముచే ప్రాథవ్యాకర్త దంత్య మగుజకారము గల ‘రాజు’ అచ్చ తెలుఁగుపద మగుటను కొందఁమతముగా చెప్పెను. అయినను సంస్కృతసమ మగురాజుశబ్దములో దంత్యత అంగీకరింపవలసియే యున్న దని ‘మహారాజు’ మొదలగుస్థలములు నిరూపించుచున్నవి.

ఇంకను అచ్చ (స్వరము) మొదలగుకొన్నితత్సమములలో దంత్యత వినిపించును.

దంత్యతాలవ్యములసవర్ణత :

‘తుల్యాస్యప్రయత్నం సవర్ణమ్’ అనుసూత్రముచే సంస్కృత మున తాలువు మొదలగుస్థానములును, స్పృష్టము మొదలగు ప్రయత్నములును సమానముగా నున్నవర్ణములు సవర్ణము లని చెప్పబడినది. తెలుగునందలి రెండువిధము లగుచజలును, స్పృష్ట ప్రయత్నము సమానముగాఁ గల్గినవే యైనను తాలవ్యోచజలగు తాలువును, దంత్యచజలగు దంతములును స్థాన మగుటచే నట భేదము

గలదు. అందుకే సూరి ప్రత్యేకముగా “దండ్యతాలవ్యంబు లయిన చజలు సవర్ణంబులు” అని వీనికి సవర్ణతను సూత్రించెను.

సావర్ణ్యప్రయోజనము :

దండ్యతాలవ్యచజలసవర్ణతకు ప్రయోజనమును సూరి విన రించెను. ‘తాలవ్యచకారంబు దండ్యచకారంబునకు, తాలవ్యజకారంబు దండ్యజకారంబునకును గ్రాహకములు’ అనగా ఆయాస్థలములందు తాలవ్యచజలచే దండ్యచజలును గ్రహింపబడి తాలవ్యచజలకు విధించిన ఆయాకార్యములు దండ్యలజలకును వచ్చుట యీ సావర్ణ్యమునకు ప్రయోజనము.

‘కచటతపలు పరుషంబులు’ అనుసూత్రమునందలి తాలవ్యచకారముచే దండ్యచకారము గ్రహింపబడును. కావున ఈసూత్రముచే తాలవ్యచకారమునకు విధింపబడిన పరుషము అనుసంజ్ఞ దండ్యచకారమునకును సిద్ధించి అచిము పరుషమే అగును.

‘గజదదబలు సరళంబులు’ అనుసూత్రమునందలి తాలవ్యజకారముచే దండ్యజకారము గ్రహింపబడును. కావున దీనిచే తాలవ్యజకారమునకు విధింపబడిన సరళము అనుసంజ్ఞ దండ్యజకారమునకును సిద్ధించును.

ఇట్లే ‘ప్రథమమిండిపరుషములకు గనకదవలు బహుళంబుగా నగు’ అనుచో యథాక్రమముగా తాలవ్యచకారమునకు విధింపబడిన సకారాదేశము దండ్యచకారమునకును కల్గును. ఇతఁడు + చిన్న- ఇతఁడు సిన్న-పుడు + చసయె- అపుడు సనియె మొ॥

ఇట్టి ప్రయోజనములకై దండ్యతాలవ్యచజలకు తెలుగున సావర్ణ్యము విధింపబడినది.

15. ద్రుతము

అంధ్రవ్యాకరణవాఙ్మయమున ద్రుతమునకు ప్రత్యేకస్థాన మేర్పడినది. ద్రుతము ఏదీ అనుఅంశముననే వివాదములు పెక్కు గలవు.

ద్రుతసంజ్ఞ :

‘ద్రుత మనగా నొల్లనియెడ మదిగిపోవునది’ అని ప్రౌఢ వ్యాకరణము ద్రుతసంజ్ఞను వివరించినది. అనవసర మనుకొన్నపుడు లోపించిపోవునది కావున అట్టిదే ద్రుత మని అభిప్రాయము. వచ్చెను- వచ్చె. దీనిని సూత్రసంజ్ఞగా గుర్తించవలెను.

సకారము :

‘ద్రుతాఘోషః’ అనుఅంధ్రకెబ్బచింతామణిలక్షణము సనుసరించి చిన్నయసూరియును ‘సకారము ద్రుతము’ అని పేర్కొనె. సకారము అనగా పొల్లుసకారము నే. ‘ద్రుతాంతము లయినపదములు ద్రుతప్రకృతికములు’ అనుసూత్రమునొద్ద ద్రుతప్రకృతుల చివరిద్రుతమును పొల్లుసకారముగనె చిన్నయ ప్రదర్శించెను.

సాధారణము కాదు :

సాధారణముగా పొల్లుసకార మెల్లయెడల ద్రుతము అయినచో సకారము చివర గలిగినపదము లెల్ల ద్రుతప్రకృతికము లగును. కాని సూరి ద్రుతప్రకృతు లేవో ప్రత్యేకముగా వివరించెను. కావున సూరి పేర్కొన్నద్రుతప్రకృతులపట్టికలో చేరినిపదములు ద్రుత ప్రకృతులు గావు. అనగా అట్టిశబ్దములలో చివర సకార మున్నను అది ద్రుతము గా దనవలెను. సకార మెల్లయెడల ద్రుతమే కాని సకారాంతము లెల్ల ద్రుతప్రకృతికములు కావని చెప్పజాలముకదా.

సూరి చూపినద్రుతప్రకృతికములలో 1. ద్వితీయ, తాను నేను మొదలగువానియందలిద్రుతము ప్రత్యయము. 2. తృతీయాదు లందలిసకార మాగమము. 3. అయ్యున్ అనుచోట ఉన్నసకార మవ్యయము. 4. వలెన్ మొదలగువానిలోనిది ప్రకృతిగతము.

కావున 1. ప్రత్యయము 2. ఆగమము 3. అవ్యయము 4. వలె ప్రభృతులందు శబ్దగతమును అయిన నకారము మాత్రమే ద్రుతము.

నువర్ణము :

సూరిమతమున ద్రుతము నువర్ణ మనుటకు కొన్ని ఆధారములు గమనింపవచ్చును.

1. ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞను జెప్పినచోట పొల్లనకారమును చూపినసూరి ద్రుతకార్యములను ప్రదర్శించుసందర్భమున ద్రుతము 'ను'వర్ణముగా చూపెను. పూచెను+కలువలు మొ॥

2. ద్రుతమునకు స్వత్వమును వివరించుచో 'స్వత్వ మనగా ద్రుతమునకు ప్రకృతిభావ' మని చెప్పి ద్రుతస్వత్వస్థితిని పూచెను గలువలు, వచ్చెను గోవు లనురీతిగా నువర్ణమును చూపెను. దీనిని బట్టి ద్రుతముయొక్క సహజరూపము 'ను' అని తెలియవలెను.

3. మీదిపాల్లుతో కూడుకొనుట అనుసంశ్లేషమును ద్రుతమునకు విశేషకార్యముగా విధించుటనుబట్టి ద్రుతము 'ను'(ని)వర్ణముగా గుర్తింపవచ్చును. పొల్లే అయిన సంశ్లేషమును విధింప నక్కరలేదు.

4. ఇట్లే అవసానమునందు ద్రుతస్వరమునకు లోపము, ద్రుతంబుమీది నకారంబు గానంబడియెడి మున్నగువిధులు ద్రుతము కేవలము పొల్లునకారము కా దని తెలుపును.

5. ద్రుతమును విధించినచోట్ల సూరి దాదాపు ఎల్లయెడల 'ను'వర్ణమునె చూపుట బల మైనప్రమాణము. 'లూట్టు డుజ్జున కెడుతవర్ణంబులు ద్రుతాంతంబు లగు' అనుసూత్రమున ద్రుతమును విధించుచు కలిగెడును+కలుగుతను' అని ద్రుతమును 'ను' వర్ణముగా చూపెను. ఇట్టిపలములు ద్రుతము 'ను'వర్ణ మనుసంశయమును నిశ్చయించును.

అసాధారణము :

ఇట్టి అసాధారణములనుబట్టి సకారము సాధారణమైనది ద్రుతముగా దనియు కొన్ని ప్రత్యేకలక్షణములు గలిగినది ద్రుత మనియు సూరిమతమును దెలియజగును.

దీనిని గుర్తించిన ప్రాథవ్యాకర్త 'సకారం బసాధారణంబు ద్రుతంబు' అని సూత్రించి ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మక మై ఉత్పత్తి విశిష్టం బయిన సకారంబు ద్రుతంబు' అని వివరించెను. ఇది సూరి తన సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములో చెప్పిన- 'విభక్త్యాగమచ్ఛాతో నుద్భ్రతః' అను లక్షణమున కనువాదమే- సూరి బాలవ్యాకరణములో ఇంకను అధికముగా 'వలెను' మొదలగువానిలోని శబ్దగత మైన 'ను' వర్ణమును సైతము ద్రుతముగా నిరూపించె. 'అవ్యయాత్మకము' అనుటలోనే యిదియు సంగ్రహింపబడు నని ప్రాథవ్యాకర్త తలచెనేమొ.

ఇంకను బాలవ్యాకరణము కన్ + దోయి- కందోయి, కన్దోయి అని యుదాహరించిన స్థలములనుబట్టి 'కన్' మొదలగు చోట్ల శబ్దగత సకారపు పొల్లు ద్రుత మని తలచినట్లు కొందఱు హింతురు.

ద్రుత మయిన యీ సువర్ణ మాయాస్థితులలో ఇత్వమును పొంది 'ని' అని అయినను, స్వరలోపముతో 'న్' అని అయినను, 'ఏకదేశవికృత మనన్యవత్' అనున్యాయము ననుసరించి ద్రుతమే యగును. వనమును, రాముని, రామున్.

ను-ని-న్, అను ఈమూడింటిలో సకారముస్థిరముగా (మారక) ఉన్నది. కావుననే చింతామణి నువర్ణమును ద్రుతముగా చెప్పక 'ద్రుతాఞ్శో సః' అని 'సకారంబు ద్రుతంబు'గా చెప్పినట్లు ప్రాథవ్యాకర్త పేర్కొనెను. నువర్ణమునే ద్రుతముగా చెప్పినను ఈ చోట్ల బాధ లేదు.

ద్రుతస్వరూపము :

కావున బాలప్రౌఢవ్యాకరణముల ననుసరించి-

1 ప్రత్యయము : తాను-నేను-చదువును-

2 ఆగమము : నా చేతను, భక్తుడను

3 అవ్యయము : అ య్యను, రాముడును

4 'నలెను' మొదలగువానియందున్నదియు అయిన 'ను' వర్ణము ద్రుతము.

అదియును స్థాక, కన్దోయి మొదలగుకొన్నిస్థలములందు-

ద్రుతనువర్ణమునుండి యేర్పడక సహజముగాపొల్లయినసకారము ద్రుత మగుటను విశేషముగా గ్రహింపవలసియున్నది.

16. ద్రుతప్రకృతికములు-కథలు

తెలుగుభాషలోనిపదము లెల్ల ద్రుతమునుబట్టి కథలు ద్రుత ప్రకృతికములు అని రెండువిధము లగుచున్నవి.

ద్రుతము :

'సకారంబు ద్రుతంబు' ప్రౌఢవ్యాకరణము 'సకారం బసాధారణంబు ద్రుతంబు' అని పేర్కొనినది. ప్రత్యయము గాని, ఆగమము గాని, అవ్యయము గాని అయి ఉత్పన్నముతో కూడియున్న సకారము అసగా 'ను'వర్ణము ద్రుతము. నలెను మొదలగుఅవ్యయములందలిచివరినువర్ణము కూడ ద్రుతమే. ద్రుత మయినఈను వర్ణము ఇకారాదులపై నుండి ఇత్వమును పొంది(ని)నను, స్వరము లోపించి పొల్లుగా నున్నను ద్రుతమే అగును, ఇట్లు ను-ని-న్ అను వానిలో స్థిరముగా నుండుసకారము నుద్దేశించియే చింతామణి 'ద్రుతాభ్యో సః' అని పేర్కొన్నట్లు ప్రౌఢవ్యాకరణము వివరించి నది. సూరియు 'సకారంబు ద్రుతంబు' అనెను.

ద్రుతప్రకృతికములు :

‘ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రుతప్రకృతికములు’ ద్రుతము చివర గలిగినపదమునకు ద్రుతప్రకృతికము అని సంజ్ఞ. ఇది ద్రుత ప్రకృతి అనియు వ్యవహరింపబడును. ద్రుతప్రకృతికములను చిన్నయ సూరి ఇట్లు వివరించెను.

1. సుబంతాలు :

1. ప్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరము లయినవిభక్తులు : నామ విభక్త్యంత(సుబంత)ములలో ప్రథమావిభక్తి, కయి, పట్టి, యొక్క అనునవి తప్ప మిగిలిన (ఏకబహువచన)విభక్తి చివర గలిగినవి ద్రుతప్రకృతికములు. ద్వితీయ- సన్నును-రాముని; తృతీయ-నాచేతను, నాతోడను;చతుర్థి-నాకొఱకును;పంచమి-నావలనను, నాకంటెను; షష్ఠి-నాకును, మాలోపలను;సప్తమి-మాయందును, ఘటమునను మొ.
2. నేనుతాను పదంబులు: ప్రథమాంతములలో నేను తాను అను రెండుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లగును.

2. తిజంతాలు :

3. ఉత్తమపురుషైకవచనములు : క్రియాపద(తిజంత) ములలో సర్తమాసము మొదలగుఅన్ని అర్థములయందును ఉత్తమ పురుషఏకవచనాంతము లగుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులు. వచ్చుచున్నాను. వత్తును. మొ||
4. భూతతద్ధర్మాద్యర్థకప్రథమపురుషైకవచనంబులు:క్రియాపదము లలో ఇంకను ‘భూతార్థక(లిడంత)ములును తద్ధర్మాద్యర్థక (లాడంత)ములును అయినప్రథమపురుషఏకవచనాంతములు ద్రుతప్రకృతులు. భూత-వచ్చెను. తద్ధర్మాది-వచ్చును. మొ||
5. ఆశీరాద్యర్థంబు లయిన‘ఎడు,త’వర్ణకంబులు : ఆశీస్సు మొదలగుఅర్థములందు (లూడంశములు) వచ్చు ఎడు-త ప్రత్యే

యము లంతమందు గలిగినక్రియూపదము లెల్ల - ద్రుత ప్రకృతులు. ప్రసన్నులయ్యెడును, కావుతను మొ॥

3. అవ్యయములు :

5. శతృతుమానంతర్యచేదాద్యర్థకంబులు :

1. శతృప్రత్యయార్థక మగు 'చు' ప్రత్యయ మంతమందు గలవి, చేయుచును, 2. 'తుమున్' ప్రత్యయార్థక మగు 'ను' ప్రత్యయ మంత మందుగలవి, చేయను (చేయగా). ఇట భావలక్షణ మును గ్రహింపవలెను. 3. ఆనంతర్యార్థక మగు చుప్రత్యయ మంతమందు గలవి - చేయుచున్, 4. చేత్, వృత్తంబగు భావలక్షణము అర్థము లిచ్చు 'స' ప్రత్యయాంతములు. చేసినన్ - ద్రుతప్రకృతులు.

7. వలెప్రభృతులు: వలె మొదలగు అవ్యయములు ద్రుతప్రకృతికములు. సముచ్చయము మొదలగు అర్థవిశేషముల నిచ్చు 'ను' అను అవ్యయము ద్రుతము. కావున అది అంతమందు గలిగినశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులు. సీతయును రాముడును మొ॥ ఇంకను వలెను, పోలెను మొదలగు అవ్యయములు ద్రుత ప్రకృతులు.

కళలు :

'ద్రుతప్రకృతులు గాని శబ్దములు కళ లనంబడు'.

ద్రుతప్రకృతులలో చేరని పదము కళ యనుసంజ్ఞను పొందును. వీనికి చివర నకారము (ద్రుతము) ఉండదు. సూరి పేరొన్న ద్రుత ప్రకృతుల ననుసరించి కళలను ఇట్లు గుర్తింపవచ్చును.

1. సుఖంతములు :

1. ప్రథమాకయి పట్టియొక్క విభక్తులు :- 'నేను - తాను అనునవి తప్ప మిగిలిన ప్రథమాంతమాలు, కయి యనుచతుర్థి, పట్టి అనుపంచమి,

యొక్క అనుషష్ఠి అంత మందుగలిగినపదములు కళలు. ఉదా. రాముఁడు. విష్ణువులు. గోడ. రామునికయి. జ్ఞానమునుబట్టి. హరి యొక్క మొ॥

తిజంతములు :

2. ఉత్తమపురుషైకపచనేతరములు :- భూతశబ్దస్థాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకపచనములును, అన్ని అర్థములందును ఉత్తమపురుషైక పచనములును తప్ప మిగిలినక్రియాపదము లెల్ల కళలు. ఉదా. వచ్చు చున్నాఁడు, వచ్చిరి, వత్తురు, రావు, రాగలము. మొ॥

అవ్యయములు :

3. క్వార్థకాదులు :- క్వాప్రత్యయార్థక మగు 'ఇ'ప్రత్యయ మంతమందు గలవి, అట్లే వ్యతిరేకక్వార్థకము లగుప్రత్యయాంతము లును అయినఅవ్యయములు కళలు. ఉదా. తిని, తినక. మొ॥

'అకప్రత్యయాంతావ్యయంబు కళయ' అని ప్రాథవ్యాకరణ్యు వ్యతిరేకక్వార్థకము కళగా పేర్కొనెను.

వలెప్రభృతులు ద్రుతప్రకృతికములు గావున వలెప్రభృతు లలో చేరని అవ్యయములు కళ లగును. అక్కట ఏల. మొ॥

ఇట్లు కళాద్రుతప్రకృతికములను లాక్షణికులు విస్తరముగనె నిరూపించిరి. విశేషము లేమి యైన ప్రయోగములనుబట్టి గ్రహింప దగును.

17. లఘులఘుయరలవలు

'యరలవలు లఘువు లనియు సలఘువు లనియు ద్వివిధంబు లగు' అనుసూత్రముచే తెలుగులో 'య,ర,ల,వ' అనునాలుగువర్ణ ములును ఒక్కొక్కటి లఘు వనియు, అలఘు వనియు రెండు విధములు,

లఘువు : అలఘువు :

‘యస్యోచ్చారణే జిహ్వోపగ్రామధ్యమూలానాం శైథిల్యం జాయతే స లఘూచ్చారణః’- ఏవర్ణమును ఉచ్చరించునపుడు నాలుక శిథిల మగునో (సడలు- వదులుగా నుండునో) ఆవర్ణము లఘువు.

అట్టి శైథిల్యము లేక సాధారణముగా ఉచ్చరింపబడుచో ఆవర్ణము అలఘువు అగును.

ఉచ్చారణమునందలియిట్టి భేదముచేతనే యరలవలు తెలుగున రెండువిధము లయినవి.

యకారము

లఘువు :

“సంధి లేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరం బయినస్వరంబునకు యడాగమం బగు” అనుసూత్రముచే ఆగమముగా వచ్చినయకారము లఘువు. హరి+అశఃడు-హరియతఃడు మొ॥

అలఘువు :

సంధి లేనిచోట ఆగమ మయినది తప్ప ఇతరమైనయకారము ఎట్టి దైనను అలఘువై.

హరియించు - (ఇయు డాగమమందలియకారము)

పోయెను - (ఆదేశ మయినయకారము)

తీయన - (శబ్దసహజ మగుయకారము) మొ॥

రేఫము :

లఘువు : సాధురేఫము (ర) లఘువు పెరుగు- కరుగు మొ॥

అలఘువు :

శకటరేఫము (అ) అలఘువు విఱుగు మెఱుగు మొ॥

లకారము :

లఘువు : ‘ల’కారము లఘువు శల నెల మొ॥

అలఘువు :

బహువచనము పర మైనపుడు డ,ర,ల,లకు ఆదేశముగా వచ్చినశకారము అలఘువు.

త్రాడు+లు=త్రాళ్లు; ఏరు+లు=ఏళ్లు,
పాలు+లు=పాళ్లు- త్రాళ్లు మొ॥

వర్ణమాలయందు పరిగణింపబడినశకారము ఈఅలఘుశకారము కాదు. తఱుకు, బెఱుకు ఇత్యాదులలో నున్నఆశకారము వేరొకటి.

వకారము :

లఘువు : ప్రథమమీడిపరుషములకు గెనడదనలు బహుళంబుగా నగు' మొదలగులాక్షణములచే వకారమునకు ఆదేశముగా వచ్చిన వకారము లఘువు. అతఃప+పలికె-అతఃప పలికె. ఊరువల్లెలు మొ॥

అలఘువు : వకారమునకు ఆదేశ మయినది తప్ప వేరయిన వకార మెల్ల అలఘువు. చిగురు- చివురు- (గకారమున కాదేశ మైన వకారము) ఆవు (శబ్దసహజ మైనవకారము) మొ॥

18. బాషావర్గీకరణము

సంస్కృతమునుండియు, ప్రాకృతమునుండియు కొన్ని పదములు తెలుగులోనికి వచ్చి కలిసినవి. తెలుగుభాష సహజముగా కొంత కలదు. ఇట్టిమొత్తము తెలుగుభాషాపదములను లాక్షణికులు ఇట్లు వర్గీకరించిరి.

తత్సమము :

‘సంస్కృతప్రాకృతతుల్యం బగుభాష తత్సమంబు.’

సంస్కృతముతో గాని లేదా ప్రాకృతముతో గాని సమముగా నున్న తెలుగుశబ్దము తత్సమము. తెలుగువిభక్తులు, విభక్తినిమిత్తక మగుప్రకృతివికారములు గల్గినసంస్కృతప్రాకృతశబ్దములు తత్సమము లని స్థూలముగా చెప్పవచ్చును.

సంస్కృతముతో సమముగా నున్నది సంస్కృతసమము.

విద్య- (విద్యా). ఆకాశము (ఆకాశః)

ప్రాకృతముతో సమముగా నున్నది ప్రాకృతసమము.

సిరి. (శ్రీః-సిరీ)

సంస్కృతసమము, ప్రాకృతసమములు తత్సమములు. తత్సమమును 'తత్స' యనియు పూర్వులు వ్యవహరించిరి. సమ, తత్సమాది సంజ్ఞలు కేవలము సంస్కృతసమము అనుఅర్థముతో వ్యవహరించుటయు కనీసము.

తద్భవము :

'సంస్కృతప్రాకృతభవం బగుభాష తద్భవంబు'

సంస్కృతమునుండియు, ప్రాకృతమునుండియు పుట్టినభాషకుతద్భవము అని సంజ్ఞ దీనినే పూర్వులు 'తజ్జ' యనియు వ్యవహరించిరి.

తెలుగువిభక్తులు, విభక్తినిమిత్తకములు నగుమార్పులకంటె ముందుగా సంస్కృతప్రాకృతప్రకృతులు మార్పులను జెందిన నవి తద్భవము లగు నని స్థూలముగా ఊహింపవచ్చును.

సంస్కృతమునుండి పుట్టినభాష 'సంస్కృతభవము'.

ఆకాశము- (ఆకాశః)

ప్రాకృతమునుండి పుట్టినభాష 'ప్రాకృతభవము'.

అచ్చెరువు- (ఆశ్చర్యమ్-అచ్ఛేరం)

సంస్కృతభవ, ప్రాకృతభవములు తద్భవములు.

ప్రాకృతసమభవములను గొందఱు సంస్కృతభవములుగా చెప్పుట గానవచ్చును.

దేశ్యము :

'త్రిలింగదేశవ్యవహారసిద్ధం బగుభాష దేశ్యంబు'

త్రిలింగదేశమునందలి జనులయొక్క వ్యవహారములనుండి ఏర్పడినభాషకు దేశ్య మని సంజ్ఞ.

ఈశబ్దములపుట్టుకకు వానింగూర్చి తెలియుటకును దేశజన వ్యవహార మొక్కటియే ఆధారము. నే డితరద్రావిడభాషలనుండియు తెలియ నవకాశ మేర్పడె. ఉదా. ఊరు-పేరు.

గ్రామ్యము :

‘లక్షణవిరుద్ధం బగుభాష గ్రామ్యంబు’.

వ్యాకరణమునకు విరుద్ధముగా ఉన్న భాషకు గ్రామ్య మని పేరు. రాముణ్ణి-తెస్తాచు.

గ్రామ్యము లక్షణవిరుద్ధము గావున కావ్యములలో ప్రయోగింపరాదు.

‘గ్రామ్యంబు తత్తజ్జాతీవర్ణనంబునఁ బ్రయోగార్హం బగు, అనుప్రాథమికవ్యాకరణసూత్రము గ్రామ్యము కూడ పాత్రోచితముగా కావ్యములలో ప్రయోగించుట కవకాశము కల్పించుచున్నది. కాని యట్టితావుల వైన గ్రామ్యము ప్రయోగింపబడుట పూర్వకావ్యము లందు వెదుకవలసియున్నది.

గ్రాహ్య (అనింద్య) గ్రామ్యములు :

‘ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు’.

సన్నయ మున్నగుమహాకవులకావ్యములలో కనబడినశబ్దము లెట్టి వైనను అనగా లక్షణవిరుద్ధము లై గ్రామ్యము లైనను అవి గ్రహింపదగినవే. అట్టివి కావ్యములందు ప్రయోగించుట కర్హము లగును. కఠకంఠము-కపిలకన్నులు-మొ॥ గ్రామ్యము లయ్యును గ్రాహ్యము లగుటచే ఇట్టివానిని ‘గ్రాహ్యగ్రాహ్యము’ అనఁదగును. కొందరు వీనిని ‘అనింద్యగ్రామ్యములు’ అని వ్యవహరింతురు.

ఇట్లు ఆంధ్రభాష 1. తత్సమము, (సంస్కృతసమము, ప్రాకృత సమము) 2. తద్భవము (సంస్కృతభవము, ప్రాకృతభవము) 3. దేశ్యము 4. గ్రామ్యము అని విభాగింపబడినది. ఇందుగ్రామ్యము కంటె వే అయినభాష కావ్యములందు ప్రయోగించుకొనవచ్చును.

ఈ భాష మరొక మార్గమున 1. సంస్కృతసమము 2. ఆచ్చికము అని రెండువిధములుగా విభజింపబడినది. సంస్కృతముతో సమము సంస్కృతసమము. కాముఁడు - విద్య. పూర్వోక్తము.

అచ్చ; ఆచ్చికము :

‘సంస్కృతసమేతరం బయినయీ భాష యచ్చ యనంబడు’.

సంస్కృతసమముకంటె వే అయినది అనగా 1. ప్రాకృత సమము 2. తద్భవము 3. దేశ్యము అనువిధము లయినది. దీనికి ‘అచ్చ’ అని పేరు. ఇదియే ఆచ్చికము. అచ్చ, అయిన అంధ్రము అచ్చాంధ్రము. అనగా అచ్చ తెనుగు. సంస్కృతసమము గలియనిది. ప్రాకృతసమ, తద్భవములు గలిసినను నిది యచ్చ తెనుఁగె.

ఉదా. సిరి- ఆకసము. అచ్చెరువు. ఊరు.

ఇట్లు భాషాలక్షణమునుబట్టి ప్రాకృతమునలె తెలుగుభాష తత్సమామలుగా విభజింపబడినది.

19. బాలప్రాధవ్యాకరణమతభేదములు - తత్సమములు

సూరి తత్సమములుగా పేర్కొనిన శబ్దములు కొన్ని తత్సమములు గా వని, మరి కొన్ని వేరువిధముగా నిరూపించుచు ప్రాధవ్యాకర్త సూరిమతముతో భేదిల్లుట గమనింపబడుచును.

1. కారము :

‘సంస్కృతప్రాకృతితుల్యం బగుభాష తత్సమంబు’ అని సూత్రించి సూరి ‘కలుఁ - కారో - కారము’ అని ‘కారము’ అను తెలుగుశబ్దము ‘కారో’ అను ప్రాకృతముతో తుల్య మనియు తత్సమ మనియు చెప్పెను. కాని ప్రాధవ్యాకర్త ‘కారము ట్కారశబ్దవము’ అని సూత్రించి ‘ట్కార’ అను సంస్కృతశబ్దమునుండి పుట్టిన దనియు ‘కారము’ తద్భవ మనియు చెప్పెను. కాని ట్కారశబ్దమునకు కార మను అర్థము లేనందున దే సూరియే మే ఉచితము.

2. విశ్వకర్ముడు

‘విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వం బగు’ అని సూత్రించి సూరి స్త్రీత్వాతిదేశమువలన దీనికి ఉత్పడుజ్జులు లేవని స్పష్టము చేసెను. అందువలన సూరిలక్షణముచే, ‘విశ్వకర్మ’ అనియే యుండును. కాని ‘విశ్వకర్ముడు’ అని ఉండరాదు. ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘విశ్వకర్ముడునియు రూపంబు’ అని సూత్రించి విశ్వకర్మశబ్దమునకు ఉత్పడుజ్జులు వచ్చుటయు కలదని పేర్కొనెను. ‘విశ్వకర్మునికూడఁడు’ అనుపట్టిన గారిబకేబక్కప్రయోగము గుర్తింపదగియే యున్నది.

3. రాజు :

“మఱియు రాజుశబ్దం బొక్కటి దంత్యయుక్తంబు గానంబడి యెడి’ అని సూరి సంస్కృతసమ మగు ‘రాజు’ అనుశబ్దమున జకారము దంత్య మని వివరించెను. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘రాజు పైకృతం బని కొంద అంబురు’ అని సూత్రించి ‘రాజు’ అనునది తద్భవముగా కొందఅమతమును ప్రస్తావించెను. తద్భవరాజుశబ్ద మున్నను ‘మహా రాజు, ఖగరాజు’ మొదలగుచోట్ల ‘రాజు’ సంస్కృతసమమును ‘ఒకా నొకచో జకారం బుభయంబు నగు’ అని చెప్పి ‘పాండురాజు’ మనుచో తత్సమరాజుశబ్దమందలి జకారము దంత్య మగుటను ప్రౌఢవ్యాకర్త యును పేర్కొనెను. కావున ఈవిషయమున ప్రౌఢవ్యాకర్త నిశ్చయముగా సూరిమతమును విభేదించె ననరాకున్నది. కాని ‘రాజు’ అని ఉత్పముతోఁ గూడియున్నపుడే తత్సమశబ్దమునందు జకారము దంత్య మగునని సూరిమతము. ‘పాండురాజు’ అనుచో అత్త్యముతోఁ గూడినది సూరిమతమున తాలవ్యమే. అనియు దంత్యమే అను ప్రౌఢవ్యాకర్తమతము సరి కాదు అట్టి ఉచ్చారణము లేదు.

4. విధము :

‘కంధరారులు క్లీ బతుల్యంబులు బహుళంబుగా నగు’ అని సూత్రించి బహుళశబ్దముచే నిధానిను స్త్రీలింగశబ్దమునకు క్లీ బతుల్యతనిత్యముగా

నచ్చి విధము అనురూప మేర్పడు నని సూరి వేర్కొనెను. ఇచట ప్రాథవ్యాకర్త 'విధాశబ్దంబు సంస్కృతంబునం బుంలింగంబు నగు అని సూత్రించి ఘంలింగ మగు 'విధ' శబ్దమే తత్సమ మయి విధము (వృక్షః-వృక్షము) అని యగు ననియు, స్త్రీలింగ మగువిధాశబ్దమునకు తెలుగున ప్రయోగము లే దనియు చెప్పెను. అనగా 'విధా'శబ్దమునకు సూరి స్త్రీబతుల్యతను చెప్పట అనవసర మని ప్రాథవ్యాకర్తమతము. కాని యెటన్ యొకకోశములో నున్నను ఘంలింగ మగువిధాశబ్దము అప్రసిద్ధము. కావున ప్రసిద్ధ మగుస్త్రీలింగశబ్దమునుండియే తత్సమ రూపమును సాధించిన సూరిమతము సముచితము.

5. దంష్ట్ర :

'కంధరాదులు స్త్రీబతుల్యంబులు బహుళంబుగా నగు' అని సూత్రించి సూరి 'దంష్ట్రా' బ్దయనుస్త్రీలింగశబ్దమును కంధరాదులలో చేర్చి వైకల్పికస్త్రీబతుల్యతముచే దంష్ట్రము-దంష్ట్ర అనురూపములను సాధించెను. ప్రాథవ్యాకర్త 'దంష్ట్ర'యని సంస్కృతమున ఇది ఘంలింగము కూడ నైయున్నట్లు వేర్కొనెను. ఘంలింగశబ్దమునుండి దంష్ట్రము (వృక్షః-వృక్షము) అనియు, స్త్రీలింగశబ్దమునుండి దంష్ట్ర అనియు తత్సమరూపము లేర్పడును. కావున సూరి దంష్ట్రాశబ్దమును కంధరాదులలో చేర్చి వైకల్పికస్త్రీబతుల్యత చెప్ప నవసరము లే దని ప్రాథవ్యాకర్తమతము. కాని ఘంలింగదంష్ట్రాశబ్ద మేదో యొకకోశములో నున్నను అప్రసిద్ధ మగుటచే ప్రసిద్ధ మైనస్త్రీలింగశబ్దము నుండియే తత్సమరూపములను సాధించినసూరిమత ముచితము.

6. అద్భువు-ధర్మపు:

'అనుహన్నఘంసకముల కదంతములకు మువర్ణకం బగు' అను సూత్రముచే సూరి పినిమువర్ణ కాంతరూపములను మాత్రమే సాధించెను. అర్థము-ధర్మము మొ॥ అర్థాదులకడయిచ్చున కుత్వంబును మీఁద మువర్ణకంబును వైకల్పికంబుగా నగు' అని సూత్రించి ప్రాథ

వ్యాకర్త అర్థువు, ధర్మపు అనురీతరూపములను విశేషముగ నాధిం చెను. ఇట్లే వర్గ. సూరి వీనిని తనసూత్రాంధ్రవ్యాకరణములో సాధించెను.

7. రాహు :

‘ఉకారాంతం బగుమహత్తునకు వువర్ణకంబు బహుళంబుగా నగు’ అని సూత్రించి సూరి రాహువు, (రాహుఁడు) అనురూపము లను స్పష్టము చేసెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘రాహుబాహుశబ్దంబుల కంతట వువర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు’ అని సూత్రించి ‘రాహు’ అను రూపమును సాధించెను. పైసూరిసూత్రమండలిబహుళశబ్దముచే ఈరూపము బాలవ్యాకరణమునను సాధింపఁబడును.

8. బాహు :

‘ఉకారాంతగోళబ్దంబుల కంతట వువర్ణకం బగు’ అనుసూత్ర ముచే ‘బాహు’ అనురూపము మాత్రమే బాలవ్యాకరణముచే సిద్ధిం చును. ‘రాహుబాహుశబ్దంబుల కంతట వువర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు’ అనుసూత్రముచే ప్రౌఢవ్యాకర్త వువర్ణకము లోపించిన ‘బాహు’ అనురూపమును గూడ సాధించెను. కాని ‘బాహు’ అను ప్రథమైకవచనాంతరూపము గానరాదు.

9. మల్లురు :

‘మల్లు’ అనుశబ్దమున లోపథము దీర్ఘపూర్వకము గాకుండు టచే ‘అదంతం బయి దీర్ఘపూర్వలోపథం బయినమహత్తుమీఁది విధక్తిలకారంబునకు రేఘం బగు’ అనుసూత్రముచే పైని రేఘము రాదు. కావున బాలవ్యాకరణముచే ‘మల్లులు’ అనియే అగును గాని ‘మల్లురు’ అని కాదు. ‘ద్విత్యయు క్తలాంతంబుమీఁది బలకును రుర లాదేశంబు లగు’ అనుసూత్రముచే ‘మల్లురు’ అనురూపమును ప్రౌఢ వ్యాకర్త సాధించెను. అట్టిరూపము లగుదు. తీక్కనాదులు ప్రాస ఘటితముగా ‘మల్లులు’ అని ప్రయోగించిరి.

20. బాలప్రాథవ్యాకరణమతభేదములు. దేశ్యతద్భవాలు

తద్భవము కాఱియ :

బాలవ్యాకర్త దేశ్యములుగా చెప్పినకొన్ని శబ్దములను ప్రౌఢ వ్యాకర్త దేశ్యములు కావనను. మఱి కొన్నింటివిషయమునను భేదాభిప్రాయములు గోచరించుచున్నవి.

‘శకటరేఫము తత్సమతద్భవములందు లేదు’ అని బాల వ్యాకర్త పేర్కొనెను. కాని యూరి తననిఘంటువులో తద్భవము లందును అరుదుగ శకటరేఫము గలదని చెప్పి ‘కాఱియ’ అని చూపెనట. బాలవ్యాకరణమున తద్భవములలో శకటరేఫము లేదని నిశ్చయించి, ‘ఇయకు మాఱుగా నామాంతంబున కెత్వంబు బహుళంబుగానగు’ అనుచో ‘కాఱియ’ చూపెను. దీనినిబట్టి బాలవ్యాకర్త ఇది దేశ్యమని తలచె నేమో అని సందేహము కలుగును. ప్రౌఢ వ్యాకర్త ‘తద్భవములందును నిఘంటువు రేఫముగలదు’ అని సూత్రించి తద్భవములలో శకటరేఫ ముండుటను పేర్కొనెను. కాని కాశబ్దభవముగా కాఱియ తద్భవ మనియు ఇట్లు తద్భవములలో శకటరేఫ కలదనియు ప్రౌఢవ్యాకర్త మతము.

దేశ్యములు : 2. కోట :

‘త్రిలింగదేశస్యవహారసిద్ధం బగుభాష దేశ్యంబు’ అని సూత్రించి బాలవ్యాకర్త ‘కోట’ అనునది దేశ్యముగా ఉదాహరించెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘కోటపేటలు కైకృతములు’ అని సూత్రించి ఇది తద్భవముగా పేర్కొనెను. కోట్ట లేదా కోట, అనుసంస్కృత శబ్దములనుండి ఇది తద్భవముగా ఏర్పడినదని ప్రౌఢవ్యాకర్త మతము. ఏదైన నిఘంటువునందున్నను ఈ శబ్దములు అప్రసిద్ధము లగుటచే వీనినుండి తద్భవముగా కోట ఏర్పడినదను ప్రౌఢవ్యాకర్త మతముకంటె బాలవ్యాకర్త మతము సహజముగా యోచుచున్నది.

3. పేట :

‘త్రిలింగ దేశస్య హరిసిద్ధం బగుభాష దేశ్యంబు’ అని సూత్రించి బాలవ్యాకర్త ‘పేట’ దేశ్యముగా ఉదాహరించెను. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘కోటపేటలు పైకృతములు’ అని సూత్రించి పేట తద్భవ మనియు, పింతా (విటజనాశ్రయః) శబ్దమునండి పుట్టిన దనియు పేర్కొనెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త ఇట్లు పేర్కొనుటలో ఇది దేశ్య మనుబాలవ్యాకర్త మతియు సరి గా దని అభిప్రాయము. కాని బాల వ్యాకర్త దేశ్యముగా చూచిన పేట శబ్దమునందు అరచున్న ‘లేడు’ హారములోనివరుస మొదలగునవి అర్థములు. శబ్దరత్నాకరములో, దీనిని ప్రౌఢవ్యాకర్త దేశ్యముగానే పేర్కొనెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త తద్భవ మని సూత్రించిన ‘పేట’లో అరచున్న గలదు. (నగరమా-నగరశాఖ) నూరి ఉదాహరించిన దిది కాదు గావున నిట భేదము లేదనిపించును.

4. కన్య :

‘ఇయం మూలుగా నామాంతంబున కెత్సంబు బహుళంబుగా నగు’ అనుసూత్రమునొద్ద బాలవ్యాకర్త ‘ముత్తీయశబ్దమునందు మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడియెడి’ అని చెప్పెను. ‘ముత్తీయ’ అనుదానికంటె వే తైనశబ్దమునందలి ఇయలో ఇకారమునకు లోపము లే దని బాలవ్యాకర్త మతియు. ప్రౌఢవ్యాకర్త ‘ముత్తీయశబ్దేతరంబుల యందును దలుచుక నిత్వలోపంబు గానంబడియెడి’ అని సూత్రించి ఇతరశబ్దములందును ‘ఇ’లోపమును పేర్కొనెను. కన్నీయ-కన్య-వీడియము-వీడ్యము మొ॥ ప్రౌఢవ్యాకర్త అభిప్రాయము కొంతవఱ కుచితమే.

5. ఎల్లను :

బాలవ్యాకర్త “సర్వపర్యాయం బయినయెల్ల శబ్దము ద్రుతాంతం బయినయన్యయంబు” అని పేర్కొనెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త “సర్వపర్యాయం

బయినయెల్ల శబ్దమునకు సప్తమియు విశేష్యమునకు ముందు ప్రయోగంబునుం జూపట్టెడు' అని సూత్రించి ఎల్ల శబ్దముపై సప్తమివిభక్తి కలదనెను. విభక్తి యున్న దనుటనుబట్టి యిది యన్యాయము గా దనియు, సర్వనామ మనియు ప్రాథవ్యాకర్త తలచినట్లు పైకి తోచును.

కాని ప్రాథవ్యాకర్త శబ్దరత్నాకరమునందు సమస్తము అను అర్థమున నిది ద్రుతాంత మైనఅన్యాయమే అని బాలవ్యాకర్తమతమునే అనుసరించెను. అన్యాయ మైనను ఎల్లయందు అని సప్తమికల్గుటను అచ్చట వివరించెను. ఎల్లయందు అన్నది మార్గాంతరమున సాధింపదగును. ఏ మైన సర్వపర్యాయ మైనఎల్ల శబ్దము ద్రుతాంతమైనఅన్యాయ ముచుటలో బాల ప్రాథవ్యాకర్తలమతమున భేదము లేదు.

6. ఎల్లన్ శిష్యులన్ :

'సర్వపర్యాయం బయినయెల్ల శబ్దము ద్రుతాంతం బయిన యన్యాయంబు' అని చెప్పినబాలవ్యాకర్త 'దీని కసమాసంబుమున విశేష్యంబునకు ముందు ప్రయోగంబు లే' దనెను. దీనిని తిరస్కరించుచు ప్రాథవ్యాకర్త 'సర్వపర్యాయం బయినయెల్ల శబ్దమునకు సప్తమియు విశేష్యమునకు ముందు ప్రయోగంబునుం జూపట్టెడు' అని సూత్రించి 'ఎల్లన్ శిష్యులన్' అను శ్రీనాథప్రయోగమును జూపెను. ఇటు సమాసము గాకుండగా శిష్యులన్ అనువిశేష్యమునకు ముందు "ఎల్లను" అనునది ప్రయోగింపబడినది.

కాని యిచట శిష్యులన్ అనునదే విశేషణముగను, ఎల్లన్ అన్నది విశేష్యముగను తోచుచున్నది. ఈపక్షమున బాలవ్యాకర్త మతమున విరోధము లేదు.

21. బాలప్రాథవ్యాకరణ మతభేదములు-గ్రామ్యములు

1. గ్రామ్యము: "లక్షణవిరుద్ధంబగు భాష గ్రామ్యంబు" అని సూత్రించి బాలవ్యాకర్త "ఈభాష ప్రయోగంబున కనర్హంబు" అని స్పష్టము

చేసెను. కావున గ్రామ్యభాష కావ్యములందు ప్రయోగించుటకు తగ దని బాలవ్యాకర్తమతము. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్త 'గ్రామ్యంబు తత్తజ్జాతినర్ణనంబునం బ్రయోగార్హం బగు' అని సూత్రించెను కాన ఆయాసందర్భములలో గ్రామ్యము కూడ కావ్యములందు ప్రయోగింపదగినదే అని ప్రౌఢవ్యాకర్తమతము. మొక్కేము సామి వంటి గ్రామ్యప్రయోగము లాయా కావ్యములందు కానరావు.

2. కపిలకన్నులు (కపిలగడ్డము, కపిలజడలు) : 'కపిల' అను కేవలసంస్కృతశబ్దమునకు 'కన్నులు' అనువికృతిశబ్దముతో ఏర్పడిన యీసమాసము లక్షణవిరుద్ధము. కావున గ్రామ్యము అయినను సన్నయమహాకవి ప్రయోగించెను కావున 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు' అని సూత్రించి బాలవ్యాకర్త గ్రాహ్య గ్రామ్యముగా చెప్పెను. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కపిలశబ్దభవంబు కపిలశబ్దం బొండు గానంబడియెడి' అని సూత్రించి కపిలశబ్దమునుండి పుట్టిన 'కపిల' అనుతద్భవశబ్దమునకు చేసినసమాసము కావున 'కపిల కన్నులు' అనునది గ్రామ్యమే కా దనియు సన్నయ కపిలకన్నులు అనియే ప్రయోగించె ననియు పేర్కొనెను. కాని 'కపిల' శబ్ద మొకటి ప్రత్యేకముగా గానరాకుండుటచే ఈప్రౌఢవ్యాకర్త మతము గ్రహించుట కవకాశము చాలకున్నది.

3. ప్రాణగొడ్డము : ప్రాణ అను కేవలసంస్కృతశబ్దమునకు గొడ్డము అనువికృతిశబ్దముతో? చేయబడినయీసమాసము లక్షణ విరుద్ధము. కాని మహాకవిప్రయుక్తము. 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు' అని బాలవ్యాకర్త ఇది గ్రాహ్యగ్రామ్యముగా పేర్కొనెను. కాని ప్రౌఢవ్యాకర్త 'ప్రాణగొడ్డ మగ్రామ్యంబు నాఁడగు' అని సూత్రించి ఇది గ్రామ్యమే కా దనెను. 'ప్రాణకుట్టక' శబ్దము నుండి 'ప్రాణగొడ్డ' మన్నది తద్భవముగా చేర్పడె ననియు, (హంస

యాన.) అంచయాన మొదలగుతద్భవములలో ఉత్తరపదము అట్లే నిల్చియున్నట్లు, ప్రాణగొడ్డ మనుతద్భవములలో 'ప్రాణ' అనుపూర్వ పదము మార్పుచెందలే దనియు పేర్కొనెను. తెలుగున 'గొడ్డము' అనుశబ్ద మొకటి ప్రత్యేకముగా కానరాకుండుటనుబట్టియును ప్రాథవ్యాకర్తమతమే ఉచితమని తోచుచున్నది.

4. కఱకంటుడు : ఇందు కఱశబ్ద మాచ్చికము. కంఠము అనునది సంస్కృతసమము. ఇది స్త్రీసమము గాదు గావున తెలుగున వీనికి (మిశ్ర) బహుప్రీహి సమాసము కుదురదు. కావున ఇది లక్షణవిరుద్ధమయి గ్రామ్యమైనది. అయినను మహాకవి నన్నయ ప్రయోగించెను. అందుచే 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రామ్యబు' అని సూత్రించి బాలవ్యాకర్త ఇది గ్రామ్యగ్రామ్యముగా చెప్పెను. కాని ప్రాథవ్యాకర్త 'కఱకంటుడు బహుప్రీహి' అని సూత్రించి, ఇట తెలుగున సమాసము క్రొత్తగా చేయబడలేదనియు, 'గరకంఠ' అనుసంస్కృత (బహుప్రీహి) శబ్దమునుండి తద్భవముగా కఱకంఠ శబ్దము ఏర్పడిన దనియు చెప్పెను. కాని అనాంధ్రవర్ణ మగురకార స్థితచేతను (కఱదేశ్యము) 'కఱకంటుడు' తద్భవ మనుప్రాథవ్యాకర్త మతము ఆమోదయోగ్యముగా కానరాకున్నది.

22. బాలప్రాథవ్యాకరణమతభేదములు-సంధిరూపములు

ఆయాస్థలములయందు సంధి జరిగినతీరును గూర్చి బాలప్రాథవ్యాకర్తలమతమున భేదములు గానవచ్చును.

1. ఎఱింగి గెఱింగి : ఎఱింగి + ఎఱింగి అని యుండగా 'అచ్చున కామ్రేడితంబు పరం బగునపుడు సంధి తఱుచుగ నగు' అనుసూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించుచున్నది. ఐనను 'ఎఱిగి యేఱిగి' యనుచో

క్వార్థం బగుట సంధి లేదు' అనుసూత్రముచే సూరి సంధి రా దనెను. ఎఱింగి యెఱింగి.

కాని ప్రాథవ్యాకర్త 'ఇప్రత్యయాంతాన్యయంబునకు సంధియుఁ జూపట్టెడి' అని సూత్రించి క్వార్థం బైనయిత్తునకు నరుదుగా సంధి యగుటను పేర్కొనెను. ఎఱింగి గెఱింగి.

2. చిట్టడవి : చిట్ట+అడవి అని యుండగా 'కుఱుచిఱుకడు నమనిడుశబ్దంబులఱడల కచ్చు పరం బగునపుడు ద్విరుక్తటకారం బగు' అనుసూత్రముచే 'ఱు'వర్ణమునకు 'ట్' వచ్చి 'చిట్టడవి' యగు నని బాలవ్యాకర్తమతము.

'చిట్టడవి' జట్టి' అని సూత్రించి ప్రాథవ్యాకర్త 'చిట్టి+అడవి' అని విభాగించి యిచట సంధి నిత్యముగా వచ్చు ననెను. సంధి నిత్య మనుటకు సరి యైనఆధారములు లేకుండుటచేతనే కాక 'చిట్టడవి' అనురీతిరూపములను వారించుచును సూరిమతమే సమ్మతింపదగి యున్నది.

3. వీర లోపించినన్ : వీరల్+లోపించినన్ అని యుండగా 'తెనుఁగులమీదిసాంస్కృతికపరుషములకు గసడదనలు రావు' అను సూత్రముచే గసడదవాదేశము నిషేధించెనుగావున'వీర లోపించిన' అనియే యుండవలె నని బాలవ్యాకర్తమతము.

కాని కొన్నియెడలఁ 'దెనుఁగులమీదిసాంస్కృతికకతపలకు గదవలు గానంబడియెడి' అని సూత్రించి ప్రాథవ్యాకర్త కొన్ని యెడల నీతదేశమును పేర్కొనెను. వీరల్ గోపించిన. ఇట్లే ఇట్లు దపంబు (ఇట్లు+తపంబు) వేనణములు (వే+పణములు) మొ॥

4. అందచందములు : అంద+చంద(ములు) అని యుండగా 'ద్వంద్వంబునం బదంబుపయిపరుషములకు గసడదవ లగు' అను

సూత్రముచే 'అందసందములు' కావలె నని బాలవ్యాకరణము పేర్కొనుచున్నది.

ఇట్ల ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కొన్నియెడల న్వంద్యంబునం బదంబు మీఁదిచతపలకు సదవలు గానంబడవు' అని సూత్రించెను. దీనిచే సకారాదేశము రాక అందచందములు అనియే యుండును. (ఇట్లే కండతుండములు, రాకపోకలు మొ॥.)

5. బచ్చింట : బచ్చయొక్క ఇల్లు అనువిగ్రహముచొప్పున షష్ఠీతత్పురుషమునందు బచ్చ+ఇల్లు అని యుండగా 'షష్ఠీసమాసం బునం దుకారంబుకారంబుల కచ్చు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు' అనుసూత్రముచే నుగామము వచ్చి బచ్చనిల్లు- 'బచ్చనింట' అని బాలవ్యాకర్తమతమున నగును.

'కొన్నిచోట్ల షష్ఠీసమాసమునం దుకారంబున కచ్చు పరం బగునపుడు నుగాగమంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే ప్రౌఢ వ్యాకర్త నుగాగమమునకు లోపము చెప్పి (ఉత్వసంసారో) బచ్చిల్లు- బచ్చింట అని యగు నని పేర్కొనెను.

కాని బాలవ్యాకరణమునను 'అగమశాస్త్ర మనిత్యమ్' అను పరిభాషచే నుగాగమము అరుదుగా రానియిట్టిస్థలములు సంగ్రహింప వీలు కలదు. (ఇట్లే నోకుల మిల్లిలు, శీర సందము).

6. పూరెమ్మ : పూవు+రెమ్మ- అని యుండగా 'సమాసం బునం బ్రాంతాదులతోలియచ్చమిఁదివర్ణంబుల కెల్ల లోపంబు బహుళంబుగా నగు' అనుసూత్రముచే పూవుశబ్దములో 'వు'వర్ణము లోపించి 'పూరెమ్మ' అని యగు నని బాలవ్యాకర్తమతము.

ప్రౌఢవ్యాకర్త 'పూపూవు' అని సూత్రించి 'పూవు' అను అర్థమున 'పూ' అనుశబ్దము గల దనెను. అనగా 'పూ'శబ్దమునకు 'రెమ్మ'తో సమాస మై 'పూరెమ్మ' అని యగును గావున ఇచట

‘పూవు’లో పువర్ణము లోపించిన దని చెప్ప నవసరము లే దని అభిప్రాయము.

కాని “పూ,దోట” మున్నగురీతిగా కరవ పరికర్త్యమున నుగా గమము వచ్చుట గలదు. కావున పూచెప్ప అనుచో ‘పూ’అనునది పూవుశబ్దలు ప్తశేష మనుసూరిమతమే ఉచితముగా వోచుచున్నది.

7. నెన్నడుము : ‘అన్యంబులకు నహిత మిక్కార్థంబులు కొండొకచోఁ గానంబడియెడి’ అనుసూత్రమునొద్ద బాలవ్యాకర్త నెఱుఁగవలయు. నెన్నడుము అని చూపెను. కావున నెన్నడుములో పూర్వపదము ‘నెఱ’ అని బాలవ్యాకర్తమతము.

కాని ప్రాథవ్యాకర్త ‘నెన్నడుదులన్ నెఱి నగు’ అని సూత్రించి ఇచట పూర్వపదము ‘నెఱ’ అని పేర్కొనెను. పూర్ణమను అర్థము గలనెఱశబ్దముకంటె, రమ్య మనునర్థము నిచ్చు ‘నెఱ’ అను నదే యిచట ఉచిత మని అభిప్రాయము. ప్రాథవ్యాకర్త మత ముచితమే యనిపించు.

8. ఆడిదె : ఇట ఆడుము+ఇదె అని యుండును. ‘మధ్యమ పురుషమువర్ణకంబునకు హలవసానంబులు పరంబు లగునపుడు లోపము విభాష నగు’ అని సూత్రించినబాలవ్యాకర్త ‘చూడు మనియె- విను మనియె- ఇచ్చట నచ్చు పర మయినది కావున లోపము లేదు’ అని అచ్చు పర మైనపుడు మధ్యమచూవర్ణకలోపము లే దని పేర్కొనెను.

‘మధ్యమపురుషమువర్ణకంబున కచ్చు పరం బగునపుడును గొన్నియెడల లోపంబు చూపటెడి’ అని సూత్రించిన ప్రాథవ్యాకర్త ములోపమును పేర్కొనెను. ఆడు+ఇదె ఉత్త్వేసంసే అయి ఆడిదె అని యగును.

ఇచట ‘ఆడితె’ అనునది అస లైనపాఠము. కావున నను

వను' - మున్నగుచోట్ల అరుదుగ ఈకార్యము గలదు. ప్రాథవ్యాకర్త
మత ముచితమే.

22. బాలప్రాథవ్యాకరణములు-అచ్చంధులు

సంధి :- “పూర్వపరస్వరంబులకుం బరస్వరం బేకాదేశం
బగుట సంధి యనబడు” - మొదటిశబ్దము చివరిలచ్చు దానికి పర
ముగా ఉన్న రెండవశబ్దము మొదటిలచ్చు అనురెండింటిస్థానమునను
రెండవశబ్దము మొదటిలచ్చు ఒక్కటి మాత్రమే ఆదేశముగా
వచ్చుట తెలుగులో సంధి అనబడును. ఇది అచ్చంధిలక్షణముగా
చెప్పవగును.

ఉత్త్రసంధి :- ‘ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు’
ప్రాస్య మైనఉకారమునకు సంధి నిత్యముగా వచ్చును.
రాముఁడు+అతఁడు=రాముఁడతఁడు.

ద్రుతప్రకృతికములలో “ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రధ్చువర్ణంబు
లం దున్నయుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగును” -
నన్నున్+అడిగె. నన్నడిగె. వీనికి సంధి లేనిపక్షమున ద్రుతము
మొదిలచ్చుతో గూడును. నన్నునడిగె.

ఇత్త్రసంధి : “ఏమ్యాదులయిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా
నగు” ఏమి మొదలగుశబ్దములందలి‘ఇ’కారమునకు సంధి వైకల్పిక
ముగా వచ్చును. ఏమి+అంటివి= ఏ మంటివి. సంధి రానిపక్షము
నందు “సంధి లేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరం బయినస్వరంబునకు
యడాగమం బగు’ యకారము చేరి ఏమి యంటివి.

‘క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు’ (ప్రథమ,
ఉత్తమపురుషబహువచన) క్రియలందలిఇకారమునకు సంధి వికల్ప
ముగా వచ్చును.

వచ్చిరి+అప్పుడు=వచ్చి రప్పుడు, వచ్చిరి యప్పుడు-

వచ్చితిమి+ఇప్పుడు=వచ్చితి మిప్పుడు, వచ్చితిమి యిప్పుడు

‘మధ్యమపురుషక్రియలయం దిత్తునకు సంధి యగును’ మధ్య మపురుషక్రియలలోని ఇకారమునకు సంధి నిత్యముగా వచ్చును. ఏలితివి+అప్పుడు=ఏలితి వప్పుడు.

‘క్వార్థం బై నయిత్తునకు సంధి లేదు’ అని సూరి క్వార్థక మగు ఇకారమునకు సంధి లే దనెను. ఏఁగి+ఏఁగి= ఏఁగియేఁగి- ఈఅభి ప్రాయమును సవరించుచు ప్రౌఢవ్యాకరణము. ‘ఇప్రత్యయాంతావ్య యంబునకు సంధియుఁ జూపట్టెడి అని సంధి అరుదుగా నుండుటను చెప్పెను. ఎఁగి+ఎఁగి=ఎఁగిగెఁగి.

అత్తనసంధి : ‘అత్తనకు సంధి బహుళముగా నగు’ హ్రస్వ మైనఅకారమునకు బహుళముగా సంధి వచ్చును. మేన + అల్లుడు- మేనల్లుడు. సంధి రానిపక్షమునందు యడాగమము వచ్చి ‘మేన యల్లుడు.

పయిసూత్రమున బహుళగ్రహణముచే స్త్రీవాచకతత్సమ సంబోధనాంతాదులకు సంధి లేదు. అమ్మ యిచ్చెను, చదువుమ యనెను. వెలయాలు. వీనిలో స్త్రీవాచకతత్సమములందలి అకారము నకు ఆధునికకృతులలో సంధి కనిపించుచున్నది. నెలఁ తిచ్చెను, గం గనుకాసె.

‘ఉన్న, కల, న’వర్ణకములపై తచ్చబ్రవకారము లోపించిన సందర్భమునం దీసంధి నిత్యముగా వచ్చును. వచ్చినాడు. (వచ్చిన వాడు).

ఆప్రేడితసంధి : ‘అచ్చున కాప్రేడితంబు పరం బగునపుడు సంధి తఱుచుగ నగు’. ఆప్రేడితము (ద్విరుక్తముయొక్క- పరరూ పము) పర మగునపు డన్నిఅచ్చులకును సంధి తఱుచుగా వచ్చును.

అహః+అహః- అహఃహః- తత్తుచుగ అనుటవలన ఇంచుక యించుక, ఏమి యేమి యనుతీరుగా కొన్నియెడల సంధి లేకపోవుట గుర్తింప వచ్చును.

ఆర్యాద్యర్థకసంధి : 'శ్రేష్ఠతావాచకంబు లగునార్యాంబౌద్యర్థక శబ్దంబులు పరంబు లగుచో నన్నియచ్చులకు సంధి నిత్యము' అని శ్రౌఢవ్యాకరణము. బిగువాదినమీసములలో అయ్య అమ్మ మొదలగుశబ్దములు పర మయినపు డచ్చు లన్నిటికిని సంధి నిత్యముగా వచ్చును, నదినె+అమ్మ- నదినమ్మ- సీతమ్మ మొ॥ అమ్మాజియమ్మ కలదాశయమ్మ- మొదలగునీటిని అరుదుగా నీసంధి జరుగనితావులు గూడ కవిప్రయోగములందు గానవచ్చెడివి.

అపదసంధి : "అంద్వినగాగమంబులం దప్ప నపదాదిస్వరంబు పరం బగునపు డచ్చునకు సంధి యగు" అందు, అవ అనునవి రెండు తప్పు మిగిలిన పదము గానిశబ్దము పర మైనపు డన్నిఅచ్చులకు నిత్యముగా సంధి వచ్చును. వీసె+ఎడు-వీసెడు.

అందు-అవ అనుఅపదములు పర మయినపుడు (పదములకు వలె) సామాన్యశాస్త్రముల కనుగుణముగా సంధి వచ్చును. వనమందు ఎనిమిదవ, ఎసిమిదియవ మొ॥

ద్రుతపూర్వస్వరసంధి : "ఇంకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతి కంబులకు సంధి లేదు" ఇంక, ఇంగ, ఎట్టకు, ఏలకు అనునవి ఇంకాదులు. ఇవి, ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రుత్వచువర్ణములు, ఏమ్యాదులలో చేరినషష్ఠీవిభక్తి యగు'కి'వర్ణము అనునవి దప్ప మిగిలినవద్రుతప్రకృతికమునందును ద్రుతమునకు పూర్వమునం దున్నఅచ్చునకు సంధి రాదు- నచ్చున్+అతడు- నచ్చునతడు.

ద్రుతద్విత్వము : "కొన్నియెడలఁ బ్రామాణికప్రయోగంబుల ద్రుతంబున కచ్చు పరం బగుచో ద్విత్వంబు చూపబ్బెడి" అను

ప్రాథవ్యాకరణలక్షణముచే అచ్చు పర మయినపు డరుమగా ద్రుతమునకు ద్విత్యము వచ్చును. సర్వమున్ + అతని - సర్వము న్నతని.

ఋగ్వపరకత : “పదాద్యంబులు ఋగ్వవర్ణంబులు రలతుల్యంబులు” పదము మొదటిఋకారము రేఫతోను, గృకారము లకారము తోను తుల్యములు. కావున ఋగ్లు పర మైనపుడు సంధి రాదు. ఋగ్లులకు యడాగమము రాదు. అతడు ఋషి, అది గృకారము.

ఈవిధులవలన ఆప్రమేడితము, అపదము, ఆర్యాద్యర్థకములు తప్ప ఏది పర మైనను ప్రాస్థము లగు అ-ఇ, ఉలకు తప్ప ఇతరస్వరములకు సంధి లేదు. వదినె యున్నది, క్లా యుదయించె. ‘ఉ’కారము నకుఁ దప్ప అ-ఇలకును సంధి సార్వత్రికము గాదు. ఇట్లే ఆప్రమేడితము ఆర్యాద్యర్థకము పర మైనపుడును సంధి లేకపోవుట కలదు.

మొత్తముపై ఉత్తునకు మాత్రమే తెలుగున సంధి నిత్యము. కాఁగా తెలుగులో సంధి జరుగకుండుటయే యధికము.

23. బాలప్రాథవ్యాకరణములు-ఆగమసంధులు

ఆగమముగా వచ్చినసంధికార్య మాగమసంధి యనఁదగును.

ఆగమము : ‘ఆగమం బనఁగా వర్ణాధిక్యంబు’. అధికముగా వచ్చి చేరువర్ణమునకు ఆగమము అని సంజ్ఞ. సంధియందు కొన్ని యెడల ఉన్నవర్ణములు అట్లే యుండగా వేరొకవర్ణము అధికముగా వచ్చి చేరుట గలదు. కఱకు+అమ్ము=కఱకుటమ్ము మొ॥

ఇట్టివి ఆగమసంధులుగా గ్రహింపదగును.

I. టుగాగము : 1. కర్మధారయంబులం దుత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు టుగాగమం బగు. కర్మధారయసమాసములలో అచ్చు పరముగా నున్నపుడు పూర్వపదముచివరఉత్వమునకు పైని టకారము ఆగమ మగును. కఱకు+అమ్ము=కఱకు టమ్ము.

2. 'కర్మధారయంబునం బేర్వాదిశబ్దంబుల కచ్చు పరం బగు నపుడు టుగాగమంబు విభాష నగు' - పేరు మొదలగువానిపైని పై టకారాగమము వికల్పముగా వచ్చును, చిగురు+ఆకు=చిగురుటాకు. టుగాగమము రాసపు డుత్త్వసంధి వచ్చి చిగురాకు.

II. రుగాగమము : 1. పేదాదిశబ్దంబుల కాలుశబ్దము పరం బగునపుడు కర్మధారయంబునందు రుగాగమం బగు' కర్మధారయ సమాసమునందు 'ఆలు'శబ్దము పరముగా నున్నపుడు పేద మొదలగు వానికి చివర రేఫము వచ్చును. పేద+ఆలు. పేదరాలు. జవ్వని + ఆలు అనుచో ఇచట జవ్వనిశబ్దమునకు 'జవ' అనునది ఆదేశముగా వచ్చును. జవరాలు.

2. "కర్మధారయంబునం దత్సమంబుల కాలుశబ్దము పరం బగు నపు డత్సంబున కుత్వంబును రుగాగమంబు నగు" తత్సమశబ్దముల చివరిఅత్వముకు ఉత్వమును, మీద రేఫమును వచ్చును. ధీర+ఆలు= ధీరురాలు.

III. సుగాగమము : "షష్ఠీసమాసమునం దుకారముకారముల కచ్చు పర మగునపుడు సుగాగమం బగు" షష్ఠీతత్పురుషసమాస ములో అచ్చు పరముగా నున్నపుడు పూర్వపదముచివరిఉత్వమున కును, ఋత్వమునకును పైని సకారము వచ్చి చేరును. రాజు (యొక్క) ఆజ్ఞ - రాజనాజ్ఞ, విధాతృ (యొక్క) ఆనతి= విధాతృనానతి.

ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త "కొన్నిచోట్ల షష్ఠీసమాసంబునం దుకారంబున కచ్చు పరం బగునపుడు సుగాగమంబునకు లోపంబు నగు" అని కొన్నియెడల ఉత్వముపై సుగాగమమునకు లోపమును చెప్పెను. శిరసు (యొక్క) అందము - శిరసందము.

2. 'ఉదంత మగుతద్ధర్మార్థవిశేషణమున కచ్చు పర మగు నపుడు సుగాగమం బగు' - అచ్చు పరముగా నున్నపుడు, చేయు,

చేసెడు అనుతీరుగా ఉదంతము లయిన ధాతుజవి శేషణములకు పైని సకారము చేరును. చేయు+అతఁడు- చేయునతఁడు.

3. 'సమాసంబుల నుదంతంబు లగుస్త్రీసమంబులకుం బుంపు లకుం బరుషసరళంబులు పరంబు లగునపుడు నుగాగమం బగు'- ఇట్లు ఆగమముగా వచ్చిననువర్ణము ద్రుతము కావున దానికి ద్రుత కార్యము లగును. చిగురు + కయిదువు- చిగురును + కయిదువు చిగురుంగయిదువు మొ॥

4. 'ఉదంతస్త్రీసమంబులకుం బుంపులకు నదంతగుణవాచకం బులకును దనంబు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు'- 'తన' అను తద్ధితప్రత్యయము పర మగునపుడు ఆగమ మయిన ఈనువర్ణము ద్రుతము. కావున దీనికి ద్రుతకార్యము లగును. సొగసు+తనము- సొగసును+తనము- సొగసుందనము మొ॥

5. 'లుప్తశేషంబులకుం బరుషములు పరము లగునపుడు నుగాగమం బగు' తొలిఅచ్చమీడివర్ణములు లోపింపగా మిగిలిన ప్రాతాదిశబ్దములకు పరుషములు పర మయినపుడు నుగాగమము వచ్చును. ఈనువర్ణము ద్రుతము కావున ద్రుతకార్యము లగును. ప్రా+కెంపు- ప్రాఁకెంపు క్రొ(త్త)శబ్దమునకు కొన్నియెడల నుగాగ మము వచ్చును. క్రొంబసిఁడి మొ॥

6. ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'సమాసమందుఁ దత్సమంబు పరం బగునపుడు నుగాగమాదులు కానంబడియెడి' అని వినరించెను. ముందు+కోపము- ముంగోపము మొ॥

IV. అలిగాగగము : అంద్వాదుల కలిగాగమంబు సమాసంబు నం దగు- సమాసమునందు, అందు, ఎందు అనువానికి అలి అనునది ఆగమ మగును. అందును+వారు- అందలివారు మొ॥

5/ V. పుగాగగము : ఉదంతనామంబున కనుకరణంబునందు పుగాగమం బగు' అనుకరించునపుడు క్రియాపదము గానిఉదంత మగు

సంస్కృతశబ్దమునకు చివర వకారము వచ్చి చేరును. ఇయం ధేను(?) + అనె = ఇయ్యం ధేను వనె.

VI. పుగాగము : ప్రాథవ్యాకర్త 'తామర కాకు పరం బగు నపుడు పుగాగమం బగు' అని వేర్కొనెను. తామర + ఆకు తామరపాకు.

VII. ముగాగము : ప్రాథవ్యాకర్త ధ్వన్యనుకరణశబ్దంబుల కనుఘాతువు పరం బగుచో ముగాగమం బగు' అని చెప్పెను. కనకన+అను. కనకనమ్+అను. కనకన మను.

24. ఆప్రేడితసంధులు

ఆప్రేడితము : ద్వీరుక్తముయొక్క పరరూపము ఆప్రేడితము. ఆప్రేడితము పర మయినపుడు సంధియందు పెక్కు-మార్పులు గలుగుచున్నవి.

1. (పరరూప)సంధి : 'అచ్చున క్కాప్రేడితంబు పరం బగు నపుడు సంధి తఱుచుగ నగు' ఆప్రేడితము మొదటిఅచ్చు పర మయినపుడు అన్ని అచ్చులకును దాదాపు నిత్యముగానె సంధి వచ్చును. ఔర+ఔర=ఔరార, ఆహ+ఆహ=ఆహాహ.

ఏమి+ఏమి మొదలగుకొన్నిచోట్ల వికల్పము. ఏమేమి. ఏమి యేమి, ఇంచు కించుక ఇంచుక యించుక.

2. 'ట్ర'ఆదేశము : 'ఆప్రేడితంబు పరం బగునపుడు కడ దులం దొలియచ్చుమీఁదివర్ణంబుల కెల్ల నదంతం బగుద్వీరుక్తటకారం బగు' భృశార్థమునం దయినద్వీరుక్తియందు ఆప్రేడితము పర మైనపుడు కడ మొదలగువానిలోని మొదటిఅక్షరమునకు పైనున్న వర్ణము లన్నింటిస్థానమును 'ట్ర' అనునది ఆదేశ మగును.

కడ+కడ = కట్టకడ

3. విభక్తిలోపము : 'అప్రమేడితంబు పరం బగునపుడు విభక్తి లోపంబు బహుళంబుగా నగు' ఇంటన్ + ఇంటన్ అనుచో ఇట్లు విభక్తి (అన్) లోపింపఁగా. ఇంట్ + ఇంటన్ - ఇంటింటన్ అని యగును. విభక్తి లోపింపనిపక్షమునందు. ఇంట వింటన్.

4. అంతిమాక్షరలోపము : పయినూత్రమునందలి బహుళ గ్రహణముచే ఇంచుక నాఁడు మొదలగువానియందు చివరి అక్షర మునకు లోపము వచ్చుటయు కలదు. ఇంచుక + ఇంచుక - ఇంచు + ఇంచుక - ఇంచించుక. చివరిఅక్షరము లోపింపనిచో పంథి వికల్పముగా జరిగి ఇంచు కించుక, ఇంచుక యించుక అని యగును.

5. ముడుజ్జోపము : 'అప్రమేడితంబు పరం బగునపుడు మధ్య మముడుజ్జులకు లోపంబు విభావ నగు' మధ్యమపుసచ్చస్త్వమును లైన ముడుజ్ అనువానికి అప్రమేడితము పర మైతపుడు లోపము వికల్పముగా వచ్చును. ఉండు(ము) + ఉండుము - సుంధియై ఉండుండుము. లోపము రానిపక్షమున ఉండు ముడుము ఇట్లే కొట్టుకొట్టుము మొ॥ ఇమ్మిమ్మ ఇత్యాదులం దీలోపము లేదు.

6. దీర్ఘము : పైనూత్రముచే ముడుజ్జులు లోపించినచోట 'అప్రమేడితంబు పరం బగునపుడు కృత్ప్రసాప్తంబునకు దీర్ఘం బగు' అని ప్రాథవ్యాకర్త కృత్ప్రసాప్తమునకు దీర్ఘమును విధించెను. (తమ్ము + తమ్ము) - త + తమ్ము - తేతమ్ము. మొ॥

7. అందదుకుప్రభృతులు : 'అందదుకు ప్రభృతులు లగుథా ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు' అదుకు + అదుకు మొదలగుచోట్ల అప్రమేడితము పర మయినపుడు నర్తవికారము లొక్కొక్కచోట నొక్కొక్కవిధముగా నున్నవి. అట్టివి కవిప్రయోగములనుండి గ్రహింపవలెను. అదుకు + అదుకు - అందదుకు. ఇంకులు - ఇంకులు - ఇట్టింకులు మొ॥

8. గిగీలు : 'నిందయం దామ్రేడితంబునాద్యక్షరములకు హ్రస్వదీర్ఘంబులకు గిగీ లగు' నిందార్థమునందు ద్విరుక్తము లయిన శబ్దమున రెండవదానిమొదటిఅక్షరము హ్రస్వ మైనదానికి 'గి'వర్ణ మాదేశ మగును. దీర్ఘ మైన 'గీ' ఆదేశ మగును. కుంభకర్ణఃకు గింభకర్ణఃకు మొ॥ ఇది సంధికార్యము కాదు. అమృతస్థలమునందలి విశేషము.

25. గసడదవాదేశము

గసడదవాదేశము :

'గసడదన' అనునవి ఆదేశముగా వచ్చుట గసడదవాదేశము. ఇవి 'కచటతప'లకు అగును.

1. ప్రథమమీద : 'ప్రథమమిందపరుషములకు గసడదనలు బహుళంబుగా నగు' ప్రథమాంతములకు పైనున్న కచటతపలకు యథాక్రమముగా గసడదనలు వచ్చును. వాఁడు+కొట్టె-వాఁడు కొట్టె. ఆదేశము రానిపక్షమున- వాఁడు కొట్టె. 'దంత్యతాలవ్యంబు లయినచజలు సవర్ణంబులు' కావున ఇచట తాలవ్యచకారమునకు విధింపబడిన సకారము దంత్య మగుచకారమునకును వచ్చును. అపుడు+చనియె- అపుడు సనియె.

2. క్రియలమీద : 'ఈకార్యము కళ లగుక్రియాపదముల మీద సహితము గానంబడియెడి' పయిసూత్రమున ప్రథమమింద చెప్పిన గసడదవాదేశము కళ లైనక్రియాపదములమీద గూడ వచ్చుట గలదు. రారు+కదా- రారు గదా, రారు కదా మొ॥

3. సాంస్కృతికములకు లేదు : 'తెనుగులమీదిసాంస్కృతిక పరుషములకు గసడదనలు రావు' అచ్చతెనుగుశబ్దములకు మీద నున్నసంస్కృతసమశబ్దాదిపరుషములకు గసడదనలు రావు వాఁడు+ కంసారి- వాఁడు కంసారి. మొ॥

కావున తెనుగులమీది తెనుగుపరుషములకు, సంస్కృతికములమీది తెనుగుపరుషములకు, సాంస్కృతికపరుషములకును గనడదవలగును. వాఁడు గొట్టె, రాముఁడు గొట్టె, రాముఁడు గిరుణించు.

4. గదవలు ; ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కొన్నియెడలఁ దెనుఁగులమీదిసాంస్కృతికతపలకు గదవలు గానంబడియెడి' అని సాంస్కృతికము లగుకతపలకు గదవలు కవిప్రయోగములందు ప్రాస ఘటితము లైయుండుటను పేర్కొనెను. వే+పణములు=వేవణములు. మొ॥

5. ద్వంద్వమున : 'ద్వంద్వంబునం బదంబుపయిపరుషములకు గనడదవ లగు' అని ద్వంద్వసమాసమునం దుత్తరపదాదిపరుషములకు గనడదవలు నిత్యము. తల్లి+తండ్రి- తల్లిదండ్రులు మొ॥

6. ఆదేశభావము : ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కొన్నియెడల ద్వంద్వంబునం బదంబుమీఁదిచతపలకు సదవలు కానంబడవు' అని సూత్రించి ద్వంద్వమున కొన్నియెడల ఈఆదేశము లేకుండుటను పేర్కొనెను. అందచందములు. ప్రౌఢవ్యాకర్తయే వే అొకచోట 'విన్నకన్నది' అనునది ద్వంద్వముగా నుదాహరించెను. దీనినిబట్టి ద్వంద్వమున కకారమునకు గకారము కూడ కొన్నియెడల లేకుండుటను గుర్తింపవలసియున్నది.

26. ద్రుతకార్యాలు

ప్రత్యయమును, అగమమును, అవ్యయమును, వలెను మొదలగువానియం దున్నదియు అయిన ను (ని, న్) అనువర్ణమునకు ద్రుతము అనిసంజ్ఞ. ద్రుతము చిరరంగులైనపదము ద్రుతప్రకృతికము

అచ్చు, హల్లు, అవసానము పర మగునపు డీద్రుతమునకు పెక్కు మార్పు లగుచున్నవి.

1. పూర్వస్వరసంధి : 'ఇంకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతిక ములకు సంధి లేదు.' ప్రథమేతరవిభక్తులయందును (ఉకారము) శత్రుత్వచుస్వరమునందును వ్యతీనర్థము, ఇంక, ఇంగ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని అనునవి తప్ప మిగిలిత్రుతప్రకృతులయందు ద్రుతపూర్వ స్వరమునకు అచ్చు పరి మైనపుడు సంధి లేదు. అచ్చటిద్రుతము మీదిఅచ్చుతో కలిసియుండును. వచ్చున్ + అతఁడు. వచ్చు నతఁడు. ప్రథమేతరవిభక్తులందలి గుకారము మొదలగువానికి సంధి వికల్పము, వన్నున్ + అడిగె, వన్నడిగె. వన్ను నడిగె మొ॥

2. ద్వితీయము : 'కొన్ని యెడలఁ బ్రామాణికప్రయోగంబుల ద్రుతంబున కచ్చు పరి యగుచో ద్వితీయము చూపఁబడి' అని ప్రాథ వ్యాకర్త అచ్చు పరి మైనపుడు ద్రుతమునకు క్వాచిత్కముగా ద్వితీయమును పెక్కునెను. సర్వమున్ + అతని. సర్వమున్నతని మొ॥

3. మూడ సరకాదేశము : 'ద్రుతప్రకృతికముమీదిపరుష ములకు సరళిము లగు' అను సూత్రముచే ద్రుతమునకు పైనున్న పరుషములు సరళిము లగును. పూచెను + కలువలు. పూచెను గలువలు.

4. బిందువు : 'ఆదేశసరళిములకు ముం దున్నద్రుతమునకు బిందుసంక్లేషంబులు విభాష నగు' అనుసూత్రముచే పరుషముల కాదేశ మయినసరళిము పరముగా నున్నపుడు ముందటిద్రుతమునకు బిందువు అనఁగా నిండుచున్నయు, అఱిసున్నయును వచ్చును. పూచెను + గలువలు పూచెంగలువలు, పూచెంగలువలు.

నిషిద్ధస్థలములు : 'అఱియింక చుఁచుశబ్దంబులం దప్పనుడితోలి హ్రస్వంబుమీఁద ఖండబిందువును ద్రుతంబునకు లోపంబును లేవు' అనినుడితోలి హ్రస్వముపై అరచున్న యుంఁగకు, కెందామర, దీర్ఘము

మీఁద సాధ్యపూర్ణము లేదు అనుసూత్రముచే దీర్ఘముపై నిండు సున్నయుండదు తాఁజెప్పె.

5. లోపము : 'ద్రుతమునకు సరళస్థిరంబులు పరంబు లగు నపుడు లోపసంక్షేపంబులు విభాష నగు' సహజసరళములును స్థిరములును పర మైనపుడు ద్రుతమునకు లోపము విభాషగా గల్గును నచ్చెను+గోవులు- నచ్చె గోవులు మొ॥

'అవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబున కేని ద్రుతంబున కేని లోపంబు బహుళంబుగా నగు' అచ్చు గాని హల్లు గాని ఏవర్ణమును పరముగా లేనపుడు ద్రుతమునకు లోపము బహుళముగా నచ్చును నచ్చెను- నచ్చె.

'సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే సమాసమున ద్రుతము లోపించును. ఎల్లను+అర్థములు- ఎల్లయర్థములు మొ॥

నిషిద్ధస్థలములు : 'అటయిఁకచుఁడుశబ్దంబులం దప్ప- అను సూత్రముచే మాట మొదటిహ్రస్వముపై నున్నద్రుతమునకు లోపము రాదు. పెను+దూళి పెమాళి అని కాదు.

అవసానమునందు నచ్చులోపము పద్యాంతములందు గణానుసారముగా వ్యవస్థిత మైయుండును.

సమాసమునందు ప్రత్యేకముగా విధించినచోట్ల నువర్ణము ద్రుత మయ్యును విభాషసామర్థ్యముచే లోపింపదు. చిగురుంఁగెడువు. 'తలంబ్రాలు మొదలగుసమాసంబులద్రుతమునకు లోపంబు లేదు' తలంబ్రాలు మొ॥

6. సంక్షేపము : ఆదేశసరళములకు ముందున్న, ద్రుతంబునకు సరళస్థిరంబులు పరంబు లగునపుడు- అనుసూత్రములచే, ఆదేశములును సహజములు నయినసరళములు, స్థిరములు పర మగు

నపును ద్రుతమునకు సంశ్లేషము వచ్చును. 'సంశ్లేష మనగా ద్రుతము మీదిహల్లుతో గూడికొనుట'ను(ని)ద్రుతమునందలిస్వరము లోపించుటయే సంశ్లేష మని చెప్పవచ్చును. పూచెను + గలువలు - పూచెన్గలువలు. వచ్చెన్ ఋషి ము॥

నిషిద్ధస్థలములు : 'తాను నేనుపదంబులద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు' అనుసూత్రముచే తాన్జడినె, నేనెవంటిని అనురీతిగా ఇచ్చట సంశ్లేషము రాదు.

ఇట్లే లుప్తశ్లేషము లగుప్రాతాదులకు (అన్యములకు) వచ్చిన నుగాగనుద్రుతమునకును వ్యవస్థితివిభాషచే సంశ్లేషము రాదు. కావున వ్రాన్గెంపు, క్రొస్పసిండి పన్గొమ్మికి అనురీతిసూచము లుండవు.

7. ద్రుతస్వరలోపము : అవహానంబునందు ద్రుతస్వరంబున కేని- అనుసూత్రముచే అవహానమందలిద్రుతమునందున్న అచ్చునకు బహుళముగా లోపము వచ్చును. వాఁడు- వచ్చెను- వాఁడు వచ్చెన్ ము॥

ఈస్వరలోపమును పద్యాంతములయందు గణానుసారముగ నియమింపఁబడియుండును.

అచ్చు పరముగా నున్నపుడు ద్రుతమునందలిఅచ్చునకు సాధారణముగా లోపము కలును. నన్నున్ + అడిగె- ము॥

8. స్వత్వము : హలవహానపరకతయందు బింద్వాదికార్యములు విభాష బహుళ మనురీతిగా చెప్పటచే నట్టిమార్పులు పొందక ద్రుత మట్లే యుండుటయు గలదు. దానినె స్వత్వ మందురు. 'స్వత్వం బనగా ద్రుతమునకు ప్రకృతిభావము.' పూ చె ను గలువలు- ము॥

నిషిద్ధస్థలము : 'సమానంబులందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబు లేదు' అనుసూత్రముచే సమానమునందలిద్రుతము స్వత్వస్థితిలో

ఉండదు. తలంబ్రబాలు ఇత్థానుబంధో తలంబ్రబాలు అనువీతిరూపము లుండవు. ఇట్లే తద్ధితవృత్తియందును సాగించుదన మనుచో సాగియు దన మనువీతిగా ఉండదు.

‘చూడఁగా’ మొదలగుచోట్లఁ గూడ ద్రుతమునకు న్యవస్థిత విభాషనలన స్వత్వ ముండదు

9. ద్రుతముపై నకారము : ‘కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి’ అనుసూత్రముచే కొన్నిచోట్ల ద్రుతముపై నకారము వచ్చును. అదియును + కాక - అదియునున్ + కాక అదియు నుంగాక. ఇట్లే అదియును నిట్లనె మొ॥ ఈలక్షణముచే స్వరభరకత్వ మున ద్రుతద్విత్వమును సంక్రమించుకొనునవకాశము గలదు.

10. మకారాదేశము : ‘ప్రాసంబున మకారంబు పఠంబగుచో ద్రుతంబునకు మకారాదేశం బగు’ అని ప్రౌఢవ్యాకర్త మకారము పరమైనపుడు ద్రుతమునకు మకారాదేశమును జెప్పెను. చేసెను + మహానది - చేసెమ్మహానది. ఇద్రుతకార్యముల నిట్లు సంక్రమింపదగు

కార్యము	వినిశ్చయము	నిషిద్ధస్థలము
1. నిండుసున్న	(ఆదేశసహజ) సరళములు వర్గయుక్తులు	దీర్ఘముమీఁద
2. అరసున్న	ఆదేశసరళములు	నుడితోలిహ్రస్వముమీఁద
3. లోపము	సరళములు, స్థిరఘములు అవనాసము, సమాసము	నుడితోలిహ్రస్వముమీఁద సమాసములందు విధింపఁబడినచోట్ల తలంబ్రబాలు మొ॥ వానింబ,

4. సంశ్లేషము హల్లు-అవసానము ప్రాతాదులలో లుప్త
శ్లేషముపైని,
గణవిరోధమున
5. స్వరలోపము అవసానమునందు గణవిరోధమున
6. స్వత్వము హల్లు- అవసానము సమాసములందు
7. మీఁద నకారము అచ్చు, హల్లు,
అవసానము
8. నకారద్విత్యము అచ్చు
9. మకారము (ప్రాసలో) మకారము
10. పూర్వస్వరసంధి అచ్చు ఇఁకాది, ప్రథమేతర
విభక్త్యాదిభిన్నములు.

28. అలుక్సమాససందికార్యాలు

అలుక్సమాసము : 'సమాసవిభక్తికి లోపం బగు లట్టునకుఁ గాదు' అనుసూత్రముచే సమాసమునందు సాధారణముగా లోపించును. కాని కొన్నిసమాసములందు విభక్తులు లోపింపకుండుటయు గలదు అట్టివానిని అలుక్సమాసములు అందురు. అలుక్సమాసము లందు జరుగుకార్యము లిట్లు గుర్తింపఁదగును.

1. ఇత్వము : 'చేతతోడవలన' కిత్వంబు సమాసంబునందగు' ఇత్వమును విధించుటచేత ఇచ్చటి చేత, తోడ, వలన అను విభక్తులు లోపింపవు. కావున ఇవి అలుక్సమాసములు. సీచేతను + ప్రోపు అనుచో 'సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే ఇత్వము వచ్చి సీచేతిప్రోపు. ఇట్లే నాతోడిచెలిమి, నీవలనిభయము మొ॥ 'సీప్రోపు' అనురీతిగా విభక్తి లోపించునని అలుక్సమాసములు.

2. అలిగాగమము : 'అంద్యాదుల కలిగాగమంబు సమాసంబు నం దగు' అనుసూత్రముచే అందు, ఇందు, ఎందు అనుఅన్యముల కును సప్తమీవిభక్తి యగు 'అందు'కును అలిగాగమము వచ్చును. మాటయందును + నేర్పు = మాటయందలి నేర్పు మొ॥ 'మాటనేర్పు' అని అందువిభక్తి లోపించిన అది లుక్సమాసము.

3. సవిభక్త్యులకసమాసము : ప్రౌఢవ్యాకర్త "కొన్నియెడల సప్తమీతత్పురుషంబునందు నవర్ణకంబు నగు' అని పేర్కొనెను. కావున సప్తమీవిభక్తి యగునవర్ణకము బోపింపనిసమాసములును గలవు. కునలయంబునను + వారు. 'సమాసంబునయంకు ద్రుతంబు నకు లోపం బగు' - కునలయంబునవారు. ఇవి సప్తమ్యుక్ సమాసములు.

ఇట్లు చేత, తోడ, నలన, అందు, అనువిభక్తులు లోపింపని అలుక్సమాసము లేర్పడుచున్నవి.

4. తలఁబ్రాలుప్రభృతులు : తలయందు ప్రాలు అనుచో సప్తమికి ద్వితీయ వచ్చి తలను + ప్రాలు అనుచో సమాసమున లోపింపవలసినద్రుతము (ద్వితీయావిభక్తి) "తలఁబ్రాలు మొద లగు సమాసంబులద్రుతమునకు లోపంబు లేదు" అనుసూత్రముచే లోపింపదు. ద్రుతకార్యములతో తలఁబ్రాలు మొద లగురూపము లేర్పడును. కాగా ఇవియు అలుక్సమాసములె. తలఁబ్రాలు మొద లగు నవి సప్తమ్యుక్తక ద్వితీయాలుక్సమాసములు. ఊరబంది ఇత్యాదులు సప్తమ్యుక్తులకసమాసములు.

5. నన్నుబోలెప్రభృతులు : ఇంకను ప్రౌఢవ్యాకర్త నన్నుబోలె, మిమ్మునలె మొద లగు, ఇన, వత్ అనువానియర్థము గలిగిన శబ్దములతో అలుక్సమాసములను ప్రస్తావించెను.

29. అనుకరణసందికార్యాలు

అనుకరణము : యథాతథముగా గ్రహించుట అనుకరణము. సంస్కృతవాక్య(శబ్ద)ము అనుకరణముతో మాత్రమే తెలుగున ప్రయోగింపవలెను.

అయాప్రత్యేకసందర్భములందు తప్ప సంస్కృతవాక్య(పద)ము అనుకరణము లేకుండ తెలుగున ప్రయోగింపబడుట లేదు.

అనుకరణరాహిత్యము : “ఒకానొకచో ననుకరణవిరహితం బుగ సంస్కృతవాక్యంబు గానంబడియెడి” అనుకరణము లేకుండ కూడ సంస్కృతవాక్యము ప్రయోగింపబడుటను ప్రౌఢవ్యాకర్త పేర్కొనెను. అంటితీ నమశ్శివాయ పాపాత్మురాలి

“జయపదం బనుకరణవిరహితంబ తఱుచుగ నగు” అని ప్రౌఢ వ్యాకరణము “జయ” అనుసంస్కృతక్రియాపదము అనుకరణము లేకయే ప్రయోగింపబడుటను పేర్కొనెను. జయ నారాయణ. ఇది అనుకరణముతో ప్రయోగింపబడినచో అదియే విశేషముగా తోచెడిని.

ఈఅనుకరణమునందు అనుకరించువాక్యమునకు ‘అను’ధాతు రూపము పరముగా ప్రయోగింపబడుచుండును. అనుకరణమునందనుధాతురూపము పర మగుచుండగా పూర్వమున సంస్కృత వాక్యము చివర జరుగునర్థ వికారములె అనుకరణసందికార్యములు.

1. విసర్గలోపము : ‘విసర్గంబున కనుకరణంబున లోపం బగు’ సంస్కృతవాక్యము చివర ఉన్నవిసర్గకు లోపము వచ్చును. త్వం హరిః+అనె- త్వం హరి యనె.

2. ఓత్వము: ‘అనుకృతిని నమశ్శబ్దంబుతుదియత్తున కోత్వంబు విభాష నగు’ విసర్గ లోపింపగా పిదప ‘నమ’ అనుశబ్దముతోని చివరి అత్వమునకు ఓత్వము వికల్పముగా వచ్చును. తుభ్యం నమః(ః)+అనె.

తుభ్యం నమో యనె, ఓత్వము రానిపక్షమునందు తుభ్యం నమ యనె.

ఈ కార్యము లాతిచో సహితము గానంబడియెడి. ఈ ఓత్వము నమశ్శబ్దమునందే కాక యితరస్థలములయందును కనబడుచున్నది. లోక(ః)+అటంచున్ - లోకో యటంచున్.

3. ద్విత్వము : 'అనుకరణంబునం దుదిహల్లునకు ద్విర్వచనం బగు' సంస్కృతవాక్యముచివర నున్న హల్లునకు నిత్యముగా ద్విత్వము వచ్చును. క స్త్వమ్+అసియై = క స్త్వ మ్మనియై.

4. వైకల్పికద్విత్వము : 'అనుకరణంబునం దహమాదుల మకారంబునకు ద్విర్భుక్తి విభాష నగు' అహమ్ మొదలగు శబ్దము లందలి మకారమునకు మాత్రము ద్విత్వము వికల్పముగా వచ్చును. దాసోఽహమ్+అనె - దాసోఽహమ్మనె. ద్విత్వము రానిపక్షమున దాసోఽహ మనె.

5. పుగాగమము : 'ఉదంతినామంబున కనుకరణంబునందు పుగాగమం బగు' క్రియాపదము కాసిఉదంతశబ్దమునకు చివర వకారము చేరును. ఇయం ధేను+వ్+అనె - ఇయం ధేను వనె.

ఇతరస్థలములందు సాధారణసంధికార్యము లగును. ధర్మో జయతు+అనుచు - అనుచో నుత్పసంస యై ధర్మోజయ తనుచు.

ప్రహస్వము రాదు : అనుకరణమునందు సంస్కృతవాక్యము చివరదీర్ఘమునకు ప్రహస్వము వచ్చు నని అప్పకవి చెప్పెను. కాని కవులు దీర్ఘమునకు ప్రహస్వమును ప్రయోగింపలేదు. కావున అది అంగీకరింపరాదు. దుర్బలస్య బలం రాజా యన వినవే. 'రాజా' అనుచో దీర్ఘ ముట్లే యున్నది.

6. ముగాగమము: ధ్వన్యనుకరణశబ్దముల కనుభాతువు పరం బగుచో, గొన్నియెడల ముగాగమం బగు' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త

ధ్వన్యనుకరణశబ్దములకు అనుకరణములో 'మ'కారము చేరుటను పేర్కొనెను. సలసల+అను. సలసలమ్+అను. సలసల మను.

30. తెలుగువిభక్తులు

సంస్కృతమునందువలె తెలుగునను ప్రథమ మొదలుకొని సప్తమివఱకు 7 విభక్తులు గలవు. ఒక్కొక్కవిభక్తియందు ప్రత్యయములు పెక్కు లగుట తెలుగులోనివిశేషము.

1. ప్రథమ : 'మమువులు ప్రథమ' 'మమువులు' అనునవి నాలు ప్రథమావిభక్తులు 'మమువున లేకవచనంబులు' ఇందలి మమువు అనునవి ఏకత్వసంఖ్యను మాత్రమే బోధించును. కావున ఏకవచనములు. రాముఁడు, వనము, భేనువు.

కూతురు, నీవు, కేను మొదలగుస్థలములం దాచ్చికములలో రు, వు, ను, మొదలగునవి ప్రథమైకవచనములు, కొన్నిశబ్దములపై ప్రథమైకవచనము (ము) లొపించును. ననిత- పేరు మొ॥ 'లువర్ణంబు బహువచనంబు' 'లు'వర్ణము బహుత్వసంఖ్యను బోధించునది కావున బహువచనము. రాములు, వనములు. మొ॥ దీనికి రేఘాదు లగువిశేషకార్యములు గలవు. బాలురు, మీరు, మేము మొ॥

2. ద్వితీయ : 'నువర్ణంబు ద్వితీయ' ద్వితీయయందు 'ను' అనున దొక్కటే ప్రత్యయము. ఇది ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు నగును. వనమును, వనములను. దీనికే ఇత్వము వచ్చి 'ని' అనురూప మేర్పడును. హరిని మొ॥

కొన్నియెడల నుద్దేశార్థంబునందు ద్వితీయకు గుఱించియు నను ప్రయుక్తం బగు' అని ప్రాథివ్యాకర్త చెప్పెను. దీనివలన ద్వితీయపై, కూర్చి, (గుఱించి) అనునవి చేరును. నన్నుఁగూర్చి మము గుఱించి మొ॥

3. తృతీయ : 'చేత తోడ శృతీయ' - చేత మరియు తోడ అనునవి తృతీయావిధక్తులు. వీనినుండి 'చేతతోడలోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగ శేషించు' చే, తో అనురూపములును ఏర్పడును. ఇవి ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు వచ్చును. రామునిచేత, రాములతో మొ॥

'బాకానొకచో తోడకు తోడుత నని రూపాంతరంబును గల'దు అని ప్రాథవ్యాకరణము. 'తోడ' అనుదానికి 'తోడుత' అనురూపాంతరము గల్గును. 'ప్రాణములతోడుత' - 'జడపదంబు మీఁదితోడకు మెయిమైలు విభాష నగు' అనుదానిచే మెయి, మై అనునవి తోడస్థానమున నచ్చును. అర్థిమెయి, అర్థిమై (అర్థితోడ).

4. చతుర్థి : 'కొఱకు కయి చతుర్థి' - కొఱకు, కయి అనునవి రెండును చతుర్థీవిధక్తులు. ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు నగును. రామునికొఱకు, రాములకయి.

చతుర్థికిం బొంటెవర్ణకంబు నగు' అని ప్రాథవ్యాకరణము. చతుర్థికి కొన్నియెడల 'పొంటె' అనునది అగును. సంప్రయోగము పొంటెన్.

5. పంచమి : 'వలన కంటె పట్టి పంచమి' పంచమీవిధక్తులు వలన, కంటె, పట్టి అనునవి. ఇవి ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు వచ్చును. వనమువలన, వారికంటె మొ॥ 'ఉండిపదం బొకానొకచో వలనవర్ణకంబున కనుప్రయుక్తం బగు' వలనపై కొన్నియెడల 'ఉండి' అనుపదము చేరును. వనమువలననుండి.

'కొన్నియెడలఁ జేతివిధక్త్యర్థకవర్ణకంబులకును, వలనవర్ణకంబునకును జేసి యనుప్రయుక్తం బగు' అని ప్రాథవ్యాకరణము. ధర్మతనూభువువలనఁ జేసి, (ఇచ్చటంచేసి) మొ॥

6. షష్ఠి : 'కు యొక్క లోపల షష్ఠి. కు, యొక్క, లోపల,

అనునవి మూడు షష్ఠీవిభక్తులు. ఇవి ఏకబహువచనములు రెండు నగును. రామునకు. ఇకారముపై కువర్ణమున కిత్వము వచ్చి 'కి' స్వరూపము గల్గును. రామునికి. 'లోపల'కు 'లో' అనురూపముగల్గును. ననములలో.

7. సప్తమి : 'అందు న సప్తమి'. అందు, న అనునవి రెండును సప్తమీవిభక్తులు. 'మమువున లేకవచనంబులు' న అనునది ఏకవచనము. ననమున అందు ఏకబహువచనములు రెండు నగును. ననమునందు, ననములందు.

'తృతీయాదులకు నుగాగమం బగు' చేత మొదలగువిభక్తులకు చివర నువర్ణము చేరును. రామునిచేతను ఇ ట్లివి ద్రుతప్రకృతి కములు. 'కయిపట్టియొక్కలకు నుగాగమంబు లేదు' అనుటచే కయి, పట్టి, యొక్కప్రత్యయంతములు కళలు. రామునికయి.

31. సంబోధనమున చేరుశబ్దములు

సంబోధ్యవాచకములకు ముందుగను వెనుకగను చేరు ఆయా శబ్దములనుగూర్చి బాలప్రోఢవ్యాకరణము లిట్లు పేర్కొన్నవి

1. ఓ : 'ఓ యామంత్రణంబునం దగు' - సంబోధ్యవాచకము (మహా త్తయినను, అమహా త్తయినను, ఏకవచనాంత మయినను, బహువచనాంత మయినను) ముందుగా 'ఓ' అనుశబ్దము చేరును. ఓరామ, ఓరాములార.

2. వ్యవధానము : ఇచట ప్రోఢవ్యాకరణము 'ఓశబ్దం బొక్కచో సంబోధ్యవాచకంబునకు ముం దితరశబ్దవ్యవహితం బయి కానంబడియెడి' అన్నది. ధాతుజవిశేషణములసందర్భమున ఓశబ్దము నకును, సంబోధ్యవాచకమునకును నమమ వ్యవధానము గలదు. 'ఓ వినువీధి నున్నఖచరోత్తములార'.

2. ఓయి : 'ఓశబ్దంబునకుం బురుషసీచస్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యిసిరివర్ణంబులు విభాష సంతాగమంబు లగు' పురుష సంబోధనములో ఓశబ్దమునకు పైని యివర్ణము చేరి ఓయి అని అగుట కలదు. ఓయి రామ- (ఓరామ) ఇది బహువచనస్థలమున మిక్కిలి అరుదు. ఓయి వెఱ్ఱులార.

3. ఓసి : పయిసూత్రముచేత నీచస్త్రీసంబోధనములో 'సి' వర్ణము చేరి ఓసి అనునదియు అగును. ఓసి దుష్టురాల. (ఓ దుష్టురాల) ఓరి యోసి మైత్రియందుం గలవు. అని ఓసి మైత్రియందును వచ్చును. ఓసి ముద్దుబాల.

4. ఓరి : పయిసూత్రముచేతనే నీచపురుషసంబోధనములో ఓశబ్దమునకు 'రి'వర్ణము చేరి ఓరి అనియు అగును. ఓరి దుష్టుఁడ. (ఓ దుష్టుఁడ) ఇదియు మైత్రియందును ప్రయోగింపబడును. ఓరి చిన్నికృష్ణ.

ఓరి ఓసి అనునవి సంబోధ్యవాచకము లేకుండ స్వతంత్రముగా ప్రయోగింపబడుటయు కలదు. సంగతియ యోయి. మొ॥

5. ఓ, రా : 'ఓశబ్దంబొండు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుఁ బరంబుగ నగు అయ్యది ప్రాప్యంత్రమును నయ్యెడి' అని ప్రాథమ్యకరణము. స్త్రీవాచకముల కేకత్వమున సంబోధ్యవాచకమునకు పరముగా ఓ అనునది వచ్చును. కమలదళాక్షిఓ. దానికి హస్తమును వచ్చును. రమణిఓ. ఇంకను అన్నఓ, ఏనుంగుఓ అనియు ప్రయోగము లున్నవి.

6. కాన : 'దేశ్యంబులం గొన్ని యెడల స్త్రీవాచకస్త్రీసమంబులగుసంబోధ్యవాచకశబ్దములమీఁద నేకవచనంబునఁ గానశబ్దంబొండును అల యనునవ్యయం బొండును గానంబడియెడి. అల దీప్తాంతంబు నగు' అనిప్రాథమ్య. కొన్నిశబ్దములకు పరముగా సంబోధ

నమున 'కాన' అనుశబ్దము చేరును. తల్లికాన. ఇంకను పాపజాతికాన, దురాచారులారకాన అనియు ప్రయోగములు గలవు.

8. అల-అలా : పయిసూత్రముచే కొన్నిశబ్దములకు పైని 'అల' అనునది వచ్చును. అమ్మలక్కలని. అల అనుదానికి చివర దీర్ఘమును గలదు. అన్నలా. అల, అలా అనునవి సంబోధనమున నైన వనుట విచార్యము.

పయిఅంశముల నిట్లు సంగ్రహముగా గుర్తుంచుకొనవచ్చును.

సంబోధశబ్దము	సంబోధ్యవాచకము	ఉదాహరణము
1. ఓ	అన్నిశబ్దములకు-పూర్వమున న్యనధానముతో	ఓరాను. ఓసీతలార ఓ వినువీధినున్న ఖచనోత్తములార !
2. ఓయి	పురుషసంబోధనమున సంబోధ్యవాచకము లేకుండ	ఓయి రామ. సంగతియ యెయి
3. ఓరి	నీచపురుషసంబోధనమున మైత్రీయందు సంబోధ్యవాచకము లేకుండ	ఓరి దుష్టుడ ఓరి చిన్నికృష్ణ ఓరోరి !
4. ఓసి	నీచస్త్రీసంబోధనమున మైత్రీయందు సంబోధ్యవాచకము లేకుండ	ఓసి దుష్టురాల ఓసి ముద్దుబాల ఓసి చోవే
5. ఓో	స్త్రీవాచకమునకు-పరమంగ	కమలదళాక్షిరో
6. ఓొ	,, ,,	రమణిఓొ
7. కాన	స్త్రీసమమునకు-పరమంగ	తల్లి కాన
8. అల	,, ,,	అమ్మ లక్కల
9. అలా	,, ,,	అన్నలా

32. సంబోధనకార్యములు

అభిముఖముగా చేసికొనుట సమ్మతము. ‘ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమ యగు’ సంబోధనార్థమున ప్రథమా విభక్తి వచ్చును.

1. ఏకవచనాంతములు : ఏకత్వార్థమున సంబోధనమున ప్రథమావిభక్తి ఏకవచన మగును. రాముఁడు, వనము, ధేనువు, కొడుకు మొ॥ ఏకవచనాంతములకు సంబోధనమున కలుగుకార్యము లిట్లు గుర్తింపదగును.

2. దుష్టోపము : “కృత్యోక్తం బగు సంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిఘట్టునకు లోకంబు విభాష నగు” చేయబడిన ఉత్తము గల సంస్కృతప్రాతిపదికలపైని ఘట్టునకు వికల్పముగా లోపము వచ్చును. (ఓ రాము మొ॥).

3. అత్తము : ‘సంబోధనంబునం దేకార్థం బయినపదంబు తుదియుకారంబున కకారం బగు’ సంబోధనమున ప్రథమైకవచనాంతము లైన అన్ని శబ్దములయందును చివరిఉత్తమునకు అత్తము వచ్చును.

ఓరామ, ఓరాముఁడ ఓవనమా, ఓధేనువ ఓకొడుక మొ॥

4. అ-ఇ-దీర్ఘము : “సంబోధనంబునంకుఁ బదంబుతుదియుకారే కారంబులకు దీర్ఘంబు విభాష నగు” అన్ని శబ్దములకును చివరనున్న అత్తమునకును ఇత్తమునకును వికల్పముగా దీర్ఘము వచ్చును.

ఓరామా, ఓరాముఁడా.

ఓవనమా, ఓధేనువా, ఓకొడుకా, ఓహరీ, ఓతండ్రి మొ॥

దీర్ఘము రానిపక్షమున ఓరామ, ఓతండ్రి మొ॥

5. పుత్రము : ఉదంతసంస్కృతనామంబుసంబుద్ధిఘట్టునకు నూకారంబు పుత్రం బొదేశంబు విభాష నగు. సహజముగా ఉదంతము

లయినసంస్కృతప్రాతిపదికలమీద నున్న సంబోధనమందలిఘట్టమునకు పుత్ర మగుడాకారము వచ్చును. మూఘమాత్రలకాలముఉచ్చారణము నకు గుర్తుగా 'రి' అంకె ఉంచుదురు. ఓవిష్ణూః మొ॥ పుత్రము రాని పక్షమునందు- ఓవిష్ణుః, మొ॥

II. బహువచనాంతములు : బహుత్వమును బోధించునపుడు సంబోధనమున ప్రథమావిధక్తియందు బహువచనము వచ్చును. ఓరాములు, వనములు మొ॥

5. ఆరగాగమము : 'సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమం బగు' సంబోధనమున బహువచనాంతము లగుశబ్దముల కన్నింటికిని చివర 'ఆర' అనునది వచ్చి చేరును. రాములు+ఆర. రాములార మొ॥

ఆరగాగమమందలిఅత్వమునకు 'సంబోధనంబునందుఁ బదంబు తుదియకారేకారంబులకు దీర్ఘము విభాష నగు' అని వికల్పముగా వచ్చును. ఓరాములారా! తంత్రులారా- రాములార- తంత్రులార మొ॥

6. వైకల్పికారగాగమము : 'మధ్యమపురుషయోగంబునం దారగాగమంబు విభాష నగు' బహువచనాంత మగుసంబోధ్యవాచకము మధ్యమపురుషక్రియతో అన్వయము గలిగియున్నపు డారగాగమము వికల్పముగా వచ్చును. వినుఁడు బాలకులు, వినుఁడు బాలకులార !

33. సంస్కృతశబ్దాలు-తత్సమములగువిదానము

అకారాంతాలు :-

అకారము చివర గలిగినశబ్దములు అకారాంతములు. అజంతము లగుశబ్దములు సాధారణముగ సంస్కృతమున ఏవి ప్రాతిపదికలో అవి అట్లే తెలుగునను ప్రాతిపదికలుగా నిలుచును.

ఇవి తెలుగున తత్సమము లగునపుడు విభక్త్యాదులతో మార్పులను పొందును.

ప్రాస్వము : 'నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు ప్రాస్వం బగు' అజంతసంస్కృత(ప్రాకృత)ప్రాతిపదికలచివరిదీర్ఘమునకు ప్రాస్వము వచ్చును. వనితా-వనిత.

'ఏకాక్షరంబులకు ప్రాస్వంబు లేదు'. సంస్కృతప్రాతిపదిక మొకేకాక్షర మైనశబ్ద మగుచో ప్రాస్వము రాదు. త్మా ధీ.

1. పుంలింగములు :

ఉత్తవదుజ్ఞులు : సంస్కృతప్రాతిపదికము అకారాంతమును పుంలింగము నయి మహద్వాచక మయినపుడు 'పుంలింగం బయి మహద్వాచకం బయిననామంబుతుదియత్వంబున కుత్వం బగు' అని (ఎల్లవిభక్తులయందు) ఉత్తవము వచ్చును. ప్రథమైకవచనమున 'పుంలింగ మగుమహద్వాచకంబునకు యజ్జగు' అని ముద్రాత్వయ మగును. రామ-రాముఁడు.

దుష్టోపాదులు : 'వృద్ధాదులయజ్జునకు లోపంబు విభాష నగు' వృద్ధ మొదలగుశబ్దములతుదిఅత్వమునకు ఉత్తవము వచ్చిన పిదప ప్రథమైకవచన మగు యజ్జునకు వికల్పముగా లోపము వచ్చును. వృద్ధ. మూర్ఖ. మొ॥ లోపము రానిపక్షమున- వృద్ధఁడు మొ॥

'దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగు' దూత మొదలగునవి సహజముగా పుంలింగము లైనను స్త్రీత్వమును పొందును. కావున ప్రథమైకవచనలోపము, మొదలగుస్త్రీలింగకార్యము లగును. దూత. (దూతను) మొ॥ స్త్రీత్వము లేనిపక్షమున (మహత్) పుంలింగకార్యము లగును. దూతుఁడు (దూతుని మొ॥).

'సురశబ్దంబు నిత్యంబుగా' సురశబ్దము వైకల్పికముగా స్త్రీతుల్యము లగు సంస్కృతసమాసంబునఁ గావు' వీనికి స్త్రీతుల్యత్వ

మై సురలు. అసుర-అసురుఁ డనురీతి నేర్పడును. సిద్ధసమాసము లందు స్త్రీతుల్యత్వము లేదు. భూసురుఁడు. మొ॥

‘స్వర్గి వాచి దేవసురశబ్దంబు లేకత్వబహుత్వంబులం బ్రయోగింపబడు’ ‘దేవ’శబ్ద మెప్పుడు ఏకత్వము బోధించుసందర్భములందే ప్రయోగింపవలెను. దేవుఁడు (దేవుని)(మొ॥) కావున దీనిపై బహువచన ముండదు. సురశబ్ద మెప్పుడును బహుత్వమును బోధించునపుడే ప్రయోగింపబడును. సురలు. కాగా ఇది ఏకవచనాంతము గాదు.

సంబోధనమునకు ‘కృతోత్కం బు-సంస్కృతినామంబునంబుద్ధి ముఱునకు లోపంబు విభాష నగు’ అని వికల్పముగా ముఱు లోపించును. (రాము రాముఁడు)

‘సంబోధనంబునం దేకార్థం బయినపదంబుతుదియుకారంబున కికారం బగు’ రామ, రాముఁడ. ‘సంబోధనంబునందుఁ బదంబుతుది యకారేకారంబులకు దీర్ఘంబు విభాష నగు. రామా- రాముఁడా.

‘సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమం బగు’ బహుత్వమున అన్నిశబ్దములకును ఆరగాగమము నామాన్యముగ నచ్చును. రాములార, వనితలార, ననములార. ‘మధ్యమపురుష యోగంబునం దారగాగమంబు విభాషనగు’ మధ్యమపురుషక్రియతో అన్వయించునపుడు మాత్రమువికల్పము. బాలకులు (బాలకులార)

లకారము-రేఫము : ‘అదంతి బై దీర్ఘపూర్వలోపధం బయిన మహత్తుమీఁదివిభక్తిలకారంబునకు రేఫం బగు’ బాల. అనువిధ మయినప్రాతిపదికలపై బహువచనమునందలిలకారమునకు రేఫము నచ్చును. బాలురు-బాలురన్. దయాళురు అనియు కలదు.

“ద్విత్వయు క్తలాంతంబుమీఁదిలులకు రు రలగు” అనుప్రౌఢ వ్యాకరణలక్షణముచే మల్లరు-మల్లర- నని యగు. మల్లలు-

మల్లుల నని ప్రసిద్ధము.

నిగాగమము : యమంతబునకు ద్వితీయాద్యేకవచనంబు పరం బగునపుడు నిగాగమంబు సర్వత్ర విభాష సగు'

ద్వితీయాదివిభక్తులలో ఏకవచనము పర మైనపుడు పేనికి వికల్పముగా నిగాగమము వచ్చును. రామునిని రాముచేత. అనుదంత మగుఅచ్చ తెనుగుయమంతమునకు నిత్యము. మగనిచేత.

సగాగమము : కువర్ణకంబు పరం బగునపుడు మకారముకారంబులకు సగాగం బగు' షష్ఠి యగు కువర్ణము పర మగునపుడు నిగాగమము రానిపక్షమున సగాగమము వచ్చును. రామునికి - రామునకు.

ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కువర్ణకంబు పరం బగునపుడు కవి త్రయంబువారిప్రయోగంబులం దక్క దక్కిన మహాకవి ప్రయోగం లందునుం గొన్నియెడల సగాగమనంబు చూపట్టదు' అని కొన్ని యెడల సగాగమము లేకుండుటను పేర్కొనెను. ప్రాచేతసుకున్.

'కంఠెవర్ణకంబు పరం బగునపుడును గొన్నియెడల సగాగమంబు చూపట్టెడి' అని కంఠె పరమైనపుడును సగాగమ మరుదుగ వచ్చు నని ప్రౌఢవ్యాకరణము పేర్కొన్నది. శతంబునకంఠె.

నుగాగమము : 'ఉకారముకారంబుల కందువర్ణకము పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు' సప్తమి ఏకవచనమున 'అందు' పర మగునపుడు నిగాగమము రానిపక్షమున నుగాగమము వచ్చును. రామునందు.

స్త్రీలింగములు :

ప్రథమైకవచనలోపము : స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబు నకు లోపం బగు. స్త్రీలింగము లగుశబ్దములకు పైనున్న ప్రథమైకవచనము(సు)నకు లోప మగును. పనిత-విద్య.

స్త్రీబతుల్యత : కంఠరాదులు స్త్రీబతుల్యంబులు బహుళంబుగా నగును. 'కంఠరా' మొదలగు స్త్రీలింగశబ్దములకు బహుళముగా స్త్రీబతుల్యత కలుగును. స్త్రీబతుల్యతచే మువర్ణము మొ॥ నపుంసకలింగకార్యములు వచ్చును. కంఠరము. స్త్రీబతుల్యత కలుగని పతిమునందు స్త్రీలింగకార్యము లగును. కంఠర.

బహుళశబ్దమువలన విధాశబ్దమునకు స్త్రీబతుల్యత నిత్యము. విధిము. ఇచట ప్రోఠవ్యాకర్త 'విధాశబ్దంబు సంస్కృతంబునం బుంలింగంబు నగు' అని పేర్కొని పుంలింగము లగు విధ, దంష్ట్ర అను శబ్దములనుండి యీ (స్త్రీబతుల్య)రూపములు నాధించెను. అది విచార్యము. సంబోధనమునట వనితాట వనిత. మొ॥

ఇతిరనిభక్తులయందు వనితను ఇత్యాదిగా సాధారణముగ రూపము లేర్పడును.

నపుంసకలింగములు :

మువర్ణక ముగాగమాదులు : అకారాంత సంస్కృతశబ్దములు నపుంసకలింగము లయినను, పుంలింగము లయ్యి అమహద్వాచకము లయినను 'అమహద్వపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణ కంబగు' అని ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనమున మువర్ణకమువచ్చును. కళత్రము. వృక్షము. సంబోధనమందు, కళత్రమ! వృక్షములారా! మొ॥

మువర్ణకంబునకు మాముడి యేని బూర్ణబిందుపూర్వక మువర్ణం బేని విభాష నగు' మాముడి (ద్రి) లేదా 'ంబు' అనునది వికల్పముగా ఆమువర్ణకమునకు వచ్చును. వృక్షమ్ము-వృక్షంబు.

ములోపము : చరిత్రాదులమువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు' చరిత్ర మొదలగువానిమువర్ణకమునకు బహుళముగా లోపము వచ్చును. చరిత్ర-చరిత్రము, బహుళ మనుటచే దర్భ మొదలగువానిపై ఈలోపము నిత్యము. దర్భ, పనస మొ॥

‘వానికి మువర్ణకేతరం బయినవిభక్తి పరం బగునపుడు ముగాగమం బగు’ ఇతరవిభక్తి పర మయినపుడు మువర్ణ మాగమ మగును. కశ్రతములు వృక్షములను మొ॥ “మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమంబునకు నగు’ ముప్రత్యయమునకు చెప్పినకార్యము తెల్ల అగమ మగుమువర్ణమునకును నచ్చును. వృక్షములు - వృక్షంబులు. చర్మతలు. దర్భలు మొ॥

ములోపదీర్థాలు : లులనలు పరంబు లగునపు డొకానొకచో ముగాగమంబునకు లోపంబును దత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబును విభాష నగు’అని కొన్నియెడల ముగాగమమునకు లోపమును మందరి అచ్చునకు దీర్ఘమును నచ్చును. వజ్రాలు-వజ్రాలను-వజ్రాన మొ॥

ఉత్తర్విపద్యాలు : ‘అర్థాదులకడయచ్చున కుత్సంబును మీఁద వునర్ణకంబును పైకల్పికంబుగా నగు’ అని ప్రాథవ్యాకరణ మొకవిశేషమును చెలిపినది. అర్థ మొదలగు శబ్దములకు ఉత్తర్వికా వునర్ణ కాదు లగును. అర్థుపు-ధర్మపులు. వర్గము-వర్గపు మొ॥ వర్గపు అనుచో ఒకసారి వునర్ణము లోపించి ‘వర్గ’ అనియు ఉండును.

సంబోధనమున ఓననమా, ఓధర్మవా మొ॥ ఇతర విభక్తులలో ననమును-ధర్మపునందు మొ॥

పుంలింగతుల్యత : “స్త్రీబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచ కంబులు విభాషం బుంలింగతుల్యంబు లగు’ నపుంసకలింగము లయిన మిత్రాదిశబ్దములు మహత్తు లయినపుడు వికల్పముగా పుంలింగ తుల్యము లగును. ఆపక్షమున మహత్పుంలింగకార్యములు గలుగును. మిత్రుఁడు, పాత్రుఁడని మొ॥ పుంలింగతుల్యత గలుగనిపక్షమున సహజముగా నపుంసకలింగము లగుటచే నపుంసకలింగకార్యములు గలుగును. మిత్రము—పాత్రము మొ॥

నక్, నుగాగమాలు : 'కువర్ణకంబు పరం బగునపు డుకారముకారంబులకు నగాగమం బగు' పష్టియం దేకవచమున కువిభక్తి పరమగునపుడు నగాగమము వచ్చును. వృక్షమునకు, కొన్నియెడల నీ సవర్ణము లే కుండుటను కంటె పరమైనపు డగుటను, ప్రౌఢవ్యాకర్త పేర్కొనెను. ఉత్పన్నమునకు మొ॥ చరిత్రమునకంటె మొ॥

'అగమముపువర్ణంబుల కందువర్ణకము పరం బగు నపుడు నుగాగమంబు విభాష నగు' సప్తమి ఏకవచనమున అందు పరమైనపుడు వికల్పముగా నుగాగమము వచ్చును. వృక్షమునందు-వృక్షమందు.

ఉదంతము లగునమహత్తుల కందువర్ణకము పరం బగునపుడును నగామంబు కొన్నియెడలఁ గానంబడియెడి' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త ఇట కొన్నియెడల నగాగమ మగు నని చెప్పెను. పటమునయందు మొదలగునవి.

పుంలింగాదు లగుశబ్దము లన్నింటికిని ద్వితీయాది బహువచనములలో 'బహుత్వంబున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లడాగమం బగు' నని లవర్ణము వచ్చును, రాములను వనితలకొఱకు వనములయందు.

34. ఇకారాంతములు

చివర ఇకారము కలిగినశబ్దములు ఇకారాంతములు. అజంతము లగుశబ్దములు సంస్కృతమున ఏవి ప్రాతిపదికలో తెలుగునను అవియే ప్రాతిపదిక లగును.

ప్రాసవ్యము : 'నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు ప్రాసవ్యం బగు' అజంతసంస్కృత (పాకృత) ప్రాతిపదికలచివరిదీర్ఘమునకు ప్రాసవ్యము వచ్చును. శాశీ-శాశి. మొ॥ 'ఏకాక్షరంబులకు ప్రాసవ్యంబు లేదు'

సంస్కృతప్రాతిపదికము ఒకే అక్షర మైనశబ్ద మైనచో హ్రస్వము రాదు. శ్రీ. మొ॥

ప్రథమైకవచనలోపము : ఇకారాంతము లైన సంస్కృత శబ్దములు ఏలింగమునం దున్నను, మహత్తు లయిన, అమహత్తు లయినను, ఇక్ష్వారాయనంతంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అని ప్రథమైకవచనము(ను)నకు లోపము వచ్చును. హరి, శ్రీ, వారి మొ॥

సంబోధనము : 'సంబోధనంబునం బదంబు తుదియకారేకారంబులకు దీర్ఘంబు విభాష నగు' సంబోధనమున తుదియిత్తునకు దీర్ఘము వికల్పముగా వచ్చును. ఓహరీ- ఓహరి. బహుత్వమునందు 'సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమం బగు' ఆరగాగమము సామాన్యముగా వచ్చును. హరులార-గిరులారా.

'మధ్యమపురుషయోగంబునం దారగాగమంబు విభాష నగు' వినుఁడు హరులు (హరులారా) మొ॥

నుకు విభక్తులు-ఇత్వము : 'ఇకారంబుమీది కునువు క్రియా విభక్తులయత్వంబున కిత్వం బగు' ఇకారమునకు పైనున్న ను, కువర్ణములం దిత్వము వచ్చును. గారిని-గిరికిని మొ॥

ద్వితీయాదివిభక్తులలో బహువచనమున "బహుత్వంబున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లడాగమం బగు" అని లడాగమము వచ్చును. హరులను-గిరులయందు మొ॥

మిగిలినవిభక్తివచనములలో రూపములు సాధారణముగనే యేర్పడును. హరిచేత మొ॥

దీర్ఘమునకు హ్రస్వము వచ్చుటచే ఇదంతము లైనశబ్దములు సహజముగా హ్రస్వాంతము లైనశబ్దములకునలె రూపము లందును, గారి-గారిని, గారికిని మొ॥

బహుత్వము-ఉత్తమము : 'ఇత్తునకు బహువచనంబు పరం బగునపుడు మత్వం బగు, బహుత్వమున ప్రాతిపదికము తుదియిత్వమున కుత్వ మగును. హరులు గిరులు, దీర్ఘ మట్లే యుండును. శ్రీలు. ధీలు.

35. ఉకారాంత(ఓకారాంతములు)

చివర ఉకారము గలిగిన శబ్దములు ఉకారాంతములు. అజంతము లగుశబ్దములు సంస్కృతమున నీవి ప్రాతిపదికలో తెలుగు నను అవియే ప్రాతిపదిక లగును.

ప్రాస్వము : 'నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు ప్రాస్వం బగు' సంస్కృతప్రాతిపదికము చివరిదీర్ఘముకు ప్రాస్వము వచ్చును. స్వయంభూ-స్వయంభు (వు). ఏకాక్షరంబులకు ప్రాస్వంబు లేదు' సంస్కృతప్రాతిపదికము ఒకే అక్షర మైనశబ్ద మగుచో ప్రాస్వము రాదు. భూ (వు) గో (వు)

పువర్ణము :

అమహత్తులు : ఉకారాంతము లయినశబ్దములు నీలింగమునం దున్నను, 'ఉకారాంతగోశబ్దములు కంటట పువర్ణకం బగు' ప్రథమా విభక్తి యేకవచనమున 'పు' వర్ణకము వచ్చును. తరువు, మధువు. 'అంతట' అనుటచే స్త్రీలింగశబ్దములగును ప్రథమైకవచనలోపమును బాధించి యీసూత్రముచే పువర్ణకమే వచ్చును. నధువు. ఛేనువు.

ఓకారాంతములలో గోశబ్ద మొక్కటిమాత్రమే తెలుగున తత్వముగా ప్రయోగింపబడును. ఏకాక్షర మగుటచే దీనికి ప్రాస్వమును రాదు. పైసూత్రముచే ప్రథమైకవచనమున పువర్ణకమే అగును. గోవు.

పురోపము : ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'రాహుబాహుశబ్దంబుల కంతట పునర్లక్షణంబు వైకల్పికంబు' అని సూత్రించి ప్రథమా విధక్తి ఏకవచనమునను రాహు, బాహు అనురీతిరూపములను సాధించెను.

పుగాగమము : ఇతరవిధక్తులు పర మగునపుడు పీనికి పునర్లక్షణాగమ మగును. 'పునర్లక్షణేతరవిధక్తి పరం బగుచో నుకారాంతంబులకు బహుళంబుగా గోశబ్దంబునకు నిత్యంబుగా పుగాగమం బగు'. తరువులు మొ॥ బహుళము గావున పునర్లక్షణము రాక 'తరులు' అనియు ఉండును. గోశబ్దమునకు నిత్యము గావున గోవులు అనుతీరుగా పునర్లక్షణముతోనే రూపము లుండును.

నక్, నుగాగమాలు : షష్ఠీఏకవచనమున 'కునర్లక్షణంబు పరం బగునపుడు కారంబు కారంబులకు నగాగమం బగు' అని నగాగమము వచ్చును. తరువులు మొ॥ 'కునర్లక్షణంబు పరం బగునపుడు కవిశ్రయప్రయోగంబులందున్న దక్షిణ మహాకవిప్రయోగంబులందును గొన్నియెడల నగాగమము చూపబడు' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త నగాగమము రాకుండుటను ప్రస్తావించెను. తరువుకు మొ॥

'కునర్లక్షణంబు పరం బగునపుడు కొన్నియెడల నగాగమంబు చూపబడి' అను ప్రౌఢవ్యాకరణసూత్రముచే ప్రయోగానుసారముగా "తరువునకు" అను రూపములును గ్రహింపవచ్చును.

సప్తమీ ఏకవచనమున అందు పర మగునపుడు 'ఆగమముపునర్లక్షణంబుల కందునర్లక్షణము పరం బగునపుడు నుగాగమము విభాష నగు' అని వికల్పముగా నుగాగమము వచ్చును. తరువునందు, తరువందు, తరునందు.

‘ఉదంతంబు లగునమహాత్ముల కందునర్ణకము పరం బగునపుడును నగాగమంబు కొన్నియెడలఁ గానంబడియెడి, అనుప్రౌఢవ్యాకరణ సూత్రముచే ఇచ్చట కొన్నియెడల నగాగమము వచ్చుట కలదు. తరువునయందు మొ॥

‘ఉదంతజడంబు సప్తమికే నవర్ణకం బగు’ ఉదంతము లైన జడవాచకములకు పైని సప్తమి వకవచనమున ‘స’ ప్రత్యయము వచ్చును. తరువున. మొ॥

మహాత్ములు :

పుడుష్టర్ణాలు : ‘ఉకారంతం బగు మహాత్తునకు పువర్ణకము బహుళముగా నగు’ ఉకారంతశబ్దములు మహాత్తు (పుంలింగమును) అయినచో పువర్ణకము బహుళముగా వచ్చును. శంభువు. పువర్ణకము రాని పక్షమునందు ‘పుంలింగ మగుమహాత్తునకు షష్టగు’ అని షష్ఠి వచ్చి శంభుఁడు. అభిమన్యు మొదలగుశబ్దములకు పువర్ణక మసలు రాదు. అభిమన్యుఁడు మను మొదలగుశబ్దములకు పువర్ణకము నిత్యముగా వచ్చును. మనువు. (రాహుళబ్దముపై పువర్ణకము వచ్చి లోపించును. రాహు.)

ఇతర విభక్తులందు పుగాగమాదులును నిగాగమాదులును అగును. శంభువును. శంభునిని, శంభువునందు మొ॥

“బహుత్వమున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లడాగమం బగు’ తరువులను, శంభువులను. సంబోధనమునందు “ఉదంతసంస్కృత నామంబుసంబుద్ధిషష్ఠునకు నూకారంబు ప్లతం బాదేశంబు విభాష నగు” షష్ఠునకు ప్లత మగు ఉకారము (ఉః) వచ్చును. శంభూశి. ప్లతము రానిపక్షమునందు “సంబోధనంబునం దేశార్థంబయిన పదంబుతుదియుకారంబున కకారం బగు” అని అత్వము వచ్చును. తరువ, శంభువ, శంభుఁడ మొ॥ సంబోధనంబునందు బదంబుతుది

యకారేరంబులకు దీర్ఘంబు విభాష నగు. అత్వమునకు వికల్పముగా దీర్ఘము వచ్చును. తరువా, శంభువా, శంభుఁడా.

బహుత్వమునం దెల్ల సాధారణముగ 'సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమం బగు' అను సూత్రముచే ఆరగాగమము వచ్చును. తరువులారా, శంభువులార మొ॥ 'మధ్యమపురుషయోగంబునం దారగాగమంబు విభాష నగు' రక్షింపుఁడు ప్రభువులు, ప్రభువులార.

36. ఋకారాంతములు

అజంతము లగుసంస్కృతశబ్దములు సాధారణముగా సంస్కృతమునం దేవి ప్రాతిపదికలో అవియే తెలుగునను ప్రాతిపదికలుగా నిలుచును. అట్లే ఋకారాంతములును.

అత్త్వస్త్రీవద్భావములు : 'ఋకారాంతంబున కత్వంబును స్త్రీవద్భావంబు నగు' ప్రాతిపదికము చివర ఋకారము స్థానమున హ్రస్వ మగుఅకారము ఆదేశ మగును. భ్రాతృ-భ్రాత. మాతృ-మాత.

ఈశబ్దములకు పయిసూత్రముచేతనే స్త్రీవద్భావము గలుగును. కావున డుజ్జు మొద లగుపుంలింగాదికార్యములు గలుగక స్త్రీలింగములకువలె కార్యము లగును. స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అని ప్రథమైకవచనము లోపించును భ్రాత.

ఇట్లు చెప్పటవలన భ్రాతృఁడు, జామాతృఁడు అనువిధముగా నుండదు.

విధాత్రాదులకు వికల్పము : 'విధాతృధాతృదాతృసవిశృ కేతృ శబ్దంబులకు మహత్తుల కత్త్వస్త్రీవద్భావంబులు విభాష నగు' విధాతృ మొద లగుపయిశబ్దముల ఋకారముస్థానమున అత్త్వమును, ఈ

శబ్దములకు స్త్రీవద్భావమును వికల్పముగా వచ్చును. వచ్చిన పక్షమున భ్రాత-మాత-అనువిధముగా విధాత-సవిత ఇత్యాదిగ రూపము లేర్పడును.

విభాష గావున అత్వస్త్రీవద్భావములు రాసిపక్షమునందు మహాత్పులింగమలకువలె కార్యము లగును. 'పులింగ' మగుమహాద్వాచకమునకు డుజ్జగు' అని ప్రథమైకవచనమున డుజ్జు వచ్చును. విధాత్మఁడు సవితృఁడు. ఇట్లే ద్వితీయాదులందు రామునిసి, రామునకు మున్నగువిధముగా విధాత్మనిసి విధాత్మనకు విధాత్మనందు-అనురీతిని రూపము లేర్పడును. ఇవి అమహాత్మ లయినపక్షమున అత్వస్త్రీవద్భావములు పూర్వసూత్రముచే నిత్యము. నేత యగు సింహము.

అధర్వణునిమాటలనుబట్టి చిన్నయసూరియు ఇచట విధాత్మ మొదలగువానిని చెప్పెను. కాని వీనిలో ధాత్మ, దాత్మ, నేత్మ అనుశబ్దములు మూడింటికి అత్వస్త్రీవద్భావములు నిత్యమే. ధాత్మఁడు అనుమున్నగుతీరుగా మహాత్పులింగ కార్యములతో రూపము లుండవు ఇట వేర్కొనని 'మాంధాత్మ' అనుశబ్దమునకు అత్వస్త్రీవద్భావములు గలుగని 'మాంధాత్మఁడు, అనురీతిరూపము నన్నయ్యాదులు ప్రయోగించిరి,

కాగా సవితృ, విధాత్మ, మాంధాత్మ శబ్దములు మూడింటికి మాత్రమే అత్వస్త్రీవద్భావములు వైకల్పికముగా చెప్పదగును. మొత్త మాంధ్రభాషలో ఈమూడుశబ్దములు మాత్రమే ఋకారముతో ప్రయోగింపబడుచున్నట్లు మహాకవిప్రయోగానుగుణముగా తెలియ నగును. విధాత్మనాసతి, మొ॥

అత్వస్త్రీవద్భావము లయినశబ్దములు స్త్రీలింగకార్యములను పొందును, రమను, రమచేత ననురీతిగా భ్రాతను, విధాతచేత-

సవితకు-మొ॥

ఇట్లే అత్వస్త్రీనద్భావములు గలుగనిపక్షమున ఋకారము నిలిచియుండుశబ్దములు అన్నివిధక్తులయందును మహత్పులింగ శబ్దములకువలెనే కార్యము లందును. విధాత్మని సవితృనకు, సవితృనందు, విధాత్మఁడ-మొ॥

షష్ఠియేకవచనమున నిగాగమము రానిపక్షమున 'కువర్ణకంబు పరం బగునపుడు- అనుసూత్రముచే నగాగమము నిత్యముగానగు ననడును. విధాత్మనికి- విధాత్మనకు అనియె కాని 'విధాత్మకు' అనురీతిహామము మృగ్యము. ఇట్లే సప్తమ్యేకవచనమున నుగాగమము నిత్యమే. సవితృనియందు-సవితృనందు,

స్త్రీలింగములు-స్త్రీప్రత్యయంతములు : “స్త్రీలింగంబు తెల్ల స్వస్వనియతంబు లగుస్త్రీప్రత్యయంబులం గూడి యిందుఁబ్రవర్తిల్లు” స్త్రీలింగశబ్దములు సంస్కృతస్త్రీప్రత్యయములతో కూడి తెలుగున ప్రాతిపదికగా నిలుచును.

కర్తృ అనుశబ్దము స్త్రీప్రత్యయంత మయి 'కర్తీ' అనునది తెలుగున ప్రాతిపదికగా నిలుచును. 'నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వం బగు' అని హ్రస్వ మయి 'కర్తి'. 'ఇగ్లారాయగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అని ప్రథమైకవచనమునకు లోపము. కర్తి-ధాత్రి-మొ॥ ఇట్లు పేనికి 'ఇత్తునకు బహువచనంబు పరం బగునపు యత్వం బగు' మొదలగులక్షణముల ననుసరించి హ్రస్వకారాంతములకువలె ఆయాకార్యము లగును. ధాత్రులు-కర్త్రీని-నేత్రికి-ఓధాత్రి!

37. ఐకారాంతములు - ఔకారాంతములు

చివర ఐకారము గలిగినశబ్దములు ఐకారాంతములు. ఔకారము చివర గలవి ఔకారాంతములు. అజంతము 'లయినయీశబ్దములు

సంస్కృతమున ఏవి ప్రాతిపదికలో తెలుగునను అవియే ప్రాతిపదిక లగును.

1. ఐకారాంతము - రై : ఐకారాంతములలో 'రై' శబ్ద మొక్కటి మాత్రమే తత్సమముగా ప్రయోగింపబడుచున్నది.

ఓత్వము-ప్రథమైకవచనలోపము : 'రైశ్లోబముల కోత్వంబు విభాష నగు' అనుసూత్రముచే రైశబ్దమునందలిఐకారమునకు వికల్పముగా 'ఓత్వము' వచ్చును. రో. ఓత్వము రానిచో రై. 'ఇశ్లోరాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అను సూత్రముచే రో, రై శబ్దములమీఁది సువిభక్తికి లోపము వచ్చును.

ఇతరవిధక్తులలో రో శబ్దమునకు రూపములు రోను రోచేత ఇత్యాదిగా సామాన్యవిధులచే నేర్పబడును.

ఈతుల్యత : 'ఐకారం బీతుల్యంబు' ఐకారాంత మై నిల్చు రైశబ్దము ఈకారాంతమునకువలె తత్సమరూపము లందును. ఇకారంబుమీఁదికునువుక్రియావిధక్తుయ్యత్వంబున కిత్వం బగు' రైని, రైకి. ము॥ బహుత్వమున రైలు, రైలను ము॥

ఔకారాంతములు-గ్లో, నౌ : ఔకారాంతములు గ్లో, నౌ శబ్దములు రెండే తత్సమములుగా తెలుగున ప్రయోగింపబడుచున్నవి.

ఓత్వము-ప్రథమైకవచనలోపము : 'రైశ్లోబముల కోత్వంబు విభాష నగు' శ్లోశబ్దములోని ఔకారము స్థానమున ఓకారము వికల్పముగా వచ్చును. శ్లో. ఓత్వము రానిచో శ్లో. ఇశ్లోరాయుగంతం బుల-అనుసూత్రముచే వీనిపైనిప్రథమైకవచనము(సు)నకు లోపము వచ్చును. శ్లో, శ్లో.

ఇతరవిధక్తివచనములలో శ్లోలు, శ్లోలు, శ్లోను, శ్లోలను అనుతీరుగా సామాన్యశాస్త్రానుగుణముగ తత్సమరూపము లేర్పడును.

నావ : 'నౌ'శబ్దంబునకు నావ యగు' ఇట 'నౌ' అనుశబ్దము

నకు 'నాన' అను ఆదేశమును, స్త్రీత్వమును నిశ్చింపబడినవి. స్త్రీత్వమువలన 'స్త్రీలింగంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అని సువిభక్తి లోపించును. నావ.

ఇతరవిభక్తులయందు నావలు, నానను, నావలను అనుతీరుగా సామాన్యశాస్త్రముచే రూపము లగును.

నావి : నౌ శబ్దమునకు నాన అనియే కాక 'నావి' అనియు ఆదేశ మగు నని పుష్పదంతము, అధర్వణుడు మొదలగుకొందఱు పేర్కొనిరి, ఆపక్షమున ఇకారాంతశబ్దములకువలె తత్సమరూపము లేర్పడును. నావి-నావులు-నావిని మొ॥

38. హలంతములు-సామాన్యవిధానము

హల్లు చివర గల్గినశబ్దములు హలంతములు. అజంతములవలె గాక హలంతము లగుచుస్కృతశబ్దములు తెలుగున ప్రాతిపదికలుగా చేరుటలో కొంత భేదము గలదు.

ప్రథమైకవచనాంతతుల్యములు : 'హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యం బిందు నామం బగు' సాధారణముగా హలంతశబ్దములు సంస్కృతమున ప్రథమైకవచనమునం దెట్టిరూపముతో నుండునో అటువంటిరూపము తెలుగున ప్రాతిపదికముగా నిలుచును. రుచ్ - అనుశబ్దమునకు 'రుక్' అను ప్రథమైకవచనాంతతుల్యరూపము ప్రాతిపదికము. అట్లే స్రజ్ - అనునది 'స్రక్' అనురూపముతో తెలుగున ప్రాతిపదిక మగును.

ఉగాగమద్విత్వములు : ఇట్టిప్రాతిపదికముచివర నున్నహల్లునకు 'ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లున కగు' అనుసూత్రముచే ఉగాగమమును ద్విత్వమును వచ్చును. రుక్కు, స్రక్కు.

ప్రథమైకవచనలోపాదికము : 'ఇగ్లారాయుగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే ఉగాగమాంత

ములపై ప్రథమైకవచనము లోపించును.

ఇట్లే యితరవిధక్తులయందు రుక్కులు, రుక్కును ఇత్యాదిగా రూపము లగును.

దుజాదులు : ప్రథమైకవచనాంతతుల్యరూపమునందు చివర హల్లు లేనపుడు ఉగాగమద్విత్వములప్రసక్తి లేదు. కావున అజంతము లకువలె యథార్థముగా ఉత్త్వదుజాదు లగును.

సుత్రామన్ శబ్దమునకు తెలుగున సుత్రామా అనునది ప్రాతిపదిక. తుదిదీర్ఘమునకు హ్రస్వము వచ్చి సుత్రామ. ఇది మహత్ పుంలింగము గావున ఉత్త్వ దుజాదులు వచ్చును. సుత్రాముఁడు సుత్రాముని మొ॥

కర్మ-ఇది అదంతము, నపుంసకలింగము గావున 'అమహ న్నపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకం బగు' అని మువర్ణకము వచ్చి కర్మము. ఇట్లే యితరవిధక్తులలో కర్మములు-వర్మమును మొ॥

ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యములు : మతుప్త్రత్యయాంతములు మొదలగుశబ్దములు మతుబాదికము అనుచేర ఒకగణముగా కూర్పబడినవి. “మతు బాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబు నామం బగు' అనులక్షణము ననుసరించి ఈశబ్దములకు సంస్కృతమున ద్వితీయైకవచనమునం దెట్టిరూపము గలదో అట్టిరూపము తెలుగున ప్రాతిపదికముగా నిలుచును.

గుణవత్ అనుశబ్దమునకు సంస్కృతమున దానిద్వితీయైకవచ నాంతముతో తుల్య మగు 'గుణవంతమ్' అనునది తెలుగున ప్రాతి పదిక మగును,

మకారలోపము-దుజాదులు : “దానియంతిమమకారంబునకు లోపం బగు' ఇట్టి ప్రాతిపదికలచివర నుండుమకారము లోపించును. ఈప్రాతిపదికలు మహత్తు లయినపుడు ఉత్త్వము, దుజ్జ మొదలగు కార్యము లగును, గుణవంతుఁడు, గుణవంతునిని మొ॥ అమహత్తు

లయినపుడు మువకర్ణకము మొదలగు అమహత్కార్యము లగును. గుణవంతము గుణవంతములు మొ॥ స్త్రీ బోధింపబడునపుడు ఆప్రాతిపదికమునకు ఆలుశబ్దముతో సమాసము ఏర్పడి ఉత్వ రుగాగమములు కలుగును. గుణవంతురాలు. స్త్రీలింగశబ్దములను ప్రథమైకవచనలోపము మొదలగుకార్యము లగును. అప్పరస.

ఉభయములు :

‘ఋత్విగాదులు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబులు విభాష నగు’ ఋత్విజ్ మొదలయినకొన్నిశబ్దములకు ఒకసారి ద్వితీయైకవచనాంత ప్రాతిపదికయిగా నిలుచును. తుల్యరూపమును, వేరొకసారి ప్రథమైకవచనాంతతుల్యరూపమును ఋత్విజ్ 1. ఋత్విక్కు. 2. ఋత్విజుఁడు మొ॥ ఇట్లే మహత్తు లయినసకారాంతశబ్దములకును రూపము లుండును. ఊర్ధ్వరేతుఁడు-ఊర్ధ్వరేతుసుఁడు మొ॥

స్త్రీలింగములు-స్త్రీప్రత్యయాంతములు :

‘స్త్రీలింగంబు లెల్ల స్వస్వనియతంబు లగుస్త్రీప్రత్యయంబులం గూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు’ స్త్రీలింగశబ్దములు సంస్కృతమున చెప్పబడిన ఆయాస్త్రీప్రత్యయము లతో గూడి తెలుగున ప్రాతిపది కలుగా నిలుచును.

గుణవత్ - గుణవతీ - గుణవతి.

రాజన్ - రాజీ - రాజి. మొ॥

భవచ్ఛత్రాదులు :

‘భవచ్ఛత్రాదుల కిందుఁ బ్రయోగంబు లేదు’ భవత్, అను మొదలగుహలంతసంస్కృతశబ్దములు తెలుగులో ప్రయోగింపబడవు. భవద్గుణము లనురీతిగా సమాసమున పూర్వావయవము లై ప్రయోగింపబడవచ్చును.

ఇంక రాజు, బ్రహ్మ- విశ్వకర్మ మొదలగు ఆయాశబ్దములు విశేషముగా నిరూపింపబడినది.

39. తకారాంతములు

ప్రథమైకవచనాంతతుల్యనామములు : చివర తకారము గల్గినశబ్దములు తరాంతములు. 'హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యం బిందు నామం బగు' అనుసూత్రముచే తకారాంతములు సాధారణముగా సంస్కృతప్రథమైకవచనాంతతుల్యరూపముతో తెలుగున ప్రాతిపదికలుగా నిల్చును. మరుత్-వీరుత్ మొ॥

1. ఉగాగమద్విత్వములు : ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లున కగు' అనుసూత్రముచే ఉగాగమద్విత్వములు వచ్చి మరుత్తు-వీరుత్తు అని యగును దీనిపైని ప్రథమైకవచనమునకు ఇగ్లారాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' లోపము వచ్చును.

ఇతరవిభక్తులయందు మరుత్తులు మగుత్తును ఇత్యాదిగా రూపములు సామాన్యవిధులచే నేర్పడును.

2. తకారలోపము : 'జగద్రజ్జిత్తుల తకారంబునకు లోపంబు విభాష నగు' జగత్, ఇంద్రజిత్ అనుప్రాతిపదికలయందలితకారము నకు వికల్పముగా లోప మగును. జగ- ఇంద్రజి. లోపించిన పిదప 'జగ' అదంత మయినది కావున అదంతమహత్కార్యములు. అనగా మువర్ణ కాదులు పొందును. జగము-జగమ్ము మొ॥ 'ఇంద్రజి' అనునది ఇదంత మైనది కావున ఇకారాంత మగుహరిశబ్దమునకువలె రూపములను పొందును. ఇంద్రజి-ఇంద్రజిని-ఇంద్రజలు మొ॥

తకారము లోపింపనిపక్షమునందు జగత్తు-ఇంద్రజిత్తు ఇత్యాదిగా ఉగాగమద్విత్వములతో రూపము లేర్పడును.

3. ఆనాదేశము : ఒకానొకచో మహత్త్వంబునందు మతు ప్రకారంబున కానాదేశంబు విభాష నగు' 'హనుమత్' మొదలగునవి ప్రాతిపదిక లై, అందలితకారమునకు 'ఆన' ఆనునది ఆదేశమగును. హనుమాన. అదంతమహత్త్వంబులింగములకువలె రూపములను పొందును. హనుమానుఁడు- హనుమానుని మొ॥ ఆనాదేశము

రానిపక్షమునందు - హనుమంతుఁడు మొ॥

II. ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యరూపనామములు :

‘ఋత్విగాదులు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబులు విభాష నగు’ ఇంద్రజిత్ (మొ॥) శబ్దమునకు వికల్పముగా ద్వితీయైకవచనాంతతుల్య రూపము ప్రాతిపదిక మగును. ‘మతుమ్’ ప్రత్యయంతము లగుశబ్దములు తకారాంతములె. బుద్ధిమత్ మొ॥ వీనికి ‘మతుబాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబు నామం బగు’ అని ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యరూపము ప్రాతిపదిక లగును. బుద్ధిమంతమ్.

మకారలోపము - డుజాదులు : ‘దానియంతిమమకారంబునకు లోపం బగు’ అని చివరిమకారము లోపించి యీశబ్దములు అదంతము లగును. ఇట్టివి మహత్తు లయినచో అదంతమహత్తులొంగ (రామశబ్ద)మునకువలె ఆయా రూపములను పొందును. ఇంద్రజితుఁడు బుద్ధిమంతుని మొ॥

40. సకారాంతములు

ప్రథమైకవచనాంతతుల్యనామములు : సకారము చివర గలిగిన శబ్దములు సకారాంతములు. ‘శ్వన్’ అనుశబ్దము ఒక్కటి తప్ప మిగిలినసకారాంతశబ్దములు అన్నియును “హలంతంబు ప్రథమైక వచనాంతతుల్యం బిందు నామం బగు” అనుసూత్రముచే ప్రథమైక వచనాంతతుల్యరూపముతో తెలుగున ప్రాతిపదికముగా నిలుచును.

డుజాదులు : వీనికి చివర హల్లుండదు. కావున పుంలింగము (మహత్తు) లయినచో అదంతాలురామశబ్దమువలె ఉత్పము, డుజ్జ మొదలగు కార్యములను పొందును. సుత్రామన్ - సుత్రామా - సుత్రాముఁడు సుత్రాముని మొ॥నపుంసకలింగము (అమహత్తు)లయిన మువర్ణకము పొందును. కర్మన్ - కర్మ = కర్మము, కర్మమును మొ॥

ఇకారాంతాదులు అట్టికార్యములను పొందును. కరిన్-కరి= కరి. కరిని. కరులు. మొ॥

శ్వానము : శ్వన్ శబ్దము మతుబాదులలోనిది. కావున “మతుబాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబు నామం బగు”. ‘శ్వానమ్’ అనునది ప్రాతిపదికము. మకారలోపము, మువర్ణకము, శ్వానము, ఇట్లే శ్వానమును, శ్వానమునకు మొ॥

రాజు : ‘మహత్త్వంబున స్వార్థపరం బగురాజశబ్దము రాజు నాఁబడు’. రాజన్ శబ్దమునకు తెలుగున రాజు అనురూపము గలుగును. రాజు- రాజును- ఖగరాజు మొ॥ అమహత్త్వమునందు ‘రాజము’.

విశ్వకర్మాదులు : ‘విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వం బగు’ విశ్వ కర్మన్, యువన్- మున్నగుపుంలింగశబ్దములకు స్త్రీత్వము గలుగును. కావున ఉత్త్యమజ్ఞాదిపుంలింగకార్యములు గలుగక ప్రథమైకవచన లోపము మొదలగు స్త్రీలింగకార్యము లగును. విశ్వకర్మ- యువను- యజ్ఞకు మొ॥

విశ్వకర్ముడు : “విశ్వకర్ము డనియు రూపంబు” అని ప్రౌఢ వ్యాకర్త. విశ్వకర్మశబ్దమునకు ఒకప్పుడు స్త్రీత్వము లేకపోవుటను ప్రస్తావించెను. అప్పుడు పుంలింగకార్యము లనగా ఉత్త్యమజ్ఞాదులు వచ్చును. విశ్వకర్ముడు- విశ్వకర్ముని- మొ॥

బ్రహ్మ : ‘మహద్వాచక మయి పుంలింగ మగుబ్రహ్మశబ్దము నకు స్త్రీత్వంబగు’ మహత్పుంలింగమగుబ్రహ్మన్ శబ్దమునకు స్త్రీత్వము గలుగును. దానిచే పుంలింగకార్యములు వారింపబడి ప్రథమైకవచన లోపము మొదలగు స్త్రీలింగకార్యము లగును. బ్రహ్మ- బ్రహ్మను- మొ॥ అమహత్తయినపుడు స్త్రీత్వము గలుగదు కావున మువర్ణ కాదులు గలుగును. బ్రహ్మము- బ్రహ్మమును- మొ॥ ఇది తత్త్వ, తపో, వేద, యోగములను బోధించును.

ఆత్మాదులు : 'ఆత్మేమనిజంతంబులకు నాంతము లగుమనుజ సంజ్ఞలకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగు' ఆత్మన్ శబ్దమునకును, ఇమనిచ్-(ఇమన్) ప్రత్యయాంతములకు, మనుష్యులకు పేర్లు అయిన సకారాంతశబ్దములకును స్త్రీత్వము బహుళముగా వచ్చును.

స్త్రీత్వము వచ్చినపుడు స్త్రీలింగకార్యము లగును. ఆత్మన్-ఆత్మా-ఆత్మ, ఆత్మను, ఆత్మలు మొ॥ స్త్రీత్వము కలుగనిపక్షమున మహా త్తయినమహత్ (పుంలింగ) కార్యములును, అమహత్తు లయిన అమహత్ కార్యములును గలుగును. ఆత్మఁడు- ఆత్మని, ఆత్మము. ఇట్లై గరిమ- గరిమము. దేవశర్మ- దేవశర్ముడు మొ॥

సుధన్వుఁడు మొదలగువానికి స్త్రీత్వము లేదు.

స్త్రీలింగములు-స్త్రీప్రత్యయాంతములు : “స్త్రీలింగంబు లెల్ల స్వస్వనియతంబు లగుస్త్రీప్రత్యయంబులం గూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు” సకారాంతస్త్రీలింగశబ్దములును స్త్రీప్రత్యయముతో గూడి తెలుగున ప్రాతిపదిక లగును. వానికి ఇకారాంతములకువలె ఆయాకార్యము లగును. రాజన్-రాజ్ని-రాజి, రాజులు మొ॥

41. సకారాంతాలు

సకారము చివర గలిగినశబ్దములు సకారాంతములు. ఇవి మతుబాదులలో చేరవు. కావున “హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంత తుల్యం బిందు నామం బగు” సకారాంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచ నాంతతుల్యరూపములు ప్రాతిపదికలు కావలయును. కాని-

సంస్కృతప్రాతిపదికలే : ‘సాంతంబులతుదినకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు’ సకారాంతము సంస్కృతప్రాతిపదికమె తెలుగునను ప్రాతిపదికముగా నిలుచు నని తెలియవలెను.

అప్పరస : ‘అప్పరస్’ శబ్దము మతుబాదులలోనిది. కావున ‘మతుబాదికంబు...’ అనుసూత్రముచే ద్వితీయైకవచనాంతతుల్య

మగు 'అప్పరసమ్' అనునది ప్రాతిపదికము. తుదిమకారము లోపించి స్త్రీలింగము గావున ప్రథమైకవచనలోపాదిస్త్రీలింగకార్యములను పొందును. అప్పరస- అప్పరసలు- మొ॥ దీనికి "అప్పర- అప్పరలు అనురీతిరూపములు నుండును.

అమహత్తులు - సలోపము : 'సాంతంబులతుదిసకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు' సాంతములచివరిసకారము బహుళముగా లోపించును. సకారము లోపించి అజంతముగా మాతిన యీశబ్దములకు అజంతములకువలెనే కార్యము లగును.

ఉరస్- ఉర. సలోపానంతరము అదంత మయినది. కావున మువర్ణకాదు లగును. ఉరము, ఉరములు- మొ॥ ఇట్లే అర్చిస్- అర్చి. ఇకారాంతములకువలె ప్రథమైకవచనలోపము, అర్చులు-అర్చిని మొ॥ ధనుస్-ధను, ఇది ఉదంత మగుటచే వువర్ణకాదు లగును. ధనువు-ధనువును మొ॥

సలోపాభావపక్షము-ఉగాగమద్విత్వాలు : సకారము లోపింపనిపక్షమునందు 'ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుది హల్లున కగు' అని 'ఉగాగమద్విత్వములు వచ్చును. ఈపక్షమునందు 'ఇగ్లా'సూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లోపించును. ఉరస్సు-అర్చిస్సు- ఆయుస్సు.

మనఃప్రభృతులు-వైకల్పికద్విత్వము : 'మనఃప్రభృతులతుది సకారంబునకు ద్విత్వంబు విభాష నగు' మనస్ మొదలగువానిలోని సకారమునకు ఉగాగమము నిత్యమే కాని ద్విత్వము మాత్రము వికల్పము. మనస్సు-మనసు.

పయఃప్రభృతులు-సలోపాభావము : 'సాంతంబుల... అను సూత్రమునందలిబహుళశబ్దముచే పయస్- మొదలగుశబ్దములలోని సకారమునకు లోపము రాదు. పయస్సు-వయస్సు. మొ॥ ఇచట పయము, వయము అనురీతిని సకారము లోపించిన రూపములుండవు.

మహాత్ములు i) సలోపము : 'మహద్వాచకంబు లగుసాంతంబుల కంతలోపం లేని ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యత్వం బే నగు' సకారాంతము లయినశబ్దములు మహాత్తు లయినచో ఒకపక్షమున చివర నున్నసకారము లోపించి ఉత్త్యము, ఘ్జు మొదలగుకార్యము లగును.

అంగిరస్-అంగిర=అంగిరుఁడు-అంగిరుని మొ॥

ii) ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యనామము: మరి యొకపక్షమునందు వీనికి సంస్కృతమునందలి ద్వితీయైకవచనాంతముతో తుల్య మగు రూపము ప్రాతిపదికముగా నిలుచును. అంగిరసస్, ఊర్ధ్వరేతసస్-మొ॥ దానియంతిమమకారము లోపించి ఉత్త్యము, ఘ్జు మొదలగుకార్యము లగును. అంగిరసుఁడు, ఊర్ధ్వరేతసుని- మొ॥

iii) సలోపస్త్రీవద్భావములు: 'వేధపురోధపురోధసుఁడు' 'వేధస్' అనుశబ్దమున నిత్యముగా సకారము లోపించి స్త్రీవద్భావము గలుగును. స్త్రీవద్భావముచే ఉత్త్యమౌకాదు లగుపులింగకార్యములు గలుగక ప్రథమైకవచనలోపము మొదలగుస్త్రీలింగకార్యము లగును. వేధ-వేధను- మొ॥

పురోధస్ శబ్దమున సకారలోపమును, స్త్రీవద్భావముచు వికల్పముగా వచ్చును. వచ్చినపక్షమునందు స్త్రీలింగకార్యములతో పురోధ, పురోధను, అనురీతిగా నగును. సలోప స్త్రీవద్భావము లేని పక్షమునందు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యత, పులింగకార్యములు అనగా ఉత్త్యమౌకాదులుకలుగును. పురోధసమ్ము-పురోధస- పురోధసుఁడు-

స్త్రీలింగములు-ప్రత్యయంతములు : 'స్త్రీలింగంబు లెల్ల స్వస్వ నియతంబు లగుస్త్రీప్రత్యయంబులం గూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు' స్త్రీలింగశబ్దములు స్త్రీప్రత్యయములతోఁ గూడి వచ్చును.

విద్యస్-విదుషీ-విదుషి- మొ॥

42. నిత్యైకవచనాంతాలు-నిత్యబహువచనాంతాలు

నిత్యైకవచనాంతములు :

నిత్యము ఏకవచనాంతములు అయియుండు శబ్దములు నిత్యైక వచనాంతములు. ఎల్లవిభక్తులయందు ఎల్లపుడును ఏకవచనమే కాని యీ శబ్దములపై బహువచనము చేరదు. అనగా బహుత్వార్థమునందు సయితము ఏకవచనమే యగును.

“అప్పు డిప్పు డిప్పు డను శబ్దములు నిత్యైకవచనాంతము” అని చిన్నయసూరి ఒకసందర్భమున పేర్కొనెను. అప్పుడు, ఇప్పటికీ, ఎప్పటన్ మొ॥

ఇట్టివానిని ప్రాథవ్యాకర్త అధికముగా నిరూపించెను.

అక్కడాదులు : ‘దేశ్యమునం దక్కడాదులు నిత్యైకవచ నాంతములు’ అక్కడ మొదలగు దేశ్యశబ్దము లెప్పుడును ఏకవచ నాంతములే అయియుండును. అక్కడ, ఇక్కడికి ఎక్కడన్ మొ॥

ఇరులు కేలు అను శబ్దములు బహువచనాంతము అని కొందరు పేర్కొందురు, కాని అవియు నిత్యైకవచనాంతములే. ఇరులున్- మొ॥ ఇవి అక్కడ మొదలగు వానిలో చేరియున్నవి.

సస్యవాచకములు : ‘సస్యవాచకశబ్దములును’ పైరును బోధించు శబ్దములును నిత్యైకవచనాంతములే. కంది(పైరు) పెసర- మినుము మొ॥ బియ్యము- జీలకఱ్ఱ- మొ॥ ధాన్యవాచకశబ్దములును నిత్యైకవచ నాంతములే.

సంభారవాచకములు : ‘కతిపయసంభారవాచకశబ్దములును’ గృహోపయోగు లగువస్తువులను బోధించు శబ్దములు కొన్ని ఎప్పుడును ఏకవచనాంతము లైయుండును. ఉప్పు, చింతపండు మొ॥

లోహవాచకములు : ‘లోహవాచకశబ్దములును’ లోహములను బోధించు శబ్దములును ఎప్పుడును ఏకవచనాంతములే యగును, వెండి- బంగారము మొ॥

సమానార్థకములు : 'సమానార్థకము లయినయీ డెనసరిసాటి లోనగుదేశ్యవిశేషణకబ్దములును' సమాన మనునర్థము నిచ్చు ఈడు, ఎన, సరి, సాటి మొదలగువిశేషణకబ్దములు నిత్య మేకవచనాంత ములె యగును. అవి సరి గావు. సతు లెనయే మొ॥

'సరులు లేని' యనురీతి యొండురెండుప్రయోగములు విశేష స్థలములు.

గుణరసవాచకములు : 'గుణవాచకము లైనదేశ్యవిశేషణ కబ్దములును' గుణమును రసమును(రుచి) బోధించుకబ్దములు నిత్యైక వచనాంతములు. గుణము-కాళ్లు 'నలుపు'; రసము-పండ్లు 'తీపు'.

నిత్యబహువచనాంతములు :

నిత్యము బహువచనమే అంత మందు గలిగియుండుకబ్దములు నిత్యబహువచనాంతములు. ఇట్టి కబ్దములపై ఎల్లవిభక్తులయందు ఎల్లప్పుడు బహువచనమే ఉండును. ఎచ్చట నైన ఏకత్వార్థమును చెప్పదలచికొన్నను ఈకబ్దములపై బహు వచనమే అగును.

అందత్వాదులు : 'అందత్వాదులు నిత్యబహువచనాంత ములు'. అందలు మొదలగుమహత్సర్వనామకబ్దములు ఎప్పుడు బహువచనముతోనే ఉండును. అందలు ఇందఱను ఎందఱకు పలుగురు మొ॥

అదర్శాదులు : 'అందరులు లో నగుకబ్దములును' అదరులు మొదలగుకబ్దము లెప్పుడును బహువచనాంతములె యగును అదరులు. మిఠుగురులు మొ॥

ఇవి వృత్తియందు ఏకవచనాంతము లయి కూడ కానవచ్చును. అదరుటగ్గి. మిఠుగురుంబురువు.

ధాన్యవాచకములు : 'తఱుచుగ ధాన్యవాచకకబ్దములును'

ధాన్యమును బోధించుశబ్దములుచాలవరకు నిత్యముబహువచనాంతములైయుండును. కందులు. పెసలు. మినుములు. మొ॥ తఱుచుగ ననుటచేత బియ్యము, జీలకఱ్ఱ మొదలగుకొన్ని నిత్యైకపదనాంతములు గ్రహింపబడును.

కొన్నిక్రీడావాచకములు : 'క్రీడావిశేషవాచకశబ్దములును' కొన్ని ప్రత్యేక మగుకటలను బోధించుశబ్దములును నిత్యబహువచనాంతము లగును. అచ్చనగాయలు. గుజ్జెనగూళ్ళు, కుప్పిగంతులు మొ॥

43. బహువచనము-అచ్చైకశబ్దములందు మార్పులు

బహువచనము పరమగునపుడు కలుగు మార్పులు :

ప్రాతిపదికలకు అన్నింటికిని ప్రథమాబహువచనమున 'లు' వర్ణంబు బహువచనంబు' అని 'లు'ప్రత్యయ మగును. ద్వితీయ మొదలగువిభక్తులలో 'బహుత్వంబున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లడా గమం బగు' అని 'ల'వర్ణము వచ్చును. ఇవి పర మగునపుడు అచ్చ తెనుగుప్రాతిపదికమున వివిధఆదేశములు మొ॥ మార్పులు కలుగుచున్నవి.

1. ఉత్పము : ఇత్తునకు బహువచనము పరం బగునపుడు ఉత్పం బగు' ప్రాతిపదికముచివరిహ్రస్వ మగుఇకారమునకు ఉత్పము వచ్చును. తండ్రి+లు-తండ్రులు-తండ్రులను మొ॥ తత్స మములలో హరి+హరులు. మొ॥ దీర్ఘము(ఈ)నకు రాదు. తేజీలు.

'వికృతియం ది కారాంతములయిపోత్త మేత్వంబునకు బహువచనము పరం బగునపుడు ఉత్పం బగు'- వానిఉపోత్తమ మయిన ఇత్వమునకును ఉత్వము వచ్చును. కలికి+లు-కలుకి+లు కలుకులు

2. కుఱ్ఱము : 'కలన్వాదులనువర్ణంబు కుఱ్ఱ గు. బహువచనము పరం బగునపుడు నిత్యముగా నగు' కలను మొదలగువానిలోని

చివరినువర్ణమునకు, 'కుజ్' అనునది ఆ దేశముగా వచ్చును.

ప్రమాను+లు=ప్రమాకులు మొ॥

గుజ్జు : 'అట్లు రేనుగోనుశబ్దములనువర్ణంబు గుజ్జగు' రేను, గోను అనుశబ్దములందలినువర్ణము స్థానమున 'గుజ్' వచ్చును. రేను+లు=రేగులు మొ॥

అలఘులకారము : 'బహువచనము పరం బగు నపు డసంయుక్తంబు లయి యుదంతంబు లయినడలరల కలఘులకారంబు బహుళంబుగా నగు' ఘలురులయందలిహల్లునకు బహుళముగా అలఘు వగు శకారము వచ్చును. త్రామ+లు-త్రాళులు; ఏరు+లు-ఏళులు; పాలు+లు-పాళులు.

'బహువచనశ్లేష్టంబు లయి యుద్విరుక్తంబు లయిన డకారలకారంబుల కలఘులకారంబు నిత్యంబుగ నగు' స్వరము లోపించుటచే బహువచనలకారముతో గూడినడకారమునకు, లకారమునకును అలఘు వగుశకారము నిత్యముగా వచ్చును. త్రామలు-త్రాష్టు-త్రాళ్యు; పాలులు-పాల్లు=పాళ్య మొ॥

ందు : 'బౌపవిభక్తికంబులలివర్ణసలలువర్ణంబులకు బహువచనంబు పరం బగునపుడు పూర్ణ బిందుపూర్వకమవర్ణంబు బహుళంబుగా నగు' కొడవలి, విల్లు మొదలగువానిలోని లిల్లువర్ణములకు 'ందు' ఆ దేశముగా వచ్చును. కొడవలి+లు=కొడవండులు; విల్లులు=విండులు మొ॥

తి : గోతులు మొ॥చోట్ల బౌపవిభక్తిక మగుతివర్ణము ఆ దేశము.

ండ్ : 'అల్పాదులబహువచనలకారంబునకు రేఫంబును ముందటిలావర్ణంబునకు బిందుపూర్వకడకారంబు నగు'. బహువచనలకారమునకు రేఫ మగుటతోపాలు ముందున్న ఆట మొదలగు

శబ్దములలోనిలువర్ణము స్థానమున 'ం' అనునది ఆదేశ మగును. ఆలు+లు=ఆండు, కోడ+లు=కోడండు.

ఉత్పత్తిలోపము : 'బహువచనము పరం బగునపుడు డలటరల యుత్పంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు' డలటరమిది ఉత్పత్తి లోపించును. విండులు-విండ్లు, పాలు+లు-పాల్లు-పాళ్ళు, చెట్టులు-చెట్లు, పేరులు-పేర్లు మొ॥

అంతిమాక్షరలోపము : 'బహువచనంబు పరం బగునపుడు చేను పేనుమీనుశబ్దంబులనువర్ణంబులోపించు'. చేను+లు=చేలు మొ॥

'బహువచనంబు పరం బగునపుడు రేయిప్రభృతులతుదియక్షరంబు లోపించు'. రేయి మొదలగువానిలో చివరిఅక్షరము లోపించును. రేయి+లు=రేలు మొ॥

'బహువచనంబు పరం బగునపు డావుప్రభృతులతుదియక్షరంబునకు లోపంబు విభాష నగు' ఆవులు-ఆలు మొ॥

బహువచనమునకు గల్గి మార్పులు :

లఘురేఫము : 'పగతాదులబహువచనలకారంబునకు రేఫం బగు' పగత మొదలగుఆచిత్యశబ్దములకు పైనున్న బహువచనలకారము నకు రేఫము వచ్చును. పగత+లు=పగతురు మొ॥ అదంతం బయి దీర్ఘపూర్వలోపథం బయిన మహత్తు మీదివిభక్తిలకారంబునకు రేఫం బగు' కొన్నియెడల తత్సమప్రాతిపదికల పైనిబహువచన లకార మునకు రేఫము వచ్చును. బాల+లు=బాలురు మొ॥ దయాళురు, మల్లురు అనియు గలవు.

అలఘురేఫము : చెయువుబహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు విభాష నగు' చెయువుశబ్దముమీద శకటరేఫ మాదేశ మగును. చెయువులు(చెయువులు) మొ॥

'కాప్రత్యయంబుమీదిబహువచనలకారంబునకు లఘులఘురేఫం

బులును లఘురేఫంబునకు ముందు బిందుపూర్వకడకారంబు నగు' కాప్రత్యయముమీద అలఘురేఫ మాదేశ మగును. విలుకాటు.

'ండ్' పూర్వాగమము : పయిసూత్రముచే బహువచనలకారము నకు రేఫముతోపాటు ముందు 'ండ్' అనుఅగమమును ఒకపక్షమున వచ్చును. విలుకాండ్లు.

'కొన్ని' ముమంతంబులబహువచనలకారంబునకు రేఫంబును దాని ముందు పూర్ణ బిందుపూర్వకడకారంబు నగు' గండమొదలగువానిపై బహువచనలకారమునకు రేఫాదేశము వచ్చి దానికి పూర్వమునందు 'ండ్' అనునది అగమ మగును. గండ+లు-గండండ్లు మొ॥

దుజ్ పూర్వాగమము: 'తేప్రభృతులబహువచనమునకు ముందు డుజ్ గు' తే మొదలగువానిమీదిలులలకు పూర్వమునందు డుజ్ అనునది వచ్చి చేరును. తే+లు-తే+దులు-తేండ్లు.

44. బైపవిభక్తికములు

బైపవిభక్తికములు : 'ఇటితీవర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లౌప విభక్తికంబులు' బాలవ్యాకరణమున ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదమునందు చెప్పిన 'ఇ-టి-తీ' అనువర్ణములు మూడింటికి బైపవిభక్తికము లని సంజ్ఞ. విభక్తులకు సమీపమునందు వచ్చునవి ఉపవిభక్తులు. అవియే బైప విభక్తికములు. అని యీసంజ్ఞకర్థము చెప్పుదురు. బైపవిభక్తికములు చేరుటకు అర్హ మైనప్రాతిపదికలను గూడ బైపవిభక్తికము లని వ్యవహరింతురు.

బైపవిభక్తికస్థలములు : 'ఇవి ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరంబు లగునపుడు నామంబులకుం గొన్నింటికిం బ్రాయీకంబుగ నగు' 'బైపవిభక్తికములు ద్వితీయయందు రా వని 'తెలుగువ్యాకరణము'న చెప్పబడినది. కాని అది సరి కాదు. ద్వితీయ మొదలుకొని

యెల్లవిభక్తులయందును ఏకవచనము పరముగా ఉన్నపుడు కొన్ని అచ్చతెనుగుశబ్దములకు వచ్చును. సప్తమీఏకవచన మగునవర్ణకము పర మగునపుడు మాత్రము బౌద్ధవిభక్తికములు రావు. వేరున, త్రామన మొ॥ ఇవి ఆచ్చికములలో స్త్రీసమములకు మాత్రమే కన్పించుచున్నవి. ప్రాణివాచకములకు రా వని కొందరు విమర్శకులు చెప్పుదురు. కాని అది సరికాదు. నోడేటికి, కుందేటికొమ్మ, లేటి ప్పిడు మొ॥

ఈబౌద్ధవిభక్తికములు చేరుశబ్దములకు గూడ ఒక్కొక్కసారి రాకపోవుట గలదు. నెత్తురుటేరులు ఇల్లాలు మొ॥ ఒకే శబ్దమునకు పర్యాయమున రెండు బౌద్ధవిభక్తికములు వచ్చుటయు గలదు. గోరిని గోటిని మొ॥ విభక్తిని నిమిత్తముగా తేసికొని యివి ప్రాతిపదికలకు ఆగమముగను, తుదియక్షరమునకు ఆదేశముగను వచ్చును.

ఆగమము-తి- అతితిని- ఆదేశము- ఇ- ఊరిని మొ॥

తివర్ణము: ఇది ఆదేశముగా మాత్రమే అగును. 'ఊరు మొదలగువాని కిత్వం బగు' ఊరు మొదలగుశబ్దములలో చివరివర్ణమునకు ఆదేశముగా 'ఇ' అనుబౌద్ధవిభక్తికము వచ్చును. ఊరిని- చేరికి, మొ॥

టివర్ణము : 'టివర్ణంబు గొన్నింటియంతాక్షరంబున కాదేశంబును గొన్నింటి కంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యాయంబున రెండును బ్రాయకంబుగ నగు' టివర్ణము గొన్నిశబ్దములచివరిఅక్షరమునకు ఆదేశముగా వచ్చును. నోరు-నోటిని, త్రామ-త్రాటికి- మొ॥ కొన్నిశబ్దములకు చివర ఆగమముగా వచ్చును. అన్ని-అన్నిటిని, వేయి-వేయిటిని మొ॥ కొన్నిశబ్దములకు ఒకసారి చివరిఅక్షరమునకు అదేశముగను, మఱొకసారి చివర ఆగమముగాను వచ్చును. రెండు-రెంటిని- రెండింటిని మొ॥

తివర్ణము: తివర్ణము గొన్నిటికాగమముగను గొన్నిటికాదేశముగను వచ్చుచున్నది. అట్లు మొదలగుశబ్దంబుల కంతాగ

మంబు తివర్ణంబును చేఫంబున కొక్కటికి లోపంబు నగు' అట్లు మొదలగుశబ్దములకు తివర్ణ మాగమ మగును. అపు డొకచో లోపించి ఇత్వ మగును. అట్లు-అతితిని మొ॥

'విధక్తి పరం బగునపుడు గోయిప్రభృతులతుదియక్షరంబు తివర్ణం బగు' ప్రథమాబహువచనము మొజలుకొని అన్నివిధక్తి వచనములందును గోయి మొదలగుశబ్దములలోనిచివరిఅక్షరమునకు తివర్ణ ముదేశముగా వచ్చును. గోతులు-చేతిని మొ॥

బౌపవిధక్తికములు-అత్వము : 'బౌపవిధక్తికంబులతృతీయా సప్తముల కత్వం బౌదేశంబు బహుళంబుగా నగు'- బౌపవిధక్తిక శబ్దములకు పైనున్నతృతీయాసప్తమీవిభక్తులస్థానమున అత్వ మాదేశముగా బహుళముగా వచ్చును. గోరను- గోరిచేత, గోటను-గోటియందు మొ॥

'ఊరుచోటుమేన్వాదు లున్లుగ్విషయంబులు' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త ఊరు మొదలగువానికి పైఅత్వము రాదనియు, సప్తమీనవర్ణకము పరమగుచుండగా 'ఉన్'లోప మగుననియు చెప్పెను. ఊరునన్- ఊరన్. ఇట్లే చోటన్-మేనన్ మొ॥

బీతి పరకతార్థాలు : బీతి అను ఈబౌపవిధక్తికములు పరములగునపుడు ప్రాతిపదికకు చివర కొన్నివర్ణవికారములు కన్పించుచున్నవి.

బిందువు : 'హ్రస్వముమీఁదిటివర్ణమునకు ముందు పూర్ణబిందువు బహుళముగా నగు' టి అనుబౌపవిధక్తికము హ్రస్వముపై నున్నపుడు దానికి ముందు బహుళముగా పూర్ణబిందువు వచ్చును. అన్నిటిని అన్నింటిని మొ॥ క్రిందటికి ఇత్యాదులలో హ్రస్వముపై నున్నను బిందువు లేదు.

‘పదాద్యం బగుహస్వంబుమిదిటివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణ బిందు వగు’ షడముమొదటిహ్రస్వముపై నున్న టివర్ణమునకు పూర్వమున పూర్ణ బిందువు నిత్యముగా వచ్చును. కన్ను-కంటిని, ఇల్లు-ఇంటికి మొ॥

అత్తవము : ‘టివర్ణంబు పరం బగునపుడుక్రిందుమిదుముందు పునర్ణంబుల కత్వం బగు’ క్రిందు మొదలగుశబ్దములకు టివర్ణము పర మగునపుడు తుదిఉత్వమున కత్వము వచ్చును. క్రిందటిని- (మాపు)మాపటికి మొ॥

ఇత్వము : ‘టిటివర్ణంబులు పరంబు లగునపు డుత్వంబున కిత్వం బగు’- టి,తి అనుబౌద్ధవిభక్తికములు పర మగుచుండగా వానికి పూర్వమునం దున్న ఉత్వమునకు ఇత్వము వచ్చును. రెండు-రెండిటిని అట్లు-అటితికి. ఈ ఇత్వము కొన్నియెడల కనిపింపదు. నెత్తుటికి.

అఱుతఱ, అనుచో టివర్ణమునకు పైని తృతీయాసప్తముల కత్వ మయినపుడు ముం దుత్వమే కన్పించును. ‘తి’పరకతలో ఇత్వము రాగా (అటితితోడ- వటితియందు) తృతీయాసప్తముల కత్వ మైనపు డాసూత్రమునందలిబహుళశబ్దముచే ముందరియిత్తునకు ఉత్వ మగును.

45. కారకములు

కారకము : ‘కారక’శబ్దార్థమును, ఆయా కారకములను సూరి ప్రత్యేకముగా పేర్కొనలేదు. మిగిలినకొన్నిసంజ్ఞాదూలవలె ఈలింశమును సంస్కృతమునుండియే గ్రహింపవలె నని సూరి అభిప్రాయము గావలెను.

‘క్రియాజనకమ్’- క్రియను గూర్చిన ఆకాంక్షను గలుగజేయు నది కారకము. ‘రాముడు’ అని ఉచ్చరించిన ‘ఏమి చేసెను’ అను రీతిగా క్రియను గూర్చినఆకాంక్ష కలుగును. ఇట్టివి కారకములు.

‘రామునియొక్క’ యనుచో పైరీతిని క్రియాకాంక్ష ఉండదు. కావున అది కారక మనిపించుకొనదు.

‘క్రియాన్వయమును కలిగించునది అనగా క్రియాన్వయము గలది’ అని కారకశబ్దముయొక్క అర్థమును ప్రాథవ్యాకరణము పేర్కొన్నది.

కారకభేదములు : ‘కారకంబు లనం గర్మానులు’ అని సూత్రించినప్రాథవ్యాకర్త కర్మ మొదలగుకారకములు ఆరింటిని పేర్కొనె.

కర్తృకారకము :

కర్త అయినకారకము కర్తృకారకము. “చేతవర్ణకంబు కర్త కగు” అని కర్తృవాచక మగుశబ్దమునకు ‘చేత’ ప్రత్యయము వచ్చును. “ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయము కర్త. దేవదత్తునిచేత వంటకము వండబడెను. ఇచట చేత తృతీయావిభక్తి. కర్తృర్థమునందువచ్చి కర్తృరూపమున క్రియతో అన్వయము గలిగి యున్నది. కావున ‘చేత’ అనుతృతీయ కర్తృకారకము.

కర్మకారకము :

కర్మ అయినకారకము. ‘కర్మంబున ద్వితీయ యగు’ అని కర్మకు ద్వితీయావిభక్తి వచ్చును. ధాత్వర్థ ఫలాశ్రయము కర్మము. దేవదత్తుడు వంటకమును వండెను. ఇచట ‘ను’ అనుద్వితీయావిభక్తి కర్మార్థమున వచ్చి కర్మరూపమున క్రియతో అన్వయించును. కావున ఈ ‘ను’ ద్వితీయావిభక్తి కర్మకారకము.

కరణకారకము :

కరణము అయినకారకము కరణకారకము. ‘కరణసహార్థ తుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుం దోడవర్ణకం బగు’ అని కరణమునకు ‘తోడ’ (చేత) అనుతృతీయావిభక్తి వచ్చును. క్రియాసిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు. తోలతోడ(చేత) కూల్చె. ఇచట తోడ(చేత) అనుతృతీయావిభక్తి కరణార్థమున వచ్చి కరణరూపమున

క్రియతో అన్వయించుచున్నది. కావున ఈతృతీయావిభక్తి కరణ కారకము.

సంప్రదానకారకము :

‘సంప్రదానంబునకుం జతుర్థి యగు’ అని సంప్రదానమునకు చతుర్థీవిభక్తి వచ్చును. త్యాగోద్దేశంబు సంప్రదానంబు నాబడు రామునికొఱకు కన్య నిచ్చెను. ఇచట కొఱకు అనునది సంప్రదానార్థమున వచ్చి సంప్రదానరూపమున క్రియతో అన్వయించుచున్నది కావున చతుర్థీవిభక్తి సంప్రదానకారకము.

అపాదానకారకము :

అపాయము మొదలగువానివలన కలుగు ఎడబాటు అపాదానము (అపాయభయజగుష్స- మొదలగుసూత్రముచే) ఇచట వలనప్రత్యయము వచ్చును. రాజ్యమువలన భ్రష్టుడయ్యె. ఇచట వలన అనుపంచమి అపాదానార్థమున వచ్చి అపాదానరూపమున క్రియతో అన్వయించుచున్నది కావున ఈ‘వలన’పంచమి అపాదాన కారకము.

అధికరణకారకము :

అధికరణము అనగా ఆధారము. ‘అధికరణంబునకు సప్తమి యగు’ అని ఇచ్చట సప్తమీవిభక్తి వచ్చును. ఘటమందు జలమున్నది. ఇచ్చట అందు అనుసప్తమి అధికరణార్థమున వచ్చి అధికరణరూపమున క్రియతో అన్వయించుచున్నది. కావున ఈసప్తమీవిభక్తి అధికరణకారకము.

46. ప్రథమాది విభక్తులు - అవి వచ్చుస్థలములు

విభక్తి : ‘విభక్తిశ్చ’ అని సంస్కృత లక్షణమునుబట్టి, ప్రాతిపదికలపై విధింపబడిన యమువులు మొదలైనప్రత్యయములకును,

ధాతువులపై విధింపబడిన 'హుజ్' రు' మొదలగు ప్రత్యయములకును విభక్తులు అని సంజ్ఞ. ప్రాతిపదికలపై వచ్చు విభక్తులు ప్రథమ, ద్వితీయ. మొదలుగా ఏమనఁగా ఈవిభక్తులు ఆయా అర్థములందు విధింపబడినవి.

ప్రథమ :

'మమువులు ప్రథమ' ఇందు 'మమువు' అనునవివకత్వమునను, 'లు' అనునది బహుత్వమునను అగును.

రాముఁడు (ఒక్కఁడు) రాములు (అనేకులు).

'ప్రాతిపదికసంబోధనోక్తార్థములందు బ్రథమ యగు' ప్రాతిపదికార్థము, సంబోధనార్థము, ఉక్తార్థము వీనియందు ప్రాతిపదికపై ప్రథమావిభక్తి వచ్చును.

1. ప్రాతిపదికార్థము : నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము. రాముఁడు. వనము. ధేనువులు. 2. సంబోధనము : సంబోధనము అనగా అభిముఖముగా చేసినానుట. ఓరాముఁడ. 3. ఉక్తార్థము : ఉక్తము అనగా ఆఖ్యాతముచేత చెప్పబడినది. క్రియావిభక్తిచే కర్త మొదలగువానిలో ఏది చెప్పబడునో దానికి ప్రథమావిభక్తి వచ్చును. రాముఁడు రావఁడుని సంహరించెను. ఇట్లకర్తకు ప్రథమ.

4. భావార్థకాదియోగము : 'భావార్థకాదియోగంబునఁ గర్తకుం బ్రథమ యగు' భావార్థకము మొదలగువానితో అన్వయమునందు ప్రథమ వచ్చును. రాముఁడు వచ్చుట. రాముఁడు రాగా. మొ॥

5. కాలాధ్యములు : 'కాలాధ్యములందు బ్రాయశఃకంబుగాఁ బ్రథమ యగు' కాలవాచకములును, అధ్య(మార్గము)వాచకములును అయినశబ్దములకు తఱుచుగా ప్రథమ వచ్చును. కాలము : నిన్న పోయెను. అధ్యము : క్రోశము నడచెను.

ద్వితీయ :

'నువర్ణంబు ద్వితీయ'. 'ను' అనున దొక్కటిద్వితీయావిభక్తి. ఇది ఏకత్వబహుత్వములు రెండింటి వచ్చును.

కర్పార్థము : కర్కంబున ద్వితీయ యగు' - 'భాత్వార్థ ఫలాశ్రయంబు కర్కంబు నాఁబడు'. రామాఁడు 'వనమును' చూచెను. వనము కర్క. 'ను'ద్వితీయ అయినది.

తృతీయ :

చేత తోడ శృతీయ. ఇవి అద్యక్షిరశేషము లయి చే, తో, అసియు ఉండును. 'ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుత నని రూపాంత రంబును గలను' అని ప్రాథవ్యాకర్త తోడకు 'తోడుత' అను రూపమును పేర్కొనెను. ప్రాణముతోడుత. 'జడపదంబులమీఁది తోడకు మెయిమైలు విభాష నగు' అని ప్రాథవ్యాకర్త కొన్నియెడల తోడ స్థానమున మెయి, మై అనునవి వచ్చుటను పేర్కొనెను. అర్థిమెయిన్, అర్థిమైన్. ఇవి ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు నగును.

I. చేత(చే) : 1. కర్కార్థము : 'చేతవర్ణకంబు కర్త కగు' - భాత్వార్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్త. రామునిచేత చంపఁబడెను. మొ॥

2. హేతువు : 'చేతవర్ణకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రహ్యది యోగజం బగుపంచమికిని బహుళంబుగా నగు'. ఫలసాధనయోగ్యం బగుపదార్థము హేతువు. 'విద్యచే' యశంబు గలుగు'.

3. కరణము : పయినూత్రముచే చేతవర్ణక మగును. క్రియా సిద్ధిం బ్రకృత్యోపకారకంబు కరణంబు. 'కోలచేత' కూల్చె.

4. గ్రహ్యదియోగము : కొను, పిను మొదలగువానితోడి యోగమునందు 'చేత' వచ్చును. రాజులచేత కప్పంబు గొనియె.

II. తోడ(తో) : 1. కరణము : కరణసహృద్ధతుల్యార్థయోగం బులం ద్వితీయకుం దోడవర్ణకం బగు' కరణమునకు. తోడ. కోల తోడఁ గూల్చె.

2. సహృద్ధయోగము : పయినూత్రముచే, సహ(కూడ)అర్థ యోగమున తోడ వచ్చును. రాజు 'సేనలతో' వచ్చె.

3. తుల్యార్థయోగము : తుల్యార్థముతోడియోగమున తోడ పయినూత్రముచే నచ్చును. 'వైత్రునితోడ' మైత్రుండు తుల్యుండు.

4. అముఖ్యకర్మ : 'వచ్యధాముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడకువర్ణకంబులు ప్రాయశంబుగా నగు' అను, పలుకు, మొ॥ ధాతువుల అముఖ్యకర్మకు తోడ నచ్చును. మైత్రుండు 'వైత్రునితోడ' నిట్లనెను.

5. ఉపయోగము : 'ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడ వర్ణకం బగు' నియమపూర్వకవిద్యాస్వీకారంబు ఉపయోగంబు. గురువును తెల్పుశబ్దమునకు తోడ నచ్చును. రామకృష్ణులు 'సాందీపనితోడ' వేదంబులు చదివెరి.

చతుర్థి :

'కొఱకు, కయి చతుర్థి' కొఱకు, కయి అనునవి చతుర్థి విభక్తులు. 'చతుర్థికిం బొంటె వర్ణకంబు నగు' అని ప్రాథవ్యాకర్త 'పొంటె' అనునది చతుర్థివిభక్తిగా నేర్పొనెను. ఇవి యేకత్వ బహుత్వములు రెంటి వచ్చును.

1. సంప్రదానము : 'సంప్రదానంబునకుం జతుర్థి యగు' త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు. 'రామునికొఱకు' కన్య నిచ్చెను.

2. ఉద్దేశము : చతుర్థి కొన్నియెడల ఉద్దేశమాత్రమునకు వచ్చును. పురుషార్థంబుకయి యత్నింపవలయును.

పంచమి :

'వలన కంటె పట్టి పంచమి' పంచమివిభక్తులు, వలన-కంటె-పట్టి అనునవి మూడు.

I. వలన : అపాదానము : 'అపాయథాయజగుస్సాచరాజయ ప్రమాదగ్రహణవనవతాణవిరామంతర్థివారణంబు లెద్దాన నగు దానికి వలనవర్ణకం బగు' అపాయము (ఎడబాటు) మొదలగునవి

దేనినుండి కలుగునో దానికి వలనప్రత్యయము వచ్చును. 'రాజ్యమువలన' భ్రష్టుఁడయ్యెను మొ॥

ఇంకను హేత్వాదులందు నలన వచ్చును. విద్యవలన యశంబు గలుగు. నీవు 'వచ్చుటవలన' భన్యడ నయితిని, ఉపయోగమున 'సాందీపనివలన' చదివిరి.

II. రంటె : అన్యార్థాదియోగము : 'కంటెవర్ణకం బన్యార్థాదియోగజం బగు పంచమి కగు'. అన్యము, ఇతరుము మొదలగు అర్థములతోడి అన్వయమున కంటె ప్రత్యయము వచ్చును. 'రాముని కంటె' నన్యంబు ధానుష్కంబు లేదు.

2. నిర్ధారణము : 'కంటెవర్ణకంబు నిర్ధారణపంచమి కగు' జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలనుబట్టి ఒకదానినుండి వేరొకటి నిర్ధారించి చెప్పనపుడు దేనినుండి నిర్ధారింపబడుచున్నదో ఆశబ్దమునకు కంటెప్రత్యయము వచ్చును. 'జానపదాలకంటెనాగరులు వివేకులు.

III. పట్టి : హేతువు : 'పట్టివర్ణకంబు హేతువు లగుగుణక్రియల కగు' హేతు నయినగుణము, లేదా క్రియను తెల్పుశబ్దమునకు పట్టి ప్రత్యయము వచ్చును. 'జ్ఞానమునుబట్టి' ముక్తుఁడగు మొ॥

'కొన్నియెడల హేతువునందన్నంతక్రియలమీఁదను బట్టి వర్ణకంబు విధాప నగు' అనుప్రాధవ్యాకరణలక్షణముచే అన్వయము అయిననుబ్ధింతముపై పట్టిప్రత్యయము కొన్నియెడల వచ్చును. 'కలుగఁగఁబట్టి' మొ॥

షష్ఠి :

కు యొక్క లోపల షష్ఠి. షష్ఠియందు కు, యొక్క లోపల అనునవి విధక్తులు. 'లోపల' అనునది ఆద్యక్షరశేషమై 'లా' అనియు ఉండును. ఇవి ఏకత్వబహుత్వములు రెంటు నగును.

1. కు : అముఖ్యకర్మము : 'వన్యర్థామాఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడకువర్ణకంబులు ప్రాయఃకంబుగా నగు' అను పలుకు మొదలగు

క్రియలతిముఖ్యకర్మమునకు 'కు' ప్రత్యయ మగును. చైత్రుండు మైత్రునకిట్లనియె.

2. వీప్స,కాలపరిమితి : 'వీప్సయందును, కాలపరిమితియందును నామంబులకుఁ గువర్ణకం బగు' అని ప్రాథవ్యాకర్త పేర్కొనెను. వీప్స- 'ప్రమానికి' ప్రమానికి వరిగి, కాలపరిమితి- 'శేషటికి' వచ్చును.

3. ఇతరవిభక్తిర్థములు : 'షష్ఠీస్థానికం బగుకువర్ణకం బొక్కొకచో ద్వితీయాదివిభక్తులకు మాఱునాఁ దద్దర్థంబులం జూపట్టెడి' వేటకుఁ బోయిరి (వేటను) మొ॥

తుల్యార్థయోగమున - చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యండు.

సంప్రదానమున - రామునకు కన్య సిచ్చెను.

ఉద్దేశమాత్రమున - పురుషార్థమునకు యత్నింపవలె.

అపాదానమున - చోరునకు భయపడె.

అన్యార్థాదియోగమున - రామునకు నన్యంబు దైవంబు లేదు.

సంబంధమున - నాకు తమ్ముండు- మొ॥

II. యొక్క : శేషము : 'శేషషష్ఠికి యొక్కయు నగు' శేషం బనఁగా సంబంధంబు. సంబంధార్థమున సంబంధిపదమునకు యొక్క ప్రత్యయము వచ్చును. 'నామొక్క' శమ్ముండు మొ॥

దీనికి అర్థవిశేషములును గల వందురు పట్టపుట్టము(యొక్క) వాఁడు- పట్టపుట్టము- గలవాడు మొ॥

III. లోపల : నిర్ధారణము : 'నిర్ధారణషష్ఠికి లోపలవర్ణకం బగు' జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయమునుండి ఏకదేశము నకు పృథక్కరణము నిర్ధారణము. 'నోపుణలోపల' కపిల బహుశ్రీర మొ॥

ఇది అధికరణార్థమునను గలదు. ధరణిలోపల=ధరణియందు.

సప్తమి :

అందు న సప్తమి. అందు, న- అనునవి సప్తమివిధక్తులు. 'న' అనునది ఏకత్వమునను, 'అందు' ఏకత్వబహుత్వములు రెంటును నగును.

1. అధికరణము : 'అధికరణంబునకు సప్తమి యగు' అధికరణంబు నా నాధారంబు. 'ఘటమునోజల మున్నది. భక్తులయందు వాత్సల్యము.

2. నిర్ధారణము : నిర్ధారణమున లోపల వచ్చుస్థలములందును సప్తమి కలదు. 'గోవులందు' కపిల బహుశీర. గోసముదాయమున కపిల బహుశీర మొ॥

47. ఒక విభక్తికి మఱియొక విభక్తి

ఆయాఅర్థములందు వినిపింపబడిన ఆయావిభక్తులకు మాఱుగా వేఱొకవిభక్తి వచ్చుట తెలుగున కొన్ని యెడల కలదు.

ప్రథమ :

ద్వితీయకు : 'జడంబుద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు' జడవాచకములకు పైనున్న ద్వితీయకు మాఱుగా ప్రథమ వచ్చును. 'పువ్వులు'దెచ్చె (పువ్వులను దెచ్చె).

"కొన్ని యెడల నజడంబు ద్వితీయకును బ్రథమ కానంబడి యెడి" అని ప్రాథవ్యాకర్త జడములుగానిశబ్దములపైఁ గూడ పయి కార్యమును వేర్కొనెను. అచ్చుదనాగ మెదిర్చి (మదనాగమును ఎదిర్చి.)

తృతీయకు : ఒకానొకచో నొకవిభక్తికి మఱి యొకవిభక్తియు నగు' - అనుసూత్రముచే సహార్థమున వచ్చిన తృతీయ (త్రోడ)కు ప్రథమ వచ్చుట కలదు. సుఖ మున్నార (సుఖముతో నున్నారు.)

సప్తమికి : 'ఒక్క-క-చో జడంబుసప్తమికిం బ్రథమయు నగు' అనుప్రౌఢవ్యాకరణసూత్రముచే జడములపైని సప్తమికి ప్రథమ వచ్చును. 'తీర్థమాడి' (తీర్థమం దాడి)

ద్వితీయ :

1. తృతీయాసప్తములకు : 'జడంబుత్వతీయాసప్తములకు ద్వితీయ బహుశంబుగా నగు' జడవాచకములకు పైనున్నతృతీయకును, సప్తమికిని ద్వితీయ వచ్చుట కలదు. 'కోలం'గూల నేసె - కోలచేత (తోడ) కూల నేసె. 'లంకను' కలకలంబు (లంకయందు కలకలంబు) మొ॥

ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'కొన్ని యెడల నజడంబు తృతీయాసప్తముల కును బహుత్వంబున ద్వితీయ చూపట్టెడి' నని సూత్రించెను. 'చక్ర వాకముల'నలరు (చక్రవాకములతో నలరు.) 'మనుజుల' విప్రుండు మకుజులందు విప్రుండు.

2. పంచమికి : 'ఒకానొకవిభక్తికి మఱియొకవిభక్తియు నగు' అని వలసపంచమికి కొన్ని యెడల ద్వితీయ వచ్చును. 'గృహముచు' వెడలెను (గృహమువలన వెడలెను)

3. షష్ఠికి : క్రియాశ్చయంబున రెండుజడంబులకు స్వస్వామి సంబంధము గలచో సంబంధిజడంబుషష్ఠికి ద్వితీయ యగు' అని ప్రౌఢ వ్యాకర్త ద్వితీయ కొన్నిచోట్ల షష్ఠికి వచ్చుటను వేర్కొనెను. నన్ను చెట్టపట్టినన్ (నాయొక్క చెట్టపట్టినన్) మొ॥

తృతీయ, చతుర్థి, పంచమీ విభక్తులు వేర్వొకదానికగుట గానరాదు.

షష్ఠి :

ప్రథమకు-యొక్క : 'ధాతుజవిశేషణభావార్థకపూర్వ వ్యవహితావ్యవహితకర్తృపదప్రథమకు యొక్క-షష్ఠి యగు' అను

ప్రౌఢవ్యాకరణలక్షణముచే ప్రథమకు యొక్క అనుషష్ఠీవిభక్తి అగును. మాపరింపనిశాస్త్రము (మేము పరింపని శాస్త్రము.)

సప్తమి :

తృతీయకు : 'ఉదంతజడంబుతృతీయకు నవర్ణకం బగు' ఉకారాంతము లగుజడము పైనితృతీయకు 'న' అనుసప్తమి వచ్చును. 'బాణమున' కూల్చెను. (బాణముతో కూల్చెను.)

ఇచట ప్రౌఢవ్యాకర్త 'ఒక్కచో నుదంతం బగునజడంబు తృతీయకును నవర్ణకంబు గానంబడియెడి' అని అజడములపై చెప్పెను. ఏనుగున ఏనుగు (ఏనుగుతో ఏనుగుచు) ఇట్టిప్రయోగ మింకొకటి లేదు.

ద్వితీయాద్వర్ధములందు కుషష్ఠే, నిర్ధారణమున సప్తమి మొదలుగా తత్త్వద్విభక్త్యర్థములందు ఇతరవిభక్తులగుట కలదు. కాని అవి తత్త్వద్విభక్తులస్థానమున వినింపబడినవి కాక తత్త్వదర్థములందు పేర్కొనబడిన వగుటచేత ఇచట ప్రస్తావించవలసినవి కావు.

48. విశేషణములు

'శబ్దములు విశేష్యములు విశేషణము లని ద్వివిధంబులు' అయ్య-అక్క మొదలగునవి విశేష్యములు. మిగిలినవి విశేషణములు. కీడుతలపులు మొల్ల వోట్ల కీడు మొదలగు కొన్నివిశేషణములు విశేష్యములు నగును. విశేషణములు కొన్నియెడల విశేష్య లక్షకములును అగును. అప్రియములు గావించి=అప్రియ కార్యములు గావించి

విశేషణము : 'విశేషణము నా జాత్యాదివిశేషములను దెలుపునది' జాతి, గుణము, మొదలగువిశేషములను పేర్కొనునది విశేషణము. క్షత్రియుడు, క్షత్రియత్వము అనుజాతిరూప మగు విశేషమును తెలుపుటచే 'క్షత్రియుడు' అనునది విశేషణము.

విశేష్యములను భేద్యము లనియు విశేషణములను భేదకము లనియు వ్యవహరింతురు.

విశేషణభేదములు : 'విశేషణము జాత్యాదిభేదంబులచే పడ్డిధంబు' జాతి మొదలగువిశేషములను దెలుపునదియే విశేషణము. కాగావిశేషణము తెలుపు ఈజాతి మొదలగువిశేషముల ననుసరించి ఇది ఆరువిధము లైయున్నది.

1. జాతిప్రయుక్తవిశేషణము : జాతి ననుసరించి ప్రయోగింపబడినవిశేషణము జాతిప్రయుక్తవిశేషణము. ఈవిశేషణము జాతి విశేషమును తెలుపును. ద్రోణుడు బ్రాహ్మణుడు. ఇచట బ్రాహ్మణుడు అనునది ద్రోణుడనువిశేష్యమునందలి బ్రాహ్మణత్వము అనువిశేషమును దెలుపుచు విశేషణ మయ్యే బ్రాహ్మణత్వము జాతిరూప మయినది. కావున జాతినబట్టి కూర్పబడిన 'బ్రాహ్మణుడు' అనునది జాతిప్రయుక్తవిశేషణ మగుచున్నది.

2. క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము : క్రియ అనగా వ్యాపారము (పని). క్రియనుసూర్చి తెలుపునిశేషణము క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము. వచ్చినవాడు ఫల్గుణుడు ఇచట వచ్చినవాడు అనునది ఫల్గుణుడు అనువిశేష్యమునందలి 'వచ్చియుండుట' అను విశేషమును దెలుపుచు విశేషణ మైనది. 'వచ్చుట' యను విశేషము క్రియారూప మైనది. క్రియారూప మయినవిశేషమును దెలుపుటచే 'వచ్చినవాడు' క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము. (ధాతుజ విశేషణములె క్రియాప్రయుక్తవిశేషణములుగా గుర్తింపవచ్చును.)

3. గుణప్రయుక్తవిశేషణము : గుణముగు తెలుపునిశేషణము. 'నల్లనివాడు రాముడు' ఇచట 'నల్లనివాడు' అనునది రాముడు అనువిశేష్యమునందలి నల్ల గా ఉండుట అను విశేషమును దెలుపుచు విశేషణ మైనది. నలు పనునది గుణము. కావున గుణమూలక మైన 'నల్లనివాడు' అను ఈవిశేషణము గుణప్రయుక్తవిశేషణమగును.

4. ద్రవ్యప్రయుక్తవిశేషణము : ద్రవ్యము (వస్తువు-ధనము, మొ॥) ను అనుసరించి ప్రయోగింపబడినవిశేషణము. ధనవంతుడు. ధనము(గలిగియుండుట)అనుద్రవ్యరూప మైనవిశేషమును ప్రస్తావించుచున్నది గాన ఇది ద్రవ్యప్రయుక్తవిశేషణము.

5. సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము : 'సంఖ్యను దెలుపుచి'శేషణము సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము' ఒక్కఁడు, ఒక్క- అనుసంఖ్య ననుసరించి ప్రయోగింపబడిన దగుటనే ఇది సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము.

6. సంజ్ఞాప్రయుక్తవిశేషణము : సంజ్ఞ(పేరు)ను దెలుపునట్టి విశేషణము సంజ్ఞాప్రయుక్తవిశేషణము. 'దేవదత్తుఁడు' 'దేవదత్త' అనుసంజ్ఞనుగూర్చి ప్రయుక్త మైనది గావున ఇది సంజ్ఞాప్రయుక్తవిశేషణము.

ఇట్లు విశేషణ మారువిధములుగా ప్రౌఢవ్యాకరణము నిరూపించినది.

49. విశేషణము - లింగవిభక్తివచనములు

విశేష్యానుగుణము : 'విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబులకు లింగవిభక్తివచనంబు లగు' విశేష్యము ఏలింగము, ఏవిభక్తి, ఏవచనమునం దుండునో విశేషణమును అదే లింగము, అదే విభక్తి అదే వచనములం దుండును. రాముఁడు సుగుణాభిరాముఁడు. సీత సుగుణాభిరామ. సుగుణాభిరాములను సీతారాములను మొ॥

కొన్ని యెడల విశేషణముయొక్క లింగవిభక్తివచనములు విశేష్యముకంటె భిన్నముగా నుండుట కలదు.

1. లింగవ్యత్యాసము : విశేషణము విశేష్యలింగముకంటె భిన్న మగులింగమునం దుండుట.

1. స్త్రీలింగము. క్లిబత్వము : "మహతీతరంబు లగుస్త్రీలింగంబులవిశేషణంబులు క్లిబత్తుల్యంబులు విభాష నగు" స్త్రీవాచకములు

గాని స్త్రీలింగవిశేషణములకు వికల్పముగా స్త్రీబంధుత్వముగలుగును. 'హృదయము' అగువిద్య, (హృదయ అగువిద్య)

2. మహత్తు-అమహత్కార్యము : 'మహద్విశేషణసంఖ్యా వాచకంబులకుం గొన్నియెడల నమహత్కార్యంబు చూపట్టెడి' అని ప్రాథమికరచనము మహత్తుగవిశేషణమునకు అమహత్కార్యమును ప్రస్తావించినది. అగుదులు 'అరువదివేలు' మొ॥

II. విభక్తివ్యత్యాసము : విశేష్యవిభక్తికంటె భిన్నముగా విశేషణమునకు విభక్తి యగుట గొన్నియెడల గలదు.

1. షష్ఠికి - ప్రథమ : 'ఒకానొకచో విశేషణంబులషష్ఠికిం బ్రథమ విభాష నగు' విశేష్యము ననుసరించి విశేషణమునకు షష్ఠీ విభక్తి రాగా దానికి వికల్పముగా ప్రథమ వచ్చును. సుగుణాభి రాముఁడు రామునకు. మొ॥

ఇచట ప్రాథమికరచన 'ఒక్కచో సమాసాంతర్గతవిశేష్యంబుల కగువిశేషణంబులషష్ఠికిని బ్రథమ చూపట్టెడి' అని పేర్కొనెను. షష్ఠ్యంతవిశేష్యము సమాసగత మైయుండగా విడిగా ఉన్నవిశేషణము యొక్క షష్ఠికిని ప్రథమ వచ్చుట కలదు. దేవుఁడు త్రివిక్రము సొమ్ములు.

2. ద్వితీయ - ప్రథమ : 'ఒక్కచో ద్వితీయాంతవిభేద విశేషణంబునకుం బ్రథమయు నగు' అని ప్రాథమికరచనము విభేద విశేషణములయొక్క ద్వితీయాంతవిభక్తికి ప్రథమాంతవిభక్తి యగుటను జెప్పినది. 'ఎవ్వని' 'పురోహితుఁడు'గా చేకొనువారము. ప్రథమ రానిచో పురోహితునిగా.

3. భావద్యుత్థవ్యవధానము - ప్రథమ : 'భవత్కర్తవ్యవహితంబు లగువిశేషణంబులకుం బ్రథమయును.' అగు మొదలగువానితో ఏడము గలిగినపుడు విశేషణముయొక్క అన్నివిధక్తులకును ప్రథమ వచ్చును. సుగుణాభిరాముఁడు అగురాముని మొ॥

4. ద్వితీయాదులు - ప్రథమ : 'కొన్నియెడల విశేషణంబు ద్వితీయాదులకుఁ బ్రథమ చూపబట్టెడి' అని ప్రౌఢవ్యాకరణము అగు మొదలగువానితో వ్యవధానము లేకున్నను విశేషణముయొక్క ద్వితీయాదివిభక్తులకు ప్రథమ వచ్చు నని పేర్కొన్నది.

ఉదా : తల్లి ద్రాపదితోడన్ మొ॥

5. సర్వనామసంఖ్యలు - ప్రథమ : సర్వనామసంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు'. సర్వనామములును, సంఖ్యావాచకములు నయినవిశేషణములు విశేష్యమునకు పూర్వము నందు ప్రయోగింపబడునపుడు ఆవిశేషణములయొక్క ద్వితీయాది విభక్తులకును ప్రథమ వచ్చును. అన్ని గుఱుములను, రెండు గుఱుములకు మొ॥

విశేష్యమునకు తరువాత ప్రయోగించినచో ద్వితీయాదులట్లే యుండును. గుఱుములను అన్నింటిని. గుఱుములకు రెండింటికి- ఇట్టి చోట్ల విశేష్యముయొక్క ద్వితీయాదివిభక్తులకు ప్రథమాదిభక్తి బహుళముగా వచ్చును. గుఱుములు అన్నింటిని మొ॥

బహుళశబ్దముచే కొన్నింటికి ప్రథమ కాక యొక్కవస్థి వచ్చుట కలదు. మాయిద్దఱకు, మొ॥

III. పచనవ్యత్యాసము : కొన్నియెడల విశేషణమునకు విశేష్యముకంటె భిన్న మయినపచనము గల్గుట గలదు.

1. స్త్రీసమాదులు - ఏకపచనము : 'స్త్రీసమంబు లగువిశే ణంబులయు మునర్ణ కాంతవిశేషణంబులయు బహువచనంబున కేకపచనంబు బహుళంబుగా నగు' స్త్రీసమములు, మునర్ణ కాంతములు అయినవిశేషణములకు బహువచనమునకు బదులుగా ఏకపచనము బహుళముగా వచ్చును. మాటలు 'పెక్కు'(స్త్రీసమము)కులిశధారలు 'కుంతిము' అయ్యె (మునర్ణ కాంతము).

50. సమాసములు

సమాసము : 'సమర్థంబు లగుపదంబు లేకపదం బగుట సమాసంబు' అని బాలవ్యాకరణము సంస్కృతానుగుణముగా చెప్పినది. సామర్థ్యము గలిగినపదములు ఒకేపదముగా కూడుట సమాసలక్షణము. రామునియొక్క, బాణము అరుపదములు గలిసి యేర్పడిన రామునిబాణము అనునది సమాసము.

ప్రాథవ్యాకరణము 'సమాస మనగా సంయోగదశయందు గలిగెడు విభక్తిలోపాత్మకపదస్వరూపసంగ్రహము' అనివేర్కొన్నది. సమర్థము లయినపదములు అందలివిభక్తులు లోపించి సంగ్రహస్వరూపముతో (ఒకేపదముగా) నేర్పడుట సమాసముయొక్క లక్షణము. ఇది లుక్సమాసలక్షణ మని ప్రాథవ్యాకరణయే స్పష్టము చేసెను.

I. సమాసభేదములు : కావున సమాసము ఏర్పడునట్టి తీరును బట్టి అది ముందుగా రెండువిధములు.

1. లుక్సమాసములు : సమాసమునందు విభక్తులు లోపించు నట్టి సమాసములు లుక్సమాసములు. రామునియొక్క + బాణము. ఇట యొక్క, ము అనువిభక్తులు లోపించి రామునిబాణ అని సమాస ప్రాతిపదిక) మేర్పడగా పిదప ఆయావిభక్తులతో రామునిబాణము మున్నగువిధముగా ప్రయోగింపబడును. ఇచట సమా మున విభక్తులు లోపించినవి కావున ఇది లుక్సమాసము. ఇట్లే దొంగభయము మొ॥

2. అలుక్సమాసము : సమాసమునందు విభక్తిలోపింపనిచో అది అలుక్సమాస మగును. నీచేతన్ + ప్రోవు - నీచేతిప్రోవు - ఇచట 'చేత' అను(శృతీయా)విభక్తి లోపింపలేదు కావున 'నీచేతిప్రోవు' అనునది (శృతీయా)అలుక్సమాసము. నాతోడిచెలియి, నీవలని భయము, నాయుండలికరుణ అని, చేత,తోడ, వలన, అందు విభక్తుల అలుక్సమాసములను చిన్నయసూరి స్రవర్ణించెను.

'కొన్నియెడల సప్తహితత్పురుషంబునందు నర్థకంబు నగు'

అని సూత్రించి ప్రౌఢవ్యాకరణము 'స' విధక్తి లోపింపని అలుక్సమాసమును గూడ ప్రస్తావించినది. కువలయంబునన్ + వారు. కువలయంబునవారు.

ఇవార్థకము మొదలగువానితో రామునట్లు, నన్నువలె అను విధము లైనసమాసములను లుగలుక్సమాసములుగా ప్రౌఢవ్యాకరణము పేర్కొన్నది.

II. సమాసభేదములు : ఇ డ్లైర్పడు సమాసములలోని శబ్దము లనుబట్టి సమాసము మూడువిధములు.

'సాంస్కృతికాచ్చికమిశ్రభేదంబుచే సమాసంబు త్రివిధంబు'

1. సాంస్కృతికము, 2. ఆచ్చికము, 3. మిశ్రము.

1. సాంస్కృతికము : సంస్కృతమునకు సంబంధించిన శబ్దము లతో ఏర్పడిన సమాసము సాంస్కృతికము. ఇది రెండువిధములు.

i. సిద్ధము : కేవలము సంస్కృతశబ్దములకు చేయబడిన సమాసము సిద్ధము. సంస్కృతమునె సమాసముగా సిద్ధ మై పిదప సమాస ప్రాతిపదిక తెలుగులోనికి వచ్చును. సమాసము (పూర్వమే సంస్కృతమున) సిద్ధ మైయుండుటచే ఇది సిద్ధ(సాంస్కృతిక) సమాసము. (రాజాజ్ఞ, యనుసంస్కృతసమాసము తెలుగులోనికి వచ్చి)-రాజాజ్ఞ.

ii. సాధ్యము : సంస్కృతసమశబ్దములకు తెలుగున చేయబడిన సమాసము సాధ్యము. రాజుయొక్క + ఆజ్ఞ - రాజనాజ్ఞ.

2. ఆచ్చికము : సంస్కృతసమముకంటె వే రయిన తెలుగు శబ్దము లచ్చితెనుగు. ఈ ఆచ్చికశబ్దములకు చేయబడిన సమాసము ఆచ్చికసమాసము. జేనియొక్క ఆనతి = జేనియానతి. ఈ సమాసము నందున్న శబ్దము తెల్ల ఆచ్చికములే కావున ఇది ఆచ్చికసమాసము.

3. మిశ్రము : సంస్కృతసమశబ్దమును ఆచ్చికశబ్దమును కలిపి చేసిన సమాసము మిశ్రము. రాజుయొక్క + ఆనతి - రాజనానతి. ఇందు

రాజశబ్దము సంస్కృతసమము కాగా ఆనతి అనునది ఆచ్ఛికము. సంస్కృతసమమును ఆచ్ఛికమును మిశ్ర మైయున్నది గావున ఇది మిశ్ర(సమాస)ము.

గ్రామ్యసమాసము : కేవలము సంస్కృతశబ్దమునకు అచ్చ తెలుగుశబ్దముతో సమాసము చేయరాదు. అనేకమంది, గర్భగుడి మొదలుగా వ్యవహారమునందు గల ఇట్టిసమాసములు వ్యాకరణమునకు విరుద్ధములు. కావున గ్రామ్యములు. వీనిని కొందరు వైరిసమాసములు అందురు. ఇవి ప్రయోగింపదగవు. జీవగణ్ఠి మున్నగు కొన్ని మాత్రము మహాకవులు ప్రయోగించుటచే గ్రహింపదగియున్నవి.

51. (తత్పురుషాది) సమాసభేదాలు

తెలుగునను సమాసము అర్థమునుబట్టి 1. తత్పురుషము, 2. బహువ్రీహి, 3. ద్వంద్వము అని మూడు విధములు. 'తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయీకంబుగా సంస్కృతోక్తంబ యగు' ఈసమాసములలక్షణము దాదాపుగా సంస్కృతమునందువలెనే తెలుగునను గ్రహింపవలెను.

తత్పురుషము :

ఉత్తరపద (సమాసమునచివరిపదముయొక్క) అర్థము ప్రధానముగా కలిగినసమాసము తత్పురుషము. చివరిపదముయొక్క అర్థము క్రియతో అన్వయించును. రామునిబాణము (మే లయినది) మొ. ఇది రెండువిధములు.

I. సమానాధికరణము : విశేషణమునకువిశేష్యముతో చేసిన సమాసము సమానాధికరణము. పూర్వఉత్తరపదములు రెండింటి యొక్క అర్థమును సమాన మైనఆధారము (ఒకే వస్తువునం దుండుట) కలిగిఉండుటచే ఇవి సమానాధికరణములు. దీనినే కర్మధారయము అందుగు. ఈసమాసమున పూర్వపదము త్రికనూ, స్త్రీసమము,

మువర్ణ కాంతము, ధాతుజవి శేషణము, అనువానిలో ఏదోఒకటి అగును. నల్లనియాపు, ఇందు కొన్నివి శేషములు గలవు.

i. ఉపమానపూర్వపదకర్మధారయము : విశేషణమగుపూర్వ పదము ఉపమాన మైనచో అకర్మధారయము ఉపమానపూర్వపదకర్మ ధారయము. ఇట్టి సమాసము సంస్కృతమున లేదు. చిగురు, గేలు, జంటిమోవి అనువిధముగా తెలుగున నిట్టిసమాసములు గలవు. అలరు + మేను = అలరుబోడి. అనువిధముగా బహుప్రేమాలుగా సూరి పేర్కొన్న సమాసములను 'అలరుబోడిత్యాదు లుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు' అని ప్రాథవ్యాకరణము అలరు + బోడి అలరుబోడి మున్నగునవి ఉపమానపూర్వపదకర్మధారయము లని చెప్పినది.

ii. ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయము : కర్మధారయమునందు ఉత్తరపదము ఉపమాన మైనచో అది ఉపమానోత్తరపదకర్మ ధారయము. మోవిపండు మొ॥

iii. విశేషణోభయపదకర్మధారయము : 'ఆయా త్యాదిఘటితం బులు విశేషణోభయపదకర్మధారయంబులు' అని ప్రాథవ్యాకరణము ఇట్టిసమాసములను పేర్కొన్నది. పూర్వపదమును ఉత్తరపదమును విశేషణములే కావలయు ననుఅర్థమున గాక రెండు మొదలుగా అనేకము లగువిశేషణములు గలిగినకర్మధారయము విశేషణోభయ పదకర్మధారయ మని అభిప్రాయము. ఆయానేరములు. కన్న పెంచినవారు మొ॥

iv. విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయములు : 'తమ్ము గుఱ్ఱులు చిలుక మొకరి యిత్యాదులు విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయంబులు' అని ప్రాథవ్యాకరణము. దీనిచే ఉత్తరపదముగా నుండువిశేష్యము పూర్వపదముగా మారును. కుఱ్ఱ లైనవమ్ములు. తమ్ముగుఱ్ఱులు. విశేష్యము పూర్వపద మగుటవలన విశేషణ ముత్తరపద మగును. అందుచే ఏనిని విశేషణోత్తరపదకర్మధారయము లనియు అందురు.

V. ద్విగుప్త : కర్మభారయమునందు పూర్వపద మగువిశేషణము సంఖ్యను బోధించుచో దానినే తెలుగున ద్విగుసమాసము అందురు. నలుగడలు, ముఱ్ఱములు. మొ॥

II. వ్యతికరణసమాసములు : ద్వితీయ మొదలగునినక్తులు చివర గలిగినశబ్దమునకు మీసపదముతో చేసినసమాసము వ్యతికరణ సమాసము. పూర్వఉత్తరపదములఅర్థము వేరునస్తుప్తలయందు ఉండును. నెలను తొల్చినవాడు. నెలతొల్పు. మాటయందలి నేర్పు. మాటనేర్పు మొ॥ వీనికి ద్వితీయాతత్పురుషము తృతీయాతత్పురుషము మున్నగునిధముగా తత్పురుషశబ్దముతో వాచక గలదు. తెలుగున షష్ఠీతత్పురుషసమాసములు అనేకముగా కనబడును.

బహుప్రేహి :

అన్యపదార్థప్రధాన మగుసమాసము బహుప్రేహి. సమాసమునందున్నశబ్దములకంటె వేరైనయర్థము ప్రధానముగా కలిగినసమాసమునకు బహుప్రేహి అని పేరు. 'తెలుగున బహుప్రేహిసమాసము అరుదు. సాధారణముగా స్త్రీసమములకే ఈసమాస మేర్పడును ముక్కంటి, నలున, మచ్చెకంటి మొ॥ ఇవి యొచ్చిక సమాసములు మాత్రమే అగును.

ద్వంద్వము :

ఉభయపదార్థప్రధాన మైనసమాసము. ద్వంద్వము. ద్వంద్వ సమాసమునందలిపదములు రెండింటియొక్క అర్థమును ప్రధాన మై యుండును. స్త్రీసమ మగుశబ్దమునకు ఆచ్చిక శబ్దముతో తెలుగున సాధారణముగా ద్వంద్వసమాస మేర్పడును. అలుబిడ్డలు, అన్నదమ్ములు. అరుదుగా అందచందములు అనుఇతర స్థలములు గలవు. తెలుగున నేర్పమద్వంద్వసమాసము ఆచ్చికసమాసమే. ప్రౌఢ

వ్యాకర్త 'ఒకానొకచో ద్వంద్వంబు మిశ్రంబును అందలిపూర్వ పదంబు స్త్రీబసమంబునుగా కానంబడియెడి' అని చెప్పెను. అవసర మక్కఱలు అనుబక్తప్రయోగము గలదు.

నీలోత్పలము, (సమానాసకరణ) రాజపురుషుఁడు. (వ్యతికరణము) పీతాంబరుఁడు (బహువ్రీహి) రామలక్ష్మణులు (ద్వంద్వము)- అను తీరుగా సంస్కృతమున నేర్పడిన సమాసములు అనగా సిద్ధసమాసము లెల్ల తెలుగున కవిప్రయోగానుసారముగా గ్రహింపవచ్చును.

52. ప్రాథవ్యాకర్త పేర్కొన్న సమాసవిశేషములు

తత్పురుషము, ద్వంద్వము, బహువ్రీహి అనుసమాసములను వానిలక్షణములతోను, భేదములతోను చిన్నయసూరి బాల వ్యాకరణమున వివరించెను. అందు స్పష్టము చేయబడని మఱి కొన్ని సమాసవిశేషములను ప్రాథవ్యాకర్త ప్రస్తావించెను.

తత్పురుష భేద మయిన కర్మధారయమున.

బిరుదాద్యుత్తరపదకర్మధారయము : 'కర్మధారయంబు బిరు దాద్యుత్తరపదం బయ్యె నేని ద్వ్యక్షరాదంతస్త్రీపుంసంజ్ఞావాచకం బగుపూర్వపదంబునంత్యాక్షరంబున కంతట దీర్ఘంబు బహుళంబుగా నగు' మున్నగులక్షణముచే రామాశాస్త్రి, సుబ్బిసెట్టి, నన్నపాఠ్యుడు మొ॥ బిరుదాద్యుత్తరపదకర్మధారయములు ప్రస్తావింపబడినవి. 'కర్మధారయం బియ్యది మిశ్రంబు సిద్ధసమాసం బట్ల యగు',

విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయము : 'తమ్ముఁగుఱ్ఱలు చిలుక మొకరి యిత్యాదులు విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయంబులు' విశేష ణమునకు విశేష్యముతో నయిన సమాసము కర్మధారయము. ఇందు

విశేషణము పూర్వపదముగను విశేష్యము త్తరపదముగను నుండును. అట్టిసమాసములలో కొన్నింటిలో విశేష్యము పూర్వపద మై విశేషణ ముత్తరపద మగును. కుష్ఠ లైసత్తమ్ములు. తమ్ముఁగుష్ఠులు. విశేష్యము పూర్వపద మగుటచే ఏనిని విశేష్యపూర్వపదకర్మ ధారయము లని ప్రాథవ్యాకర్త వేర్కొనెను. ఇవియే విశేషణోత్తర పదకర్మధారయము లనియు వ్యవహరింపబడుచుండును.

విశేషణోభయపదకర్మధారయము: 'ఆయాత్యాదిఘటితంబులు విశేషణోభయపదకర్మధారయంబులు' ఆ. ఈమున్నగువిశేషణము లొకటికంటె ఎక్కువ కూడి విశేష్యముతో సమాసము నందుట గలదు. ఆ యీ నేరములు తెలినుచుసోగ వెన్నెలలు మొ॥ అనేక విశేషణము లున్నకర్మధారయమే విశేషణోభయపదకర్మధారయ ముగా ఈలక్షణముచే ప్రాథవ్యాకర్త చెప్పబూనెను. 'పూర్వోత్తర పదములు 'రెండును విశేషణము లయినపుడే యీ పేరు తగు ననిపించెడివి.

క్రీబసమమునకు ద్వంద్వము: 'అచ్చికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయీకంబుగ ద్వంద్వం బగు' అనుసూరిలక్షణముచే ద్వంద్వము నందు పూర్వపదము స్త్రీసమమే కావలెను.

'ఒకానొకచో ద్వంద్వంబునం బూర్వపదంబు క్రీబసమంబు నగు. అగుచో నామువర్ణకంబునను లోపంబు నగు' అని క్రీబసమము నకు సైతము ద్వంద్వ మగుటను ప్రాథవ్యాకర్త వేర్కొనెను. అంద చందములు. చెచ్చసచ్చములు. సూరిసూత్రమునందలిప్రాయీకశబ్దముచే నిట్టిఅరు దగుసమాసములను సంగ్రహించుకొనుట కవకాశ మున్నను, ప్రాథవ్యాకరణము స్పష్టము చేయుట మేలె.

మిశ్రద్వంద్వము : 'బకానొకచో ద్వంద్వంబు మిశ్రంబును అంశలిపూర్వకంబు స్త్రీబహుంబున గల గానంబడియెడి'. అని ప్రౌఢ వ్యాకర్త ద్వంద్వములో మిశ్రసమాసములను బాలవ్యాకరణముకంటె విశేషముగా ప్రతిపాదించెను. అచరమక్కఱు. ఇట్టిప్రయోగ మింకొక్కటి గానరాదు. ఇనియు 'మొక్కేము సామి' అనుసందర్భమునం నుండి యట్టిదిగా గ్రహింపదగియుండుట గమనింపవలెను.

సవర్ణకాలుత్సమాసము : 'చేత-తోడ-వలన-అంకు' అలుకన మాసములను బాలవ్యాకరణము సందర్భవశమున జూపినది. 'కొన్నియెడల సప్తమీతత్పురుషమునంకు నవర్ణకంబు నగు' అని ప్రౌఢవ్యాకర్త సప్తమీనవర్ణకము లోపింపనిసమాసములను మార్గాంతరమున పేర్కొనెను. కువలయంబునవారు, మొ॥

లుగలుకనమాసములు : అల్లు, కరణి, పోలె, బలె, వలె మొ॥ ఇవార్థకములతోను, 'అట్టి, పోని, బోటి, వంటి' అనువదర్థకములతోను లుగలుకనమాసములను ప్రౌఢవ్యాకర్త విశేషముగ ప్రస్తావించెను. నారాయణసట్టు-నన్నునంటి మొ॥ (చూ. పట్టిక 16వ పేజీ)

53. తద్ధితములు

తద్ధితము : తద్ధితము అనుమాటను (తస్మై=ప్రయోగాయ, హితమ్) ప్రయోగించుటను హిత మైవది అని అర్థము చెప్పుదురు. స్వార్థము, మతుబర్థము మొదలగు అర్థములలో ప్రాతిపదికలు ప్రథమాంతములు మొదలగు శబ్దములపై చేరుప్రత్యయములు తద్ధితములు. బాలప్రౌఢవ్యాకర్తలు పేర్కొన్న తద్ధితము లిల్లు గుర్తింప నగును.

త్వార్థము : 'త్వ' అనుసంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థము

ఉపమేయము ప్రథమాంత మయినపుడు-

ఇవారకములు అల్లు కరణి మొ॥	వదరకము అట్టి	నామ షష్ఠి	తద్ షష్ఠి	అస్మద్ షష్ఠి	యుష్మద్ షష్ఠి	ఆత్మా షష్ఠి
--------------------------------	-----------------	--------------	--------------	-----------------	------------------	----------------

1. నారాక్షసుల్లు వానియల్లు నాయల్లు తనయల్లు
రామునియట్టి వానియట్టి నాయట్టి తనయట్టి
ప్రథమ ద్వితీయ ద్వితీయ ద్వితీయ
పేదవోలె వాడువోలె సన్నబోలె తన్నబోలె
వేల్పుబలె వాడుబలె నిన్నబలె తన్నబలె
సురకన్యవోని సన్నబోని నిన్నబోని తన్నబోని
షష్ఠి షష్ఠి/ద్వితీయ షష్ఠి/ద్వితీయ
రామునివలె వానివలె నావలె/నిన్నవలె తనవలె/

(తన్నవలెఇట్లు
ద్వితీయయు)

రామునిబోటి వానిబోటి నాబోటి సనుబోటి నీబోటి నినుబోటి తనబోటి
రామునివంటి వానివంటి నావంటి సనువంటి నీవంటి/నినువంటి తనవంటి
ఉపమేయము ద్వితీయాద్యంత మయినపుడు ఉపమాన విభక్తియెయగును, భీరులబోలె మమ్ము-మొ॥

త్వాత్థము. అనగా భా వార్థము. ప్రకృతిజన్యబోధంబునందు ప్రకారంబు భావంబు.

శబ్దములు	ప్రత్యయము	తద్ధితాంతము
బాల. అన్ని శబ్దములకు	తన	రామునితనము
చిన్న మొదలగునవి	ఁక	చిన్నఁకము
పేరు మున్నగునవి	ఇమి	పేరిమి
నల్లాదులు	న	నల్లన
అగ్గలప్రభృతులు	ఇక	అగ్గలిక
మగ - మొ॥	టిమిట్ - మొ॥	మగఁటిమి, మొ॥

ప్రాథ. నాయఁక ర నాయఁకరము
చెలి, నయము కార చెలికారము, నయగారము

స్వార్థము : ప్రాతిపదికలకు అదేయర్థ (స్వ+అర్థ) మునందు కొన్ని ప్రత్యయము లగును.

బాల. అరమరాదులు	ఇక	అరమరిక
చిటుత, మొ॥	ఉక	చిటుతుక
కొన్ని శబ్దములకు,		
పుం స్వమున	కా	చెలికాఁడు
,, స్త్రీత్వమున	కత్తియ	చెలికత్తియ
,, పుం స్వమున	ఈ	కల్లరీఁడు

ప్రాథ. వేఱు అడ వేఱడము
వెల్ల అడి వెల్లడి
తెలివి మొదలగునవి ఇడి తెలివిడి
ఇంపు మొ॥ ఇత ఇంపితము
బిప్పు మొ॥ ఇద బిప్పిదము
వాఁపు ఇరి వాఁపిరి

నుడి, కొలత

కార

నుడికారము,

కొలగారము

చలి

మిరి

చలిమిరి

మతుబర్థము :- మతుప్ అను సంస్కృత ప్రత్యయము తెొక్క
అర్థము (కల) నందు వచ్చు ప్రత్యయములు మతుబర్థకములు.

ఆట మొ॥ పుస్త్యమున

కా

ఆటకాఁడు

అటమటఁడు మొ॥ ”

ఈ

అటమటీఁడు

వగలు మొ॥ ”

ఆ

వగవాఁడు

ఆటాదులకు స్త్రీత్వమున

కత్తియ

ఆటకత్తియ

కులవాచకములకు ”

త

కొఱవత

వగలు, మొ॥

ఆడి

వగలాఁడి

పెండ్లి

అము

పెండ్లము

అడపము

అ

అడప

జాల మొదలగువానికి

అరి

జాలరి

ఓయారము ”

ఇ

ఓయారి

కొన్నియెడలతిర్యగ్వాచకములకు కా:

కొమ్ముకాఁడు

అభావమున ముక్కు మొ॥

ఇండి

ముక్కిండి

ప్రౌఢ. చెడుగు మొ॥ పుస్త్యమున

అ

చెడుగఁడు

క్రొవ్వు బెట్టు

ఇద

క్రొవ్విదము

కొన్నియెడల అరుదుగా

న

దివ్యతేజంబున వాఁడు

మానార్థము :

బాల. పరిమాణవాచకములకు

ఎఁడు

మానెఁడు

దఘ్నార్థము :

బాల. కొన్నిశబ్దములకు

బంటి

మోకాలిబంటు

”

కొలఁది

మోకానికొలఁది

ప్రాచుత్వార్థము :

ప్రౌఢ. కవిప్రయోగానుగుణముగా మరుచు

తనమయము

తాచీప్రకారము :

బాల. కొన్నిశబ్దములకు

మారి

మంటమారి

”

పోతు

తీండిపోతు

54. సంస్కృతధాతువులు తత్సమము లగుపద్ధతి

ధాతువులు :- సంస్కృతమున ‘భూ’ మొదలగువానికి ధాతువు లని పేరు. ఇట్లు తెలుగున ‘వండు’ మొదలగువానికిని ధాతుసంజ్ఞ కలదు. నామములవలె ధాతువులు సయితము సంస్కృతమునుండి తెలుగులోనికి ప్రవేశించుచున్నవి. ఈ సంస్కృత ధాతువులనుండి ఏర్పడుక్రియాపదములే తత్సమక్రియలు.

భావాదులు :- ‘అగతీకంబు లగుభావాదుల కిందు యోగంబు లేదు’. ప్ర, పరా, మొదలగు ‘గతి’ సంజ్ఞ గలిగినశబ్దములు పూర్వము నందు కలిగియున్నపుడు మాత్రమే భూ మొదలగుకొన్నిసంస్కృత ధాతువులు తెలుగులోనికి ప్రవేశించును. ప్రభవించెను, సాక్షాత్కరించెను మొ॥ ప్ర, పరా, మొదలగునవి లేనిచో ఇవి తెలుగులో ప్రయోగింపబడవు. భవించెను, కరించెను, మొదలగు రీతి నుండవు.

ఇచ్చటి భూ మొదలగువానిలో పేర్కొనబడనిసంస్కృత ధాతువులు మరికొన్ని మాత్రము ప్ర మొదలగునవి కలిగియున్నను లేకున్నను దత్తమముగా తెలుగులో ప్రయోగింపబడును. హరించెను ప్రహరించెను మొ॥.

ఇట్లు తెలుగులోనికి చేరునపుడు సంస్కృతధాతువులు పెక్కు మార్పులు పొంది తత్సమము లగును. ఆ మార్పులను ఇట్లు గమనింపవచ్చును.

1. ఇంచుగాగమము :- ‘సంస్కృతంబున కంగరాదుల కించు క్కగు’. సంస్కృతముననుండి తెలుగులోనికి ప్రవేశించుధాతువులు

అన్నింటికీని చివర స్వార్థమునందు 'ఇంచు' అను అగమము వచ్చును. క్రియావిభక్తులు మున్నగునవి ఈ ఇంచు అగమముపైనే చేయను. భుజ్ + ఇంచు భుజించు భుజించెను, భుజించుట మొ॥ 'ఇంచు' లేకుండ సంస్కృతధాతువు తెలుగులో ప్రయోగింపబడదు. భుజెను అనురీతి నుండవు. 'నిర్జి నామంబుల కయుగాగమంబు గలుగదు' అనుసూత్ర జ్ఞాపనముచే కొన్ని నామములకును ధాతువులుగా వివక్షించునపుడు 'ఇంచు' అనునది అగమముగా వచ్చును. కరుణ - కరుణించు మొ॥

2. గుణము : 'సంస్కృతేంబునకు లభియ్యవలసిన కించుక్కు' పరం బగునపుడు గుణం బగు'. ఇంచు అగమము పరముగా ఉన్న పుడు సంస్కృతధాతువులో ఉపధగా ఉన్న ఇ, ఉ, ఋ అనువానిస్తానము నందు వరుసగా ఏ, ఓ, అర్ అనునవి ఆదేశములుగా వచ్చును. భిద్ + ఇంచు - భేదించు, కుచ్ + ఇంచు = కోపించు, వృష్ + ఇంచు - న్నించు

'స్పృశికి గుణంబు విభాష నగు' - స్పృశ్ అనుధాతువునకు గుణము వికల్పముగా వచ్చును. స్పృశించు - స్పృశించు.

'స్పృజికి నిర్మితేని గుణంబు లేదు' - లిప్యార్థమునందు స్పృజ్ ధాతువునకు గుణము రాదు. స్పృశించు, విమచు మొదలగు ఇతరార్థములలో గుణము వచ్చును - విపర్జించు.

'లిఖిధుజరుచక్రశంబులకు గుణంబు లేదు' - లిఖ్ మొదలగు ఈ ధాతువులకు గుణము అసలు రాదు. లిఖించు మొ॥ కుచ్ అను ధాతువునకు గూడ గుణము రాదని ఆహోబిలుడు అనులాక్షణికుడు పేర్కొనెను. కాని అది సరి కాదు. సంకోచించు.

3. అయుక్ - అవుక్ - అరుక్ - అగమములు : 'ఇడి - ఋల కించుక్కు పరంబగునపు డయుగప్రగతుక్కు లగు' i. ఇంచుక్కు పరముగా ఉన్న పుడు సంస్కృతధాతువుకుని నున్న ఇకారమునకు అయ్ అనునది అగమముగా వచ్చును. ఇ + ఇంచు - జయించు.

ii. ఉకారమునకు అవ్ అనునది ఆగమ మగును. ప్రభూ + ఇంచు ప్రభవించు. iii. ఋకారమునకు అర్ అనునది ఆగమ మగును. త్య+ఇంచు-తరించు, మొ॥

‘నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబు గలుగదు’ నిర్జికిని, నామ భాతువులకును అయుగాగమము రాదు. నిర్జి + ఇంచు = నిర్జించు, నుతి+ఇంచు- నుతించు మొ॥

4. ఇయుడాగమము : ‘గురువింహితంబు లయి యయాం తంబు లయినయేకస్వరద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబుల కి యు డాగమంబు విభాష నగు’ పయిలక్షణములు గలసంస్కృతభాతువులకు పయి నున్న ‘ఇంచు’నకు పూర్వమునందు ‘ఇయ్’ అనునది ఆగమ ముగా వికల్పముగా వచ్చును.

భుజ్ + ఇంచు- భుజించు- ఇయుడాగమము రానిపక్షము నందు భుజించు.

5. ద్విరుక్తలకారము : ‘రంజాదులయించుక్చకారంబునకు సబిందుకంబున కప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారం బగు’ రంజ్ మొదలగు భాతువులకు పైనున్న ‘ఇంచు’ అనుదానిలోని ‘ంచ్’ అనుభాగమునకు ‘ల్’ అనునది ఆదేశ మగును. రంజ్ + ఇంచు - రంజల్లు- ఇచట ద్విరుక్తమునం దొకలకారము లోపించుట గలదు. రంజిలు.

ప్రేరణమున ఇంచుక్కు: ‘సర్వంబునకుం ప్రేరణంబునందించు క్కు’ సంస్కృతభాతువులమీద స్వార్థమునందు వచ్చినఇంచుగాగ మముపై ప్రేరణార్థమునం దింకొకయించుగాగమము వచ్చును. భుజించు+ఇంచు- భుజింపించు మొ॥ రంజ్ మొద లగుదానిపై ప్రేరణార్థమునందు వచ్చినఇంచుక్కు పర మైనపుడు స్వార్థమునందు వచ్చిన మొదటియించుక్కు- లోపించును. రంజించు.

ఇ యేర్పడినధాతురూపములపై లక్షాదికార్యము లయి తత్సమ క్రియాపదములు సిద్ధించును. భుజించుచున్నాఁడు. భుజించుట మొ॥

55. ధాతుజవిశేషణములు

ధాతుజవిశేషణము : విశేష్యమునందలివిశేషమును దెల్పునది విశేషణము. ధాతువునుండి ఏర్పడినవిశేషణములు ధాతుజవిశేషణములు. వీనిని ప్రాథవ్యాకర్త క్రియాజన్యవిశేషణములు అనియు వ్యవహరించెను. ఆఱువిధము లయినవిశేషణములలోను 'క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము' అని పేర్కొనబడినది ధాతుజవిశేషణమే.

సంస్కృతములును, ఆచ్చికములును అయినధాతువులు అన్నింటి నుండి ఏడువిధములుగా విశేషణరూపములు ఏర్పడును.

1. తద్ధర్మా(ద్య)ర్థకములు : 'తృవర్ణకార్థంబునం దెడియెడు వన్నియలగు'. 'తృచ్' అనుసంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థములో తెలుగున ఎడి, ఎడు అనుప్రత్యయములు రెండు వచ్చును. 1) పఠించు+ఎడి-పఠించెడు, 2) వండు+ఎడు- వండెడు.

ధాతువుపై చేరు ఎడి మొదలగుప్రత్యయములు కృత్తులు. కాన నివి యంతమందు కలిగి (పఠించెడు మొ॥)నవి (కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ) ప్రాతిపదిక లగును. ప్రాతిపదికత్వమువలన వీనిపై ప్రథమ మొదలగువిధక్తులు చేరును. "ధాతుజవిశేషణంబులకు విధక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చబం బనుప్రయుక్తం బగు' అనుసూత్రముచే ధాతుజవిశేషణములపై తచ్చబంబు (ఆ)చేరును. మహత్తు అయినచో పఠించెడువాఁడు. అమహత్తయినచో పఠించెడునది. మొ॥ ఇట్లే యితరవిధక్తులలో పఠించువానిని, వండుదానికొఱుకు మొ॥

'వాసికి లోపంబు బహుళంబుగా నగు' తద్ధర్మా(ద్య)ర్థము లందు వచ్చిన ఎడి, ఎడుఅనుప్రత్యయములకు బహుళముగా లోపమును

వచ్చును. పఠించు- పఠించువాఁడు, వండు-వండునది. మొ॥ (కల)
కలుగు అనుభాతువుపై, ఎడి, ఎఱు అనువానికి లోపము నిత్యముగా
వచ్చును. కలవాఁడు, కలుగునది మొ॥

ఇట్లు తద్ధర్మా(ద్య)ర్థకభాతుజవిశేషము, ఎడి, ఎఱు, వాని
లోపము అనుకార్యములతో మూడువిధము లయినరూపములతో
ఉండును.

2. భవచ్చత్రర్థకము : 'ఉన్నకలశీనవర్ణ కంబులు భవద్భావి
శత్రుక్తనదర్థంబులు నగు' వర్తమానార్థకశత్రుత్వమునందుభాతువుపై
ఉన్న అనుప్రత్యయము వచ్చును. పఠించు+ఉన్న- పఠించుచున్న
వాఁడు. వండుచున్నయది మొ॥

3. భావిశత్రుత్వకము : 'ఉన్నకలశీ'- అనుపయిస్తూత్రముచే
భవిష్యదర్థకశత్రుత్వమునందు 'కలశీ' అనుప్రత్యయము వచ్చును.
పఠించు+కల-పఠింపఁగలవాఁడు, వండు+కల- వండఁగలయది మొ॥

4. క్తవదర్థకము : 'క్తవత్' అనుసంస్కృతప్రత్యయము
యొక్క అర్థమున అనగా భూతార్థమునందు- 'ఉన్న కలశీ'- అను
పయిస్తూత్రముచే 'న' అనుప్రత్యయము వచ్చును.
పఠించు+న- పఠించినవాఁడు మొ॥

5. వ్యతిరేకతద్ధర్మా(ద్య)ర్థకము : 'వ్యతిరేకశృన్వర్ణ కార్థంబున
నికి యగు' వ్యతిరేకార్థముతో కూడినతద్ధర్మా(ద్య)ర్థమునందు ని(జి)
అనుప్రత్యయము వచ్చును. పఠించు+ని- పఠింపనివాఁడు మొ॥

ఇట్లు, 1. ఎడి, 2. ఎఱు, 3. వానిలోపము, 4. ఉన్న, 5. కల,
6. న, 7. ని అనువానితో ఎల్లభాతువులనుండి విశేషరూపములు
ఏడు సాధారణముగా ఏర్పడును.

56. ధాతువున చకారమునకు పకారము వచ్చుచుండుటలు

మధ్యమపురుష లగు ము,మజ్, అనుచుయు, శివర్థము ఇత్తుగా గలిగినవి మొదలగునవి పరముగా నున్నపుడు ధాతువునకు చివర ఉన్న చకారమునకు పకారము వచ్చుట గలదు. అట్టిస్థలములను బాలప్రౌఢవ్యాకరణములు ఇట్లు పేర్కొన్నవి

1. ఆగమచకారము-ముత్పరకపత్వము : 'ఆగమస్యచకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తు పరం బగునపుడు పవ లగు'. ఆగమముగా వచ్చిచేసినచకారమునకు ముత్తు పర మయినపుడు పత్వము వచ్చును. పచించు-పచింపడు, అడచు-అడపుము.

ఆగమముగా వచ్చినది కాక, ధాతువుతుదిని సహజముగా నున్నచకారమునకు ముత్తు పర మయినపుడు వకారము వచ్చును. పిలుచు-పిలుపుము మొ॥ హెచ్చు, మెచ్చు- ఇత్యాదిగా ద్విరుక్త మగుచకార మట్లే యుండును. హెచ్చక- మెచ్చడు. మొ॥

విఱువడు మొ॥ కొన్నిచోట్ల ఆగమముగా వచ్చిన చకారము నకును వకారము వచ్చుట కన్పించుచున్నది.

2. దుక్పరకపత్వము: ఆగమచకారంబునకు, నెఱుసన్నమిఁది దానికి దుక్కు- పరం బగునపుడు పకారంబు విభాష నగు' దుగాగ మము పరముగా నున్నపుడు ముందరి నిండుచున్నపై నున్నదియు, ఆగమముగా వచ్చినదియు నయినచకారమునకు వికల్పముగా పకారము వచ్చును. పచించు+ మరు- పచింపుమరు. ఇట్లే చింపుమరు మొ॥ పకారము రానిపక్షమునందు 'దుష్కర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారం బగు' అనులక్షణము ననుసరించి తకారము వచ్చును. పచింతురు, చింతురు.

3. శత్రుత్వ(చ)పరకపత్వము: ప్రౌఢవ్యాకరణము 'పకారంబు కొన్నియెడల శత్రుత్వపరకచువర్ణకంబునకుం గానంబడియెడి' అని పేర్కొన్నది. శత్రుత్వమునందు వచ్చిన'చ'ప్రత్యయము పరముగా

ఉన్నపుడు భాతువుతుది నున్న చకారమునకు పకారము వచ్చుట కవిప్రయోగములనుండి గ్రహింపవలెను. గర్జించు + చు - గర్జింపుచు, చేరుపుచు మొ॥

4. సిద్ధచకారము - ముత్పరకపత్వము : ఖండబిందువుమీది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తు పరం బగునపుడు పకారంబు ప్రాయీకంబుగ నగు' ముత్తు పర మైనపుడు అచ్చికభాతువులలో అరసున్న మీద నున్న చకారమునకు పకారము తఱుచుగా వచ్చును. తలఁచు - తలఁపుము, తలఁపక మొ॥

'వఁచు' అనుభాతువునందలి చకారమునకు పకారము, వికల్పముగా వచ్చును. వఁచఁడు - వఁచఁడు మొ॥

'నోఁచు' అనుభాతువునందలి చకారమునకు పకారము రాదు. నోఁచఁడు.

5. ప్రేరణేంచకృరకపత్వము : ప్రేరణార్థమునందు వచ్చిన ఇంచుకు పరముగా ఉన్నపుడు భాతువుతుదినున్న ఆగమ మయిన దియి, సహజముగా నున్నదియు అయిన చకారమునకు పకారము వచ్చును. పచించు + ఇంచు - పచింపించు, పిలుచు + ఇంచు - పిలిపించు మొ॥

ద్విరుక్త మగుచకారమునకు పకారమును ద్విరుక్త మయియే వచ్చును. తెచ్చు-తెప్పించు. ఇచ్చు-ఇప్పించు మొ॥ మెచ్చుభాతువు లోనిచకారమునకు ఈ పత్వము వికల్పముగా వచ్చును. మెచ్చు + ఇంచు-మెప్పించు, మెచ్చించు. మెచ్చు అనుభాతువులోనిచకారము నకు పకారము రాదు. మెచ్చు + ఇంచు-మెచ్చించు.

పత్వాభావము : ప్రౌఢవ్యాకరణము 'కవిశ్రయేతరప్రయో గంబులం గొన్నియెడల నిప్రత్యయోదులు పరంబు లగునపుడు పకారం బించుక్కకారంబున కేని గానంబడదు' అని ముత్పరకత

యందును పత్వము రాకుండుటను బేర్కొన్నది. పోరించనిక్షణము, తీర్పుము మొ॥

57. ప్రేరణార్థము - ఆగమములు

ప్రేరణార్థమునందు ధాతువులకు ఇంచుక్, చుక్, పుక్. అనునవి ఆగమములుగా వచ్చును.

I. ఇంచుగాగమము : సర్వంబునకుం బ్రేరణంబునం దించు క్కగు' తత్సమములును, ఆచ్ఛికములు నయిన అన్ని ధాతువులకును ప్రేరణార్థమునందు 'ఇంచు' అను ఆగమము వచ్చును. భుజించు- భుజింపించు, వండు-వండించు మొ॥

II. చుగాగమము : చుగాగమమును, పుగాగమమును ఆచ్ఛిక ధాతువులకు మాత్రమే అగును.

1. చుగాగమం బాచ్ఛికంబున కసంయుక్తనలడరాంతంబు నకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగా నగు' ను, లు, డు, రు అను వర్ణములు చివర కలిగిన ఆచ్ఛికధాతువులకు ప్రేరణార్థమున చు(క్) ఆగమ మగును. పూనుచు, తేలుచు, మగుడుచు, కుదురుచు మొ॥ చుగాగమము రాని పక్షమునందు ఇంచుక్కు వచ్చును. పూనించు మొ॥ అను మొదలగు ధాతువులకు ఈచుగాగమ మసలు రాదు. అనిపించు, వినిపించు మొ॥

2. 'పడునకుం జుక్కును డా కలఘురేఫంబు నగు' పడుధాతువు నకు చుగాగమ మొక్కటి వచ్చును. పఱుచు. దీని కించుగాగమము లేదు కావున పడించు అని కాదు.

'శబ్దపల్లవం బగుపడున కించుక్కు విభాష నగు నగుచో డాకు లఘురేఫంబు నగు' శబ్దపల్లవ మయిన పడుధాతువునకు, ఇంచుగాగమమును, చుగాగమమును వచ్చును. వెలువడు + ఇంచు వెలుపరించు వెలుపడు + చు వెలువఱుచు.

2. అట్లు చుక్కుగాగమంబు లడంగ్వాదిమాయ్యాదుల కగు నగుచో వానికడవ్రాలు లోపించు' అడంగు మొదలగు ధాతువులకు చుగాగమము బహుళముగా అడంగు + చు వచ్చును. - అడంగు మొ॥ చుగాగమము రాని పక్షమునందు ఇంచుక్ వచ్చును. అడంగించు.

III. పుగాగమము : 1. పూర్వసూత్రముచే మాయ మొదలగు ధాతువులకు ప్రేరణార్థమున పుక్ అనుఆగమము వచ్చును. మాయ - పు - మాపు మొ॥ పుగాగమము రానిపక్షమునందు ఇంచుగామము వచ్చును. మాయించు.

ఆంగు మొదలగునవి మాయ్యాదులలోను అడంగ్వాదులలోను గలపు కావున పుక్, చుక్ ఆగమములు రెండును వచ్చును. ఆచు, ఆపు-ఇవి రెండును రానిపక్షమునందు ఇంచుక్కు వచ్చును. ఆంగించు.

2. అట్లు పుగాగమంబు మాన్వాదుల కగు' మాను మొదలగు ధాతువులకు 'పుక్' అను ఆగమము బహుళముగా వచ్చును. మానుపు-పుగాగమము రాని పక్షమునందు చు-ఇంచు ఆగమములు వచ్చును. మానుచు, మానించు. మనుధాతువునకు. పుగాగమ చుగాగమము లగును. మనుపు-మనుచు. ఇంచుగాగమము రాదు. కావున మనించు అని యుండదు.

3. 'చెడునకుఁ జుక్కుగాగమంబులును డా కలఘురేఫంబు నగు' చెడు అనుధాతువునకు చుక్, పుక్ ఆగమములు రెండును వచ్చును. చెఱుచు, చెఱుపు. దీనికి ఇంచుగాగమము రాదు కావున చెడించు అని కాదు.

చుక్ పుక్కులపై ఇంచుక్కు : 'ప్రేరణంబునం దించుక్కుపై నించుక్కు లేదు' ప్రేరణార్థమునందు వచ్చిన ఇంచుగాగమముపై మరల (ప్రేరణార్థవిషయ) ఇంచుగాగమము రాదు. (భుజింపించు + ఇంచు) భుజింపించు, (నండించు + ఇంచు) నండింపించు అనురీతిగూపము

లుండవు. కాని చుగాగమముపైని, పుగాగమముపైని ప్రేరణార్థమును వివక్షించినచో ఇంచుక్కు వచ్చును. పూనుధాతువుపై ప్రేరణమున చుగాగమము వచ్చి, పూనుచు. దీనిపై ప్రేరణమున 'సర్వంబునకుం ప్రేరణంబున' అని ఇంచుక్కు వచ్చి పూనుచు+ఇంచు-పూనిపించు. చచ్చు ధాతువుపై ప్రేరణమున పుగాగమము వచ్చి (చచ్చు+పు) చంపు. దీనిపై ఇంచుక్కు వచ్చి చంపించు. ఈ ఇంచుక్కుపై ఇంచుక్కు లేదు కావున పూనిపింపించు, చంపింపించు అని కాదు. ప్రేరణార్థమున ఇంచుక్కు రాగా దానిపై చుక్ పుక్కులకు ప్రాప్తియే లేదు. భుజింపించువు, వండించుచు అను విధముగా కావు.

IV. చేయు యోగము : అన్నంతక్రియ చేయుయోగంబునం ప్రేరణార్థకం బగు' అని ప్రాథవ్యాకరణము పేర్కొన్నది. కొన్ని యెడల నుడి చివర కలిగిన ధాతువుపై ప్రేరణార్థమున చేయుధాతువు వచ్చిచేరును. వండు-వండఁజేయు = వండించు. భుజించు-భుజింఁజేయు = భుజింపించు మొ॥ 'చను' అను ధాతువునకు ఇంచుక్, చుక్, పుక్ అనుఆగమములు మూడును రావు. నుజ్యంతమై చేయుధాతువు చేరుటవలననే 'చను' ధాతువుపయి ప్రేరణార్థము సిద్ధించును. చనఁజేయు-(పఁపు.)

58. ప్రేరణార్థకాగమములు-ధాతువుచిహన పూర్వులు

ప్రేరణార్థకాగమములు : సంస్కృత (సమ) ధాతువులకు ప్రేరణార్థమునందు 'ఇంచు' ఆగమ మగును. ఆచ్చికధాతువులకు ఇంచు, చు, పు అనుఆగమము లగును. ఈఆగమములు పరము లగునపుడు పూర్వమునందలిధాతువునకు చివర వర్ణవికారము లనేకవిధములుగా గానవచ్చును. అట్టివికారములు దేశ్యధాతువులం దెక్కువ. ఆగమ-ఆదేశ-లోప-రూపములుగా నున్న ఈవర్ణవికారము లను ఇట్లు గుర్తింపదగును..

i. పుగాగమము : 'అన్వాయల కించుక్కు పరం బగునపుడు పుగాగమం బగు మాను నకు విభాష నగు' ప్రేరణమునం దయిన ఇంచుక్కు పర మగునపుడు అను-కను-తెను-తిను-అనుధాతువులకు నిత్యముగాను, 'మాను' ధాతువునకు వికల్పముగాను 'పు' గాగమము వచ్చును అను+ఇంచు అనిపించు. మానిపించు-మానించు మొ॥ కను ధాతువునకు మొదట దీర్ఘమును వికల్పముగా వచ్చును. కానిపించు, కనిపించు.

ii. గుగాగమము : 'అడ్డాయల కించుక్కు పరం బగునపుడు గుగాగమం బగు నప్పాయలకు విభాష నగు' ప్రేరణార్థక మగు ఇంచుక్కు పర మగునపుడు అడ్డ మొదలగు ధాతువులకు గుగాగమము నిత్యముగా వచ్చును. అడ్డ + ఇంచు = మొ॥ 'అప్పడిప్ప-పల్లము, కోపము-అ వానికి గుగాగమము వికల్పముగా వచ్చును. అప్పగించు-అప్పించు మొ॥

iii. ఇత్త్వమునకు ఉత్త్వము : 'చుక్కునర్థంబులు పరంబు లగునపు డిత్వంబున కుత్వం బగు' ప్రేరణార్థమునందు వచ్చు చుక్-పుక్ అను ఆగమములు పర మగునపుడు పూర్వమునందలి ఇత్త్వమునకు ఉత్త్వము వచ్చును. బిగియు+చు=బిగుచు, తెలియు+పు తెలుపు.

iv. డకారము - లఘురేఫము : 'ఆహ్వామకూడుల డకారంబు నకుం జుక్కు పరం బగునపుడు రేఫం బగు' చుగాగమము పర మగుచుండగా ఆహ్వామకూడు అనుధాతువులందలితుదిడకారము స్థానమున లఘురేఫము ఆదేశ మగును. ఆహ్వామకూడు+చు=ఆహ్వామకూడు మొ॥

'శబ్దపల్లవం బగుపడున కించుక్కు విభాష నగు నగుచో డాకు లఘురేఫం బగు'. శబ్దపల్లవ మయినపడునకు ఇంచుక్కు పర మగు నపుడు డకారమునకు లఘురేఫ మగును. వెలువడు + ఇంచు వెలువరించు. (వెలువఱుచు)

V. దకారము-అలఘురేఫము : 'చెమనకుం జుక్కుగాగమంబు లను డా కలఘురేఫంబు నగు' చెమ అనుధాతువునకు ప్రేరణము నందు చు, పు అగమములు రాగా పూర్వమునం దున్నదకార మునకు అలఘురేఫము వచ్చును. చెమ = చెఱుచు - చెఱుపు. 'పమనకుం జుక్కును డా కలఘురేఫంబు నగు' పమ ధాతువునకు చుగాగమమును దకారమునకు అలఘురేఫమును వచ్చును. పఱుచు.

vi. చకారము-పకారము : 'ప్రేరణేంచుక్కు పరం బగునపుడు పకారంబు చకారంబున కగు' ప్రేరణార్థక మగుఇంచుక్కు పర మగుచుండగా పూర్వమునం దున్నధాతువు తుది చకారమునకు పకార దేశ మగును. పిలుచు - పిలిపించు, వలచు - వలపించు. ఇది సంస్కృత(సమ)ధాతువులందును గలదు. పచించు-పచిపించు మొ॥

vii. కడవ్రాల లోపము : 'అల్లు చుక్కుగాగమంబు లడంగ్వాది మాయ్యాదుల కగు నగుచో వానికడవ్రాలు బహుళంబుగ లోపించు' ప్రేరణమున చుగాగమము పర మగు చుండగా అడంగు మొదలగు ధాతువులలో చివరిఅక్షరము లోపించును. అడగు-అడచు. కలగు-కలచు మొ॥ ఇట్లే ప్రేరణార్థమున వచ్చుపుగాగమము పర మగు చుండగా మాయు మొదలగుధాతువులలో చివరిఅక్షరము లోపించును. మాయు-చూపు, తెలియు-తెలుపు మొ॥

viii. ఇంచులోపము : 'ఇంచుక్కు పరం బగునపుడు రంజా దులయించుక్కునకు లోపం బగు' ప్రేరణార్థమం నయినఇంచు పర మగుచుండగా రంజ్ మొదలగు (సంస్కృత) ధాతువులకు స్వార్థము నందు వచ్చినఇంచుక్కు లోపించును. రంజ్ + ఇంచు + ఇంచు రంజించు మొ॥

ix. బహువిధ వర్ణవికారములు : 'ఇంచుక్కుక్కుగాగమంబులు ఘంరంబు లగునపు డాగమాదేశలోపంబులు పెక్కుతెఱుగులం గానబడియెడి' ప్రేరణార్థమునం దు వచ్చు ఇంచు, చు, పు - అను

ఆగమములు పర మగునపుడు ఆచ్ఛికభాతువులకు ఆగమములు, ఆదేశములు, లోపములు అనేకవిధములుగా నగుచున్నవి.

1. ఆదేశము : విన్నపము - విన్నవించు. పకారమునకు వాదేశము
మొగుడు - మోడుచు. మొగు - 'మో' ఆదేశము
కొను - కొలుపు - నకారమునకు లాదేశము

2. ఆగమము : పలన - పలనరించు - రేఫ మార్గము

3. లోపము : ఉంచు - ఉంచు చులోపము
నిలుచు - నిలుపు చులోపము

ఇట్లు వచ్చు - రావించు - రప్పించు, పోవు - పుచ్చు, పంపు
మొదలగుచోట్ల ప్రేరణార్థకాగమములు పరము లగునపుడు ఆగమా
దేశలోపములు అనేకవిధములుగా నుండుట లక్ష్యములనుబట్టి
గ్రహింపవలెను.

59. క్రియలు

క్రియ : క్రియ లనగా వ్యాపారావబోధకము లయినవి అని
ప్రాథవ్యాకరణము వేర్కొన్నది. క్రియ అనగా వ్యాపారము - పని.
శబ్దశాస్త్రమున పనిని బోధించునట్టి శబ్దమునకు క్రియ అని సంజ్ఞ.
క్రియా పరిచ్ఛేదము' వీనిని నిరూపించును.

భేదములు : వాక్యార్థమున ఆకాంతోపరిసమాప్తిని బోధించు
నవి సమాపకక్రియలు, అపరిసమాప్తిని బోధించునవి అసమాపక
క్రియలు అని క్రియలు రెండు విధములు అయినట్లు చెప్పుదురు.
ఆవిధజనము, పేరును ప్రాచీనులు చెప్పినవికాదు.

క్రియ లనగా వర్తమానాద్యర్థకము సమాపకక్రియలు :
లయిన సమాపక క్రియలు అని ప్రాథవ్యాకరణము క్రియలనగా
సమాపకక్రియలు మాత్రమే అన్నట్లుగా చెప్పెను. కావున అసమా
పకక్రియలు - క్రియలు కావని ప్రాథవ్యాకర్తమతము. సమాపక
క్రియలనే క్రియాపదము లనియు అందురు.

క్రియాపదములు : ధాతువుపై వర్తమానము మొ॥ అర్థము లలో లట్ మొదలగులకారములు వచ్చును. వానికి లకారంబునకు డుక్రూపురునుముల్లాగు' అనుసూత్రముచే డుజ్ మొ॥ ప్రత్యయము లగును. ప్రథమపురుష యందు(నీవు, మీరు, నేను, మేము అనువానికంటె వేరైనది కర్త అయినచో) ఏకవచనమున 'డుజ్' బహువచనమున 'రు' వచ్చును. మధ్యమపురుషలో (నీవు - మీరు కర్తలైన) వు - రు అనునవియు ఉత్తమపురుషలో (నేను-మేము కర్తలైన) ను - ము అనునవియు వచ్చును. ఎను, దు, వు మొ. ఆయాస్థలములందు వీనిస్థానమున వచ్చును. ఈ 'డుజ్' మొదలగు వానికి (క్రియా) విభక్తు లని పేరు ఇవి, క్రియావిభక్తులు అంతమందు గలిగినశబ్దములు క్రియాపదములు.

భేదములు : వర్తమానము మొ. అర్థవిశేషములనుబట్టి యీ క్రియలు తెలుగున ఆరువిధములుగా నున్నవి.

1. **వర్తమానార్థకములు :** 'వర్తమానంబున లట్టగు' ప్రారంభింపబడి ఇంకను ముగియని పని వర్తమానము. అట్టి దానిని తెలుపు ధాతువుపై లట్ అనులకార మగును. చమపుచున్నాడు, పలుకుచున్నవి మొ॥

2. **భూతార్థకములు :** 'భూతంబున లిట్టగు' పూర్వముండి అప్పటికి లేనిది భూతము. ఈ అర్థమునందు ధాతువుపై 'లిట్' వచ్చును. వండెను, తింటివి, మొ॥

3. **భవిష్యదర్థకములు :** 'భావిని లృట్టగు' అప్పటి కింకను పుట్టకుండ తరువాత ఏర్పడునది భావి. ఈఅర్థమున నున్నధాతువుపై 'లృట్' వచ్చును; చదువగలను, చదువగలదు, మొ॥

4. **తద్ధర్మాద్యర్థకములు :** 'తద్ధర్మములందు లాట్టగు' తద్ధర్మము, తచ్చీలముప్రశ్నము సాతత్యము - మొదలగుఅర్థము

లందు ధాతువునకు లాట్ వచ్చును. చదువును చదివెడిని చదువుదుము, చదివెదరు. మొ॥

5. అశీరాద్యర్థకాలు : 'అశీశ్వాపసంప్రార్థనవిధులందు లాట్టగు' అశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము, విధి అనుఅర్థములలో ధాతువునకు 'టాట్' వచ్చును. అశీస్సు-మేలు కలిగెడును. ఇట్టివి ప్రథమపురుషలో మాత్రమే ప్రయోగములందు కలవందురు. శాపము-రాక్షసుడ వగుము. సంప్రార్థనము- నన్ను రక్షించుము మొ॥ విధి-రక్షించునది. ఇట్టివి మధ్యమపురుషయందే కలవు. ఈ అర్థములందు ఉత్తమపురుషక్రియలు కానరాలేదు. ఉభయ (నీవు-నేను-మొ॥) ప్రార్థనమున చదువుదుము అనురీతిని ఉత్తమపురుషబహువచనము కలదు.

6. వ్యతిరేకార్థకములు : 'వ్యతిరేకంబున లజి యగు' వ్యతిరేకార్థములో గూడి ఉన్నపుడు ధాతువుపై 'లజి' అనునది వచ్చును. వండఁడు, తినవు. మొ॥ ఇట్లే ప్రార్థనమున వ్యతిరేకార్థము చెప్పదలచినచో రక్షింపకుము మొ॥

ఇతరభేదములు : ఈసమాసక్రియలు - అవిబోధించుఅర్థ విశేషమును బట్టి వే రొకవిధముగా విభజింప దగియున్నవి.

1. కర్తృర్థకాలు : క్రియచేత కర్త బోధింపబడినచో అది కర్తృర్థకము. (మైత్రి) వందెను. మనియెను.

2. కర్మార్థకాలు : క్రియచేత కర్మ తెలియజేయబడినచో అది కర్మార్థకము. ఇవి సకర్మక (కర్మ కలిగిన) ధాతువులనుండి మాత్రమే ఏర్పడును. (వంటకము) వండబడెను.

3. ఆత్మనేపదార్థకములు : క్రియాఫలము కర్తను పొందినట్లు చెప్పనది ఆత్మనేపదము. ఇవియును సకర్మక (కర్మకలిగిన) ధాతువులనుండి మాత్రమే ఏర్పడును. వండుకొనెను. వండుకొనబడెను,

4. ప్రేరణార్థకములు :- ఇతరులచే ప్రేరేపింపబడిన అర్థమును తెలుపునవి ప్రేరణాక్రియలు, వండించెను, మనిచెను. వండింపబడెను, మనుపబడెను. నండించుకొనెను, మనుచుకొనెను. వండించుకొనబడెను, మనుచుకొనబడెను.

ఇట్లు తెలుగులోనిక్రియాపదములు స్వీయ మగుప్రత్యేక లక్షణములలో పయివిధము లైయున్నవి.

60. అసమాపక క్రియలు

వాక్యార్థమున ఆకాంక్ష ముగియకుండుటను తెలుపుక్రియలు అసమాపకక్రియలు. క్తా, తద్వ్యతిరేక, శతు, తృమాన్, చే, దానం తర్కార్థకములు అసమాపకక్రియలు అని ప్రాథమికరణము పేర్కొన్నది. ఇందు మొదటి మూడు (సమాపక) క్రియతో సమానమైన కర్త కలిగిన వనియు, మిగిలినమూడు ఇతర మైనది కర్తగా గలిగిన వనియు స్థూలముగ పేర్కొనెను. ఇవి అవ్యయములు. లక్షణము సాధించుటచే లాక్షణికావ్యములు.

1. ఇ-క్తార్థము :- 'సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్ణకం బగు' - ఒకేదానిని (కర్త, కర్మ) ఆశ్రయించియున్న రెండువ్యాపారములలో పూర్వకాలమునకు చెందినదానిని తెలుపు ధాతువునకు 'ఇ' అనుప్రత్యయము వచ్చును. చైత్రుఁడు వండి తినెను. చైత్రునిచేత మైత్రుఁడు కొట్టబడి చచ్చెను. ఇందలి, - వండి, కొట్టబడి అనుక్తార్థకములు అసమాపకక్రియలు.

2. కఙి-వ్యతిరేకక్తార్థము :- 'కఙి వ్యతిరేకక్తార్థంబునం దగు' వ్యతిరేకార్థముతో కూడినక్తార్థమునందు ధాతువుపై కఙి అనుప్రత్యయము వచ్చును. క(ఙి) జీత్తు గావున 'జీత్తు పరిం బగునపు డుత్పంబున కత్వం బగు, అనులక్షణముచే ధాతువు తుది యుత్పము

నకు అత్యము వచ్చును. చైత్రుఁడు వండక తినఁగోరెను. ఇందు 'వండక' అను వ్యతిరేకత్వార్థకము అసమాపక క్రియ.

3. చును-శత్రుత్వము :- చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియా స్వయంబున శత్రుత్వంబునం దగు" శత్రు అనుసంస్కృతప్రత్యయము యొక్క అర్థము (వర్తమానార్థము) నందు ధాతువునకు 'చును' అనుప్రత్యయము వచ్చును. చైత్రుఁడు చూచుచుం జదివెను. ఇందు 'చూచుచును' అనుశత్రుత్వకము అసమాపకక్రియ.

4. నుడి - i. తుమర్థము :- 'తుమర్థభావలక్షణంబులందు నుడి యగు' తుమున్ అనుసంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థము నందు తెలుగున 'నుడి' అనుప్రత్యయము వచ్చును. ను(డి) జీత్తు గావున ధాతువునకు అత్యము వచ్చును. చైత్రుఁడు వండఁబోయెను. వండుటకొఱకు పోయెను. ఇందు 'వండను' అనుతుమర్థకము అను మాపకక్రియ.

ii. భావలక్షణము : పయిసూత్రముచే భావలక్షణమునందును నుడి వచ్చును. భావలక్షణము అనగా "అన్యక్రియలకు లక్షణ భూతం బగుక్రియ" చైత్రుఁడు వండ నతిథి వచ్చెని. (అతిథి) వచ్చుట అనుక్రియను వండుట యనుక్రియ సూచించుచున్నది. ఇందు 'వండను' అను భావలక్షకము అసమాపకక్రియ.

5. నను - i. చేదర్థము :- చేదర్థంబునందును వృత్తం బగు భావలక్షణంబునందును నవర్ణకంబు ద్రుతాంతం బగు" చేత్ అను సంస్కృతావ్యయముయొక్క అర్థముతో నున్నపుడు ధాతువుపైని 'నను' అనుప్రత్యయము వచ్చును. ఇది భూతార్థవిశిష్టము గావున 'భూతంబునం దిగాగమం బగు' అనుసూ చే ధాతువునకు ఇగాగమము వచ్చును. వానలు కురిసినం బంటలు పండును. 'కురిసినను' (కురి సినచో) అను చేదర్థకము అసమాపకక్రియ.

ii. వృత్తం బగుభావలక్షణము : పయిసూత్రముచే భూతార్థమున నున్నభావలక్షణమునను ధాతువునకు 'నను'ప్రత్యయము వచ్చును. వాఁడు ర మ్మనినఁ బోయితిని అనినను (అనినప్పుడు) అనునది వృత్తం బగుభావలక్షణక్రియ అసమాపకక్రియ.

6. దును-ఆనంతర్యార్థము : 'ఆనంతర్యంబున మవర్ణకంబు ద్రుతాంతం బగు' వెంటనే ఎడములేక అనుఅర్థమునందు ధాతువునకు 'మను, అనుప్రత్యయము వచ్చును. జాబిల్లి తోతెంచుడుం గువలయంబులు వికసిల్లు తోతెంచుడును (తోతెంచినవెంటనే) అనునది ఆనంతర్యార్థకము అసమాపకక్రియ.

ఇట్లు, ఇ, కజీ, చును, నుజీ, నను, మను అనుఆరుప్రత్యయములు చివర గలిగిన ధాతువులు అసమాపకక్రియ లగుచున్నవి.

61. కృత్తులు

కృత్తు : ధాతువుకంటె విధింపబడిన 'మజ్ఞు' అనుదానికంటె భిన్న మయినప్రత్యయమునకు కృత్తు అని పేరు. భావము, కర్మము మొదలగుఆయాఅర్థములం దివి యగుచుండును. ఆఅర్థము లక్ష్యములనుండియే తెలియవలసియున్నది.

బాలవ్యాకరణము :

టవర్ణకంబు భావంబునం దగు.

భావార్థమున అన్నిధాతువులకు ట వండుట

వ్యతిరేక భావంబున మిడి యగు

వ్యతిరేక భావమున అన్నిధాతువులకు మిడి వండమి

కవర్ణకం బలుగ్వాదుల కగు.

అలుగు. మొ॥

క

అలుక

ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదుల కగు.		
కలుగు మొ॥	ఇమి	కలిమి
తజ్జ్ వర్ణకంబు చేయ్వాదుల కగు		
చేయు మొ॥	తజ్జ్	చేత
కువవర్ణకం బడంగ్వాదుల కగు		
అడగు మొ॥	కువ	అడకువ
టవర్ణకం బాడ్వాదుల కగు నగుచోనంతలోపం బగు.		
అడు మొ॥	ట	అట
లువర్ణకంబు పడ్వాదుల కగు నగుచో నవియాద్యక్షర శేషంబు లయి దీర్ఘంబు నొందు.		
పడు మొ॥	లు	పాలు
పనర్ణకంబు తిలియ్వాదుల కగు.		
తిరియు మొ॥	ప	తిరిపము
తవర్ణకం బావులించు లోనగువాని కగు.		
ఆవులించు మొ॥	త	ఆవులింత
పునర్ణకంబు మాయ్వాదుల కగు.		
మాయు మొ॥	పు	మాపు
ఇకవర్ణకం బంజ్వాదుల కగు.		
అంజ మొ॥	ఇక	అంజక
అప్పాదులకు నజీ యగు.		
అప్ప మొ॥	నజీ	అప్పన
బడి యేల్వాదుల కగు.		
ఏలు మొ॥	బడి	ఏలుబడ
గడ చేర్వాదుల కగు.		
చేరు మొ॥	గడ	చేరుగడ

ఇకి కోర్వాదుల కగు.

కోరు మొ॥

ఇకి

కోరికి

పువర్ణకంబు మన్వాదుల కగు.

మను మొ॥

పు

మనువు

అవర్ణకంబు గీత్వాదుల కగు.

గీతు మొ॥

అ

గీతి

మవర్ణకం బాత్వాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు చయల కగు.

దంచు...

దు

దంపుడు

ఉవర్ణకం బమక్వాదుల కగు.

అమకు మొ॥

ఉ

అమకు

వడి ప్రభృతు లి టైలుంగునది

కొలుచు

వడి

కొలువడి

తనియు

వి

తనివి

నగు

అవు

నగవు

చేయు

ఇ

చేయి

కను

కలి

కనుకలి

ప్రాధవ్యాకరణము :

డయ్యడయ్యనొచ్చు పుచ్చుల కివర్ణకం బగు

నగుచో వానికడ హల్లులు పకారంబు లగు.

డయ్య

ఇ

డప్పి

రాయన కిడివర్ణకం బగు.

రాయ

ఇడి

రాయిడి

ఈర్ష్యబ్బకందుదువ్వు నడించుల కెనవర్ణకంబగు — — —

~~నగుచో వానికడ హల్లులు పకారంబు లగు.~~ నడించు నించు లుప్తం బగు.

ఈర్ష్య మొ॥

ఎన

ఈర్షెన

పువర్ణకంబు కాచుదాచుదాయ్యాదులకగు.
 కాంచు మొ॥ పుర కాపురము
 ఎక్కుదిగులకుం బ్రేరణార్థంబున మతి వర్ణకంబగు
 నగుచో ఎగు ఎక్కునకాదేశం బగు.
 ఎక్కు మతి ఎగుమతి
 దిగు మతి, వ దిగుమతి, దిగువ
 పువర్ణకం బులియ్యాదుల కగు.
 ఉలియు మొ॥ వ ఉలివు
 కాచుపీచులకు వలివర్ణకం బగు.
 కాచు, పీచు వలి కావలి, పీవలి

62. పదము - తత్ప్రభేదములు

పదము : పదసంజ్ఞను సూరి వివరింపలేదు. 'సప్తిజంతం
 పదమ్' అనుసంస్కృతలక్షణమునుబట్టి తెలియవలయును. ప్రథమ-
 మొదలగునామవిభక్తి అంతమందు గలిగినది సుబంతము. రాముఁడు
 నీత మొ॥ డుజ్, రు మొ॥ క్రియావిభక్తి అంతమందు గలిగినది
 తిజంతము, ఘటించుచున్నాఁడు- ఘటించున్- మొ॥ దీనివలన
 సప్తిజంతములు కాని, ప్రాతిపదికలు, ధాతువులు ప్రత్యయములు
 మొదలగువానికి పదసంజ్ఞ ఉండదు. రామ, తిను, డుజ్ మొ॥ అవి
 అపదము లగును. 'అపదం న ప్రయుష్ఠీత' అనుటవలన పదము కానిది
 ప్రయోగించుట కర్హము కాదు. 'పద మనఁగా బ్రయోగార్థంబు
 ననన్వితంబు నేకంబు నర్థబోధకంబు నైన వర్ణము లేక వర్ణసము
 దాయము. అని ప్రాథవ్యాకర్త చెప్పెను. ప్రయోగించుటకు అర్హ
 మై, వేరొకదానితో అన్వయము గలిగియుండక, ఒక్కటి యై'
 అర్థవంత మై యున్నవర్ణము లేదా వర్ణములసమూహమునకు పద

మని పేరు. రాముఁడు. ఇది సుబంశము. కావున ప్రయోగించుటకు తగినది. అనన్వితము. ఏకము. దశరథాపత్య మనురీతిగా అర్థవంతమైయున్నది కావున ఈనర్తనముదాయమునకు పదము అనుసంజ్ఞ గలుగుచున్నది.

రామ-డు మొదలగుప్రకృతి, ప్రత్యయాదులు ప్రయోగింప దగవు. కావున వానికి పదసంజ్ఞ యుండదు. 'ఖంబు' ఘటంబున దోచెడి' అనుచో అన్వయము గలిగియుండుటచే దీని మొత్తమునకు 'పద'సంజ్ఞ గలుగదు. ఖంబు. ఘటంబున. అనుసుబంశములు తోచెడి అనుతిజంతమును వేర్వేరుగా పదము లగును. 'ఖంబును, ఘటంబును'. అనేక మగుటచే ఇది మొత్తము కలిసి 'పదము' గాదు. ఖంబును, అని ఏక మై యున్నది పదము. ఇట్లే ఘటంబును. క-చ- మొదలుగా ఏఅర్థమును గలిగియుండనిశబ్దమునకు పదసంజ్ఞ యుండదు.

'సుప్తిజంతం పదమ్' అనులక్షణముయొక్క అభిప్రాయమె ఇందు వివరణాత్మకముగా నున్న దనవచ్చును. 'ప్రయోగార్హంబు అనుదళ మిలక్షణమును అనుసరించియున్నది.

భేదములు : 'పదము లవి నామంబులు క్రియ లవ్యయంబు లని త్రివిధంబులు' 1. నామములు 2. క్రియలు 3. అవ్యయములు అని పదములు మూడు విధాలు.

1. నామములు : 'నామములు నా వస్తువాచకశబ్దములు' ఏదేని వస్తువును బోధించుశబ్దమునకు నామ మని పేరు. ఇది ధాత్వర్థ వ్యాపారాశ్రయ మైనచో కర్త. ధాత్వర్థఫలాశ్రయ మైనచో కర్మ. రాముఁడు, రావణుఁడు మొ॥ ఇవి ఇంకను ఆయాలక్షణములను బట్టి విశేష్యములు, విశేషణములు ఇత్యాదిగా వ్యవహరింపబడును. ఇవి యెల్ల 'నామభేదములై. 'ప్రాతిపదిక' మగునామసంజ్ఞకంటె ఇది భిన్నముగా గ్రహింపదగును. ప్రౌఢవ్యాకరణమునందలి ఈపదవిభాగ

మున అంగవ్యాకరణప్రభావము కొంత యున్నట్లు విమర్శకులు పేర్కొందురు.

2. క్రియలు : క్రియలనగా వ్యాపారావబోధకము లయినవి. వ్యాపారము ననగా పనిని బోధించునవి క్రియలు. ఇవి రెండు విధములు.

i. సకర్మకము : కర్మము గలది సకర్మకము. కర్మను గూర్చిన యాకాంక్ష లేనిక్రియ సకర్మక మగును. (అన్నమును) తిను, (పుస్తకమును) చదువు మొ॥

ii. అకర్మకము : కర్మము లేనిది అకర్మకము. కర్మను గూర్చిన యాకాంక్ష లేనిక్రియ అకర్మకక్రియ యగును. పోవు, సంతోషించు మొ॥

3. అవ్యయములు : అవ్యయము లనగా లింగవిభక్తివచన శూన్యములు. అన్నిలింగములందును (మహదమహదర్థములందును) అన్నివిభక్తులయందును, అన్నివచనములయందును ఎట్టిమార్పును బొందక నిలిచియుండునట్టిశబ్దము అవ్యయము, ఆహా, పలికి మొ॥ ఈఅవ్యయములు రెండువిధములు.

i. ప్రతిపదోక్తములు : ప్రకృతिसిద్ధములు ప్రతిపదోక్తములు. ప్రకృతిచేతనే అనగా పుట్టుక చేతనే అవ్యయములైన శబ్దములు ప్రతిపదోక్తావ్యయములు. ఆహా, ఓహా, మొ॥

ii. లాక్షణికములు : 'లక్షణసిద్ధములు లాక్షణికములు, శబ్ద శాస్త్రముచే సిద్ధించినఅవ్యయములు లాక్షణికములు. త్వా తద్వ్యతిరేకాద్యర్థము లగుఅసమాపకక్రియలు మొదలగునవి వ్యాకరణముచే సాధింపబడినవి. అవి లాక్షణికావ్యయములు. పలికి, నచించుచున్ మొ॥

63. వాక్యము - తత్ప్రభేదములు

వాక్యము : వాక్యముయొక్క లక్షణమును చిన్నయసూరి పేర్కొనలేదు. ఆలంకారికమతానుసారముగా ప్రౌఢ వ్యాకర్త పేర్కొనెను.

1. పదసముదాయము : 'వాక్యము నా యోగ్యతాకాంతౌ సహితం బగునర్థము గలయాసత్తియు క్తపదసముదాయంబు'. పదముల సముదాయము వాక్యము. ఆపదములు శబ్దార్థస్వరూపములందు కొన్నిలియమముల కనుగుణముగా ఉండవలయును.

ఆసత్తి : పదముల(శబ్ద)స్థితియందు ఆసత్తి ఉండవలయును. ఆసత్తి అనగా పదములచేరిక. పదము లెల్ల ఒకదానివెంట ఒకటి చేరియుండవలయును. దేవదత్తుడు పోవుచున్నాడు. 'దేవదత్తుడు' అని ఒకప్పుడు చెప్పి ఆపిదప ఎప్పుడో 'పోవుచున్నాడు' అని చెప్పిన ఈపదములకు 'ఆసత్తి' యుండదు గావున అప్పుడది వాక్యము గానేరదు.

ఈపదములార్థమునందు యోగ్యత, ఆకాంత అనులక్షణము లుండవలయును.

యోగ్యత : యోగ్యత యనగా పదార్థములకు పరస్పరసంబంధమునందు బాధగలుగకుండుట. పదసముదాయమున వానిఅర్థములు పరస్పర మొకదానితో నొకటి అన్వయించుటలో బాధ లేకుండవలెను. నిప్పుతో కాల్చుచున్నాడు. 'నిప్పుతో తడుపుచున్నాడు' అనుచో నిప్పునకు తడుపుట అనులక్షణము లేకపోవుటచే ఈపదముల అర్థమునకు అన్వయమునందు బాధ గలుగుటచే ఇచట యోగ్యత లేదు. కావున ఇది వాక్యము గాదు.

ఆకాంత : ఆకాంత అనగా నిలుపుదల లేక పయి పయి బోయెడిపదార్థములమీదిఆదరము. ఒకపదముయొక్క అర్థము తెలిసిన వెంటనే ఆతరువాతిఅర్థమును తెలియవలయు ననెడికోరిక ఆకాంత.

‘గోవు-గుఱ్ఱము-’ మున్నగురీతిగా అర్థమునకు పరస్పరము సంబంధము లేకుండ పదములను కూర్చినచో ఆకాంక్ష లేకపోవుటవలన అపద సముదాయము వాక్యము గాదు. గోవు వచ్చెను, గుఱ్ఱము పోయెను అనురీతిగా ఆకాంక్ష తీరు నట్లుగ కూడిన పదసముదాయము వాక్య మగును.

ఎవరు వచ్చిరి ? రాముడు. అనుచో ‘రాముడు’ అని ఒక్క పదమే ఉన్నను ‘వచ్చెను’ అనుక్రియ అధ్యాహరింపబడును. అట్లే రాముడు వచ్చెనా? వచ్చెను. దేవదత్తు డేమి వండెను. అన్నము- మొదలగుస్థలములందు కర్తృకర్మాదు లధ్యాహృతము లగును. కావున ‘పదసముదాయము’ వాక్యముగా చెప్పబడినట్లు తెలియ వచ్చును.

2. విషయబోధకము : ‘విషయబోధకము వాక్యము’ అని వాక్యమునకు ప్రాథమ్యార్థ ముచే యొకలక్షణము పేర్కొనెను. విషయమును బోధించునది వాక్యము.

విషయము : ఉద్దేశ్యవిధేయభిన్నంబు విషయంబు. ఉద్దేశ్య విధేయములతో గూడినది విషయము. దేనినిగూర్చి చెప్పబడునో అది ఉద్దేశ్యము. అవి విశేష్యాదులు. (దానినిగూర్చి) ఏమి చెప్ప బడునో అది విధేయము. అవి క్రియాదులు. ఈరెండును గలిసినది విషయము. దానిని బోధించునది వాక్యము.

‘వాగ్భూషణమే సుభూషణము’. ఇందు ‘వాగ్భూషణము’ను గూర్చి చెప్పబడుచున్నది. కావున అది ఉద్దేశ్యము. దానినిగూర్చి ‘సుభూషణము’ అని చెప్పబడుచున్నది. కావున ఇది విధేయము. ఈరెండింటితో గూడిన ‘పైపదసముదాయము’ ‘వాగ్భూషణమే సుభూషణము’ అనునది వాక్యము అగుచున్నది.

వాక్యభేదములు : వాక్యములందు కొన్ని క్రియాన్వయము

కలవి, కొన్ని తదితరాన్వయము కలవి. అని ప్రౌఢవ్యాకరణము ముందుగా నొకభేదము పేర్కొన్నది.

1. క్రియాన్వయవాక్యములు : క్రియలు అనగా లట్ మొలకారము లంతమందు గలిగిన వర్తమానము మొల అర్థములం దున్న సమాపక క్రియలు. ఇట్టి సమాపకక్రియలతో అన్వయము గలిగిన వాక్యము క్రియాన్వయ వాక్యము. అవివేకి చెమన్. చెమన్ అనుసమాపక క్రియతో అన్వయము కలిగియుండుటచే ఇది క్రియాన్వయవాక్యము.

అసమాపకక్రియలను క్రియాభేదముగా గుర్తించినచో క్రియాన్వయవాక్యము రెండువిధము లగును.

సంపూర్ణ మసంపూర్ణ మని వాక్యంబు ద్వివిధంబు.

i. సంపూర్ణవాక్యము : 'సమాపకక్రియలు గలవాక్యము సంపూర్ణ వాక్యము'. లడాదిలకారము లంతమందు గలవి సమాపక క్రియలు, అవి కలిగినవాక్యము సంపూర్ణ వాక్యము. నలుఁడును దమయంతిఁ దోడ్కొని వెలువడియె. 'వెలువడియె' అని లిడత మగుక్రియాపదము గలయీవాక్యము సంపూర్ణ వాక్య మనబడును.

ii. అసంపూర్ణవాక్యము : 'అసమాపకక్రియలు గలవాక్యము అసంపూర్ణము'. క్షార్థకములు మొదలగునవి అసమాపకక్రియలు. ఇట్టిక్రియలు గలిగినది అసంపూర్ణ వాక్యము. నలుఁడును దమయంతిఁ దోడ్కొని. 'తోడ్కొని' అనుఅసమాపకక్రియ గల యిది అసంపూర్ణ వాక్యము.

2. క్రియేతరాన్వయవాక్యము : క్రియలకంటె వేరైన విశేష్యము, విశేషణము మొల నామపదములతో, అన్వయము గలిగినవాక్యము క్రియేతరాన్వయవాక్యము. 'వా గూర్భ షణ మే సుభూషణము'. 'సుభూషణము' అనువిశేష్య(క్రియేతర)ముతో అన్వయ క్రియేతరాన్వయవాక్యము.

మహావాక్యము : 'వాక్యసముదాయము మహావాక్యము నాంబు. అయ్యది రామాయణాదికము'. మహావాక్యము వాక్యములలో భేదము కాదు. ఇంక వాక్యములసమూహమునకు మహావాక్య మని పేరు. రామాయణము మొ॥ ఇట్లు మహావాక్యము గలది కావున ఇది మనుసంజ్ఞ గలిగినది.

64. అన్వయము - తద్విశేషములు

అన్వయము : 'పదములకుఁ బరస్పరము గలసంబంధ మన్వయ మనంబు' వాక్యమునం దున్న పదముల కొకదానికి మరియొకదానితో గలసంబంధమును అన్వయము అందురు. 'రాముడు రావణుని చంపెను - ఇందు రాముడు అనునది కర్తగాను, రావణుని అనునది కర్మగను. మొదలుగా పదము లెల్ల పరస్పరము సంబంధము గలిగి యున్నవి. ఇట్టిసంబంధమునె అన్వయ మందురు.

సమాసము-అన్వయవిశేషములు : సమాసమునం దిట్టి అన్వయములో కొన్నివిశేషములను ప్రౌఢవ్యాకర్తయిట్లు చెప్పెను.

i. **సమస్తమునకు-వ్యస్తముతో :** 'ఒక్కొక్కచో సమాసగత పూర్వపదంబు వ్యవహితోత్తరపదం బొంటితోడను వానిపెక్కింటి తోడను నన్వయించెడి'. 'రాహుకంతము దెగి దేహము ధరణి బడియె. రాహుకంతము అనుసమాసమున పూర్వపద మగురాహు (యొక్క) అనునది, ఆసమాసమునకు పిదప 'తెగి' అనుదానితో వ్యవధానము గలిగి ఉన్న దేహము అనుదానితో అన్వయించి రాహు(యొక్క)దేహ మని అర్థ మిచ్చును. ఈఉదాహరణము 'గొంతినకటపాలు కోడలిబన్నంబు' (గొంతికోడలి) అనుదానితో పోలిక గలిగియున్నది.

ii. **వ్యస్తమునకు-సమస్తముతో :** 'కొన్నియెడల సిద్ధసమాస మన్యగతపదంబులతోఁ దద్విన్నపదంబుల కన్వయంబు చూపఁబడెడి'

‘అం దొకటిచే జనితాధరపీడయై’ జనితాధరపీడ అనుసిద్ధసమాస మందలి (వీడతో కాక) జనిత అనుశబ్దముతో ఆసమాసమునందు గాక విడిగా ఉన్న ‘ఒకటిచే’ అనుశబ్దమునకు అన్వయము. ‘వారి అస్మగ్నియోరుచమూసమూహములు’ అనుచో వారి - ఉరుచమూ సమూహములు, అస్మగ్నియ - ఉరుచమూసమూహములు అని అన్వయము. పార్థివప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతుపన్ను ఇత్యాదులలోను ఇట్టిఅన్వయము గుర్తింపదగును.

కులకము : ‘కులకం బనగా పద్యమునకు పద్యాంతరముతో అన్వయము’ పద్యమునందలివాక్యార్థము (అన్వయము) అక్కడ ముగియక తరువాతిపద్యము(ల)లోనికి కొనసాగినచో అది తెలుగున కులకము అనబడును.

తా నొకపండు చెచ్చెరన్, కొనివ్రచ్చుడు’-‘చెచ్చెరన్’ అను పద్యము ముగియగా కొనివ్రచ్చుడు అనుతరువాతిపద్యములోని కన్వయము గల్గుటచే ఇది కులకము. రెండుపద్యములకై ‘కులక’ మనబడుట సంస్కృతముకంటె తెలుగున విశేషము.

అధ్యాహారము-తద్విశేషములు

అ ధ్యా హా ర ము : ‘ఆకాంక్షావిషయపదానుసంధానము అధ్యాహారము’ వాక్యమునందు ఆకాంక్షిత మయినఅర్థము నిచ్చు పదము ప్రయుక్తము గానపుడు దానిని తెచ్చుకొనుట అధ్యాహారము. ‘నన్ను జూచి నగరె?’ ఎవరు? అని ఆకాంక్షిత మయిన కర్తృపదము ఈవాక్యమున ప్రయోగింపబడలేదు. కాగా దానిని (జనులు) తెచ్చుకొని అన్వయింపవలెను. ఇట్లు అన్వయమునకై వాక్యమున లేనిపదమును తెచ్చుకొనుట అధ్యాహారము. ఇట్లు తెచ్చుకొనవలసిన పదములు అధ్యాహార్యములు.

ఇట్టివానిని కొన్నింటిని ప్రౌఢవాక్యకర్త నిరూపించెను.

తదాదులు : 'కొన్నియెడలఁ దదాదులు విశేషణంబు లధ్యాహార్యంబు లగు' కొన్నివాక్యములందు ఆ-ఈ మొదలగువిశేషణరూపములు అధ్యాహారము చేసికొనవలయును. కలకంఠకఠి కన్నీకొలికిన సిరి యింట నుండ నొల్లదు' ఇచట 'ఇంట నుండ నొల్లదు' అనుచో 'ఆఇంట నుండ నొల్ల' దని 'ఆ' యనువిశేషణము అధ్యాహారము చేసికొనవలె. ఇట్లు 'ఈ' మొ॥

ii. సంబంధిపదములు : 'కొన్నియెడల సంబంధంబునంబూర్వవాక్యంబునందలిపదం బధ్యాహార్యం బగు' కొన్నివాక్యములందు సంబంధార్థమునందు అంతకు పూర్వము ప్రయుక్తమైన సంబంధిపదము ఆతరువాతిచోట అధ్యాహారము చేయవలసియుండును. దానవేశ్వరునకు, తమ్ములకు- ఇట రెండవచోట 'తమ్ములకు' అనుచో ఎవరితమ్ములకు అనుఆశాంక్షయందు. అంతకుముందు ప్రయోగింపబడిన దానవేశ్వరునకు అనుదానినిబట్టి దానవేశ్వరుని(యొక్క) తమ్ములకు- అని అన్వయము. దానవేశ్వరునకు, అతనితమ్ములకు అని యర్థము.

iii. న్యూనవచనములు : 'న్యూనవచోవాక్యంబునఁ దద్వచనంబు లధ్యాహార్యంబు లగు' ఐన- ఏని మున్నగునవి న్యూనవచనములు. ఇవి అవసరమైయుండియు ప్రయోగింపబడనివాక్యమునం దీశబ్దము అధ్యాహారము చేసికొనవలయును. 'ఎత్తైఱుగున ధర్మక్రియఁ జిత్తంబునఁ జేర్పవలయు'. 'ఎత్తైఱుగున నైన, లేదా ఎత్తైఱుగున నేసి' అనుతీరుగా ఈవాక్యమునందు ఐన లేదా ఏని అనుశబ్దము అధ్యాహార్యము.

iv. కర్త-కర్మ-క్రియ : 'కొన్నియెడలఁ గర్తృకర్మక్రియ లధ్యాహార్యంబు లగు' కొన్నివాక్యములందు కర్తయు, కొన్నింట

కర్మమును, మఱి కొన్ని వాక్యములలో క్రియయును అధ్యాహారము చేసికొనవలసియుండును. 'నన్ను జూచి నగరె' ఇచట 'జనులు నగరు' అనుతీరుగా 'జనులు' అనుకర్త అధ్యాహార్యము. 'దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము చేయుచున్నఁ జూచి' ఇచట 'దాహము చేయుటను జూచి' అనువిధముగా 'కర్మ' అధ్యాహార్యము. అక్కడ నెవడున్నాఁడు- రాముఁడు. ఇచట రాముఁడు 'ఉన్నాఁడు' అనుతీరుగా క్రియ అధ్యాహార్యము.

ఇట్లు ఆయాసందర్భములందు కవిప్రయోగానుగుణముగా అధ్యాహార మనసర మగుటచే అధర్వణు డంగీకరింపకున్నను వీనిని ప్రౌఢవ్యాకర్త కవిప్రయోగానుగుణముగా నిరూపించెను.

అకారాదిముఖ్యపదవివరణము

(బాలవ్యాకరణము)

1. అంతాగమము : (తత్స. 15) అతేమునందు (చివర) ఆగమ మగునది అంతాగమము. ఆగమ మనగా అధికముగా వచ్చి చేరునర్థము(లు). 'ఓశబ్దంబునకుం బురుషనీచస్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యిసిరినర్థంబులు విభాష సంతాగమంబు లగు'. ఓశబ్దమునకు చివర 'యి'నర్థము చేరిగా ఓయి. ఇట్లే భక్తుఁడవు. యి,సి,రి,పు,ను మొ॥ అంతాగమములు.

2. అకర్మకము : (క్రియ. 45) అవిద్యమానం కర్మ యేషాం తే అకర్మకాః) 'అకర్మకంబు నాఁ గర్మాకాంతానుత్థాపకంబు'కర్మను గూర్చినఆకాంక్ష లేని (కర్మలేని) ధాతువు అకర్మకము, రాముడు వచ్చెను. ఇట దేనిని వచ్చెను అనుతీరుగా కర్మను గూర్చినప్రశ్నము కల్గింపదు కావున వచ్చుధాతువు అకర్మకము.

(ఫలవ్యాపారయో రేకతా నిష్ఠతాయా మకర్మకః. ధాతువు యొక్క ఆర్థము లైనవ్యాపారమును, ఫలమును ఒక్క(కర్త)నే ఆశ్రయించి ఉన్నచో ఆధాతువు అకర్మకము. రాముడు 'వచ్చెను'. నడచుట మొ॥ రూప మైనవ్యాపారము, ఆచోటికిచేరుకొనుట మొ॥ రూప మైనఫలమును రాముని(కర్త) ఒక్కరినే ఆశ్రయించియుండుటచే వచ్చుధాతువు అకర్మకము.)

3. అగతికము: (క్రియ.131) (గతిశ్చ, ఊర్వాదిచ్చిడాది శ్చ సాక్షాత్ప్రభృతీని చ) క్రియతో సంబంధము కలిగియున్న ప్ర, పరా, మొదలగునవియును, ఊర్విప్రభృతులును, సాక్షాత్ - మొ॥ 'గతి' అనుసంజ్ఞ కలిగినవి. ఇవి చేరక ప్రత్యేకముగా ఉన్నధాతువు అగతికము. భూ,కృ. మొ॥,

4. అచేతనము : చూ. జడము.

5. అచ్చు : (సంజ్ఞ. 1) అకారాదు లచ్చులు. వర్ణమాలలో అకారము మొదలుకొని క కారమునకు పూర్వము వరకున్న వర్ణము లకు అచ్చులు అని సంజ్ఞ. (సంస్కృతమందలి 'అచ్' అనుప్రత్యా హారమునుండి ఇది గ్రహించబడినది) అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఊ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ఐ, ఔ, అరసున్న (అః) నిమసున్న (అం) విసర్గ (అః) అనునవి అచ్చులు.

6. అచ్చు : (ఆచ్చి. 1) 'సంస్కృతసమేతరం బయినయీ భాష యచ్చ యనంబడు'. సంస్కృతసమముకంటె వేరయిన తెలుగు భాషకు అచ్చ అని పేరు. i. ప్రాకృతసమము (అగ్గి), ii. తద్భవము- (ఆకాసము, ఇంగలము) దేశ్యము-(ఊరు) అయిన తెలుగు శబ్దములు అచ్చ అనుసంజ్ఞ గల వగును.

7. అతిచారము : (క్రియ. 60) (అతిక్రమ్య చారః) అతి క్రమించి చరించుట. లక్షణముచే చెప్పబడిన స్థలములకంటె ఇతరము లగు స్థలములందు (అతిక్రమించి) గూడఁ కార్యము వర్తించుట అతి చారము. 'ముఱ్ఱ పరం బగునపుడు కోశబ్దంబు కొనునకు బహుళంబుగా నగు' ముఱ్ఱ పరం బగుచోట్ల చెప్పిన ఈ కార్యము బహుళశబ్దముచే చదువుకోఁడు, చదువుకోక మొ॥ ఇతరస్థలములందును వర్తించినది. కావున అది అతిచారము.

8. అతిదేశము : (తత్వ. 75) (అవిద్యమానధర్మప్రాపకం శాస్త్ర మతిదేశః) లేనిధర్మమును కలుగజేయునట్టి శాస్త్రము అతి దేశము. 'విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వం బగు' (పులింగములైన) విశ్వ కర్మ మొ॥ శబ్దములలో లేని స్త్రీలింగత్వము అనుధర్మము ప్రాప్తిప జేయుటచే ఇది అతిదేశము. దీనివలన అతిదేశింపబడిన ధర్మమువలని కార్యములు కలుగును. విశ్వకర్మ.

9. అతివ్యాప్తి : (అలక్ష్యే లక్షణప్రవృత్తిః అతివ్యాప్తిః) లక్ష్యము కానిదానియందును (ఉద్దేశింపనిస్థలమునందు గూడ) లక్షణము ప్రవర్తించుట అతివ్యాప్తి. 'భూతంబునం దిగాగమం బగు' లిట్టలా ప్రథమపురుషవీకవచనస్థలమున ఇగాగమము ఉద్దేశింప బడలేదు. నగు+నను-నగెను- మొ॥. కాని 'భూతంబునందు' అని సామాన్యముగా చెప్పటచే లక్ష్యము కాని-లిట్ ప్ర.పు.వ.స్థలమునను ఈలక్షణము వర్తించుచున్నది. కావున ఇది అతివ్యాప్తి.

(అవసర మైనస్థలమున అవకాశము (ప్రాప్తి) లేకపోయినను లక్షణము ప్రవర్తించుట అతిచారము. అవసరము కానిస్థలమున అవకాశము (ప్రాప్తి) ఉండుటవలన లక్షణము ప్రవర్తించుట అతి వ్యాప్తి. ఇట్లు ఇవి రెండు భిన్నములు. (వ్యాసం.స. 1533)

10. అధికరణ(కారక)ము : (కార. 17) (అథానో అధికరణమ్) అధికరణంబు నా నాధారంబు. కర్త, కర్మలద్వారాన 'వాని యందలి క్రియకు ఆశ్రయమైనది అధికరణము. ఘటమందు జలమున్నది. జలము(కర్త) ఉండుట కాశ్రయము కావున ఘటము అది కరణము. ఘటమందు జలము నింపెను. జలము(కర్మ)న కాశ్రయము ఘటము, అధికరణము.

అనభిహితకర్త : (క్రియ. 124) (అభిశృత్యద్ధితసమాసైః (క్వచిన్నిపాతేన చ) అభిధానమ్ అభిహితత్వమ్) క్రియావిధక్తులు కృత్తులు మొ॥వానిచే చెప్పబడినది అభిహితము. చెప్పబడనిది అనభిహితము. అనభిహిత మగుచట్టికర్త అనభిహితకర్త. రామునిచేత రావణుడు చంపబడెను. 'చంపబడెను' అనుచో క్రియ రాముని (కర్త) తెలుపుట లేదు (కర్మ యగురావణుని చెప్పుచున్నది) కావున రాముడు అనభిహితకర్త.

12. అనింద్యగ్రామ్యము : (సంజ్ఞ. 23) లక్షణవిరుద్ధం బగు

భాషగ్రామ్యంబు' ఈభాష ప్రయోగంబున కనర్హంబు. కావున గ్రామ్యము నింద్యము. 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రామ్యంబు' పెద్దలు వ్యవహరించిన మాట గ్రామ్యమైనను గ్రహింపదగును. కఱ కంఠుడు మొ॥ గ్రామ్యములు మహాకవిప్రయుక్తము లగుటచే నింద్యములు కావు. కావున ఇట్టివానిని అనింద్యగ్రామ్యములు అని కొంద రందురు. కపిలగడ్డము, జీవగట్ట మొ॥

13. అనుకరణము-అనుకృతి : (సంధి. 50, 51) అను-సదృశముగా, కరణమ్-చేయుట. శబ్దశాస్త్రమునందు ఇతరులవాక్య (పద)ములను అట్లు గ్రహించి చెప్పుట అనుకరణము. (ఇది శబ్దానుకరణము. అర్థము మాత్రము పోలునట్లుగ చెప్పిన అర్థానుకరణము) తుభ్యం నమో యనె. కనకన మను. తటాలున లేచె.

(ఈసందర్భమున తెలుగున 'అను'ధాతురూపములు చేర్చబడుటచే అనుధాతురూపములను చేర్చుట తెలుగున అనుకరణము అని కొందరు చమత్కరింతురు.)

14. అనుప్రయోగము : (కార.10) (అనుప్రయుజ్యత ఇత్యనుప్రయోగః) అనుసరించి ఎడము లేకుంచు, తరువాతగాప్రయోగించుట అనుప్రయోగము. 'ఉండిపదం బొకానొకచో వలనవర్ణకంబున కనుప్రయుక్తం బగు' నాకంబువలననుండి నారదుండు వచ్చెను. ఉండి అనుపదము ఇచట అనుప్రయోగము ఐనది. ఇది లేకుండ గూడ అర్థమునకు భంగము లేదు. నాకంబువలన వచ్చె.

15. అనుబంధము : (క్రియ. 13) (అనుబధ్యతే ఇత్యనుబధ్యః) సంస్కృతమున అనుబంధ మనగా ఇత్తు. కాని తెలుగున అనుసరించి (వెంట) కూడియుండు (ప్రకృతి, ప్రత్యయము మొ॥ రూపమైనది అని మాత్రమే అర్థము. 'ఉదంతంబునకు లట్టు పరంబగునపు డున్నానుబంధం బగు' వండు + ఉన్న = వండుచున్నాడు.

ఇచట ఉన్న అనునది ధాతువునకు అనుబంధము. ఇట్లే కలజి, పడుజి-
మొ॥ అనుబంధము లేక ప్రకృతి ఈఅర్థమున నుండదు.

(అనుబంధము లేనిచో అర్థభంగ మగును. అనుప్రయోగము
అట్లు కాదు. వండబడెను. ఇట పడు లేక కర్కార్య ముండదు.
అందుచే పడుజి లేక ఈఅర్థమున ధాతువు ప్రయోగింపబడదు.
కాన ఇది అనుబంధము. నిలువబడు (క్రియ. 109) ఇట పడు
లేకున్నను ఉన్నప్పటిఅర్థమునకు భంగము లేదు. నిలువబడెను=
నిలిచెను. అందుచే 'పడు' లేకుండ గూడ ధాతువు ఈఅర్థమున
ప్రయోగింపబడును. కావున ఈ'పడు' అనుప్రయుక్తము, శబ్దపల్లవ
ములు వి శేషవిధానస్థలములు.)

16. అనువృత్తి : (పూర్వసూత్రస్థితపదస్య పరసూత్రే
షూపస్థితిః) వెనుకటిసూత్రమునందలిపదము(లు) అన్వయమునకై
తరువాతిసూత్రమునందు వచ్చి చేరుట అనువృత్తి. 'ఉత్తున కచ్చు
పరం బగునపుడు సంధి యగు' అనుపూర్వసూత్రమునం దున్న
'అచ్చు పరం బగునపుడు' అనుపదములు ప్రథమేతరవిభక్తి- అను
తరువాతిసూత్రములోనికి వచ్చి ప్రథమేతర- ఉకారమునకు 'అచ్చు
పరమగునపుడు' సంధి వైకల్పికముగా నగును అని అన్వయమును
కూర్చును. కాన ఇది అనువృత్తి.

17. అనౌపవిభక్తికము : (ఆచ్చి. 16) ఔపవిభక్తికములు
కానివి అనౌపవిభక్తికములు. ఔపవిభక్తికములైన, ఇ-టి-తి అనువర్ణ
ములు చేరుప్రాతిపదికలును ఔపవిభక్తికకములు. కాన చేరని
ప్రాతిపదికలు అనౌపవిభక్తికములు. కల్లు(మద్యము) పల్లు(నిమ్మము)
చిలుక మొ॥

18. అపదము : (సంధి. 11). పదము గానిది అపదము.
సూప్తిశంతం పదమ్. నామవిభక్తులు చివర నున్న, (సంబంధములు)
క్రియావిభక్తులు చివర గల, (తిశితములు) వానికంటె ఇతరము

లైనశబ్దములు అపదములు. ప్రకృతి, ప్రత్యయము, ఆగమము. మొ॥
అపదములు. రామ, న, ఇంచు. మొ॥

19. అపవాదము : (క్రియ. 72) (యేన నాప్రాప్తే యో
విధి రారభ్యతే స తస్య బాధకో భవతి-) అప(తొలగించునట్లుగా)
వాద=(చెప్పట) మనగా 'ఒకవిధి తప్పక ప్రవర్తింపవలసియుండగా
అచటనే ప్రారంభింపబడిన వేరొకవిధి దానికి బాధకము (అప
వాదము) అగును. రంజించు+ఇంచు అనుచోట 'రంజాదులయించు
కృకారంబునకు సబిందుకంబున కప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారం బగు'
అనువిధిచే ద్విరుక్తలకారము ప్రాప్తించుచుండగా, 'ఇంచుక్కు
పరం బగునపుడు రంజాదులయించుక్కునకు లోపం బగు' అని
ఆరంభింపబడినవిధి లకారాదేశమును బాధించుచు 'అపవాద'
మగుచున్నది.

20. అపాదాన(కారక)ము : (కార. 9) (ధ్రువ మపాయేఽ
పాదానమ్. అపాయో విశ్లేషః తస్మిన్ సాధ్యే ధ్రువ మవధిభూతం
కారక మపాదానం స్యాత్) అపాయము అనగా ఎడబాటు (వియో
గము) దేనినుండి కలుగునో దానికి అపాదానము అని సంజ్ఞ. తానికి
తెలుగున వలనప్రత్యయ మగును. వృక్షమువలన ఆకు పడెను. ఇట
(ఆకునకు నృక్షమునుండి వియోగము కావున)వృక్షము అపాదానము.

21. అభివ్యాపకము : (కార. 17) (సకలావయవవ్యాప్తి
కృతాధారః అభివ్యాపకః) ఎల్లయెడలను ఆశ్రయించియుండునట్టి
ఆధారము అభివ్యాపకము. సర్వంబునం దీశ్వరుండు గలందు.
ఈశ్వరునకు(జగత్తు) 'సమస్తము' ఆధారము. కాన ఇది అభి
వ్యాపకము అగు ఆధారము.

22. అమహత్తు: (తత్స.17) 'స్త్రీతిర్యగ్దడభిన్నంబులును వాని
విశేషణంబులును మహత్తు లనంబడు' స్త్రీలను, పశువులు, పక్షులు

మొదలగు, తిర్యక్కులను, అచేతనములను బోధించుశబ్దములును వానివిశేషణములును అమహత్తులు. రమ-చిలుక-మేడ ఉన్నతము.

23. అముఖ్యకర్మ : (కార. 6) (అకథితం చ. అపాదానాది విశేషై రవివక్షితం కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్.) సంస్కృతమున దుచౌ మొ॥ ధాతువులప్రధాన మగుకర్మకు, (అనగా ఈ ధాతువు లకు కర్మలు రెండుండును. ఇవి ద్వికర్మకథాతువులు.) సంబంధించిన దయి, అపాదానము, అధికరణము, ఇత్యాదిగా చెప్పబడనిది అకథిత కర్మ. అదే అముఖ్యకర్మ. 'వచ్యర్థాముఖ్యకర్మంబునకుం దోడకువర్ణ కంబులుప్రాయికంబుగ నగు' చైత్రుడు మైత్రునితో ఇట్లనియె 'ఇట్లు' ముఖ్యకర్మ, మైత్రుడు అముఖ్యకర్మ.

24. అరిసమాసము : చూ. వైరిసమాసము.

25. అలఘువు : చూ. లఘువు.

26. అలక్ష్మమాసము : (సంధి. 43) చూ. 157పుట.

27. అవసానము : (సంధి. 20) (విరామో ౭వసానమ్. వర్ణనా మభావః అవసానసంజ్ఞం స్యాత్.) పిదప వర్ణములు లేకుండుట అవసానము. (వాక్యాదులందు) చివర అని అర్థము. వాడు వచ్చెను. ఇచ్చట 'ను'వర్ణమునకు పిదప వర్ణములు లేవు కావున దానిస్థానము అవసానము.

28. అవ్యాప్తి : (సంధి. 6) (లక్ష్యైకదేశే లక్షణాప్రవృత్తి రవ్యాప్తిః లక్ష్యమునం దొకభాగమున లక్షణము ప్రవర్తింపకపోవుట అవ్యాప్తి. 'క్వార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లేదు'. అనులక్షణము క్వార్థకేకారమునకు సామాన్యముగా జెప్పినసంధినిషేధము, ఎఱింగెఱింగి అను కొన్నియెడల వర్తించుట లేదు. కావున అట లక్షణమునకు అవ్యాప్తి.

29. అసంయుక్తము : చూ. సంయుక్తము.

30. ఆకృతిగణము : (ఆకృత్యా ఏవం జాతీకయా నిర్ణేత వ్యోగణః ఆకృతిగణః. లోకప్రయోగానుసారేణ ఏవం జాతీయకాః శబ్దాః అస్మిన్ గణే నివేశనీయాః) కవిప్రయోగములందు సమాన మైనఆకృతి (లక్షణము) కలిగిన వానిని చేర్చుకొనదగినగణము ఆకృతిగణము సంధి వికల్పముగా నగుట అను(ఏమిశబ్దముతో) సామ్యము ప్రయోగములందున్నట్టిశబ్దము ఏమ్యాదులలో చేర్ప దగును. కావున అది ఆకృతిగణము. 'మగని'+అలు మగనాలు మగనియాలు. మగని ఏమ్యాదులలో చేరును.

31. ఆభ్యాతము : (కార.1) (క్రియాప్రధాన మాఖ్యాతమ్ ఆభ్యాత మనగా తిజంతము (తిజ్జు) అని యర్థము. క్రియావిభక్తి లేదా, క్రియావిభక్తి చివర గలిగినపదము ఆభ్యాతము. వచ్చు చున్నాఁడు మొ॥

32. ఆగమము : (సంధి. 3) 'ఆగమం బనఁగా వర్ణాధిక్యంబు' ఉన్న వర్ణము లన్నియు అట్లే ఉండగా అధికముగా వచ్చి చేరు వర్ణములు) ఆగమము. మా+అమ్మ. మాయమ్మ ఇచట యకారము ఆగమము వచ్చెను. ఇట "ఎడు" ఆగమము

33. ఆచ్ఛికము : (ఆచ్ఛి. 2) అచ్చయే ఆచ్ఛికము. చూ.అచ్చ.

34. ఆచ్ఛికసమాసము : (సమా. 2) సంస్కృతసమము కంటే తక్కినతెనుఁగులసమాసం బాచ్ఛికం బనంబడు. అచ్చతెనుగు శబ్దములకు అయిన సమాసము ఆచ్ఛికసమాసము. తేనియానతి. ఈ సమాసమున తేని(యొక్క) ఆనతి అనుశబ్దములు రెండును ఆచ్ఛిక ములే అగుటచే ఇది ఆచ్ఛికసమాసము.

35. ఆత్మనేపదకర్తృత్వము : (క్రియ. 123) క్రియాఫలము కర్తృగామి యగుట ఆత్మనేపదార్థము. క్రియాపదముచే కర్తృ తెలియ బడిన అది కర్తృత్వము. మైత్రుడు వంటకము వండుకొనెను, వండుకొను

అనునది క్రియాఫల మైన వంటకము కర్త యగుమైత్రుని పొందుట తెల్పును. కాన ఆత్మనేపదము. ఈక్రియ కర్త యగుమైత్రుని బోధించుచున్నది. కావున కర్తృత్వము. అందుచే వండుకొనెను. ఆత్మనే పదకర్తృత్వము.

36. ఆత్మనేపదకర్తృత్వము : క్రియాఫలము కర్తృగామి యగుచో ఆత్మనేపదార్థము. క్రియాపదముచే కర్మ తెలియబడినచో కర్తృత్వము 'మైత్రునిచే వంటకము వండుకొనబడెను'. వండుకొను అనునది క్రియాఫలము కర్తను పొందుటను తెలుపుటచే ఆత్మనేపదము. వండుకొనబడు అనునది కర్మను తెలుపుటచే కర్తృత్వము. కావున వండుకొనబడెను. ఆత్మనేపదకర్తృత్వము.

37. ఆత్మనేపదార్థము : (క్రియ. 52) క్రియాఫలము కర్తృగామి అగుట. ఆత్మనేపదార్థము. ఈ అర్థమున ధాతువుపై తెలుగున కొను అనుధాతువు చేరును. దేవదత్తుడు వండుకొనెను. ఇచట వండుట అనుక్రియకు ఫలము అయినవంటకము వండువ్యాపారమునకు కర్త అయినదేవదత్తునే పొందుచున్నది. కావున ఇది ఆత్మనే పదార్థము.

38. ఆదేశము : (తత్వ. 35) (వర్ణస్థానే వర్ణాంతరోత్పత్తి రాదేశః వర్ణము(ల) యొక్క చోట వచ్చిన వేరు వర్ణము(లు) ఆదేశము. 'ఉదంతసంస్కృతనాంబుసంబుద్ధిమజ్జనకు నూకారంబు ప్లుతం బాదేశంబు విభాష నగు' విష్ణు+మజ్=విష్ణు+మజ్జ=విష్ణుమజ్జ. మజ్ అనువర్ణముస్థానమున వచ్చిన దగు ఇచ్చటిప్లుత మైనఉకారము ఆదేశము.

39. అనంతర్యము : (క్రియ. 43) అంతరము లే(కా)నిది అనంతరము, అనంతరము భావము అనంతర్యము అంతరము అనగా ఎడము. వ్యవధానము. ఇచట - కాలమునకు సంబంధించిన దగువ్యవధానము లేకుండుట అనంతర్యము. వెంటనే అని అర్థము. 'అనంత

ర్యంబున యవర్ణకంబు ద్రుతాంతం బగు' జాబిల్లి తోతెంచుడుం
గువలయంబులు వికసిల్లు. తోతెంచుడున్ = ఉదయించినవెంటనే.

40. ఆమంత్రణము : (తత్స. 14) చూ. సంబోధనము.

41. ఆమ్రేడితము : (సంధి. 10) (తస్య పర మామ్రేడితమ్.
ద్విరుక్తస్య పరం రూప మామ్రేడితసంజ్ఞం స్యాత్) ఒకేశబ్దము రెండు
సార్లు ఉచ్చరించినపుడు అందు రెండవ (సారిఉచ్చరించిన) రూపము
నకు ఆమ్రేడితము అని పేరు. ఏమి 'యేమి'.

42. ఇత్తు : (తత్స. 19) కార్యార్థము ప్రత్యయీదులందు
నిబద్ధ మయి ప్రయోగించునపుడు మానంబడువర్ణ మిత్తు నాబడు'.
మఱ్ఱ. ఇందు జకారము (యవర్ణమునకు) పూర్వమునందు, బిందువు
వచ్చుట అనుప్రయోజనముకయి, య అనుప్రత్యయముతో కూర్పబడి
'రాముఁడు' అనువిధముగా ప్రయోగించునమయమున లేదు (విడిచి
పెట్టబడినది.) కావున ఇచట జకారము ఇత్తు.

43. ఉక్తార్థము : (కార. 1) ఉక్తము అనగా చెప్పబడినది.
తీజ్ (క్రియావిధక్తి) కృత్, తద్ధిత, సమాసములచే చెప్పబడునట్టి
అర్థము ఉక్తార్థము. రాముడు మెచ్చెను ఇచట క్రియావిధక్తి.
(పదము)చే రాముడు అనుకర్త చెప్పబడినది. ఇది ఉక్తార్థము ఇట్లే
రాముడు రక్షించెనువాడు (కృత్) రాముడు సాగసరి (తద్ధిత) మొ॥

44. ఉత్తమము : (తత్స. 46) (త్రాదీనా మత్త్య ముత్తమమ్)
మూడు గాని అంతకంటె ఎక్కువ గాని అక్షరము లున్నశబ్దములో
చివరిఅక్షరమునకు ఉత్తమము అని సంజ్ఞ. కలికి ఇందు 'కి' ఉత్తమము.
పిడికిలి- ఇందు 'లి' ఉత్తమము.

45. ఉత్తమ (పురుష)ము : (క్రియ. 9) 'లకారంబునకు
యజువురునుము ఇగు' అనుసూత్రమున విధింపబడినప్రత్యయములలో
'అందు పరుసను రెండేసి ప్రథమమధ్య మోత్తమంబు లనంబడు'

అనుసూత్రముచొప్పున చివరి 'ను' ము' అను రెండింటికీ ఉత్తమము అని సంజ్ఞ. అస్మదర్థమును బోధించునపుడు ఏకత్వమున (నేను) నువర్ణమును, బహుత్వమున (మేము) మువర్ణమును వచ్చును. (నేను) చదువుచున్నాను (మేము) చదువుదుము.

46. ఉత్తరపదము : (సమా. 1i) ఉత్తరపదత్వం చ సమాస చరమావయవే రూఢమ్.) సమాసమునందలిచివరిపదమునకు ఉత్తర పదము అని ప్రసిద్ధి. నీకరుణ. ఈసమాసమునందలి (నీయొక్క) 'కరుణ' అనుపదము చివరిది కావున ఉత్తరపదము.

47. ఉత్సర్గము : (తద్ధి. 2) (ఉత్సృజ్యతే ఇతి ఉత్సర్గః) విశేషవిధులవలన ప్రవర్తింపజేయక విడిచిపెట్టబడునది. ఉత్సర్గము. అనగా సామాన్యవిధి అని అర్థము. 'చిన్నాదులకు టికవర్ణకం బగు' అను అపవాద(విశేష)విధివలన 'తనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు' అనువిధి వర్తింపక విడిచిపెట్టబడును. కావున అది (తనవర్ణకంబు ...) ఉత్సర్గ (సామాన్య)విధి. చిన్న టికము. (తద్ధి 2 చే చిన్నతనము).

48. ఉపధ : (సంజ్ఞ. 10) (అలోఽన్త్యాత్ పూర్వ ఉపధా) ఉపధ యనగా తుదివర్ణమునకు ముందునర్ణము. శబ్దమునందు చివరి నుండి రెండవవర్ణమునకు ఉపధ అని పేరు. వాజి (వాజ్+ఇ) ఇందు జకారము ఉపధ.

49. ఉపమానపూర్వపదకర్మధారయము: (సమా. 3i) విశేషమునకు విశేష్యముతో సమాసము కర్మధారయము ఉపమానము పూర్వ (సమాసమున మొదటి) పదముగా కలిగినకర్మధారయము ఉపమానపూర్వపదకర్మధారయము. 'చిగురు, గేలు' చిగురువంటి గేలు అను చొప్పున ఈసమాసమున ఉపమానము (చిగురు) పూర్వపద మైయున్నది. కావున ఇది ఉపమానపూర్వపదకర్మధారయము. ఇట్లే జంటిమోవి మొ॥

50. ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయము : (సమా. 3) విశేషణమునకు విశేష్యముతో సమాసము కర్మధారయము. ఉపమానము ఉత్తర (సమాసమున చివరి) పదముగా కలిగినకర్మధారయము ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయము. మోవిపండు - పండువంటిమోవి అనుచొప్పున ఈసమాసమున ఉపమానము (పండు) ఉత్తరపదముగా నున్నది కావున ఇది ఉపమానోత్తర పదకర్మధారయము.

51. ఉపయోగము : (కార.7) (నియమపూర్వకవిద్యా స్వీకారః) (బ్రహ్మచర్యము మొదలగు)నియమపూర్వకముగ విద్యను స్వీకరించుటకు ఉపయోగము అని ఇచ్చట సంజ్ఞ. 'ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడవర్ణకం బగు' రామకృష్ణులు 'సాందీపనితోడ' వేదంబులు చదివెరి.

52. ఉపవిభక్తి : చూ. ఔపవిభక్తికము.

53. ఉపసర్గ(ము) : (క్రియ.121) (ఉపసర్గాః క్రియాంయోగే) క్రియతో సంబంధ మున్నపుడు ప్ర, పరా, అను మొదలగువాని (23)కి ఉపసర్గ(ము)లు అని సంజ్ఞ. ప్రభవించు. ఇందు 'భూ' అను ధాతువుతో యోగ ముండుటవలన 'ప్ర' అనునది ఉపసర్గ(ము).

54. ఉపోత్తమము : (తత్స.46) (త్రా్యాదీనా మక్షేన్య ముత్తమమ్, తస్య సమీప ముపోత్తమమ్) ఉత్తమమునకు సమీపమునందున్నది ఉపోత్తమము. మూడు, లేదా అంత కెక్కువ అక్షరములున్నశబ్దములో చివరి (అక్షరము ఉత్తమము) నుండి రెండవఅక్షరమునకు ఉపోత్తమము అని పేరు. కలికి. ఇందు 'లి' ఉపోత్తమము. పిడికిలి. ఇందు 'కి' ఉపోత్తమము.

55. ఊష్మము : (సమా. 14) (శషసహ ఊష్మాణః) 'శషసహ' అనునాలుగువర్ణములకు ఊష్మము అని సంజ్ఞ. ఊది (గాలిఅపి విడువబడుచు) పలుకబడునవి గాన ఊష్మము అందురు.

56. ఏకవచనము : (తత్స.11) 'ఏకత్వసంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయం బేకవచనంబు'. రాము'డు. ఇచట 'డు' అనునది రాము 'డొక్కడు' (ఒకసంఖ్యకు ఆధారము) తెలుపుచున్నది కావున ఏకవచనము. ఇట్లే వచ్చుచున్నా 'వు' - మొ॥

57. బైపవిభక్తికము : (ఆచ్చి.28) విభక్తినిమిత్తము లయి యూదేశాగమాత్మకంబు లయిన 'ఇ-టి-తి' అనువర్ణంబు లౌపవిభక్తి కంబు లనంబడు. విభక్తిని నిమిత్తముగా చేసికొని ప్రాతిపదికకు చినర ఆదేశముగను, అగమముగను వచ్చునట్టి ఇ-టి-తి అనువర్ణము లకు బైపవిభక్తికము లని పేరు. విభక్తికి సమీపమునందగుటచే వీనిని ఉపవిభక్తు లనియు అందురు. ఇ-డొరిని, టి-రెంటికి, తి-గోతులు మొ॥ ఈబైపవిభక్తికములు చేరుప్రాతిపదికలకును బైపవిభక్తికములు అని వ్యవహారము. డొరు - మొ॥

58. బైపశ్లేషికము: (కార.17) (సంయోగాదిసంబంధప్రయోజ్య ఆధారః బైపశ్లేషికః) సమీప(సంయోగ)సంబంధ రూప మైనఆధారము బైపశ్లేషికము. ఏక దేశసంబంధము గలఆధారము. ఘటమందు జల మున్నది. ఇచట జలమునకు ఆధారము కుండలో కొంత(లోపలి) భాగము, అనగా కుండయం దేక దేశము. కాన జలమునకు ఘటము బైపశ్లేషిక మగుఆధారము.

59. కరణ(కారక)ము : (కార.4) (క్రియాసిద్ధౌ ప్రకృష్టోపకారకం కారకం కరణసంజ్ఞం న్యాయే) క్రియాసిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు. క్రియ సిద్ధించుటలో (ఇతరములకంటె) అధికముగా ఉపకరించునట్టి సాధనమునకు కరణము అని సంజ్ఞ. కోలచేత కూల్చు కూల్చుట అను క్రియ జరుగుటకు ప్రకృష్టసాధన మగుటచే ఇట 'కోల' కరణము.

60. కర్త : (కార.3) 'ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్త నాఁబడు'. ధాతువునకు అర్థ మయినవ్యాపారము దేనిని ఆశ్రయించి

యుండునో (పనిచేసినవాడు) అది కర్త. దేవదత్తునిచేత వంటకము వండబడెను. 'వండు' ధాతువునకు అర్థమైన వంటచేయుట అను వ్యాపారము దేవదత్తుని ఆశ్రయించియున్నది (వంటచేసినవాడు). కావున ఇచట దేవదత్తుడు కర్త.

61. కర్మధారయము : (సమా.3) విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు కర్మధారయంబు నాఁబడు. నల్లనియావు. నల్ల అనువిశేషణమునకు, అవు అనువిశేష్యముతో సమాస మయినది కావున ఇది కర్మధారయము.

62. కర్మము : (కార.2) 'ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మము నాఁబడు'. ధాతువునకు అర్థమైనఫలము దేనిని ఆశ్రయించియుండునో అది కర్మము. దేవదత్తుడు వంటకమును వండెను. 'వండు' అను క్రియకు ఫలము వండబడినఫదార్థము. అది వంటకమును ఆశ్రయించియున్నది. కావున ఇట వంటకమునకు కర్మ అని సంజ్ఞ.

63. కళ : (సంజ్ఞ.13) 'ద్రుతప్రకృతులు గానిశబ్దంబులు కళ లనంబడు' నకారము ద్రుతము. చివర ద్రుతము కలిగినపదములు ద్రుతప్రకృతులు. కావున చివర ద్రుతము లేని ద్రుతప్రకృతులు కాని, పదములకు కళలు అని సంజ్ఞ. రాముఁడు, వనము మొ॥

64. కారకము: (కార.1) (కారకే. క్రియాజనకమ్ కారకమ్, కరోతి క్రియాం నిర్వర్తయతి ఇతి కారకమ్) కర్మ, కర్త మొ॥వానికి కారకము అని సంజ్ఞ. క్రియాజనకము కారక మని కారకశబ్దము యొక్క అర్థము. అనగా క్రియను గూర్చినఅకాంక్షను కలిగించునది కారకము. 'దేవదత్తుడు' అనగా ఏమి చేసెను ఇత్యాదిగా క్రియను గూర్చినఅకాంక్ష కల్గును కావున అదికారకము. (ఇదికర్తృకారకము) రామునియొక్క అనుచో ఇల్లు క్రియాకాంక్ష లేదు కావున అషష్ఠి కారకము కాదు.

65. కిత్తు : (నం. 35) క కారము ఇత్తు (ఇద్వర్ణము)గా కలిగినది కిత్త. న(క్), ట(క్), మొ॥ 'అద్యంతా టకితౌ' అనుసంస్కృత పరిభాషను అనుసరించి కిత్తగువర్ణము విధింపబడినదానికి అంత్య అవయవము (చివర)గా వచ్చి చేరును. నీ + కరుణ. పూర్వపదమునకు చివర దు'క్ వచ్చి నీదు (కరుణ) అని అగును. ఇట 'దు' కిత్తు.

66. కృత్తు. 67. కృదంతము : (కృత్. 1) (కృదతిజ్) ధాతువునకు విహితం బగుడుభిన్నప్రత్యయంబు కృత్తు నాబడు', ధాతువుపై విధింపబడిన డుజ్, రు, మొ॥ క్రియావిభక్తులకంటె వేరైన ప్రత్యయమునకు కృత్తు అని సంజ్ఞ. కృత్ ప్రత్యయము అంతమందు గలిగినశబ్దము కృదంతము. పండుట. పండుధాతువుపై డుజ్జును భిన్నముగా విధింపబడిన ప్రత్యయ మగు'ట' కృత్తు. అది చివర గలదు గావున 'పండుట' కృదంతము.

68. క్తవదర్థము : (క్రియ. 46) క్తవత్ అనుదానియొక్క అర్థము క్తవదర్థము. భూతార్థమునం దున్న ధాతువునకు కర్తృర్థము నందు సంస్కృతమున 'క్తవత్' ప్రత్యయము విధింపబడినది. ఆ అర్థమునందు తెలుగున 'ఉన్న కలజనవర్ణకంబులు భవద్భావిశేతృక్తవదర్థంబులం దగు' అని నప్రత్యయ మగును. చదివినవాడు. క్తవత్ ప్రత్యయార్థము గలది కావున ఇది క్తవదర్థము.

69. క్త్వార్థము : (క్రియ. 38) క్త్వా అనుసంస్కృతప్రత్యయము యొక్క అర్థము క్త్వార్థము. 'సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలం బునం దివర్ణకం బగు-' ఇదియే క్త్వార్థంబు నాబడు. రాముడు వచ్చి ఇచ్చెను. రాముని ఒక్కనే ఆశ్రయించిన (సమానాశ్రయములగు) వచ్చుట ఇచ్చుట అనుక్రియలలో ఇచ్చుటకంటె వచ్చుట పూర్వ కాలమునకు చెందినది కావున దానికి ఇప్రత్యయము. ఇది క్త్వార్థము.

70. క్రియావిశేషణము : (క్రియ. 115) క్రియయొక్క

విశేషణము క్రియావిశేషణము. విశేషమును తెల్పునది విశేషణము. గట్టిగా చదివెను. చదువుట అనుక్రియలోనివిశేషమును తెలుపుచు ఆక్రియతో అన్వయించుచున్నది. కావున గట్టి(గా) అనునది క్రియా విశేషణము.

71. క్లిబతుల్యము : (తత్స. 66) క్లిబము అనగా నపుంసక లింగము క్లిబముతో తుల్య మగు (నహజముగా క్లిబము గాని) సంస్కృత (సమ) ప్రాతిపదికము క్లిబతుల్యము. 'కంధరాదులు క్లిబ తుల్యంబులు బహుళంబుగా నగు' కంధర విధమొ॥ స్త్రీలింగములైనను క్లిబతుల్యతచే వీనికి క్లిబకార్యము లగును. కంధరము, విధము మొ॥

72. క్లిబసమము : (ఆచ్చి. 2) క్లిబము అనగా నపుంసక లింగము. క్లిబముతో సమము అగు (క్లిబము, ఏలింగమును కాని) అచ్చతెనుగుప్రాతిపదికము క్లిబసమము. 'ఆచ్చికశబ్దంబు లెల్లం దఱుచుగ స్త్రీసమంబులు క్లిబసమంబులు నయియుండు సున్న-సన్న-మొ క్లిబసమత్వముచే క్లిబములకువలె కార్యము లగును. సున్నము. సన్నము మొ॥

73. గుణము : (క్రియ. 66) (అదేచ్ గుణః) అ,వ,ఓ అను మూడు వర్ణములకును గుణము అని సంజ్ఞ. భిద్ + ఇంచు - భేదించు కుప్ + ఇంచు కోపించు (ఇ-వ, ఉ-ఓ) ఋకారమునకు వచ్చుగుణమగు అకారము రేఫము పిదప కలిగి 'అర్' అనుఆకృతితో నుండును. వష్ + ఇంచు - వర్షించు.

74. గ్రామ్యము : (సంజ్ఞ. 22) లక్షణవిరుద్ధం బగుభాష గ్రామ్యంబు. వ్యాకరణమునకు విరుద్ధముగా ఉన్నశబ్దమునకు గ్రామ్యము అని పేరు. వస్తాడు (రాగలఁడు అనునది వ్యాకరణ బద్ధము) ఇట్టిది కావ్యములందు ప్రయోగింపరాదు. కావున ఇట్టి వానిని కొందరు నింద్యగ్రామ్యము లందురు.

75. జీత్తు : (తత్స. 10) జకారము ఇత్తుగా గలిగినది జీత్తు. డుజ్, పజ్ - మొ॥ వానిలో జకారము ఇత్తు. కావున అచ్చటి, డు, ప, మొదలగునవి జీత్తులు. 'జీత్తు బిందుపూర్వం బగు' అనుసూత్రముచే జీత్తులకు ముందు సున్నవచ్చును. రాము+డుజ్, రాము+డు, రాముండు మొ॥

76. జీత్తు : (క్రియ. 20) జి అనునది ఇత్తుగా కలిగినది జీత్తు. కజి, కలజి, పడుజి మొదలగువానిలోని జివర్ణము ఇత్తు. కావున ఇచ్చటికల, పడు మొదలగునవి జీత్తులు. 'జీత్తు పరంబగు నపు డుత్వంబున కత్వం బగు' అనుసూత్రముచే ఇవి పర మగునపుడు ధాతువు చివరిఉత్వమునకు అత్వము వచ్చును. చేయు+క - చేయక మొ॥

77. చేదర్థము : (క్రియ. 41) చేత్ అనునది సంస్కృతమున అవ్యయము ఈ శబ్దముయొక్క అర్థము చేదర్థము. అయినచో, ఏని అనువిధముగా నున్న అర్థము చేదర్థము. ఈ అర్థమునందు ధాతువు నకు 'నను' అనుప్రత్యయము వచ్చును. వచ్చినన్ =వచ్చినచో మొ॥

78. జడము : (తత్స. 17) జడములు అనగా అచేతనములు. చేతన అనగా జ్ఞానము, లేనిది చేతనము. సంకల్పాదిరూపమైన తెలివి లేనిది జడము. చెట్టు, రాయి మొ॥ చేతన మనగా ప్రాణి కావున అచేతనము = జడము అనగా ప్రాణము లేనిది (అప్రాణి) అనియు అర్థము.

79. జడ్డ : (ప్రకీ. 8) ఒకే హల్లు ద్విరుక్త మైనపుడు అందలి రెండవసారిఉచ్చరింపబడినహల్లు జడ్డ అని ఇచ్చట అర్థము. 'అక్కట' క్క అనుచో రెండవకకారము జడ్డ.

(జడ్డయంచనగను సంయుక్తము అని వేరుహల్లులకూడికయు జడ్డ యగునని కొందరు భావించిరి. ఈపక్షమున కూడినహల్లులమొత్తము జడ్డ యగును. సంయుక్తము. 'క్త' అనునది జడ్డయన్నమాట. ఇది విచారింపదగినది.)

80. జడ్డక్కరము : (ప్రకీ.9) ఒకే వాల్లు ద్వీరు క్త మైనపుడు అందలి రెండవవాల్లునకు జడ్డ యని పేరు. అక్కట, (క్కలో రెండవ కకారముజడ్డ) జడ్డకలిగిన అక్షక్కరము జడ్డక్కరము. అక్కట-అనుచో 'క్క' అనునది జడ్డక్కరము. ఇట్లే అఱ్ఱలో అఱ్ఱ.

81. జ్ఞాపకము : (క్రియ.65) (అనుమానాత్ బోధనమ్) పొగను చూచి నిప్పు ఉండుటను నిశ్చయించినవిధముగా లక్షణమును బట్టి లక్ష్యము స్థితిసి- (లక్షణము ద్వారాన) తెలుపునది (శాస్త్రము) జ్ఞాపకము- 'నిర్జినామంబుల కయుగాగమము కలుగదు'. అనుచో నామములకు అయుగాగమము నిషేధించిన లక్షణము చే అది ఇంచుగాగమము పరమైనపుడే అగును గావునను, ఇంచుకు ధాతువులకే అగును గావునను నామములకు ధాతుత్వవివక్షలో ఇంచుగాగమము వచ్చును అను అర్థమును బోధించును. కావున ఇది నామముల ఇంచుకునకు జ్ఞాపక(విధి)ము అగును. ముందుగా వ్యర్థమైనవిధి వేరొక అర్థమును తెలుపుచు జ్ఞాపక మగును.

82. టిత్తు : (సంధి.3) టకారము ఇత్తు (ఇద్వర్ణము)గా గలిగినది టిత్తు. యట్, లట్, ఇయుట్ అనుచోట్ల టకారము ఇత్తు. కావున, ఈచోటి, య, ల, ఇయు అనునవి టిత్తులు. 'ఆద్యస్తౌటకీతో' అనుసంస్కృతపరిభాషచే టిత్తుగువర్ణము విధింపబడినదానికి ఆద్యవయవము(మొదట)గా నచ్చిచేరును. మా+అమ్మ అనుచో పరస్వరమునకు యట్ రాగా మా+య్ అమ్మ-మాయమ్మ.

83. డుజ్జు : (క్రియ.15) 'లకారంబునకు షుబ్రువురునుము జ్ఞగు' అనుసూత్రమునందలి షువర్ణమును చివరి ఇకారముతో కూర్చి చేసిన ప్రత్యాహారము 'డుజ్జు'. ఈ ప్రత్యాహారముచే, 'షుబ్రువురునుము' అను ఇచ్చటివర్ణములు బోధింపబడును. వీని కాదేశములుగా వచ్చు దు, వు, ము, డుజ్జు, మొదలగు నవియును 'డుజ్జు' అనుదానిచేత గ్రహింపబడును. చదువుచున్నాడు- మొ॥

84. డుమంతము : (తత్స.20) 'డుజ్వర్ణకంబునకుం బ్రకృతి

యయినది 'మమంతం బనంబడు' (ప్రథమావిభక్తివీకవచనమున) మజ్జా అను ప్రత్యయము చేరు (నిలుచు) నట్టిప్రాతిపదికమునకు మమంతము అని సంజ్ఞ. (రాముఁడు, శంభుఁడు.) రామ, శంభు, విధాతృ మగ మొ॥ మమంతములు.

85. తత్పురుషము : (సమా. 3) ఉత్తరపదార్థప్రధాన మగు సమాసము తత్పురుషము. ఇది సమానాధికరణము, వ్యధికరణము నని రెండువిధములు. నల్లకలున, రామునిబాణము. ఇచ్చట సమాసములందు పూర్వపదము ఉత్తరపదముతో అన్వయించుచుండఁగా, ఉత్తరపదముయొక్క ఆర్థమే వాక్యమున తరువాతిపదములతోను, క్రియతోను అన్వయించుచు ప్రధాన మగుటచే ఇవి తత్పురుష సమాసములు.

86. తచ్ఛీలము : (క్రియ. 5) (తస్య శీలమ్. తచ్ఛీలమ్) తత్ = ఆక్రియకు కర్తయొక్క, శీలమ్, స్వభావము అని యర్థము. జ్వలనజ్వాల లుప్పురం బెగయును. ఎగయుధాతువుపై జ్వలనుని(కర్త) యొక్క శీలమను అర్థమున 'తద్ధర్మాదులందు లాట్టగు' అని లాట్టు అయినది. జ్వాల లెగయుట జ్వలనునిశీలము.

87. తత్సమము : (సంజ్ఞ. 19) 'సంస్కృతప్రాకృతతుల్యం బగుభాష తత్సమంబు' సంస్కృతముతో లేదా ప్రాకృతముతో తుల్య మైన(తేలుగు) శబ్దములు తత్సమములు. సంస్కృతముతో తుల్యమైనశబ్దము సంస్కృతసమము. (రామః) రాముఁడు. ప్రాకృతముతో తుల్య మైనది ప్రాకృతసమము. (సిరీ). సిరి ఈరెండింటిని కలిపి తత్సమము అందురు. సమము, తత్సమముఅనునని సంస్కృత సమము అనుఅర్థమునను ఉపయోగించుట కలదు.

88. తద్ధర్మము : తస్య ధాతోః (కర్తుః) ధర్మః తద్ధర్మః ధాతువు కర్తయొక్కధర్మము తద్ధర్మము వర్తమానము మొదలగు కాలములకు పరిమితము కాక, కర్తృధర్మముగా ధాతువుయొక్క

అర్థమును మాత్రమే తెలుపునది తద్ధర్మము. సూర్యుడు ప్రకాశించును. ప్రకాశించుట సూర్యుని-కర్త-ధర్మము.

89. తద్ధర్మార్థవిశేషణము : (సంఘ. 33) ఘాతువు(కర్త)యొక్క-ధర్మము తద్ధర్మము. తద్ధర్మార్థమునం దున్న ఘాతువుపై కర్తార్థమున ఎడి, ఎటు ప్రత్యయములును వానికి లోపమును వచ్చును, తద్ధర్మార్థకములైన యీ విశేషణము తద్ధర్మార్థవిశేషణము. చదివెడివాఁడు, చదివెడువాఁడు, చదువువాఁడు.

90 తద్ధితము : 'తస్మై ప్రయోగాయ హితమ్ తద్ధితమ్' అని దీనివ్యుత్పత్తి. స్వార్థము. మతుబర్థము మొదలగు అర్థములలో ప్రథమ మొదలగు విభక్తులు చివరగల శబ్దములపై చేరుప్రత్యయములు తద్ధితములు. చిటుతుక. చిటుత అను శబ్దముపై స్వార్థమునం దయిన 'ఉక' తద్ధితము.

91. తద్భవము : (సంజ్ఞ. 20) 'సంస్కృతప్రాకృతభవం బగుభాష తద్భవంబు' సంస్కృతమునుండియు, ప్రాకృతమునుండియు పుట్టిన శబ్దములు తద్భవములు. సంస్కృతశబ్దమునుండి పుట్టినది సంస్కృత భవము. (ఆకాశః) ఆకాశము. ప్రాకృతమునుండి పుట్టినది ప్రాకృత భవము. (ఇంగాలో) ఇంగలము. ఈ రెంటిని గలిపి తద్భవము అందురు.

92. తపరకరణము : (తత్త్వ. 45) (త) తకారమును (పర) తరువాతగా (కరణ) చేర్చు(యు)ట - తపరకరణము. 'ఇత్తునకు బహువచనంబు పరం బగునపు డుత్వం బగు' ఇచట ఇత్తు-ఇత్ - అనుచో హ్రస్వ మగు ఇకారమునకు తరువాతగా తకారము చేర్పడినది. ఇట్లు చేయుటయే తపరకరణము. 'తపర స్తత్కాలస్య' అను ఆద్యపరిభాష చేతపరకరణమువలన ఇత్ అనునది హ్రస్వమగు ఇకారము నొక్కదానినిమాత్రమే బోధించును. హరి+లు హరులు. (లకోరీలు).

93. తాచ్ఛీల్యము : (తద్ధి. 28) (తత్ శీలం యస్య స, తచ్ఛీలః, తచ్ఛీలస్య భావః, తాచ్ఛీల్యమ్- తాచ్ఛీల్యమ్ తత్ స్వభావతా) తాచ్ఛీల్యము అనగా ఆస్వభావము కలిగినవానితన మని యర్థము. ఈ అర్థమున మారి, పోతు అనుతద్ధితప్రత్యయము లగును. తిండిపోతు. తిండి (తీనుట) స్వభావముగా కలిగివాడు. మంటమారి మొ॥

94. తాలవ్య(చజ)ములు : (సంజ్ఞ. 7) తాలువునుండి పుట్టినది అనగా ఇచట తాలువుసహాయముచే ఉచ్చరింప బడునది తాలవ్యము. తాలు వనగా నోటియందు పైభాగమున ముందరిదంతములకు కొంచెము వెనుకనున్న భాగము. ఇ, చ, శ, మొ॥ 'ఇ ఈఎవలం గూడినచజలు తాలవ్యంబులు' చిలుక, జేజె. మొ॥ తాలువుసహాయముచే పలుకబడుటవలన ఇ ఈఎవలతో గూడినచజలు తాలవ్యచజలు.

95. తాలవ్యవక్రము : (ప్రకీ. 3) ఎవబటలు వక్రంబు లని ప్రాచీనులు న్యవహరింతురు. తాలువు స్థానముగా కలిగిన వక్రములు తాలవ్యవక్రములు. ఏదైతో: కంత తాలు అనుటచే వక్రములలో ఎవలు తాలవ్యములు కావున అవి తాలవ్యవక్రములు. (ఓదాతో: కంఠోష్ఠ్యమ్ అనుచొప్పున బటలు ఓష్ఠ్యవక్రము లగును.)

96. తిజంతము : తిజ్ అంతమందు కలది తిజంతము. తిజ్జులు సంస్కృత (క్రీయా) విభక్తులు. వానికి పర్యాయముగా తెలుగున లకారంబునకు డుక్తువురునుము ఇగు' అనుసూత్రముచే విధింప బడిన 'మజ్జో ప్రత్యయములు అంతమందు గలవానిని (డుఇంతము) తిజంతము లని చెప్పనగును. క్రీయావిభక్తులు చివరగలవి క్రీయా పదములు. అనే తిజంతములు. వచ్చుచున్నాడు. రాదు మొ॥

97. తిర్యక్కు : (తత్స. 17) తిర్యక్కు అనగా పశుపక్ష్యాదులు. (తిర్యక్కుగా=అడ్డముగా, తిరుగుచు) పశువులు, పక్షులు,

కీటకము మొ॥ వానిని బోధించుశబ్దములు తిర్యక్కులు. స్త్రీపురుషులు జడములు కాక మిగిలినవి. ఏనుగు, చిలుక, నీమ మొ॥

98. తుమర్థము ; (క్రియ. 40) తుమ్-తుమున్ అను ప్రత్యయముయొక్క అర్థము తుమర్థము (తుమున్నర్థము) తుమున్ ణ్వలౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్ అని వేరొకక్రియ ప్రయోజనముగా గలిగినక్రియ ఉపపదమైయుండగా ధాతువునకు భవిష్యదర్థమున సంస్కృతమున తుమున్ ప్రత్యయ మగును. 'తుమర్థభావ లక్షణంబులందు నుజి యగు' చైత్రుండు వండనుబోయెను. చాకక్రియార్థము పోయె నని యర్థము. పోయెను అను (క్రియాంతరము)నదిఉపపదముగా నుండగా వండుధాతువునకు భవిష్యదర్థము (చేయబోవునంట) నుజిప్రత్యయమైనది' ఇది తుమున్ ప్రత్యయార్థము కాన తుమర్థము. తదర్థము (దానికొఱకు) అని తుమర్థము. వండన్ = వండుటకొఱకు.

99. తృవర్ణ కార్థము ; 100 త్రర్థము : (క్రియ. 44, 106) తృ(చ్) అనుసంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థము తృవర్ణ కార్థము. 'ణ్వల్ తృచౌ' యని తృచ్ ప్రత్యయము ధాతువునకు తద్ధర్మాదులందు కర్తృర్థమున వచ్చును. ఇదే (తృచ్+అర్థ)తృజర్థ. (తృ+అర్థ) త్రర్థము అనియు చెప్పబడును. 'తృవర్ణ కార్థంబున దెడియెడు వన్నియ లగు' చది వెడివాడు. చది వెడువాడు, చదువువాడు. తద్ధర్మాద్యర్థము లందు కర్తృర్థకము లగుటచే ఇవి తద్ధర్మా(ద్య)ర్థక విశేషణములు.

101. త్రికము : (సమా. 4) 'ఆ ఈ ఏ యనుసర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు' సర్వనామము లైన ఆ-ఈ-ఏ- అనుమూడు శబ్దములకును త్రికము అని సంజ్ఞ. ఆకన్య-ఈదేశము-ఏవిధము. మొ॥

102. త్వార్థము : (తద్ధి. 1) 'త్వ' అనుసంస్కృతప్రత్యయము యొక్క అర్థము త్వార్థము. 'తస్యభావ స్వతలా' యని సంస్కృతమున త్వప్రత్యయము భావార్థమున విధింపబడినది. ప్రకృతి

జన్యబోధంబునందు ప్రకారంబు భావంబు. ప్రాతిపదికవలన తెలియ
బడు వస్తువుయొక్క ధర్మము భావము. తెలుగున 'తనవర్ణకంబు
త్వార్థంబునం దగు' అని ఈయర్థమున తనప్రత్యయము వచ్చును.
రామునితనము. 'రామ' అనుప్రకృతిచే బోధింపబడు రాముఁడు అను
వ్యక్తియొక్క ధర్మము రామునితనము.

103. దంత్యము:దంత్యచజలు : (సంజ్ఞ. 9) దంతస్థానము
నందు పుట్టినది, అనఁగా దంతముల సహాయముతో ఉచ్చరింపబడునది
అయిన వర్ణము దంత్యము. ఇ,త,స,మొ॥ అట్లు పలుకబడుచజలు
దంత్యచజలు. 'అఅఉఊఒఓఔలం గూడినచజలు దంత్యంబులు'.
చలి, జాలి, మొ॥ ఇవి తెలుగున విశేషము.

104. దఘ్నార్థము : (తద్ధి. 27) దఘ్నచ్ అనుసంస్కృత
ప్రత్యయముయొక్క అర్థము దఘ్నార్థము. 'ప్రమాణే ద్వయసచ్
దఘ్నఞ్ మాత్రజః' అని యిది ప్రమాణార్థమున విధింపబడినది.
అథోమానమును తెలుపు, దఘ్నచ్ ప్రత్యయముయొక్క అర్థమున
తెలుగున 'దఘ్నార్థంబున బంటికొలఁదు లగు' అని బంటి, కొలఁది
అనుప్రత్యయములు వచ్చును. మోఁకాలిబంటి, మోఁకాలికొలఁది,
మోఁకాలినఱకు (లోతు) ప్రమాణము కలది అని అర్థము.

105. దేశ్యము : (సంజ్ఞ. 31) త్రిలింగదేశవ్యవహారసిద్ధం
బగుభాష దేశ్యంబు' శ్రీనైలకాశేశ్వర, దక్షరామములనుత్రిలింగములు
గల దేశము నందలిజనులవ్యవహారము మూలముగా ఏర్పడిన శబ్దము
నకు దేశ్యము అని సంజ్ఞ. ఊరు, పేరు. మొ॥

106. ద్రుతప్రకృతికము : (సంజ్ఞ. 13) - ద్రుతాంతము లయిన
పదములు ద్రుతప్రకృతికములు' నకారమునకు ద్రుత మని సంజ్ఞ.
ద్రుతమగునకారము చివర గలిగినపదములకు ద్రుతప్రకృతికములు
అని పేరు. నన్నున్, పలెన్ మొ॥

107. ద్రుతము : (సంజ్ఞ.11) 'నకారంబు ద్రుతంబు' నకారమునకు ద్రుత మని సంజ్ఞ. ద్రుతము నకార మని సాధారణముగా చెప్పినను, ప్రత్యయమును, ఆగమమును, అవ్యయమును అయి, కొన్ని అవ్యయములకును నున్న 'ను' అనువర్ణమే ద్రుత మని ద్రుతప్రకృతి కములనుబట్టి గ్రహింపవలెను. వనమును, రాముని చేతను, అన్నయును వలెను. మొ॥

108. ద్వంద్వము : (సమా.3) ఉభయపదార్థప్రధాన మగు సమాసము ద్వంద్వము. సమాసమునం దున్న పూర్వఉత్తరపదములు రెండింటియొక్క అర్థమును ప్రధానమై మీడిపదములతోను, క్రియతోను అన్వయించునట్టిసమాసము ద్వంద్వ మగును. తల్లిదండ్రులు (మెచ్చిరి) మొ॥

109. ద్విగువు : (సమా.3) (సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః) విశేషణమునకు విశేష్యముతో చేసినసమాసము కర్మధారయము. ఇది సంఖ్యాపూర్వంబు ద్విగువు నాఁబడు' కర్మధారయసమాసమున విశేషణ మగుపూర్వపదము సంఖ్యావాచక మైనచో దానికి తెలుగున ద్విగుసమాసము అని పేరు. ముల్లోకములు, నలుగడలు మొ॥

110. ద్విత్వము : (సంధి. 38) (ద్వయోః భావః ద్విత్వమ్) రెండింటితనము. ఒకేవర్ణము రెండు పర్యాయము లుచ్చరింపబడి రెండుగుట ద్విత్వము. దీనిచే ద్విత్వము విధింపబడినచోట అదే వర్ణము ఇంకొకటి చేరును. (రెండుగును) క్రొ+కారు. ఇచట మీది హల్లు కకారమునకు ద్విత్వము విధించుటచే మరొక (రెండవ) కకారము చేరి క్రొక్కారు అగును. ఇది తెలుగున సాధారణముగ హల్లునకే చెప్పుట కాననచ్చును.

111. ద్విరుక్తము : (సంధి. 13) ద్విః ఉక్తమ్ రెండుసార్లు ఉచ్చరింపబడినది. (చెప్పుబడినది) ట్+ట్=ట్ట- ఇచట టకారము ద్విరుక్తము అయినది. గడగడ- ఇట గడ అనుశబ్దము ద్విరుక్తము.

112. ద్విరుక్తి: (సంధి.53) **113. ద్విర్వచనము :** (సంధి.53)
ద్విః ఉక్తిః. ద్విరుక్తిః, ద్విః వచనమ్-ద్విర్వచనమ్) ఒకేవర్ణము,
లేదా శబ్దము మొ॥ 'రెండుచార్లు చెప్పట ద్విరుక్తి, ద్విర్వచనము.
ఇది విధింపబడిన దానికి అట్టిచుకొంటి రెండవది వచ్చిచేరుచు. దాసో
ఁకా మృచె. ఇట మకారమునకు ద్విరుక్తి. కృష్ణ కృష్ణ ఇట కృష్ణ
అనుశబ్దమునకు ద్విర్వచనము.

114. ధాతువిశేషణము : (క్రియ. 47) 'ఎడిప్రభృతివర్ణ
కాంతంబు లేమను ధాతుజవిశేషణము లని ప్రాచీనులు వ్యవహా
రింతురు' ధాతువునుండి యేర్పడినవిశేషణరూపము ధాతుజవిశేష
ణము. ఎడి, ఎడు, వానిలోపము, ఉన్న, కలజి, న, ని అనునవి
చివర గలిగి ఎల్ల ధాతువులనుండి విశేషణరూపములు 7విధములుగ
ఏర్పడును. చదివెడివాఁడు. చదుననివాఁడు. మొ॥

115. నామధాతువు : (క్రియ.65) నామం బనగా ప్రాతి
పకము. 'నిర్జినామంబులకయుగాగమంబు గలుగదు' అనుసూత్ర
జ్ఞాపనముచే ధాతువులుగా వివక్షింపబడినపుడు కొన్ని నామములు
ధాతువులై ఇంచుగాగమమును, దానిపై లడాదిలకారములను
పొందును. నామములనుండి యేర్పడినధాతురూపములు గావున
వీనిని నామధాతువు లని వ్యవహరింతురు. శయన(ము) శయనించు.
శయనించెను మొ॥

116. నామము : (తత్త్వ. 21) (ప్రాతిపదికం హి నామ)
నామం బనగా ప్రాతిపదికము. సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించి
ప్రాతిపదికము అనుసంజ్ఞ గలిగినశబ్దమునకు తెలుగున ప్రాతిపదిక
సంజ్ఞతోపాటు నామము అనుసంజ్ఞయును గలను. (ధాతువును,
ప్రత్యయమును గాని అర్థసంతమగుశబ్దము) డిద్ధ, (కృదంతము)-
రామ, (తద్ధితాంతము)- భార్గవ- (సమాసము) రాజపురుష- మొ॥

117. నింద్యగ్రామ్యము : చూ. గ్రామ్యము.

118. నిత్యము : (క్రియ. 50) (కృతాకృతప్రసంగి నిత్యమ్. 'కృతాకృతప్రసంగి నిత్యంబు నాఁబడు'. రెండువిధములు ప్రవర్తించుట వకాశము కలుగుచోట, ఆ రెండింటిలో ఒకటి ప్రవర్తింపజేసినను' చేయుకున్నను ఏది తప్పక ప్రవర్తించునో అవిధి నిత్యము. జి+ఇంచు అనుచో, ధాతువున కయుగాగమమును, ఇంచుకునకు ఇయుడాగమమును ప్రవర్తింపవలసియున్నది. అయుగాగమము చేసినచో ధాతువు యకారాంత మగుటచే (జియ్+ఇంచు) ఇయుడాగమము రాదు. కాని, ఇయుడాగమము చేసినను చేయుకున్నను అయుగా ఆగమము వచ్చును. కావున అయుగాగమవిధి నిత్య మై అదియే వర్తించును.

119. నిపాతము : (తత్పు. 51) 'శాస్త్రేణ అన్యథా ప్రాప్తే అన్యథా నియమనం నిపాతః' శాస్త్రము ననుసరించి ఒకతీరుగా నేర్పడవలసినశబ్దములు (లక్ష్యోనుగుణముగా) వేరొకతీరుగా నుండు నట్లు నియమము చేయుటను 'నిపాత' అందురు. 'కద్రువ నాగమాత' కద్రువశబ్దమునకు వువర్ణకమువచ్చి కద్రువు అనువిధముగా సామాన్య శాస్త్రముచే రూప మేర్పడు చుండగా 'కద్రువ' అని యుండునట్లు నియమించుటచే ఈ (అపవాద)విధి 'నిపాత' అగుచున్నది.

120. నియమము : చూ. పుట. 23

121. నిరవకాశవిధి : (సంధి. 9) (లక్ష్యోంతరచరితార్థతా అవకాశఃతచ్చాస్వత్వంనిరవకాశత్వమ్). వేరొకఉదాహరణమునలక్షణముప్రయోజనవంత మగుటఅవకాశము. ఆఅవకాశములేనివిధి నిరవకాశవిధి. ఇకాదులకుఁ దప్ప-అనువిశేషవిధిచే సంధి వారింపబడినచో ద్రుతప్రకృతికములు మాత్రమే లక్ష్య మైనప్రథమేతరవిభక్తి. అనుసూత్రమునకు వేరొకలక్ష్య ముండదు. కావున అది నిరవకాశవిధి)

122. నిర్ధారణపంచమి : (కార. 16) (పంచమీధక్తే నిర్ధార్యమాణస్య యత్ర భేద ఏవ తత్ర పంచమీ) నిర్ధారణమునందు వచ్చుపంచమి నిర్ధారణపంచమి. జాతి, గుణము, క్రియ, సంజ్ఞ, అను

వానినిబట్టి కేవలము భేదముతో దేనినుండి వేరుచేయుట జరుగునో ఆనిర్ధారణావధికి పంచమీవిభక్తియు, దానికి తెలుగున కంటె ప్రత్యయమును వచ్చును. జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు. జానపదులకంటె - అనుచోటిపంచమి నిర్ధారణపంచమి.

123. నిర్ధారణము - 124. నిర్ధారణషష్ఠి : (కార. 16) (జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞాభి సముదాయా దేకదేశస్య పృథక్కరణం నిర్ధారణమ్) జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయంబునుండి యేకదేశంబునకుం బృథక్కరణంబు నిర్ధారణం బనంబడు' సమూహమునుండి అందలి ఒకభాగమును జాతి, గుణము, క్రియ, సంజ్ఞ అనువానిని బట్టి వేరుచేసిచెప్పట నిర్ధారణము ఈఅర్థమున. దేనినుండి వేరుచేయబడునో దానిని తెల్పు(సమూహార్థక) శబ్దమునకు షష్ఠియు, దానికి తెలుగున లోపలవిభక్తియు వచ్చును. ఛాత్రులలోపల మైత్రుండు సమర్థుండు. ఛాత్రులలోపల అనుచోట లోపల నిర్ధారణషష్ఠి.

125. పరరూప(సంధి)ము : (పరిస్య రూప మివ రూపమ్ పరరూపమ్) పరము (తరువాత)గా ఉన్నదానిని పోలినరూపము కలుగుట పరరూపము. రాముడు + అతడు. ఇచట 'ఉ + అ' అనుచో పరమైన 'అ' వంటి దగు వేరొక 'అ' పూర్వపరస్వరముల స్థానమున వచ్చి రాముడతడు అని యగును. పరరూపము ఐన, సంధి కావున ఇది పరరూపసంధి.

126. పరిభాష : చూ. పుట. 23.

127. పరుషము : (సంజ్ఞ. 5) 'కచటతపలు పరుషంబు లని గజడదబలు సరళంబు లని చెప్పంబడు.' 'దంత్యతాలవ్యంబు లయిన చజలు సవర్ణంబులు' అనుసూత్రము ననుసరించి యిచ్చట తాలవ్యచకారముచే దంత్యచకారమును గ్రహింపబడును. కావున పొల్లు లగు కచటతప, అను ఆరువర్ణములకును పరుషము లని పేరు.

128. పర్యదాసము : (తత్స. 24) పర్యదాస స్స విజ్ఞేయో యత్రోత్తరపదేన సఙ్గో నిషేధము అప్రధాన మగునట్లుగా సఙ్గో శబ్దమునకు మీడిషదముతో కలిగిన సమాసమునకు పర్యదాసము అని పేరు. అనుదంతం బగు తెనుగుమంతమునకు నిగామము నిత్యముగా నగును. నిగామము నిత్యముగా నగుట అనుస్థితి ఉదంతములకు లేకపోవుటచే 'స+ఉదంత' అను తీరుగా శబ్దముతో ఈ కార్య ముదంతములకు నివారింపబడినది. ఇచట సజ్జనకు ఉదంత అనుమీడిషదముతో సమాసము చేయబడినది కావున అనుదంత మనునది పర్యదాసము.

129. పుంలింగతుల్యము : (తత్స. 18. ఆచ్ఛి. 2) పుంలింగము (వలింగమును) కాక పుంలింగముతో తుల్యముగా చెప్పబడిన సంస్కృత (సమ) ఆచ్ఛిక శబ్దములు పుంలింగతుల్యములు. 'క్లీబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషం బుంలింగతుల్యంబులగు' మిత్ర మొ॥ సంస్కృత శబ్దములు, చందుర, కొనుర మొ॥ ఆచ్ఛిక శబ్దములును పుంలింగతుల్యములు. పుంలింగతుల్యతవలన పుంలింగములకువలె కార్యము లగును. మిత్రుడు, చందురుడు. మొ॥

130. పూరణార్థము : (ఆచ్ఛి. 26) (పూర్వతే అనేనేతి పూరణః) దేనిచే పూరింప(నింప)బడునో అది పూరణము. ఆఅర్థము పూరణార్థము. 'సంఖ్యకుం బూరణార్థంబునం దవగాగమం బగు' భీముడు రెండవవాడు. పీనిచే రెండుసంఖ్య పూరింపబడుచున్నది అనుఅర్థమున రెండుశబ్దముపై 'అవ' చేరినది.

131. పూర్ణబిందువు : చూ. బిందువు.

132. పూర్వపదము : (సమా. 3) (పూర్వం పదం పూర్వ పదమ్) పర. ఉత్తరపదమునకు పూర్వమునందు వర్తించునట్టిపదము పూర్వపదము. సమాసమునందు ప్రథమావయవము మొదటిపదము

అనుఅర్థమున ఇచట వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఆకన్య. ఇందు 'ఆ' అనుప్రతికము పూర్వపదము.

133. ప్రకృతి : (తత్స.20) ప్రకృతి ర్నామ అర్థావబోధ హేతుః ప్రత్యయవిధాన అవధిభూతః శబ్దవిశేషః) నామ, (సుప్) క్రియా(తిజ్)విభక్తులు (ప్రత్యయములు) ముందు లేదా వెనుక చేరుటకు అర్హమైనశబ్దము ప్రకృతి. ప్రాతిపదికములును ధాతువులును ప్రకృతులు. రామ- కామ మొ॥

134. ప్రత్యయము : (తత్స.10) (ప్రతీయతే ఇతిప్రత్యయః ప్రకృతిమవధీకృత్య విధీయమానః స్వార్థబోధకః శబ్దవిశేషః) విధింపబడునవి, ప్రకృతికి ముందు వెనుకలుగావచ్చిచేరునవి అర్థవంతములైనవి, ప్రత్యయములు. ఘజ్ మొదలగు నామ(సుప్)విభక్తులు. (తిజ్) విభక్తులు. కృత్, తద్ధితములు మొ॥ ప్రత్యయములు.

135. ప్రత్యవసానార్థకము : (క్రియ.123) 'ప్రత్యవసానం చ భక్షణమ్'- భుజించుట అనుఅర్థము నిచ్చు ధాతువులు ప్రత్యవసానార్థకములు. తిను, మొదలగునవి.

136. ప్రత్యాహారము : (క్రియ.8) 'ఆదిరన్త్యేన సహేతా' అనులక్షణమున కనుగుణముగ నేర్పడియున్నవానికి ప్రత్యాహారము అని వ్యవహారము. ఘజ్. 'ఘబ్రువురునుముజ్' అనుచో ఘవర్ణమును ఆపిదప నున్న ఇ త్తయిన ఇ కారముతో గూర్పగా ఏర్పడిన 'ఘజ్' ప్రత్యాహారము. ఇది ఇందలి మొదటి దగుఘవర్ణమునకును ఘ-ఇ కారములకు నడుమ నున్న రువురునుము అనువానికిని సంజ్ఞయగును. ఇట్లే వుజ్, రుజ్ మొ॥

137. ప్రథమ(పురుష)ము : (క్రియ.9) అందు వరుసను రెండేసి ప్రథమమధ్యమోత్తమంబు లనంబడు. 'లకారంబునకు ఘబ్రువురునుము ఇగు అనుసూత్రముచే విధింపబడినవానిలో మొదట నున్నఘజ్ రు అనురెండింటికి ప్రథమము అని సంజ్ఞ. యుష్మదస్మ

దర్థములు రెండింటికంటె వేరయినది కర్తగా నున్నపుడు ఏకత్వమున ముఖ్యము, బహుత్వమున రువర్ణకమును వచ్చును. చదువుచున్నాము, చదువుదురు, మొ॥

138. ప్రయోజ్యకర్త : (క్రియ, 124) ప్రయోగింపబడినకర్త. అనగా ప్రేరేపింపబడిన కర్త ప్రయోజ్యకర్త. ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయ మగుకర్త, ఆవ్యాపారమునందు వేఱొక(ప్రేరణ)కర్తచే ప్రయోగింప బడినచో ప్రయోజ్యకర్త యగును. విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. కానిపించు అనుప్రేరణక్రియకు కర్త అయిన విశ్వామిత్రునిచే కనుట అనువ్యాపారమునందు ప్రయోగింపబడుటచే (కనుటకు కర్త అయిన) రాముడు ప్రయోజ్యకర్త యయ్యెను.

139. ప్రాకృతభవము : (సంజ్ఞ. 19) సంస్కృతప్రాకృతభవం బగుభాష తద్భవంబు' ప్రాకృతమునుండి పుట్టినతెలుగుశబ్దము తద్భవము. ప్రాకృతప్రకృతియందు వర్ణవికారములు గలిగి తెలుగు విభక్తులను పొందునట్టిశబ్దము ప్రాకృతభవ మని గ్రహింపవచ్చును. పుడవీ-పుడమి. మొ॥

140. ప్రాకృతసమము : (సంజ్ఞ. 19) 'సంస్కృతప్రాకృత తుల్యం బగుభాష తత్సమంబు' ప్రాకృతముతో సమముగా నున్న తెలుగుశబ్దము ప్రాకృతసమము. తెలుగువిభక్తులును విభక్తి నిమిత్తక వర్ణవికారములును పొందుప్రాకృతప్రకృతి ప్రాకృతసమ మని స్థూల ముగా గ్రహింపవచ్చును. సిరీ-సిరి మొ॥

141. ప్రాతిపదికము : (తత్స. 21) 'అర్థవ దధాతు రప్రత్య యః ప్రాతిపదికమ్. ధాతువును, ప్రత్యయమును కాక అర్థవంత మైన శబ్దము ప్రాతిపదికము (డిద్ద.) 'కృతద్ధితసమాసాశ్చ' అని కృతప్రత్య యాంతమును (రామ) తద్ధితప్రత్యయూంతమును (భార్గవ) సమాస మును(రాజపురుష) ప్రాతిపదికసంజ్ఞను పొందును. తండ్రి, మగ, చదువుట, చదువరి, మాటనేర్పు, మొ॥

142. ప్రాతిపదికార్థము : (కార.1) (నియతోపస్థితకః ప్రాతిపదికార్థః) నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము. ప్రాతిపదికమును ఉచ్చరించినవెంటనే ఏఅర్థము తప్పక ఉపస్థిత మగునో (తోచునో) ఆఅర్థము ప్రాతిపదికార్థము. తండ్రి. ఈశబ్దముచే స్ఫురించు జన్మ నిచ్చినవాడు అనురీతిది ఇచట ప్రాతిపదికార్థము.

143. ప్రాదులు : (క్రియ.121) ప్ర అనునది మొదలగునవి ప్రాదులు. ప్ర-చరా-అప-సమ్-అను-అవ-సిస్-నిర్-నుస్-దుర్-వి-ఆజ్-ని-అధి-అపి-అతి-సు-ఉద్-అభి-ప్రతి-పరి-ఉప- అనునవి ఇరువది రెండు ప్రాదులు.

144. ప్రాధాన్యవివక్ష : (సమా. 26) (ప్రాధాన్యం చ క్రియాన్వయత్వమ్) వాక్యమున క్రియతో అన్వయము గలిగినది ప్రధానము. అది విశేష్యము మొ॥ ప్రధానముయొక్క భావము ప్రాధాన్యము. (ప్రధానము కానిదానిని) ప్రధానముగా చెప్పదలచుట ప్రాధాన్యవివక్ష. రాముడు బాణముతో ఏసెను. ఇచట కర్త(రాముడు ప్రధానము)బాణము అనునట్టికరణమునకు ప్రాముఖ్యమియదలచిన రాముడు ఏసినబాణము వాలిని కూల్చెను. ఇట బాణము క్రియతో అన్వయించుచు ప్రధాన మగుచున్నది.

145. ప్రాయికము : (ప్రామేణ భవః) ప్రాయిక మనగా తఱుచు. ప్రాయికశబ్దముచే విధింపబడినకార్యము సాధారణముగా నిత్యముగనే యగుచుండును. అరుదుగా కాకుండవచ్చు. కొన్ని యెడల నసలు కాకుండుట, కొన్ని యెడల ఒకపక్షమున కాకుండుట జరుగును. 'ఖండబిందువుమీదిసిద్ధచకారంబునకు ముత్తు పరం బగు నపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగ నగు' త్రేపక ఇత్యాదులలో నిత్యము. ఏచక, ఏషక అనుచో నొకపక్షమున లేదు. తోచక-అనుచో అసలు లేదు.

బహుళము. ప్రాయికము అనువానికి విధానమున నొక

భేదము గోచరించెడిని. విధింపబడు కార్యము లక్ష్యములందు విభాషగ నగుట సాధారణ మై-అగుట, కాకుండుటలు విశేష స్థలము లైనచో బహుళము. ప్రాయశము లేదా తఱచు అన్నచో ఆకార్య మగుట సామాన్య మై- కాకపోవుట, విభాషాస్థితి అరు దగును. ప్రాయశ స్థలముల అన్యకార్యమున కవకాశము లేదు.

146. ప్రాసము : (ప్రకీ.23) 'పాదంబునం బ్రథమద్వితీ యాక్షరంబులు వశిప్రాసంబులు నాఁబడు'. పద్యమున ఎల్లపాదము లందును రెండవ అక్షరమునకు ప్రాస(ము) అని పేరు. 'శ్రీలతకుం బ్రాఁకయి'. ఇందు 'ల' అనుఅక్షరము ప్రాస.

147. ప్రేరణము (ప్రేరణార్థము) : (క్రియ.70) (నికృష్టస్య భృత్యాదేః కార్యాదౌ నియోగః) ముఖ్య (ప్రయోజ్య) కర్తన క్రియ(వ్యాపారము=పని)యందు (ప్రయోజకకర్త) నియోగించుట ప్రేరణము. అనగా ధాతువున కర్థ మైనవ్యాపారము(పనిని) ఒకరు చేయునట్లుగా ఇంకొకరు ప్రేరేపించుట. చైత్రుడు మైత్రునిచేత చదివించెను చదువుట అనుపని ఒకరు (మైత్రుడు) చేయునట్లుగా నింకొకరిచే (చైత్రుడు) ప్రేరేపింపబడినట్లు చెప్పుటచే ఇది ప్రేరణార్థము.

148. ప్రేరణకర్తృత్వము : (క్రియ.124) ధాత్వర్థ మగు వ్యాపారమును చేయుటలో ఇతరులను ప్రేరించుఅర్థము ప్రేరణార్థము. క్రియాపదముచే కర్త బోధింపబడుచో కర్తృత్వము. 'చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను' మనుధాతువు. మనుచు=మనునట్లు చేయు=ప్రేరణము, 'మనిచెను'అనునది ప్రేరణకర్త యగుచైత్రుని బోధించుచున్నది కావున ఇది ప్రేరణకర్తృత్వము.

149. ప్రేరణకర్మార్థము : (క్రియ. 124) ధాత్వర్థ మగు వ్యాపారమును చేయుటలో ఇతరుని(ముఖ్యకర్తను) ప్రేరేపించు అర్థముప్రేరణార్థము. క్రియాపదముచేకర్మ తెలుపబడినచో కర్మార్థము.

చైత్రునిచేత మైత్రుఁడు మనుపఁబడెను. మను+చు (మనునట్లుచేయు) ప్రేరణార్థకము 'మనుపఁబడు' అనుచో కర్మ (అకర్మకథాతువునకు అప్రేరణమున కర్తయే ప్రేరణమున కర్మ) యగుమైత్రుని తెలుపుచున్నది. కావున 'మనుపఁబడెను' ప్రేరణకర్తార్థము.

150. ప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థకము : (క్రియ. 124) ధాత్వర్థమగు వ్యాపారమునందు ఇతరులను నియోగించునట్లు చెప్పుట ప్రేరణము. క్రియాఫలము కర్తను పొందునట్లు చెప్పిన ఆత్మనేపదార్థము. క్రియాపదముచే కర్త తెలుపబడిన కర్తార్థము. 'చైత్రుఁడు మైత్రుని మనుచుకొనియె' మను+చు=ప్రేరణము, మనుచు+కొను=ప్రేరణాత్మనేపదము. 'మనుచుకొనియె' అనుక్రియ ప్రేరణకర్తను (చైత్రుని) తెలుపుటచే ఇది ప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థము.

151. ప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థము : ధాత్వర్థమగువ్యాపారమున ఇతరులను ప్రేరేపించినట్లు చెప్పుట ప్రేరణము. క్రియాఫలము కర్తను పొందునట్లు చెప్పిన ఆత్మనేపదార్థము. క్రియాపదముచే కర్మ తెలుపబడిన కర్తార్థము. 'చైత్రునిచేత మైత్రుఁడు మనుచుకొనఁబడెను. మను+చు =ప్రేరణము. మనుచు+కొను=ప్రేరణాత్మనేపదము. మనుచుకొను+పడు. (మనుచుకొనఁబడె) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తార్థము.

152. బహుళము : (సంధి. 4) క్వచిత్ ప్రవృత్తిః క్వచిదప్రవృత్తిః క్వచిద్విభాషా క్వచిదన్యదేవ (విధేర్విభాసం బహుళా సమీక్ష్య చతుర్విధం బహుళకం వదన్తి) విధించిన కార్యము కొన్నిస్థలములందు నిత్యముగా వర్తింతులు, కొన్నియెడల అసలు వర్తింపకుండుట, కొన్నియెడల వర్తించుట, వర్తింపకుండుట యనువైకల్పికస్థితి, యు కొన్నియెడలవిధించినదానికంటె వేఱుగ నగుటయు నని నాల్గువిధములుగా నగుట బహుళము. 'అత్తునకు సంధిబహుళము' 1. వచ్చుచున్న+ఆఁడు వచ్చుచున్నాడు. (ప్రవృత్తి) 2. వెల+ఆలు=వెలయాలు. (అప్రవృత్తి)

3. పుట్టిన+ఇట్టు-పుట్టినట్లు (విభాష) 4, తామర+అకు- తామరపాకు (అన్యకార్యము.)

153. బహువచనము : (తత్స. 12) బహుత్వసంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయంబు బహువచనంబు. తెలుగున ఒకటికంటె ఎక్కువసంఖ్య గలవిగా బోధించునట్టి ప్రత్యయము బహువచనము. రాములు ఇందు లువర్ణము రాములందలి అనేకత్వసంఖ్యను తెల్పుచున్నది గావున అది బహువచనము.

154. బహుప్రీహి : (సమా. 3) అన్యపదార్థప్రధాన మగు సమాసము బహుప్రీహి. సమాసమునం దున్న పదముల అర్థముకంటె వేరయినపదార్థమును బోధించునట్టిసమాసము బహుప్రీహి. ముక్కంటి. ఈ సమాసమునం దున్న మూఱు, కన్ను - అనుపదముల కంటె వేరుగా మూఱు, కన్నులు అనుపదములు 'శివుడు' అనుఅన్య పదార్థమును తెలుపుటచే ఇది బహుప్రీహిసమాసము.

155. బాధకము : (బాధించునది = తొలగించునది) చూ. అపవాదము.

156. బిందువు : (సంజ్ఞ. 17) (బిందు రనుస్వారః) అను స్వారమునకే అనగా సున్నకె బిందువు అనియు సంజ్ఞ. ఇది తెలుగున నిండుసున్న (అం) అరసున్న (అః) అని రెండువిధములు. నిండు సున్ననే, పూర్ణబిందువు, పూర్ణము, నెఱసున్న ఇత్యాదిగను అరసున్నను ఖండబిందువు, ఖండము ఇత్యాదిగను వ్యవహరింతురు. బంతి, వాఁడు మొ॥

157. భవచ్ఛత్రధము : (క్రియ. 46) భవత్+శత్రు+అర్థ. భూధాతువుపై సంస్కృతమున శత్రుప్రత్యయము చేర్చుటచే ఏర్పడిన 'భవత్' అనుశబ్దమునకు వర్తమానార్థ మని అర్థము. వర్తమానార్థ కము అగుశత్రుప్రత్యయముయొక్క అర్థము ('లట శత్రుశాసనచా' అని లట్టున కగు శత్రుప్రత్యయముయొక్క అర్థము) భవచ్ఛత్రధము.

‘ఉన్నకలఙ్గనవర్ణకంబులు భవద్భావిశతృక్తవంధంబులం దగు’ చదువు చున్నవాడు. శత్రుర్థక మగు ఇది విశేషణరూపమై విశేష్యముతో అన్వయించును.

158. భవత్యర్థము : (కార. 28) భవతి+అర్థ=భవత్యర్థ మనుచో ‘ఇక్ స్తిపా ధాతునిర్దేశే’ యని భాధాతువు ‘స్తిప్’ అంతము గా నిర్దేశింపబడినది. భూ అనుధాతువుయొక్క అర్థము భవత్యర్థము. అగు మొ॥ భవత్యర్థకములు.

159. భవిష్యదర్థము చూ. భావి.

160. భావము : (క్రియ. 35) ‘భావం బనగా ధాత్వర్థంబు’ ధాతువు యొక్క అర్థము (వ్యాపారము) భావము. ‘టవర్ణకంబు భావంబునం దగు’ చదువుట. పఠనరూప మగువ్యాపారము ఇట భావము. ఇట్లే అలుక, కలిమి మొ॥

161. భావలక్షణము : (క్రియ. 40) భావలక్షణంబు నా నన్యక్రియకు లక్షణభూతం బగుక్రియ : భావము అనగా క్రియ. వే రొకవ్యాపారమునకు లక్షణ మైన-సూచక మైన (తెలుపు నట్టి) వ్యాపారము(క్రియ) భావలక్షణము. ‘చైత్రుడు వండ నతిథి వచ్చెను. వండన్ - వండుచుండగా అతిథి వచ్చుట అను వేరొకవ్యాపారము యొక్క కాలమును ఇచ్చుట ‘వండుట’ అను వ్యాపారము సూచించుచున్నది. కావున ఇది భావలక్షణము. ‘తుమర్థభావలక్షణంబు లందు నుజ్జి యగు’ అని యీ అర్థమున ధాతువునకు నుజ్జి అగును.

162. భావి : (క్రియ. 4) భావి నా విద్యమాన ప్రాగభావ ప్రతియోగి. అప్పటికి పుట్టుకుండుటకు విరోధి అయినది. ఆనగా ఇక పై పుట్టునట్టిక్రియ ‘చదువగలడు’ ఇచట చదువుట అనుక్రియ అప్పటికి లేదు. కాని తరువాత నుండును. కావున ఇది భావ్యర్థము భవిష్యదర్థము.

163. భావిశత్రుము : (క్రియ.46) లృటస్స ద్వా- అని సంస్కృతమున భవిష్యత్ (భావి)అర్థమునం దయినశత్రు అను ప్రత్యయముయొక్క అర్థముభావిశత్రుము. 'ఉన్నకలశినవర్ణకంబులు భవద్భావిశత్రు క్తవదర్థంబులం దను' చదువఁగలవాడు. భవిష్యత్కాలమునకు సంబంధించినవిశేషణరూప మగుచు ఇదివిశేష్యముతో అన్వయించును. భావిని చదువబోవువాడు.

164. భూతము : (క్రియ.3) 'భూతంబు నా విద్యమానధ్వంస ప్రతియోగి' విద్యమాన=కనబడుచున్న, ధ్వంస=లేకపోవుటకు, ప్రతియోగి=విరోధి. ప్రస్తుతము లేకపోవుటకు విరోధి అయినది. అనగా అంతకు పూర్వముండి అప్పటికి లేకుండునది భూతము. వండెను. ఇట వండుట యనుక్రియ ఇపుడు లేదు. కాని అంతకు పూర్వమున్నది కాన నిది భూతార్థము.

165. మతుబర్థము, 166. మత్వర్థము : (తద్ధి. 11, 22) మతువ్ అనుసంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థము (మతు+అర్థ) మతుబర్థము లేక(మతు+అర్థ)మత్వర్థము. తదస్యా స్తస్మిన్న స్తీతి మతువ్. అని యిది సంస్కృతమున అస్త్యర్థమున చెప్పబడినది. కలది, కలవాఁడని స్థూలముగా దీనియర్థము. అందగ త్తియ (అందము గలది) అందగాఁడు. మొ॥

166. మధ్యమ(పురుష)ము : (క్రియ.9) 'లకారంబునకు ముద్రువురునుము జ్ఞగు' అనుసూత్రమునందు విధింపఁబడినవానిలో 'అందు నరుసను రెం డేసి ప్రథమమధ్యమోత్తమంబు లనబడు' అను సూత్రముచే నడుమ నున్న 'పురు'లకు మధ్యమ(పురుష)ము అని సంజ్ఞ. యుష్మదర్థము (నీవు మీరు) కర్తగా నున్నపుడు ఏకత్వమున పు, బహుత్వమున రు అనునవి వచ్చును. (నీవు)చదువుచున్నావు (మీరు) చదువుచున్నారు.

168. మహతి : (తత్స.86) మహతి యనగా స్త్రీవాచకము. 'స్త్రీ తిర్యగ్జడభిన్నంబులును వానివిశేషణంబులును మహత్తు లనంబడు' ఇందు స్త్రీవాచకము లగుశబ్దములకు అమహత్తు, అనుదానితో పాటు, మహతి అను సంజ్ఞతోను వ్యవహారము గలదు. లక్ష్మీ. అమ్మ మొ॥ ఇట్లే వీనివిశేషణములను 'మహతి' యగును. గుణవతి యగు పెండ్లము మొ॥

169. మహత్తు : (తత్స.17) 'స్త్రీతిర్యగ్జడభిన్నంబులును వానివిశేషణంబులును మహత్తు లనంబడు' స్త్రీలును, పశువులు పక్షులు మొదలగు తిర్యక్కులును, అచేతనములును కానివస్తువును బోధించుశబ్దములకును వానివిశేషణములకును 'మహత్తు' అని సంజ్ఞ. 'గుణవంతుడు' అగు 'రాముడు' మొ॥

170. మహత్త్వము : (తత్స.78) మహత్తుయొక్క భావము మహత్త్వము. 'స్త్రీతిర్యగ్జడభిన్నంబులును వానివిశేషణంబులును మహత్తు లనంబడు'. స్త్రీలు, పశుపక్ష్యాదులు, అచేతనములు అగు వానికంటె వేరైనధర్మము మహత్త్వము. 'రాముడు'మహత్తు. అందలి రామత్వము మహత్త్వము. ఇట్లే స్త్రీతిర్యగ్జడముల ధర్మము అమహత్త్వము. రమ(అమహత్తు) అందలిరమాత్వము అమహత్త్వము.

171. మానార్థము : (తద్దీ.25) మానము అనగా పరిమాణము. అనగా కొలత. కొలత(మానము)ను తెలుపుశబ్దము మానార్థ(క)ము. జేన, మూర మొ॥ వీనిపై 'మానార్థంబున కేకత్వంబునం దెంచు వర్ణకం బగు. అని'ఎంచు' అనుతద్ధితప్రత్యయము వచ్చును. జేనెంచు, జేనపరిమాణము (గలది) మొ॥

172. మిశ్ర(సమాస)ము : (సమా.2) 'ఉభయంబులు గూడినది మిశ్రం బనంబడు' సంస్కృతసమమును, ఆచ్ఛికమును గలిపి చేసినసమాసమునకు మిశ్ర(సమాస) మని సంజ్ఞ. విధాత్మ

నానతి. విధాత్మయొక్క అనుసంస్కృతసమమను, 'అనతి' అను ఆచ్ఛికమును మిశ్ర మైయున్నవి గావున ఇది(మిశ్ర(సమాస)ము.

173. ముజ్జు : (క్రియ.31) 'మధ్యమముఘజ్జులు ముజ్జు నాఁబడు'. 'బూన్మధ్యమపురులకు ముఘజ్జు లగు' అనుసూత్రముచే విధింపఁబడిన ము, ఘజ్, అనుమధ్యమపురుషప్రత్యయములు రెంటికి ముజ్జు అని సంజ్ఞ. (నీవు) చదువుము (మీరు) చదువుఁడు.

174. ముత్తు : (క్రియ.86) 'మధ్యమముఘజ్జులు ముజ్జు నాఁబడు' జీవర్ణము ఇత్తుగా కలిగినవి జీత్తులు. కలజి, పడుజి మొ॥ 'ముజ్జీత్తులు ముత్తు నాఁబడు', ముజ్జునకును, జీత్తులకును 'ముత్తు' అని సంజ్ఞ. చదువు'ము' చదువఁ'క' మొ॥

175. రుజ్జు : (క్రియ.32) 'లకారంబునకు ఘజ్జుపురునుము ఇగు' అనుసూత్రమునందలి(మొదటి)రువర్ణమును చివరిఇకారము తోగూర్చి చేయబడినప్రత్యాహారము 'రుజ్జు'. ఈప్రత్యాహారము అందలి 'రు,పురు,ను,ము' అనుప్రత్యయములను బోధించును.

176. లఘువు-అలఘువు : (సంజ్ఞ.18) "యస్యోచ్చారణే జిహ్వగ్రోపాగ్రమధ్యమూలాలానాం శైథిల్యం జాయతే స లఘూచ్చారణః" ఏవర్ణముయొక్క ఉచ్చారణలో నాలుక అంతయు శిథిలమగునో ఆవర్ణము లఘువు. తెలుగున యరలవల కిట్టి ఉచ్చారణ భేదము గలదు. హరియతఁడు, పెరుగు మొ॥ అట్టి శైథిల్యము లేనిది అలఘువు కాదు, విఱుగు మొ॥

177. లఘూపథము : (క్రియ.66) (అలోఽన్త్యా త్సూర్వ ఉపథా, హ్రస్వం లఘు) ఉపథ యనగా తుది వర్ణమునకు ముందు వర్ణము. హ్రస్వము (గురువు కానిది) లఘువు. లఘు వైనవర్ణముపథగా కలిగినది లఘూపథము. 'చిద్' - ఛ ఇద్ - తుదివర్ణము (ద్)నకు ముందున్న ఉపథ యగు 'ఇ' లఘువు (హ్రస్వము) కావున ఇది లఘూపథము.

178. లఙ్ఘి : (లఙ్ఘంతము) (క్రియ. 104) 'వ్యతిరేకంబున లఙ్ఘి యగు' వ్యతిరేకార్థముతో గూడినవ్యాపారమును తెలుపు ధాతువు నకు లఙ్ఘి అను ప్రత్యయము వచ్చును. ఇది ప్రత్యయము. లఙ్ఘి- అంతమందు గలది లఙ్ఘంతము. భుజింపడు, రాడు మొ॥

179. లట్టు-లడంతము, లడర్థము : (క్రియ. 3) 'వర్తమానంబున లట్టుగు. అప్పటి కింకను ముగియని(వర్తమాన) వ్యాపారమును తెలుపుధాతువుపై లట్ నచ్చును. లట్టుయొక్క అర్థము లడర్థము. అనగా వర్తమానము. ఇది అంతమందు కలక్రియ లడంతము. చనువుచున్నాడు.

180. లాట్టు-లాడంతము.లాడర్థములు : (క్రియ. 5) 'తద్ధర్మాదులందు లాట్టుగు' తద్ధర్మము(ఆధాతువుకర్తయొక్క ధర్మము) మొ॥ అర్థము లందు వర్తించువ్యాపారమును తెలుపుధాతువుపై 'లాట్' ప్రత్యయ మగును. లాట్ అంతమందు కలిగినదిలాడంతము. చనువును మొ॥ లాట్టుయొక్క అర్థము లాడర్థము. తద్ధర్మము, తచ్చీలము, సంభావన, సంప్రశ్నము, సాతత్యము, వర్తమానము, భావి, ఆశీస్సు మొదలగునవి లాట్ అర్థములు. జ్వలనజ్వాల లెగయును మొ॥

181. లిట్టు-లిడంతము లిడర్థము : (క్రియ. 3) 'భూతంబున లిట్టుగు' అంతకు ముందుండి అప్పటికి లేని- అనగా ముగిసిన (భూతము) వ్యాపారమును తెలుపుధాతువుపై లిట్టు వచ్చును. లిట్టుయొక్క అర్థములిడర్థ మనగా భూతము. లిట్టు అంతమందు కలిగిన క్రియలిడంతము. తీనెను,

182. లూట్టు, లూడంతము లూడర్థము : (క్రియ. 6) 'ఆశీశ్శాపసంప్రార్థనవిధులందు లూట్టుగు' ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము (వేడుకొనుట) విధి (ఆజ్ఞాపనము మొ॥) అనుఅర్థములందు వర్తించువ్యాపారమును తెలుపుధాతువుపై లూట్ప్రత్యయ మగును.

లూట్టుయొక్క అర్థము లూడర్థము. అవి ఆస్సు, శాపము, సంప్రాప్తి ర్థము విధి అనునాలుగు. లూట్ లకారము అంతమందు కలిగిన క్రియ లూడంతము. (మేలు) గలుగుత, (రాక్షసుడవు) అగుము, రక్షింపుడు. (నీవు) చేయునది. మొ॥

183. లృట్టు - లృడంతము - లృడర్థము : (క్రియ. 4) 'భావిని లృట్టగు' అప్పటికింకను పుట్టని ఆపైనిపుట్టబోవునట్టి వ్యాపారమును బోధించు (భావి)భాతువుపై లృట్ అనుప్రత్యయ మగును. లృట్టుయొక్క అర్థము లృడర్థ మనగా భవిష్యదర్థము. లృట్టు అంతమందు కలిగినక్రియ లృడంతము చదునగలడు.

184. లోపము : (సంస్థ.18) (అదర్శనం లోపః) కనిపింపకుండుట. అనగా తొలగిపోవుట లోపము. దేని కీకార్యము వినిపింపబడునో అది తొలగిపోవును. "ద్రుతంబునకు సరళస్థిరంబులు పరంబులగునపుడు లోపసంక్షేపంబులు విభాష నగు' అనుచో ద్రుతమునకు లోపము కలుగునపుడు వచ్చెను+గోవులు. ద్రుతము(ను) తొలగిపోయి 'వచ్చె గోవులు'.

185. వక్రతమము ; (సంజ్ఞ.2) (వక్రతమ ఐచ్.) ఐబేలు వక్రతమంబు లని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు. ఐ,బే అను రెండు వర్ణములకును వక్రతమములు అని పేరు.

186. వక్రము : (సంజ్ఞ.2) (ఏ ఇథో వక్రః) ఏఏబీలు వక్రము లని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు ఏ,ఏ,బి,బీ అను నాలుగు వర్ణములకును వక్రములు అని పేరు.

187. వచనము : (కార.19) (వచనం సంఖ్యా) (ప్రాతిపది కాదులయందలి) సంఖ్యను బోధించు నామ(సంస్కృత)క్రియా(తీర్థ)నిభక్తి ప్రత్యయము వచనము. తెలుగున ఏకవచనము, బహువచనము అని యివి రెండు. రాముఁడు. రామునియందలి (ఏకత్వ) సంఖ్యను బోధిం

చుటచే 'ఘ' (ఏక)వచనము. ఇట్లే వత్తురు అనుచో అనేకత్వసంఖ్యను బోధించుచు 'రు' (బహువచనము) మొ॥

188. వచ్యర్థము : (కార.6) (వచి+అర్థ) వచధాతువు 'ఇక్ స్తిపౌ ధాతునిర్దేశే' యని ఇగంతముగా నిర్దేశింపబడినది. వచ ధాతువుయొక్క అర్థము వచ్యర్థము. అను, పలుకు మొ॥వచ్యర్థములు.

189. వర్గయుక్తుః : వర్గయుగ్మము (సంధి.19)కచటతప అనుఅయిన వర్గలలోను సరిసంఖ్యకు చెందినవర్ణములు వర్గయుక్తులు. అనగా వర్గలలో 2. మఱియు 4. వర్ణములు. ఖఛతఢఢఝఢధఅనుపడింటికి వర్గయుక్తులు. వర్గయుగ్మములు అని పేరు.

190. వర్గము : (వృజ్యతే ఇతి వర్గః. సమానధర్మిభిః ప్రాణిభి రప్రాణిభి రుపలక్షితం బృందమ్ వర్గః) సమానధర్మము గలిగిన ప్రాణులు అప్రాణులు నైనవానిచే తెలియబడుసమూహము. హల్లు లలో క, కారము మొదలు కొని మకారమువర కున్న(స్పర్శ) వర్ణ ములలో స్థానసామ్యమునుబట్టి ఏదైదు ఒక వర్గ మగుచున్నవి. ఉదా- కవర్గ- కఖగఘఙ. అట్లే చవర్గ మొ॥

191 వర్ణము : (సం. 1) (వర్ణ్యస్తే వ్యక్తం ధ్వన్యస్తే ఇతి వర్ణాః) ధ్వనులను వ్యక్తము చేయునవి, ధ్వనులన వర్ణించునవి వర్ణ ములు. అచ్చును, పొల్లయిన(ఏక) హల్లును వర్ణముగా గ్రహింప బడును. అ, ఁ. మొ॥

192. వర్ణకము : (తత్స. 10) (ప్రత్యయ ఇహ వర్ణకః) ప్రత్యయంబు వర్ణకం బని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు. సంస్కృతము ననుసరించి ప్రత్యయ మనదగుదానికి తెలుగున 'వర్ణకము' అనియు సంజ్ఞ. నామవిభక్తులు, క్రియావిభక్తులు (మొ).డుజ్, ము. మొ॥

193. వర్ణసమామ్నాయము : (సంజ్ఞ. 18) (సమామ్నాయ స్సమామ్నాతః వర్ణానాం సమామ్నాయః వర్ణసమామ్నాయః)

వర్ణములకూర్పు. ఒకచోట కూర్పబడినవర్ణములు, మొత్తము (సముదాయము) వర్ణసమామ్నాయము. 'సంస్కృతమునకు వర్ణంబులేబడి' అనుచో ఆపబడివర్ణము లేవియో అవి యెల్ల ఒకచోట కూర్ప (ప్రదర్శింప) బడినవి. అత్యుక్త - ఇది వర్ణసమామ్నాయము. ఇట్లే ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువది మొ॥ తావులందును కూర్చిన వర్ణసమూహము వర్ణసమామ్నాయము.

194. వర్తమానము : (క్రియ. 2) వర్తమానంబు నాఁ బ్రారబ్ధాపరిసమాప్తంబు. మొదలు పెట్టబడి యింకను (వాక్యప్రయోగసమయమునకు) క్రియ(వ్యాపారము) ముగియకుండుట వర్తమానము. 'చదువుచున్నాడు' చదువుట అనుపని ప్రారంభింపబడినది, యింకను ముగియలేదు. కావున ఇది వర్తమానార్థము.

195. వళి : (ప్రకీ. 23) 'పాదంబునం బ్రథమద్వితీయాక్షరంబులువళిప్రాసంబులు నాఁబడు' పద్యమునందు (ప్రతి) పాదమునను మొదటిఅక్షరమునకు 'వళి' అని సంజ్ఞ. 'శ్రీలతకుం బ్రాకయి' ఈపాదమున 'శ్రీ' అనుఅక్షరము మొదటిది కాన వళి.

196. వికల్పము : అనిత్యము ; (విధే రనిత్యత్వం వికల్పత్వమ్) కార్యమును అనిత్యముగా చెప్పనది వికల్పము. ఒకపక్షమున అగునట్లును, (వచ్చుట) ఇంకొకపక్షమున కాకుండునట్లును (రాకుండుటయు) కార్యమును విధించు శాస్త్రము వికల్ప(విధి)ము. 'కలన్వాదులనువర్ణంబు కు జ్ఞను' బహువచనసంబు పరం బగునపుడు నిత్యమనుటచే ఏకవచనమున అనిత్యము. వికల్పము. కలను. కలఁకు. కావున కలన్వాదులనువర్ణంబు కు జ్ఞగు. అనునది వికల్ప (అనిత్య) విధి. ఒండె యర్పను వికల్పమే.

197. వికృతి : (తత్త్వ. 46) 'ఇచట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహీతపవలయు. సంస్కృతసమముకంటె వేరయిన

ఆంధ్రభాష మొత్తమునకు అనగా ఆచ్చికమునకు వికృతి అని వ్యవహారము. ప్రాకృతసమ, తద్భవదేశ్యములు (అచ్చ) వికృతి సిరి-ఆకసము - ఊరు మొ॥ వికృతికి సంబంధించినది (వికృతియే) వైకృతము.

198. విగ్రహము : (వృత్త్యర్థావబోధకం వాక్యం విగ్రహః) వృత్తియొక్క అర్థమును తెలుపువాక్యము విగ్రహము. రాముని బాణము అనుసమానవృత్తిలో రామునియొక్క బాణము అనునది విగ్రహము. ఇట్లే దొరతన మనుచో దద్దితవృత్తిలోదొర యొక్క భావము విగ్రహము. ఏలిక = ఏలునట్టివాడు. కృద్వృత్తి.

199. విధానము : (అప్రప్యప్రపణం విధానమ్) (వివక్షిం పకపోవుటచే ప్రాప్తింపనికార్యమును ప్రాప్తించునట్లు చెప్పట విధానము. 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' ఇచట పరస్పరైకాదేశము గలుగునట్లు చెప్పట విధానము. ఇట్లే 'క్వార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లేదు' పరరూపము లేకుండజేయుట విధానము.

200. విధానసామర్థ్యము : (అప్రప్యప్రపణం విధానమ్, వైయర్థ్యాభావ సామర్థ్యమ్) కలుగనిదానిని కలుగునట్లు చెప్పట విధానము. విధానము వ్యర్థము గాకుండుట విధానసామర్థ్యము. సమా సంబుల నుదంతంబు లగు- నుగాగమం బగు' అను చెప్పబడిననుగా గనుము (విధానము)నకు 'సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే లోపము వచ్చును. అట్లు లోపించుచో నుగా మమును విధించుటయే (విధానమే) వర్థ మగును. అట్లుగాకుండుటకై అనగా విధానసామర్థ్యముచేత నుగాగమము లోపింపదు. చిగురుం గైదువు.

201. విధి : చూపుట 23.

202. (విధి) విధ్యర్థము : క్రియ. 24). (విధిః ప్రేరణమ్.

భృత్యాదే ర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనమ్) సేవకులు మొదలగువారిని క్రియ(పని)యందు ప్రవర్తించునట్లు చేయుట (ఆజ్ఞాపించుట) విధి. నీవు ఈకార్యంబు 'చేయునది' చేయునట్లుగా నియోగించుటచే 'చేయునది' విధ్యర్థము.

203. విభాష : (సంధి. 29) (న వేతి విభాషా - నిషేధ వికల్పయో ర్విభాషా సంజ్ఞా స్యాత్) నిషేధమును, వికల్పము (వచ్చుటయు, రాకుండుటయు)ను విభాష. ఇది వైకల్పిక మను అర్థముననే కనవచ్చును. కావునలక్ష్యమునం దొకపారి వర్తించుటయు ఒకపక్షమున వర్తింపకుండుటయు విభాష. 'కర్మధారయంబునందుఁ బేర్వాదిశబ్దంబుల కచ్చు పరం బగునపుడు టుకాగమంబు విభాష నగు' వచ్చిన - చిగురుటాకు, రాకున్న - చిగురాకు.

204. విశేషణపూర్వపదకర్మధారయము : (సమా. 3) విశేషణమునకు విశేష్యముతో అనునసమాసము కర్మధారయము. ఇందు విశేషణము పూర్వపద మనగా సమాసమునపూర్వ(మొదటి) పదముగా నుండుటచే దీనినే విశేషణపూర్వపదకర్మధారయమందురు. నల్లనియావు. నల్ల అనువిశేషణము పూర్వపదముగా గలిగిన దగుటచే 'నల్లనియావు' అను(సాధారణ)కర్మధారయము, విశేషణ పూర్వపదకర్మధారయము.

205. విశేషణము : (కార. 19) (విశేష్యతే అనేన - ఇతి. విశేషణమ్) వస్తువు(విశేష్యము)నందలిగుణము జాతి. మున్నగు (దృష్ట)ధర్మములను(బట్టి) వేరు చేయునది విశేషణము. 'విశేషణము నా జాత్యాదివిశేషములను దెలుపునది' 'నల్లనిఅవు' అవు అనువస్తువు నందలివలుపు అనుగుణమును(బట్టి) (గోసముదాయయమునుండి) వేరుచేయుచు (విశేష్యమందలి) గుణమును తెల్పుచున్నది కాన 'నల్ల' విశేషణము. జాతి, గుణ, క్రియా, ద్రవ్య, సంఖ్యా, సంజ్ఞలచే ఇది ఆరువిధములు.

206. విశేషణోత్తరపదకర్మధారయము : చూ. విశేష్య పూర్వపదకర్మధారయము.

207. విశేషణోభయపదకర్మధారయము : చూ. పుట 160

208. విశేషవిధి : (అల్పః స్యా ద్విషయో యస్య స విశేష విధి ర్భవేత్) ఏలక్షణమునకు లక్ష్యము కొంచె మైయుండుచో అది విశేషవిధి. 'మధ్యమపురుషక్రియలయం దిత్తునకు సంధి యగును.' క్రియాపదములలో మధ్యమపురుషక్రియ లనుకొంచెము భాగము మాత్రమే లక్ష్య మై వర్తించున దగుటచే ఇది విశేషవిధి.

209. విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయము : విశేషణమునకు విశేష్యముతో సమాసము కర్మధారయము. విశేష్యము పూర్వ (మొదటి)పదముగా గలిగినకర్మధారయము విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయము. 'తమ్ముగుఱ్ఱలు చిలుక మొకరీత్యాదులు విశేష్యపూర్వ పదకర్మధారయంబులు' తమ్ముగుఱ్ఱలుతమ్ము(లు)విశేష్యము. పూర్వము విశేష్యము ఇట్లు పూర్వపదమైనచో విశేషణము ఉత్తరపద మగును. (కుఱ్ఱలు- విశేషణము- ఉత్తరపదము) కావున వీనినే విశేషణోత్తర పదకర్మధారయము లందురు.

210. విశేష్యము : (కార.19) (విశిష్యతే గుణాదిభిః ఇతి విశేష్యమ్) 'విశేష్యము నా విశేషణముచే దెలుపబడు విశేషము గలది' గుణము చాతి మొదలగువిశేషము గలది విశేష్యము. 'నల్లని ఆవు' నలు పనుగుణము గల'ఆవు' విశేష్యము. విశేష్యము లనగా నామవాచకము లని కొందరు పేర్కొనిరి.

211. విసర్గ(ము) : విసర్జనీయము : విసర్జనీయమునకు విసర్గ(ము) అని వ్యవహారము. విసర్జనీయము(విడువదగినది) విసర్గము (విడువబడునది) అనుఅర్థములనుబట్టి కంఠమునుండి గాలి విడువ బడుటచే ధ్వనించునది. అః ఇత్యాదిగా స్వరమును అనుసరించి ఒకదానిమీద ఒకటిగా రెండుసున్నలుగా వ్రాయబడువర్ణము.

212. పుష్ట : (క్రియ.18) 'లకారంబునకు డుబుపురునుము ఇగు' ఇందలి పునర్ణమును ఇత్తగుతరువాతిఇకారముతో కూర్పగా (పుష్) ఏర్పడిన పుష్ట ప్రత్యాహారము. ఇది పురు (మధ్యమపురుష)నుము (ఉత్తమపురుష) ప్రత్యయములను బోధించును.

213. పృత్తం బగుభావలక్షణము : (క్రియ.41) భావలక్షణంబు నా నన్యక్రియకు లక్షణభూతం బగుక్రియ. భావ మనగా క్రియ. వేరొకక్రియ (కాలాదులను) సూచించునది భావలక్షణము. 'పృత్తము' అనగా జరిగిపోయినది. అనగా భూతము. జరిగిపోయిన వేరొకక్రియకు సూచక మైనది. 'వాడు రమ్మచినఁ బోయితిని. అనినన్. పృత్తం బగుభావలక్షణము.

214. వృత్తి : (సంధి.45) పరార్థాభిధానం వృత్తిః పరార్థస్య స్వార్థాభిధాయకత్వమ్ అట నున్నశబ్దములకంటె విశేష మగునర్థమును తెలుపుట వృత్తి. రామునిబాణము. ఇట రామునియొక్క, బాణము అనురెండుశబ్దములు సమాసముగా ఏర్పడి రామునికి సంబంధించినబాణ మనుతీరుగా అర్థమున విశేషమును బోధించుచున్నది. ఇది సమాసమువలన గలిగినమాసవృత్తి యగును. ఇట్లే తద్ధితవృత్తి, మొ॥ (వృత్తి రేకార్థీ భావః. ఏకార్థీ భావము వృత్తి)

215. వైకల్పికము : (సంజ్ఞ.14) (వికల్పేన ప్రాప్తిః. విధే రనిత్యత్వం వికల్పత్వమ్) వికల్పము అనగా అనిత్యముగా వర్తించుట వైకల్పికధర్మము. 'ప్రాస్వముమీదిఖండబిందువునకుఁబూర్ణ బిందువు వైకల్పికంబుగా నగు'. అరఁటి, అరంటి భావ=అగుట, అభావ (కాకుండుట) అనురెండుపక్షములలో కార్యము వర్తించుట వైకల్పికము. (వికల్పము (విధి) వైకల్పికము (కార్యము) వైకల్పిక మనునది వికల్ప మనుఅర్థమునను గలదు.

216. వైకృతము : చూ. వికృతి.

217. వైరిసమాసము : (సమా.3) కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపగు. తత్సమముగా చేయని కేవలము సంస్కృతశబ్దమునకు, వికృతి అనగా అచ్చతెనుగుశబ్దముతో సమాసము చేయరాదు. అనేకమారులు 'అనేక' - కేవలము సంస్కృతము. మాటు - వికృతి. లక్షణవిరుద్ధ మగు ఈ సమాసము నుష్టము. ఇట్టిసమాసములనే కొందరు వైరిసమాసములు, అరిసమాసములు అందురు.

218. వైషయికము : (కార.17) (విషయతాసంబంధకృత ఆధారః వైషయికః) విషయమునకు సంబంధించిన ఆధారము వైషయికము. ఇది అధికరణములలో నొకటి. మోక్షమం దిచ్చు గలను. ఇచ్చుకు ఆధార మగుమోక్షము విషయ మగుటచే ఇది వైషయిక మగునధికరణము.

219. వ్యంజనము : హల్లులనె వ్యంజనము లనియు వ్యవహరింతురు. వ్యంజనం చార్థమాత్రికమ్. అర్థమాత్రాకాలమున నుచ్చరింపబడున వైనహల్లు లగుహల్లులు వ్యంజనములు. (అనుష్వరో వ్యంజనం చాక్షరాంగమ్) అచ్చు చేరనిదే హల్లు నుచ్చరించుట కష్టము. అన్యము(అచ్చు)ల సహాయముతో నుచ్చరింపబడునవి కావున హల్లులు వ్యంజనము లని కొందరు.

220. వ్యతిరేకత్వార్థము : (క్రియ.39) క్త్వా అనుసంస్కృత ప్రత్యయముయొక్క అర్థము క్త్వార్థము. ఏకాశ్రయము లగుక్రియల లోపల పూర్వకాలమునకు చెందిన వ్యాపారమును బోధించునది క్త్వార్థము. అచట ధాత్వార్థ మగువ్యాపారము వ్యతిరేకార్థవిశిష్టమైనచో అది వ్యతిరేకత్వార్థ మగును. ఈ అర్థమున ధాతువునకు కఙ్ఠి ప్రత్యయ మగును. వండక, తినక - మొ॥

221. వ్యతిరేకత్వవర్ణకార్థము : (క్రియ.47) 'త్వ' అను సంస్కృతప్రత్యయముయొక్క అర్థము త్వవర్ణ కార్థము. ధాతువునకు తద్ధర్మాదులందు కర్తను బోధించునపుడు 'త్వ' ప్రత్యయమగును.

ఇటు ధాత్వర్థమగు వ్యాపారము న్యతిరేకార్థవిశిష్టమయినచో నదివ్యతిరేకత్వవర్ణకార్థము. 'న్యతిరేకత్వవర్ణకార్థంబున నిజీ యగు' చదువని వాడు.

222. న్యతిరేకభావము : (క్రియ.37) భావం బనగా ధాత్వర్థంబు. ధాతువుయొక్క అర్థమైన వ్యాపారము న్యతిరేకార్థవిశిష్టమైనచో అది న్యతిరేకభావ మగును. న్యతిరేకభావంబున మిడి యగు. వండమి. (వండకంఠుట) మొ॥

223. వ్యతిరేకరణ(సమాస)ము : (సమా.2) 'ద్వితీయామలకు మీడిపదంబుతోడ సమాసంబు వ్యతిరేకరణంబు నాఁబడు'. ద్వితీయమొదలగువిభక్తులు చివర గలిగినశబ్దములకు పైపదముతో చేసిన సమాసమునకు వ్యతిరేకరణ మని పేరు. ద్వితీయాతత్పురుషము ఇత్యాదిగా వీనివ్యవహారము ప్రసిద్ధము. రామునియొక్క బాణము. రాముని బాణము. ఇందు రామత్వము రామునియందు, బాణత్వము బాణమునందును నుండును గావున సమాసములందలిపదముల అర్థమునకు అతిరేకరణము సమాసము గాకపోవుటచే ఇని వ్యతిరేకరణ సమాసము లగుచున్నవి.

224. వ్యపేక్షాసామర్థ్యము : (స్వార్థపర్యవసాయి నాం సదానా మాకాంతౌదివశా ద్యః పరస్పరాన్వయః తత్ వ్యపేక్షాసామర్థ్యమ్) అర్థవంతము లగుపదములు పరస్పర మొకదానితో నొకటి ఆకాంతౌదిరూప మయినసంబధముతో ప్రత్యేకము లై అన్వయము కలిగియుండుట వ్యపేక్షాసామర్థ్యము. ఇని వాక్యగతమై యుండును. రాముఁడు రావణుని చంపెను.

225. వ్యవస్థితవిభాష : (సంధి.17) (క్వచిద్భవ తీత్యంత ఏవ ప్రవర్తతే, క్వచిత్తు న భవతీత్యంత ఏవ. క్వచి దుభయమ్. ఇత్యేవం లక్ష్యానుసారేణ వ్యవస్థయా ప్రవృత్తా విభాషా వ్యవస్థితవిభాషా.) వ్యవస్థ అనగా నియమము. వచ్చును, లేక రాదు అనుతీరుగా వ్యవస్థ

చేయబడినవిభాష వ్యవస్థితవిభాష. 'ఆదేశనరళములకు ముందున్న-
అనుసూత్రమునందలి విభాషకు ప్రాంతాదులలో లుప్తశేషమునకు
వచ్చినద్రుతమునకు సంశ్లేషము 'రాదు' అను వ్యవస్థ చేయబడినది.
కావున అది వ్యవస్థిత విభాష.

226. వ్యవహితము : వ్యవధానము కలిగినవి వ్యవహితము.
వ్యవధాన మనగా ఎడము. అనగా కూడియుండవలసిన రెండుశబ్దములు
నడుమ వేరొక(వర్ణ)శబ్దము చేరుటచే దూరము (ఎడము) చేయ
బడుట. విద్యాశాలి యుగపురుషుడు. నడుమ అగు అనుదానిచే
విద్యాశాలి అనువిశేషణము పురుషు డనువిశేషంము దూరము
చేయబడినవి. వ్యవహితములు అయినవి.

227. శత్రుత్వము : (క్రియ, 43) శత్రు అనుసంస్కృతప్రత్య
యముయొక్క అర్థము శత్రుత్వము. (లట శృత్యశానచౌ) అది వర్త
మానార్థము. తెలుగున ఆఅర్థమునందు 'చువర్ణ కంబు ద్రుతాంతంబు
క్రియాన్వయంబునశత్రుత్వంబునం దగు' అని 'చును' ప్రత్యయము
విధింపబడినది. చూచుచును పోయెను. క్రియాన్వయమునం దగుట
సంస్కృతముకంటె తెలుగున విశేషము.

228. శబ్దకర్మము : (క్రియ. 123) (శబ్దః కర్మ యేషాంతే
శబ్దకర్మాణః) శబ్దరూపము (వేదము మొ॥) కర్మగా గలిగినభాతువులు
శబ్దకర్మములు. విను. ఈభాతువునకు అర్థ మైనఫలరూప మగువినబడు
ధ్యన్యాత్మక శబ్దము కర్మ గావున 'విను'భాతువు శబ్దకర్మము. ఇట్లే
చెప్ప, చదువు మొ॥

229. శబ్దపల్లవము : (క్రియ. 118) 'భాత్వాదులకు భాతువు
లనుప్రయుక్తంబు లయి విలక్షణార్థాభిధాయకంబు లగునీయవి శబ్ద
పల్లవంబులు నాఁబడు'. భాతువు మొదలగువానికి మీద భాతువు
చేరి వేరొకఅర్థమును బోధించుచట్టిశబ్దములకు శబ్దపల్లవములు అని
సంజ్ఞ. కూరుచుండు, విజయంచేయు మొ॥

230. శేషము : (కార.15), **231. శేషషష్ఠి :** (కారక ప్రాతిపదికార్థవ్యతిరీక్తః. స్వస్వామిభావాదిసంబంధః శేషః) కర్మ మొదలగుకారకములు, ప్రాతిపదికార్థము అనువానికంటె వేరైన, స్వస్వామిభావము, జన్యజనకభావము మొదలగువిధమైన సంబంధము శేషము. 'శేషషష్ఠికి యొక్కయు నగు' ఈఅర్థమునందు సంబంధి (స్వామి, జనక మొ॥)పదమునకు యొక్కషష్ఠి యగును. రాముని యొక్క భక్తుడు- శేషార్థమునందు వచ్చుయొక్క అనుషష్ఠి శేషషష్ఠి

232. షష్ఠీసమాసము : (సంధి.23) షష్ఠీవిధక్తి అంతమందు గలిగినపదమునకు మీదిపదముతోడిసమాసము షష్ఠీ(తత్పురుష) సమాసము. రాజనాజ్ఞ. రాజయొక్క అనుషష్ఠ్యంతమునకు మీది (అజ్ఞ యను) పదముతో సమాసము. కావున ఇది షష్ఠీసమాసము.

233. సంఖ్యాభిధానము : (కార.23) (అభిదధతీత్యభిధానమ్ సంఖ్యాయాః అభిధానమ్ సంఖ్యాభిధానమ్) సంఖ్యను తెలియజేయు శబ్దము సంఖ్యాభిధానము. సంఖ్యావాచక మని యర్థము. తెలుగు సంఖ్యావాచకములు సర్వనామములుగూడ అగును. ఒకటి,లక్ష. మొ॥

234. సంజ్ఞ : చూ. పుట 23. (వ్యవహారార్థం శాస్త్రీ) కృతస్సంకేతః సంజ్ఞా).

235. సంధి : (సంధి.1) పూర్వపరస్వరంబులకుం బరస్వరం బేకాదేశం బగుట సంధి యనంబడు' ముందరిశబ్దము చివరియచ్చు యొక్కయు దానికి తరువాత నున్న శబ్దము మొదటిఅచ్చుయొక్కయు రెండువర్ణములస్థానమున తరువాతిశబ్దముయొక్క మొదటిఅచ్చు ఆదేశముగా వచ్చుట సంధి యనబడును. రాముఁడు + అతఁడు రాముడతడు. సంహితయం దగునవియు సంధిపరిచ్ఛేదమున చెప్పబడినవియు సంధికార్యములె యగును.

236. సంప్రదానము : (కర్మణా య మభిప్రేతి స సంప్రదానమ్. దానస్య కర్మణా య మభిప్రేతి స సంప్రదానసంజ్ఞః స్వాత్)

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు. త్యాగమున కుద్దేశింప బడిన దానికి సంప్రదానము అని సంజ్ఞ. ఎవ్వరికి ఈయదలచితిమో ఆతడు సంప్రదానము అగును. 'జనకుడు రామునికొఱకు కన్య నిచ్చెను' కన్యను రామున కీయదలచుటచే రాముడు సంప్రదాన మగును. ఆశబ్దమునకు చతుర్థీవిభక్తి వచ్చును.

237. సంప్రశ్నము : (క్రియ.22) (త ద్వా కర్తవ్య మిదం వేతి రూపః సంప్రశ్నః) కర్తవ్యముగా రెండు క్రియ లున్నపుడు ఇదియూ కర్తవ్య మదియూ యనురూప మైనసం దేహస్థితి సంప్రశ్నము. ఈఅర్థమున భాతువుపై లాట్టు వచ్చును. ఉండునా? పోదునా? ఉండుట, పోవుట అనురెండుక్రియలలో కర్తవ్య మేది యనువిధముగ సందిగ్ధస్థితితో గూడినప్రశ్నము కలదు గాన ఇది సంప్రశ్నము.

238. సంప్రార్థనము : సంప్రార్థనము అనగా వేడికొనుట. గొప్పవారిని, పనిచేయ గోరుట సంప్రార్థనము. ఇట్టిఅర్థముగల వ్యాపారమునందు వర్తించుభాషువునకు 'ఆశీ శ్యాపసంప్రార్థన విధులందు లూ ట్టగు'ను. (రామ) రక్షింపుము.

239. సంబంధము : (కార.15) (విశిష్టధీ హేతు స్సమ్బంధః) ప్రత్యేకతకలిగినట్టిఎఱుకకు కారణ మైనది సంబంధము. ఇదిస్వ-స్వామి, జన్య-జనక, అవయవ-అవయవి, ఇత్యాదిగా అనేకప్రకారము లైయున్నది. 'రామునియొక్క- తమ్ముడు' తమ్మునిలోనివిశిష్టలక్షణము తెలియుటకు కారణ మైన అతనికి రామునికి నమమ నున్నధర్మము సంబంధము.

240. సంబుద్ధి దుష్టు : (తత్స.34) 'ఏకవచనం సంబుద్ధిః' అని సంబోధనమునం దున్నప్రథమావిభక్తి ఏకవచనమునకు సంబుద్ధి అని సంజ్ఞ. ఓరాముఁడ. ఇవట ఓరాముఁడు- అనుచోట నున్నదుష్టు సంబోధనమునం దేకవచనముగా అయినది గావున ఇది సంబుద్ధి. సంబుద్ధి యనగా సంబోధన మనియు అర్థము.

241. సంబోధనము : (తత్స. 32) (అన్యత్రాసక్తస్య కార్యాన్తరే నియోజనార్థ మాభిముఖ్యవిధానమ్ సంబోధనమ్) (వేరొకదాని యందు ఆసక్తి కలవానిని (ఇష్ట కార్యమునందు నియోగించుటకై) అభిముఖునిగా చేసికొనుట సంబోధనము. ఓరామ, నృత్యములార! మొ॥

242. సంబోధ్యవాచకము : (తత్స. 14) సంబోధన మనగా అభిముఖము చేసికొనుట. సంబోధింపదగినది సంబోధ్యము. దానిని తెలుపుశబ్దము సంబోధ్యవాచకము. అనగా ఎవరిని పిలుతుమో వారిని బోధించుశబ్దము. ఓరామ ! ఇటు సంబోధింపబడువాడు రాముడు కావున అతనిని బోధించురామశబ్దము సంబోధ్యవాచకము.

243. సంభావన : (క్రియ. 32) ఇది యిట్లని నిశ్చయముగా చేసినట్టివా సంభావన(ము.) ఈ అర్థము గలిగినవ్యాపారమునందు వర్తించు ధాతువునకు 'తద్ధర్మాదులందు లా ట్టగు' అని లాట్టు వచ్చును. 'ఇవుడు వా డింట నుండును'. ఉండుట అనునది నిశ్చయముగా నున్నయూహ. కావున ఇది సంభావనార్థకము.

244. సంశ్లేషము : (సంస. 17) 'సంశ్లేషం బనగా మీఁది హల్లుతోఁ గూడికొనుట' (పూచెను+గలువలు)- పూచె న్గలువలు ద్రుతము స్వరలోపముచు బొంది మిగిలినహల్లున కారము మీఁది హల్లుతో గూడికొనుటచే ఇది సంశ్లేషము. లిపిలో విడిగా చ్రాసినను స్వరలోపము నందుటచే ఉచ్చారణమున సంశ్లేషము స్పష్టము.

245. సంస్కృతభవము : (సంజ్ఞ. 30) సంస్కృతప్రాకృత భవం బగుభాష తద్భవంబు' సంస్కృతమునుండి పుట్టినతెలుగుశబ్దము తద్భవము. సంస్కృతప్రాకృతీయందు వర్ణవికారములను బొంది తెలుగువిభక్తులను పొందునట్టిశబ్దము సంస్కృతభవ మని గుర్తింప వచ్చును. ఆకాశ=అకస-అకసము.

246. సంస్కృతసమము : (సంజ్ఞ. 19) 'సంస్కృతప్రాకృత

తుల్యం బగుభాష తత్సమంబు', సంస్కృతముతో సమ మైనతెలుగు శబ్దము సంస్కృతసమము. సంస్కృతప్రకృతి తెలుగువిభక్తులు, విభక్తినిమిత్తకవర్ణవికారములతోను తెలుగునచ్చేరిన అది సంస్కృత సమమని స్థూలముగా గ్రహింపవచ్చును. దీనినె 'సమము' అనియు అందురు. ఆకాశ-ఆకాశము, రామ-రాముడు మొ॥

247. సంస్కృతసమేతరము : చూ. సమేతరము.

248. సంస్కృతీయము : (సంధి.4) సంస్కృతమునకు సంబంధించినది సంస్కృతీయము. 'గంగ'. గంగాశబ్దమునందలి(సంస్కృత) 'ఆ'కారము స్థానమున వచ్చినహ్రస్వము సంస్కృతమునకు సంబంధించినది సంస్కృతీయము. శౌరి, శ్రీ మొ॥

249. సంహిత : (పర సన్నికర్ష స్సంహితా)- వర్ణానామతిశయిత సన్నిధి స్సంహితా సంజ్ఞ స్యాత్) వర్ణములకు నడుమ ఉచ్చారణములో అర్థమాత్రకంటె ఎక్కువ వ్యవధానము లేకుండుట సంహిత. రాముఁడు+అతడు. రాముడతడు. రెండుపదములనడుమ సంహితవలన సంధి. సంహితయె సంధి యనునర్థమున వ్యవహరింపబడుట కలదు.

250. సకర్మకము : (క్రియ.48) (కర్మణా సహ వర్తమానః సకర్మకః) సకర్మకంబు నాఁ గర్మాకాంతోత్థాపకంబు. కర్మనుగూర్చిన ఆకాంక్ష గలది, అనగా కర్మము కలిగినది అగుభాతువు సకర్మకము. తిను, చదువు మొ॥ వాఁడు అన్నమును తినెను. ఇచట దేనిని (అన్నమును)తినెను అనురీతిగా కర్మను గూర్చినఆకాంక్ష కల్గినదగుటచే 'తిను' భాతువు సకర్మకము.

(ఫలవ్యాపారయో రేకనిష్ఠతాయా మకర్మకః భాతుస్తయోర్ధర్మభేదే సకర్మక ఉదాహృతః. భాతువుయొక్క అర్థము లైన ఫలము, వ్యాపారము అను రెండుధర్మములు భిన్నవస్తువులం దున్నచో సకర్మకము. రాముడు అన్నము తినెను. తినుభాతువున కర్థ మైన

నోటిలో పెట్టుకొను మొ॥ రూప మైనవ్యాపారము రాముని(కర్తను)' నములబడుట మొదలగురూప మైనఫలము అన్నము (కర్మను' భిన్నముల నాశ్రయించుటచే తినుభాతువు సకర్మకము).

251. సత్త్వము : (క్రియ.46) 'సుబంతవాచ్యంబు సత్త్వంబు నాఁబడు' నామవిభక్తులు (సుప్) అంతమందుగలది సుబంతము. దానిచే తెలుపబడునది. అనగా ద్రవ్యము. సత్త్వము. (వస్తువు) వ్యాపారమును గాక పదార్థమును బోధించునపుడే భాతువుపై ఉన్న, కల, మొ॥ప్రత్యయము లగును. అనగా నామముల నాకాంతించుచు సుబంతములకు విశేషణము లగును. (వండుచున్నవాఁడు). వండు చున్నాడు ఉన్నప్రత్యయ మైన ఇది వస్తుజోధకము. వండుచున్నాడు ఉన్న అనుబంధ మైనఇది క్రియాజోధకము.

252. సమాసము : చూ. పుట. 157

253. సమాసాంతకార్యము : (సమా.22) సమాసము తుదిని కలుగునట్టి, సమాసమునకు సంబంధించిన కార్యములు సమాసాంత కార్యములు. ఇవి సమాసముతుదిని ఆగమాదేశాదిరూపమున నుండును. తెలుగున ఇట్టిసమాసాంత కార్యములు బహుప్రవీణియందు కన్పించుచున్నవి. ముక్కన్న-ముక్కంటి-ంటి-సమాసాంత కార్యము. పూవిలు'తు'డు మొ॥

254. సమేతరము : చూ. అచ్చ.

255. సరళము : (సంజ్ఞ.5) 'కచటతపలు పరుషంబు లని గజడదబలు సరళంబు లని చెప్పబడు' 'గజడదబ' అనుహల్లులకు సరళములు అని సంజ్ఞ. 'దంత్యతాలవ్యంబు లయినచజలు సవర్ణంబులు' అనుసూత్రము ననుసరించి ఇట తాలవ్యజకారముచే దంత్య జకారము గ్రహింపబడి అదియు సరళ మగును. గజజడదబ అను అక్షుహల్లులు సరళములు.

256. సర్వనామము : (ఆచ్ఛి.24) 'అన్నిప్రభృతులు సర్వనామంబులు' అన్ని-ఇన్ని-ఎన్ని-కొన్ని-పెక్కు-పలు. ఆ, ఈ, ఏ-నీ-నా-మన-తా అనుశబ్దములకును, (తెలుగు)సంఖ్యావాచకములకును సర్వనామములు అని సంజ్ఞ. అందఱు-అన్ని-రెండు-ఇరువురు మొ॥

257. సవర్ణము : (సంజ్ఞ.8) 'తుల్యాస్యప్రయత్నం సవర్ణమ్' అనులక్షణమునుబట్టి ఏరెండువర్ణములు స్థానప్రయత్నములచే సామ్యము గలవో. అవి సవర్ణము లగును. దంత్యతాలవ్యచజలకు పరస్పరము దంత-తాలురూపమున స్థానభేద ముండుటచే తెలుగున విశేషముగా దంత్యతాలన్యంబులయినచజలు సవర్ణంబులు అని సవర్ణత విధింపబడినది.

258. సాంస్కృతికపరుషము : (సంస్థి. 14) పరుషము లనగా 'కచటతప'లు. సంస్కృతమునకు సంబంధించినవి సాంస్కృతికములు. సాంస్కృతికము లయినపరుషములు అనగా సంస్కృత శబ్దమునకు సంబంధించియున్నపరుషములు సాంస్కృతికపరుషములు. కంసారి విశ్వేశ్వర్య ఇందలిక కారములు సాంస్కృతికపరుషములు.

259. సాంస్కృతిక సమాసము : (సమా. 2) చూ. సాంస్కృతికము. పుట. 158

260. సాతత్యము : (క్రియ.22) (సతతస్య భావః) నిరంతరముగా (ఎల్లపుడు)నుండుట సాతత్యము. ఈఅర్థమునం దున్న వ్యాపారమునందు వర్తించుభాతువునకు 'తద్ధర్మాదులండు లా ట్టగు' అని లాట్టు వచ్చును. 'సర్వం బీశ్వరునియం దుండును' ఇట ఉండు అనునది సతతభావమును తెలుపుచున్నది కావున నీయర్థము సాతత్యము.

261. సాధ్యపూర్ణము : చూ. సాధ్యబిందువు.

262. సాధ్యబిందువు : సాధ్యము అనగా సంపాదించబడినది.

బిందు వనగా అనుస్వారము (సున్న). వ్యాకరణసూత్రముచే సంపాదింపబడినబిందువు సాధ్యబిందువు. అట్లు సాధింపబడినది ఖండ మైనది సాధ్యఖండము. 'రాముండు' 'జిత్తు బిందుపూర్వం బగు' శాస్త్రముచే సాధింపబడినది కాన ఈఖండము (అరసున్న) సాధ్యఖండము. 'రాముండు'. పైవిధముగా సాధింపబడిన ఈపూర్ణము- సాధ్యపూర్ణము.

263. సాధ్యసమాసము : (సమా.2) 'సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబు నాఁబడు' సంస్కృతసమము లగుశబ్దములకు చేయబడినసమాసమునకు సాధ్య(సాంస్కృతిక)సమాసము అని పేరు. రాజనాజ్ఞ. రాజయొక్క ఆజ్ఞ అనుసంస్కృతసమములకు గల్గిన సమాసము కావున ఇది సాధ్యసమాసము.

264. సామర్థ్యము : (సమా.1) 'పృథక్పూతంబు లగునర్థంబుల కేకార్థిభావంబు సామర్థ్యంబు' పృథక్ప్రసిద్ధార్థంబు లగునర్థంబుల కేకార్థంబునందు నృత్తి సామర్థ్యము" ప్రత్యేకముగా ప్రసిద్ధమైన అర్థముతో నున్న శబ్దములు గలిసి ఒకే అర్థమును బోధించుచు కలియుట సామర్థ్యము. రామునియొక్క, బాణము = రాముని బాణము. సమాసములందలి యిసామర్థ్యమును ఏకార్థి భావసామర్థ్యమందురు.

265. సామాన్యవిధి : (బహుో విషయా యస్య స సామాన్యవిధి గృహేత్) అధిక మైవలక్ష్యభాగము కలిగిన, ప్రవర్తించు అవకాశము ఎక్కువగా కలిగిన లక్షణము సామాన్యవిధి. 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' మొ॥

266. సిద్ధబిందువు : సహజముగా నిష్పన్నము సిద్ధము. బిందువు అనగా అనుస్వారము (సున్న). శబ్దముతో సహజముగా ఏర్పడియున్నబిందువు సిద్ధబిందువు. అట్టిది అరసున్న యైన సిద్ధ

ఖండము. చీకటి. సహజసద్ధము పూర్ణ మైనచో అది సిద్ధపూర్ణము. బంతి.

267. సిద్ధసమాసము : (సమా. 2) “కేవలసంస్కృత శబ్దంబులసమాసంబు సిద్ధంబు నాఁబడు” సంస్కృతశబ్దములకు సంస్కృతవ్యాకరణము చొప్పునసంస్కృతముననే సమాసము సిద్ధ మైసమాసప్రాతిపదికము తెలుగులోనికి వచ్చును. తెలుగులోనికి వచ్చునప్పటికే సమాసము సిద్ధ మైయుండుటచే ఇవి సిద్ధసమాసములు రాజ్ఞః, ఆజ్ఞః = రాజాజ్ఞ.

268. సుబంతము : (క్రియ.46) సుప్ అంతమందు కలది సుబంతము. సుప్పలు సంస్కృతనామవిభక్తులు, తెలుగున యమువులు మొదలుగా చెప్పబడినప్రథమాదివిభక్తులు (సుప్పలుగా) అంతమందు గలిగినవానిని సుబంతములుగా గ్రహింపదగును. సుబంతము లనగా నామవిభక్త్యంతములు. రాముడు, వనమునందు మొ॥

269. సూత్రము : చూ.పుట. 13.

270. స్త్రీవద్భావము (తత్స.53) స్త్రీవద్ భావము అనగా స్త్రీలింగశబ్దములను బోలినధర్మము. సహజముగా స్త్రీలింగములు కాని ఋకారాంతశబ్దములకు స్త్రీలింగధర్మము అతిదేశింపబడినది. అట్టిస్త్రీవద్భావమువలన ఆశబ్దములకు ప్రథమైకవచనలోపము మున్నగుస్త్రీలింగ కార్యములు గల్గును. ప్రభాత-విధాత.

271. స్త్రీసమము : స్త్రీలింగములు కానిఆచ్చిక శబ్దములు కొన్నింటికి స్త్రీసమత్వము అతిదేశింపబడినది. అట్టివానికి ప్రథమైకవచనలోపము మున్నగుస్త్రీలింగకార్యములు కల్గును. అన్న, అక్క, చిలుక, గోడ మొ॥ ప్రథమైకవచనము లోపించునట్టిఅచ్చ తెలుగుశబ్దము స్త్రీసమ మని స్థూలముగా గ్రహింపవచ్చును.

272. స్థిరము : (సంజ్ఞ-6) ‘ఇతరము లగుహల్లులు స్థిరములు’

‘కచటతపలు పరుషంబులు గజడదపలు సరళంబు లని చెప్పంబడు’ అనుసూత్రము ననుసరించి పరుషములయిన కచటతపలును, సరళము లయిన గజడదపలును తప్ప మిగిలినహల్లులకు ‘స్థిరము’లని సంజ్ఞ. ఖ-జ-మొ

273. స్వత్వము : (సంధి.17) స్వత్వం బనగా శ్రుతము నకు బ్రకృతిభావము. ద్రుతము న్నస్వరూపముతో అనగా సహజ రూపముతో నుండుట స్వత్వము. వచ్చెనుగోవులు.హరిని గాంచి మొ॥

474. స్వరము : (క్రియ.50) (అచః స్వరాః) అచ్చులకు స్వరము లని సంజ్ఞ. వేరొకవర్ణము సహాయము లేకుండ స్వయముగా ప్రకాశించునవి (స్వయం రాజస్తే ఇతి స్వరాః)= ఉచ్ఛరింపబడునవి కావున అచ్చులు స్వరములు. ఉదాత్త, ఆనుదాత్త, స్వరితము లను స్వరభేదము గలవి గావున అచ్చులు స్వరములు. అ,-ఇ,ఉ మొ॥

275. స్వార్థము : (తద్ధి.9) 276. స్వార్థికము : స్వ+అర్థ- అనగా స్వీయార్థము. స్వార్థ మనగా ప్రాతిపదికార్థ మనియు ధాతువులయెడ ధాతువునర్థ మనియు గ్రహింపదగును. ‘అరమరాదులకు స్వార్థంబునం దిక వర్ణకం బగు’. అరమరిక=అరమర యనియే దీనియర్థము. పండు అనుధాతువుపై ఆయర్థముననే ‘కొను’ చేరును. పండుకొను. ‘పండు’ అనియే దీనియర్థము స్వార్థమున విధింపబడినప్రత్యయాదులు స్వార్థికములు. పైనిచూపబడిన- ఇక మొ॥

277. హల్లు : (సంజ్ఞ.1) ‘కకారాదులు హల్లులు’ వర్ణమాలలో నిర్దేశింపబడినవానిలో కకారము మొదలుకొని తుదివరకున్న వర్ణములన్నింటికిని హల్లులు అని సంజ్ఞ. కఖ—సహళ. ఇందు ఉచ్చారణార్థము చేర్చిన అకారము తొలగగా క్, ఖ్-మున్నుగా హల్లులకే హల్లు లని సంజ్ఞ. (హల్ అనునది సంస్కృత ప్రత్యాహారము.

278. హేతువు : (కార. 4) ఫలసాధనయోగ్యం బగు పదార్థంబు హేతువు. ఫలమును సాధించుటకు తగినవస్తువునకు హేతువు అని సంజ్ఞ. దీనికి చేత అనుప్రత్యయము వచ్చును. విద్య చేత యశము గలుగును. యశము అనుఫలము సాధించుటకు తగిన పదార్థము గావున 'విద్య' హేతువు.

279. హ్రస్వము : (ఊకాలో ౭ ఋస్వదీర్ఘప్లుతః) 'ఏక మాత్రో భవేద్ధిస్వో ద్విమాత్రో దీర్ఘ ఉచ్యతే త్రిమాత్ర స్తు ప్లుతో జ్ఞేయో వ్యంజనం చార్థమాత్రకమ్' ఒకమాత్ర(సెకనులో 1/5 వంతు)కాలమున ఉచ్చరింపబడుచున్నకు హ్రస్వము అని సంజ్ఞ. ఆ,ఇ,ఉ. మొ॥

280. హ్రస్వవక్రము : (సంజ్ఞ. 3) 'ఏవేబిలు వక్రములని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు' వక్రము లయిన ఎ, ఏ, ఒ, ఓ అనువానిలో ఎ, ఒ, లు హ్రస్వములు. కావున ఎ, ఒ అనునవి హ్రస్వవక్రములు. ఏ, ఓ అనువక్రములు దీర్ఘములు గాన అవి దీర్ఘ వక్రములు.

(....ప్రాథవ్యాకరణము)

1. అంతర్భావితప్రేరణము : (క్రియ. 34) అంతర్భవించిన ప్రేరణార్థము కలిగినది అంతర్భావితప్రేరణము. లోపల ప్రేరణార్థము కలది. ధాతువు స్వస్వరూపముననే తనలోపల ప్రేరణార్థము సైతము కలిగియున్నది. అనగా వివక్షనుబట్టి స్వార్థమునె కాక ధాతువు ప్రేరణార్థము సైత మిచ్చును. 'కరఁగు, తలఁగు, మెఱియ్యాడు అంతర్భావితప్రేరణంబులు' దాహమున కరఁగి (ద్రవించి=స్వార్థము) బాణముల్ కరఁగి ఘటించిరి (కరఁగి-కరిగించి=ప్రేరణము) కరఁగు ధాతువు అంతర్భావితప్రేరణము. ఇట్లే ఆఁగు మొ॥

2. అంతస్థము : (యరలవా అంతస్థానిః) 'య,ర,ల,వ'. అను నాలుగు వర్ణములకు అంతస్థము లని సంజ్ఞ. స్వర్గ (క కారము నుండి మ కారము వర కున్న వర్ణము)లకును, ఊష్మములకును నమమ (అంతః)నున్న (స్థ)వర్ణములు గావున వీనిని అంతస్థము లందును. ఉచ్చారణమున గాలి నోటిలోపల నిలిచియుండుటచే అంతస్థములు.

3. అకప్రత్యయంతావ్యయము : (సంజ్ఞ.8) అక అనుప్రత్యయము చివర గలిగినవ్యయము అకప్రత్యయంతావ్యయము. 'కజి వ్యతిరేకత్వార్థంబునం దగు' అని వచ్చిన క(జి)ప్రత్యయముతో 'జీత్తు పరం బగునపు యత్వంబున కత్వం బగు' అని దానికి ముందు వచ్చు అత్వమును కూర్చి అకప్రత్యయముగా ప్రాథవ్యాకర్త గ్రహించెను. తినక, వినక - మొ॥ వ్యతిరేకత్వార్థక మని అర్థము.

4. అకర్మకకర్తప్రయోగము : (వాక్య.3) కర్త,(కర్మ), క్రియ కలిగినవాక్యము ప్రయోగము. క్రియచేత కర్త చెప్పబడునేని అది కర్తప్రయోగము. కర్మ లేనిధాతువు (అకర్మకము) నుండి యేర్పడినక్రియతోడి కర్తప్రయోగము అకర్మకకర్తప్రయోగము. 'రాముఁడు వచ్చెను' ఇవట వచ్చుధాతువు అకర్మకము. 'వచ్చెను' అనుక్రియచే కర్త(రాముడు) చెప్పబడుటచే ఇది అకర్మకకర్తప్రయోగము.

5. అక్షరము : (ఉభయే త్వక్షరాణి, అనుస్వారో వ్యంజనః చాక్షరాంగమ్) హ్రస్వము, దీర్ఘము (ప్లుతము) అనుభేదము గల అచ్చు అక్షరము. అనుస్వారము, (విసర్గ) పొల్లుహల్లు అక్షరమున కవయవములే కాని అక్షరములు కావు. కావున అచ్చును అచ్చుతో గూడినహల్లు(లు), అనుస్వారవిసర్గలు, 'అక్షరము' అనుసంజ్ఞ నందును.

1. అ, 2. క(క్య), 3. అం, 4. అః, మొ॥

6. అధికారము : చూ. పుట. 24.

7. అధ్యాహారము : 8. అధ్యాహార్యము : చూ. పుట. 195.

9. అనిత్యము : చూ. పుట. 196.

10. అనుస్వారము : (అనుగతః స్వరాన్ ఇతి అనుస్వారః.) స్వరములను అనగా అచ్చులను (ఉచ్చారణమునందును లేఖనమునను) అనుసరించియుండునది కావున అనుస్వారము. ఇది పూర్ణానుస్వారము, (నిండుసున్న) అర్ధానుస్వారము (సగముసున్న) అని తెలుగున వివిధములు. అం, అఁ. అనుస్వారము గావున పూర్వమున స్వరము లేకుండ ఇది ఉండదు. పాలఁతి-పాలి.

11. అస్మంత(క్రియ)ము: 12. అస్ప్రిత్యయాంత(క్రియ)ము : అన్ అనుప్రత్యయము చివర గలిగిన(క్రియ)ని. అస్ప్రిత్యయాంత(క్రియ)ము. అన్ + అంత = అస్మంతము. 'తుమర్థభావలక్షణంబు లందు నుజి యగు' అని యైన- ను(జి)ప్రత్యయముతో- (న్), 'జీతు పరం బగునపు డుత్వంబున కత్వం బగు' అని ముందు వచ్చు అత్వమును గూర్చి- (అను)'అన్' ప్రత్యయముగా ప్రౌఢవ్యాకర్త వ్యవహరించెను. (నుజ్యంతము) తుమర్థకక్రియ. వండు-వండన్. మొ॥

13. అస్వయము : చూ. పుట. 194.

14. అప్రధానము : (శబ్ద.6) 'విశేష్యంబు ప్రధానం బితరం బప్రధానంబు. విశేషణము అప్రధానము. కర్తృకర్మాదిరూపమున క్రియతో అన్వయించునది ప్రధానము. క్రియతో కాక, విశేష్యముతో అన్వయము కలిగియుండును, కావున విశేషణము అప్రధానము. ఆర్తరక్షకు శ్రీరాము నభినుతింతు ఆర్తరక్షకున్- విశేషణము అప్రధానము.

15. అప్రజాపితము : (సమా.30) చూ. జడము. పుట 214.

16. అవ్యయము : (సదృశం త్రిషు లింగేషు సర్వాసు చ

విభక్తి ఘనవచనములు చ సర్వములు యన్న వ్యతి తదవ్యయమ్) అవ్యయములనగా లింగ, విభక్తి, వచనశూన్యములు. అన్నివిషయములందును, అన్నివిభక్తులలోను, వచనములలోను మార్పు లేక ఒకేరీతిగ ఉండు శబ్దము అవ్యయము. అది ఎల్లన్, భూపతు లెల్లన్, మాకు నెల్లన్. ఎల్లను అవ్యయము.

17. అసంపూర్ణవాక్యము : చూ. పుట. 193.

18. అసమాపకక్రియ : (వాక్య.1) వ్యాపారావబోధకములు క్రియలు. అసమాపకము = ముగింపనిది. అట్టిక్రియ అసమాపకక్రియ. వాక్యమునందు ఆకాంక్ష పూర్తిగాకుండ. ఇంకను వేరొక క్రియను గూర్చిన ఆకాంక్ష కలుగునట్లు చెప్పబడినక్రియ, అసమాపకక్రియ. 'క్వా, తద్వ్యతిరేక, శత్రు, తుమున్, చేల్, ఆనంతర్యాధకములు అసమాపకక్రియలు'. ఇవి ఆరు. 'హంస లెల్ల పిండుగట్టి' = నమి చేసె ననుతీరుగా ఆకాంక్ష ముగియకుండుటచే 'పిండుగట్టి' అను క్త్యాధకము అసమాపకక్రియ.

19. ఆకాంక్ష : చూ. పుట. 193.

20. ఆస త్తి : చూ. పుట. 191.

21. ఇత్యర్థకము : (క్రియ.3ి) ఇతి అను(సంస్కృత)శబ్దము యొక్క అర్థము కలిగినది ఇత్యర్థకము. 'అని' అని యర్థము. 'అకా నిత్యర్థకం బగు' తెలుగున 'అకాన్' అనునది 'అని' (ఇతి)అనునర్థము నిచ్చున దై యున్నది. అపజయమ కాన్ లక్షించి-అకాన్ = అని.

22. ఇనన్నంతక్రియ : (వాక్య.18) ఇనన్ అనునది అంతమందు కలిగినక్రియ ఇనన్నంతక్రియ. 'చేదర్థంబునందును వృత్తంబగుభావలక్షణంబునందును నవర్ణకంబు ద్రుతాంతం బగు' అని దైవ నన్ (నను) అనుదానితో, 'భూతంబునం దిగాగమం బగు' అని పూర్వమున (ధాతువుచివరి) చేరు 'ఇ'వర్ణమును గూర్చి 'ఇనన్' అని ప్రాథవ్యాకర్త వ్యవహరించును. (చేదర్థకము) వచ్చినన్. మొ॥

23. ఇప్రత్యయాంయవ్యయము : (సంధి.2) ఇ- అనుప్రత్యయము చివర కలిగిన అవ్యయము ఇప్రత్యయాంతావ్యయము. 'సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దినర్ణకం బగు' అని ఇప్రత్యయము వచ్చును. ఇవి అవ్యయములు. వచ్చి, చూచి మొ॥ క్షార్థకమే ఇది.

24. ఉద్దేశార్థము : (ఉద్దేశ్యము) (కార.3) క్రియకు లక్ష్యభూత మగుట ఉద్దేశ్యము. అట్లు లక్ష్యభూత మైనది ఉద్దేశ్యము. 'మముగుఱిచి అర్చన చేయగా' అర్పించుట అనుక్రియకు 'మేము' లక్ష్యముగా చేసికొనుటచే=ఉద్దేశించుటచే ఇది ఉద్దేశార్థము. అట్లు ఉద్దేశింపబడినది కావున 'మేము' ఉద్దేశ్యము.

25. ఉద్దేశ్యము : (వాక్య.6) ఉద్దేశించి చెప్పదగినది ఉద్దేశ్యము. ఇది చెప్పవారికిని, వినెడువారికిని ఇరువురకు తెలియును. క్రియలకంటె వేరగువిశేష్యము విశేషణము మొదలగునవి ఉద్దేశ్యములు. ఎవరిని గురించి (ఉద్దేశించి) చెప్పబడునో వారు ఉద్దేశ్యము. రాముడు మెచ్చెను. ఇచట రాముని (గూర్చి) ఉద్దేశించి చెప్పటచే 'రాముడు' ఉద్దేశ్యము.

25. ఏకార్థీభావసామర్థ్యము : (ఏకార్థీ భావలక్షణ సామర్థ్యంతు ప్రక్రియాదశాయాం ప్రత్యేక మర్థవత్త్వేన పృథగ్గ్రహీతానాం పదానాం సముదాయశక్త్యా విశిష్టైకార్థప్రతిపాదకతారూపమ్) అర్థవంతములై ప్రక్రియాదశలో వేర్వేరుగ నున్నపదములు సముదాయశక్తిచే విశిష్ట మగుబక్కయర్థమును బోధించుట ఏకార్థీ భావము. రామునిబాణము. రామునియొక్క బాణము అనురంభం వేర్వేరుగా అర్థము గలపదములు గలసి 'రామునికి సంబంధించిన దగుబాణము' అనుఏకార్థమును తెలుపును. కావున ఇచ్చటిది ఏకార్థీభావ సామర్థ్యము. (వృత్తి రేకార్థీ భావః.) ఇట్టిచో సమాసము లగును.

26. ఒండె : (ప్రకీ. 6) ఒకపక్షమునందు అని అర్థము. లక్షణవిహిత మగుకార్య మొకపక్షమునందగుట యనగా మరొక పక్షమునందు కాకుండుట అనురెండుస్థితులు. ఇట్టిది వైకల్పిక మను నర్థము నిచ్చును. 'ఊయేలారులం దొలియచ్చుమిదిహల్లునకు ద్విర్వచనం బొండె నగు' ద్విత్వము వచ్చిన పక్షమున. ఉయ్యేల. రానిచో. ఊయేల.

27. కర్తరి ప్రయోగము : (వాక్య. 3) కర్త, కర్మ, క్రియ కలిగినవాక్యము ప్రయోగము. అందు క్రియ (క్రియావిభక్తి) చే కర్త చెప్పబడునేని అది కర్తరిప్రయోగము. 'రాముఁడు రావణుని చంపెను' ఇవట చంపెను. అనుక్రియ కర్త యగురాముని బోధించుచున్నది. కావున ఇది కర్తరిప్రయోగము.

28. కర్తృభూతక్రియ : (క్రియ. 37) కర్త అయినక్రియ కర్తృ భూతక్రియ. వే రొకవ్యాపారమునకు కర్త అయినవ్యాపార మని అర్థము. "వలయాద్దిక్రియలకుం గర్త యగుభావంబునందు నుజి యగు' ను. 'వలయును' అనుక్రియకు కర్త యగుటచే 'వచ్చు' రాన్ అను (క్రియ)నది కర్తృభూతక్రియ.

29. కర్మణిప్రయోగము : (వాక్య. 3) కర్త, కర్మ, క్రియ, కలిగినవాక్యము ప్రయోగము. అందు క్రియ (క్రియావిభక్తి) చేత కర్మము చెప్పబడె నేని అది కర్మణిప్రయోగము. 'రామునిచేత రావణుడు చంపబడెను. ఈప్రయోగమున చంపబడెను అనుక్రియ కర్మ అగు రావణుని బోధించుచున్నది. కావున ఇది కర్మణి ప్రయోగము.

30. కర్మప్రపచనీయము : క్రియామ్, ప్రోక్తవంతః కర్మ ప్రపచనీయాః. క్రియానిరూపిత మగుసంబంధవిశేషమును ద్యోతనము చేయునది, కర్మప్రపచనీయము. సంస్కృతమున అను మొ॥ వానికి

ఈసంజ్ఞ విధింపబడినది. తెలుగున గురించి కూర్చి ఇట్టివిగా కొందరందురు. 'వర్తమునుకూర్చి జపించెను. ఇట ఉద్దేశార్థమే కలదు. సంస్కృతమందలికర్తృవచనీయ మిందుకు భిన్నము.

31. కులకము : చూ.పుట. 195.

32. క్రియ : (వాక్య.3) క్రియ లనగా వ్యాపారావబోధకము లయినవి. క్రియ అనగా వ్యాపారము పని.శబ్దశాస్త్రమున పనిని బోధించునట్టిశబ్దమునకు క్రియ అని సంజ్ఞ. ఇట ధాతువు క్రియ. చనువు. పోవు మొ॥ క్రియ లనగా 'వర్తమానాద్యర్థకము లైన సమాచకక్రియలు' లఱచిలకారములు అంతమందు గలది తిజంతము క్రియ. చనువుచున్నాడు. మొ॥

33. క్రియాజన్యవిశేషణము : క్రియనుండి యేర్పడిన విశేషణరూపము క్రియాజన్యవిశేషణము. ధాతువును క్రియ యని వ్యవహరించునపుడు క్రియాజన్యవిశేషణ మునునది ధాతుజవిశేషణమే. ఎడిప్రభృతివర్గ కాంతంబు లేదును ధాతుజవిశేషణంబులు. చదినెడు వాడు మొ॥ (చూ. పుట. 223)

34. క్రియాన్వయవాక్యము : చూ.పుట. 193

35. క్రియాప్రయుక్తవిశేషణము : చూ. పుట. 153

36. క్రియాఽభిన్నకర్తృకము : (వాక్య. 1) క్రియ లనగా తిజంతములు. క్రియాపదముతో భిన్నము కాని, అనగా సమానమైన కర్తృ కలిగినది. వాక్యమునందలిక్రియాపదమునకు ఏది కర్తృ యగునో అదే తనకును కర్తృగా కలిగిన (అసమాచకక్రియ)ది. క్రియాఽభిన్నకర్తృకము. అసమాచకక్రియలలో క్త్వా తద్వ్యతిరేకములు తఱచు గను, శతృ.తమర్థములును ఇట్టివి. 'హంసలు పిండుగట్టి తిరుగుచుండె' ఉండెను అనుక్రియకు కర్తృ యైనహంసతో కర్తృగా కలిగిన కట్టి. క్త్వా, తిరుగున్ (శతృ). క్రియాఽభిన్నకర్తృకములు.

37. క్రియావిభిన్నకర్తృకము : (వాక్య. 1) క్రియ

లనగా తీజంతములు. క్రియాపదముకంటె వేరయినకర్త యేదో దాని కంటె భిన్న మైనది కర్తగా కలిగినది క్రియావిభిన్నకర్తృకము. అసమాపక్రియలలో (వృత్తంబగు) భావలక్షణము చేత్, ఆనంతర్యార్థకములు ఇట్టివి. 'రాజ్యము తలఁగఁగ నలుమ నెలువడియె' నెలువడియె క్రియకు కర్త నలుమ. తలఁగఁగన్ కర్త రాజ్యము. కావున ఈభావలక్షక అసమాపక్రియ క్రియావిభిన్నకర్తృకము.

38. గుణప్రయుక్తవిశేషణము : చూ. పుట. 153

39. జాతిప్రయుక్తవిశేషణము: చూ. పుట. 153

40. తద్ధితము : (తద్ధి. 1) తద్ధితము లనగా విశేష్యవిశేషణము లగుశబ్దము లమీఁద భావాతద్యర్థములందురాఁదగినప్రత్యయ విశేషము లని యర్థము. రామునితనము, పూజరి . తన- అరి మొ॥ తద్ధితములు (చూ.తద్ధితము పుట. 217)

41. తాదర్థ్యార్థకక్రియ : (సమా. 41) తస్మై కార్యాయ ఇదం తదర్థమ్, తదర్థస్య భావః తాదర్థ్యమ్) తదర్థము అనగా దాని కొఱకు, అది ప్రయోజనముగా అని యర్థము. అది ప్రయోజనముగా గలిగియుండుట తాదర్థ్యము. తుమర్థమే తాదర్థ్యము. ఆలర్థమునందున్నక్రియలు తాదర్థ్యార్థక(తుమర్థక)క్రియలు. 'తుమర్థభావలక్షణంబులందు నుజి యగు' చైత్రుండు వండఁ బోయెను. వండన్ = వండుటకొఱకు. అది (వండుట)ప్రయోజనముగా గలిగియుండుట (తాదర్థ్యము) అనుఅర్థముతో (నుజి యై) నున్న 'వండన్' అనునది తాదర్థ్యార్థకక్రియ.

42. ద్రవ్యప్రయుక్తవిశేషణము : చూ. పుట. 154.

43. ద్వికర్మకము : (క్రియ. 35) భాత్వర్థఫలాశ్రయము కర్మ. కర్మలు రెండు కలిగినభాతువు ద్వికర్మకము. "అమగ్వాసులు ద్వికర్మకంబులు". చైత్రుడు మైత్రుని, పుస్తకమును

అడిగెను. మైత్రుడు, పుస్తకము అను రెండు కర్మలుగా కలిగియుండుటచే అడుగుధాతువు ద్వికర్మకము. (చూ. అముఖ్యకర్మ. పుట. 204)

44. ద్వ్యవయవక్రియ : (క్రియ. 25) రెండు అవయవములు గలిగినక్రియ. క్రియ యనగా ఇచట ధాతువు. 'చననిచ్చు' ఇందు చను, ఇచ్చు అని రెండవయవములు గలవు. కావున ఇది ద్వ్యవయవక్రియ. ఇట్లే రావచ్చు. పోదగు మొ॥ అసమాపకక్రియలపై అగు మొ॥ చేరుటచే ఏర్పడినది ద్వ్యవయవక్రియ యని కొంద రందురు.

45. ధాతువు : భూవాదయో ధాతవః క్రియావాచినః భౌదయః ధాతుసంజ్ఞః స్యుః) క్రియను బోధించు భూ మొదలగు వానికి ధాతువులని సంజ్ఞ. తెలుగునను ఇట్లే క్రియను బోధించు. వ్యాపారావబోధక మైన. ప్రకృతులకు ధాతువు లని సంజ్ఞ. తిను, చదువు మొ॥

46. నామ(పద)ములు : (వాక్య. 3) నామములు నా వస్తువాచకశబ్దములు. ద్రవ్య (లింగసంఖ్యాస్వయిపదార్థము) మును బోధించుశబ్దములు నామములు. ప్రథమ మొదలగునామవిభక్తులు చేరుటచే ఏర్పడిన పదము = నామవిభక్త్యంతము సుబంతము నామ (పద)మగును. ఇవే సందర్భనశమున కర్త లనియు, కర్మము లనియు చెప్పబడును. రాముడు, సింహమును వనమునందు మొ॥

47. నిత్యబహువచనాంతము ; చూ. పుట 135

48. నిత్యము : (నియమేన నియతం వా భవతి ఇతి నిత్యః) లక్షణముచే చెప్పబడినకార్యము లక్ష్యములందు నియతముగా తప్పక వర్తించుట నిత్యము. 'బహువచనశ్లిష్టంబు లై యద్విరుక్తంబులయిన డకారలకారంబుల కలఁబులకారంబు నిత్యంబగా నగు' శకారము నియతముగావచ్చి-త్రాళ్లు.

49. నిత్యైకవచనాంతము : చూ. పుట. 134.

50. నిర్దేశము : (సంజ్ఞ.3) (నిర్దిశ్యతే అభిధీయతే అనేన ఇతి నిర్దేశః) నిశ్చయించి చెప్పట నిర్దేశము. నిర్దేశవిధానోచ్ఛారణంబులం దఱచుగ అవర్ణాదులు కారప్రత్యయాంతంబులును రవర్ణమిప్రత్యయాంతంబు నగు'. ఇచట ఉద్దేశించిచెప్పట = దేనికి విధింపబడునో అది నిర్దేశము. 'అకారమునకు ఉకారము వచ్చును'. ఉకారము వచ్చుటకు నిశ్చయింపబడినది, ఉద్దేశింపబడినది కావున 'అ' నిర్దేశము.

51. న్యూనవచనములు : 52. న్యూనవచోవాక్యము : (వాక్య.13). న్యూనవచనములు = ఐన, ఏని, ఏ, ఓ, యె|| ఐన మొదలగువానిని న్యూనవచనములుగా ప్రౌఢవ్యాకర్త వ్యవహరించెను. పరిమాణమున తక్కువ (అక్షరములుగల) మాట లని కావచ్చును. ఈన్యూనవచనములు ఉండవలసినవాక్యము న్యూనవచోవాక్యము. 'ఎవ్విధి నైన దక్కునె' ఏని అనున్యూనవచనము గలది కావున ఈ వాక్యము న్యూనవచోవాక్యము.

53. పదము : (వాక్య.3) పద మనఁగా బ్రయోగార్థంబు ననన్వితంబు నేకంబు నర్థబోధకంబు నైనవర్ణము లేక వర్ణసముదాయము'. (వాక్యమునందు) ప్రయోగించుటకు తగిన దై, వేరొక శబ్దముతో సంబంధము లేకుండ, ఒక్కటిగా ఉన్నవర్ణము గాని లేదా వర్ణములసమూహము గాని పద మనబడును. మా-రాముఁడు మొ||

54. పూర్వాగమము : (శబ్ద.91) ఆగమం బనగా వర్ణాధిక్యంబు. అధికముగా వర్ణము(లు) వచ్చిచేరుట ఆగమము. విధింపబడుదానికి పూర్వమునందు అనగా మొదటగా వచ్చి చేరువర్ణము పూర్వాగమము, 'ఇరుగురు' ఇచట 'గు' రువర్ణమునకు పూర్వమందైనఆగమము, పూర్వాగమము.

55. ప్రతిపదోక్తావ్యయము : (చూ. పుట. 190)

56. ప్రధానము : (శబ్ద.6) 'విశేష్యంబు ప్రధానం బితరం బప్రధానంబు' విశేషణము అప్రధానమును విశేష్యము ప్రధానమును అగును. కర్తృకర్మాదిరూపమున క్రియతో అన్వయము కలిగి (యుండుట ప్రధాన్యము) నది ప్రధానము. 'ఆర్తరక్షకు శ్రీరాము నభినుతించు' (కర్మగా క్రియతో అన్వయము గలిగి) విశేష్య మగు శ్రీరాముడు ప్రధానము.

57. ప్రయోగము : (వాక్య.3) 'కర్తృకర్మక్రియలు గూడఁ బ్రయోగ మనంబు' కర్త, కర్మ, క్రియ- గలిగినవాక్యమును ప్రయోగము అందురు. రాముడు రావణుని చంపెను. ఇట రాముడు- కర్త, రావణుని-కర్మ, చంపెను- క్రియ. కూడియున్నవి గావున ఇది 'ప్రయోగము'. క్రియ అకర్మక మైనపుడు అనగా అకర్మకకర్తప్రయోగమున కర్మ ముండదు. రాముడు వచ్చెను.

58. ప్రాచుర్యార్థము : (శబ్ద.18) ప్రచురముయొక్క భావము ప్రాచుర్యము. ప్రచురము అనగా బహుళము, అధికముగా ఉపస్థితము. ప్రాచుర్య మనగా అధికముగా నుండుట. ఈఅర్థమునందు తెలుగున 'మయ' అనుతద్ధితప్రత్యయము వచ్చును. ప్రోవులమయము అధిక మైనప్రోవులు అనిఅర్థము. ఈప్రాచుర్యము 'నిండినంత' అగుట తెలుగున విశేషము. ప్రోవులమయము ప్రోవులతో నిండినది.

59. భావద్వంద్వము : (సమా.31) భావార్థకము లగు (కృదంత)శబ్దములకు చేసినద్వంద్వసమాసము భావద్వంద్వము. చెల్లు చెల్లుములు, 'చెల్లుట', 'చెల్లు' యనుభావార్థకములకు ఏర్పడిన ఈ ద్వంద్వము భావద్వంద్వము భావద్వంద్వమున మొదటిది స్వార్థముతో నున్న భావార్థకమును, రెండవది వ్యతిరేకార్థవిశిష్టభావార్థకము నగుట గమనింపవచ్చును.

60. భూతకాలికాసమాపకక్రియ : (సంస్క.2) క్షార్థము మొ॥ అసమాపకక్రియలు. భూతార్థమును తెలుపునట్టి, అసమాపకక్రియ భూతకాలికాసమాపకక్రియ. 'సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్ణకం బగు' అని క్షార్థమున వచ్చునది పూర్వకాలమును తెలుపును గావున భూతార్థక మని ప్రాథవ్యాకరణ భావము. కావున క్షార్థకములె భూతకాలికాసమాపకక్రియలు. నచ్చి, చదివి మొ॥

61. మహద్ద్యంద్వము : (సమా.33) మహత్తు లగుశబ్దముల కయినద్యంద్వసమాసము మహద్ద్యంద్వము మహత్తును, మహతియును. మహత్ అనునక శేషసమాసముచే గ్రహింపబడును. కావున స్త్రీ పురుషవాచకములకు ప్రత్యేకముగా గాని కలిపిగాని చేసినద్యంద్వము మహద్ద్యంద్వము. అన్నదమ్ములు (పురుష) అప్పచెల్లెండు, (స్త్రీ) తల్లిదండ్రులు (స్త్రీపురుష).

62. మహావాక్యము : చూ.పుట.194

63. యోగ్యత : చూ.పుట.191.

64. లాక్షణికావ్యయము : చూ.పుట.190

65. లుక్సమాసము : (సమా.) (సమాసమనగా సంయోగ దశయందుఁ గలిగెడువిభక్తిలోపాశ్చ్యకపదస్వరూపసంగ్రహము. ఇది లుక్సమాసవిషయము) చూ.పుట.157

66. లుగలుక్సమాసములు : (సమా.38)విభక్తులు లోపించు నట్టిసమాసము లుక్సమాసము. విభక్తులు లోపింపనిసమాసము అలుక్సమాసము. ఈరెండువిధములను (భిన్నసందర్భములందు) గలవి లుగలుక్సమాసములు. అట్లు మొ॥ఇవార్థకములతోను, అట్టి మొ॥పదార్థకములతోను లుగలుక్సమాసము లేర్పడును. నారాయణునట్లు (నారాయణుమొక్క + అట్లు) లుక్సమాసము. భూషణవిశేషణములుంటె (అలుక్సమాసము).

67. పర్ణకవ్యత్వయము : చూ. వ్యత్యయము.

68. వాక్యము : (వాక్య. 1,6) 'వాక్యము నా యోగ్యతాకాంతౌసహితంబగునర్థము గలయాసత్తియై క్తపదసముదాయంబు' పదముల అర్థమునకు పరస్పరసంబంధములో బాధ లేక (యోగ్యత) మీదిపదముయొక్క అర్థమును గూర్చిన అదరము ఆకాంతౌతో వెంటవెంటగా కలిసి (ఆసత్తి) యున్న పదముల సమూహము వాక్యము రాముడు రావణుని చంపెను. 'ఉద్దేశ్యవిధేయభిన్నంబు విషయంబు' విషయబోధకము వాక్యము' దేనిని గూర్చి చెప్పబడునో అది ఉద్దేశ్యము. ఏమి చెప్పబడునో అది విధేయము. రెండును గూడినది వాక్యము. పైని రాముడు ఉద్దేశ్యము, రావణుని చంపుట విధేయము. రెండు గూడిన అది వాక్యము.

69. వాక్యాంతరగర్భవాక్యము : (వాక్య. 21) వేరొక వాక్యమును తనలోపల కలిగిన వాక్యము. కొన్ని యెడల వాక్యంబు వాక్యాంతరగర్భంబు నగు 'ఇందుల కెందితకాలం బయ్యె రాని కారణం బేమి' ఇట 'ఇందులకు రానికారణం బేమి' అను వాక్యము లోపల 'ఎంతకాలం బయ్యె' అను వేరొక వాక్య మున్నది. కావున పైవాక్యము వాక్యాంతరగర్భవాక్యము.

70. విధానము : (సంజ్ఞ. 2) (అప్రాప్తప్రాపణం విధానమ్ కార్యము కలుగజేయుట (విధానము). అట్లు కలుగజేయబడినది విధానము. 'అకారమునకు ఉకారము వచ్చును' ఇచట విధింపబడిన 'ఉ' అనునది విధానము, నిర్దేశవిధానోచ్ఛారణంబుల . అని కార ప్రత్యయ మై ఉకారము అని వనది.

71. విధేయము : (వాక్య. 6) (ఉద్దేశ్యమును గూర్చి) మీఁదఁ దెలియఁదగినది విధేయము ఇది వక్తకు (చెప్పవానికి) మాత్రమే (మొదట) తెలియును. క్రియ, విశేష్యము మొ॥ విధే

యములు. ఉద్దేశ్యమును గూర్చి ఏమి చెప్పబడునో అది విధేయము. 'రాముడు వచ్చెను' ఇట రామునిగూర్చి చెప్పబడిన 'వచ్చెను' అనుక్రియ విధేయము.

72. విధేయవిశేషణము : (కార. 14) దేని నైన (ఉద్దేశ్యమును) గురించి ఏమి చెప్పబడునో అది విధేయము. విశేష్యము. (కర్తకర్మల)నందలిజాతిగణాదివిశేషమును తెలుపునది విశేషణము. విధేయ మగువిశేషణము విధేయవిశేషణము. 'వాని నెఱుగు బ్రాహ్మణకులుగాన్' వానిని అనువిశేష్యము (కర్మ) ఉద్దేశ్యము. దానింగూర్చి అందలిజాతిరూప మైన విశేష్యమును విశేషముగా చెప్పుచున్నది గాన 'బ్రాహ్మణకులున్ అన్నది విధేయవిశేషణము.

73. విభక్తిపరిణామము : (కార. 26) విభక్తిపరిణామము అనగా విభక్తికి సంబంధించినమార్పు. లక్ష్యమునం దున్ననామ విభక్తి అన్వయానుగుణముగా వేరొక విభక్తిగా మార్పు చెందుట అని తాత్పర్యము. 'ఈతనితో సాటి యువంగ మేలన' 'ఈతనితో సాటి' అన్నపుడున్న తో అనుతృప్తియావిభక్తి 'మేలు' తో అన్వయించునపుడు 'ఈతనికంటె మేలు' అనుతీరుగా పంచమీవిభక్తిగా పరిణమించున్నది.

74. విశేష్యలక్షకము : (శబ్ద. 12) లక్షణ (ముఖ్యార్థము నకు బాధకల గగా కిరూఢి, లేదా ప్రయోజనమునుబట్టి ఆ ముఖ్యార్థము నకు సంబంధించిన వేరొక అర్థమును బోధించునట్టి శక్తిచే లక్ష్యార్థము నిచ్చు శబ్దము లక్షకము. అట్లు విశేష్యమును లక్ష్యార్థముగా తెలుపు విశేషణము విశేష్యలక్షకము. 'అప్రియంబులు కావించి' ఇచట అప్రియములు అను విశేషణము అప్రియము లైన 'పనులు' అనుతీరుగా లక్ష్యముగా విశేష్యమును తెలుపుటచే అది విశేష్య లక్షకము.

75. విషయము : చూ, పుట. 192

76. వీప్స : (కార. 14) (క్రియాగుణద్రవ్యేషు యుగపద్ వ్యాప్తుమ్ ఇచ్ఛా వీప్స) అనేకము లైనవస్తువులు మొ॥ వానియందు ఒక్కసారిగా వ్యాపించుకోరిక వీప్స. 'వీప్సయందును గాలపరిమితి యందును నామంబులకుఁ గువర్ణకం బగు' మ్రానికి మ్రానికి. అనేకము లగునూకులకు, ఇట్లై పోయిపోయి, పుల్లపుల్లగా, మొ॥

77. వ్యతిరేకార్థకభూతకాలికాసమాపకక్రియ : (సంజ్ఞ. 8) క్త్వా తద్వ్యతిరేకము మొ॥ అసమాపకక్రియలు. జరిగిపోయినదానిని తెలుపునది (పూర్వకాలికము) భూతకాలికము. వ్యతిరేకార్థముతో కూడిన భూతార్థమును దెలుపు అసమాపకక్రియ. వ్యతిరేకత్వార్థము అని యర్థము. అదే అకప్రత్యయాంతావ్యయముని-కడివ్యతిరేకత్వార్థం బునం దగు'- వండక- తినక - మొ॥

78. వ్యత్యయము : (శబ్ద. 51) 79 వ్యత్యస్తము : వ్యత్యయము (వ్యత్యాసము) అనగా విపర్యయము. తారుమా రగుట. ముంగరివర్ణము తరువాతగను, తరువాతివర్ణము ముందుగను అగుట. ఒక+అంత అనుచో 'ఒక'కు వర్ణవ్యత్యయ మైన- కబ, (అంత) కొ (అంత) కొంత అని యగును. ఇట్లు వర్ణములు ముందువెనుకలు తారు మా రగుట వర్ణవ్యత్యయము. ఇట్లు వ్యత్యయ (వత్యాస)మును పొంది నది వ్యత్యస్తము- క+బ=(కొ) అన్నాది వ్యత్యస్తము.

80. వ్యస్తము : (శబ్ద. 4) వ్యస్త మనగా విడిగా, వేరుగా నున్నది. సమాసముగా వేరొకపదముతో గూడక ప్రత్యేకముగా నున్నపదము వ్యస్తము. 'రథములు డెబ్బది యొక్కటి, ఇందలి పదములు రెండును సమాసమును పొందక, వేరుగా నుండుటదే వ్యస్తములు.

81. వ్యాకృతి : **82. వ్యాకరణము :** (వ్యాకృతియ న్నే వ్యుత్పాద్య న్నే అర్థవత్తయా ప్రతిపాద్య న్నే శబ్దాః ఇతి వ్యాకరణమ్-వ్యాకృతియ న్నేవివిచ్య ప్రదర్శ్య న్నే ఇతి వ్యాకరణమ్) అర్థసంతముగా శబ్దముల నిష్పత్తిని గూర్చి చెప్పునది వ్యాకరణము. సాధు, అసాధుశబ్దజ్ఞానమును కలిగించునది. ప్రకృతిప్రత్యయములుగా, వాక్యమును పదమును విభజించి చూపునది. కావున క్యాకరణము. వ్యాకరణమే వ్యాకృతి ఉదా॥ రాము డున్నాడు, రాముడు+ఉన్నాడు, రామ-డు ఇత్యాదిగా నిరూపించునది గావున ఆశాస్త్రము వ్యాకరణము.

83. వ్యాసవాక్యము : (వాక్య.20) విస్తరించి చెప్పబడిన వాక్యము వ్యాసవాక్యము. 'ఇది యేమి?' ఎందులకుం బోయెదవని యడిగిన'- ఇచట 'ఇది యేమి' అనుదానిలోని అభిప్రాయమే విస్తరించి చెప్పున దగుటచే 'ఎందులకుం బోయెదవు' అనునది వ్యాసవాక్యము.

84. సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము : చూ.పుట.154

85. సంగ్రహవాక్యము : (వాక్య.20) వక్తవ్య మగువాక్యార్థమును సంక్షేపించి చెప్పువాక్యము సంగ్రహవాక్యము. 'ఇది యేమి? ఎందులకుం బోయెదవు?'- ఇచట ఎందులకు బోయెదవు అనువాక్యార్థమును సంగ్రహముగా చెప్పున దగుటచే 'ఇది యేమి' అనునది సంగ్రహవాక్యము.

86. సంజ్ఞాప్రయుక్తవిశేషణము : చూ.పుట.154

87. సంపూర్ణవాక్యము : చూ.పుట.193

88. సంయుక్తము, 89. సంయోగము : సంయోగమును పొందినది సంయుక్తము. సంయోగ మనగా మేళనము. కలయిక. ఇచట (నడుమ అచ్చులు లేకుండ) అనేకము లయిన (ఒకటికింటి ఎక్కువ) హల్లులు కూడుట సంయోగము. 'క్ష'-క అనుహల్లు మ్

అనుహల్లుతో గూఢుట సంయోగము. అట్లు గూడిన 'క్' అను వర్ణము సంయుక్తము. ఇట్లే ట్నో- మొ॥ (హల్లు అచ్చుతో గలిసిన అది సంయోగము గాదు. కాకి.)

90. సకర్మకకర్తరిప్రయోగము : (వాక్య.3) కర్త, కర్మ, క్రియ కలిగినవాక్యము. ప్రయోగము కర్మము కలిగినధాతువు సకర్మకము. అట్టి క్రియ (విభక్తి)చే కర్త తెలుపబడినచో అవాక్యము సకర్మకకర్తరిప్రయోగము. 'రాముడు రావణుని చంపెను' ఇచట చంపెను అను(రావణుని అనుకర్మ కలిగిన) సకర్మకక్రియ (విభక్తి) రాముడు అనుకర్తను బోధించుచున్నది. కావున ఈవాక్యము సకర్మకకర్తరిప్రయోగము.

91. సమస్తము : (శబ్ద.4) సమాసముగా కూడినది, సమాస గతము సమస్తము. 'ఢెబ్బదియొక్క రథములు' ఇచట ఢెబ్బదియొక్కటి, రథములు అనుపదములు సమాసముగా కలిసినవి. ఢెబ్బదియొక్కఅనుపదమును రథములు అనుపదమును సమాసమునందున్నవి కావున సమస్తములు.

92. సమాపకక్రియ : (వాక్య 1)వాక్యార్థమున ఆకాంతో పరిమాప్తిని కలిగించునట్టిక్రియ సమాపకక్రియ. క్రియ లనగా వత్త మానాద్యర్థకము లైనసమాపకక్రియలు. లట్- మొదలగు లకారములు =క్రియావిభక్తులు అంతమందు గలిగినది (తిజంతము) సమాపకక్రియ. చదువుచున్నాఁడు సమాపకక్రియలనె క్రియా పదములు అందురు.

93. స్త్రీవాచకము : స్త్రీవ్యక్తిని బోధించుశబ్దము స్త్రీ వాచకము. అమ్మ, సీత, ఈశబ్దములచే స్త్రీ వాచ్య మగుటచే ఇవి స్త్రీవాచకములు. వీనినె 'మహతి' (మహతీదాచకము) అనియు అందురు.

రూపప్రక్రియామార్గము

1. ఆక్క డక్కడన్ : ఆక్కడన్ + అక్కడన్ అని యుండగా (అత్తునకు సంధి బహుళముగా నగు) అనుసూత్రముచే ప్రాప్తించుచున్న బహుళసంధిని బాధించి 'అచ్చున కామ్రేడితంబు పరం బగు నపుడు సంధి తఱుచుగ నగు' అనుసూత్రముచే ప్రాయికసంధి వచ్చుచుండగా 'ఇంకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధి లేదు' అనునిషేధముచే సంధి రాదు.) 'ఆమ్రేడితంబు పరం బగునపుడు విభక్తిలోపంబు బహుళంబుగా నగు' అనుసూత్రముచే విభక్తి(అన్) లోపించి-అక్కన్ + అక్కడన్-అక్క డక్కడన్. బహుళము గావున విభక్తి లోపింపనిపక్షమున సంధి లేదు గావున ద్రుతము మీది అచ్చుతో కలిసి 'అక్కడ నక్కడన్ అని యగును.

2. ఇంచించుక : ఇంచుక + ఇంచుక అని యుండగా 'అత్తునకు సంధి బహుళముగా నగు' అనుసూత్రముచే బహుళసంధి ప్రాప్తించుచుండగా దానిని బాధించి. 'అచ్చున కామ్రేడితంబు పరం బగునపుడు సంధి తఱుచుగ నగు' అనుసూత్రముచే వచ్చు ప్రాయికసంధిని బాధించి 'ఆమ్రేడితంబు పరం బగునపుడు విభక్తిలోపంబు బహుళంబుగా నగు' అనుసూత్రము నందలిబహుళశబ్దముచే 'ఇంచుక నాఁ డిత్యాదులందు బహుళగ్రహణముచేత నంతిమాక్షరలోపంబు నగు' అనువివరణముచుబట్టి మొదటి శబ్దముచివరిఅక్షరము (క)లోపించి ఇంచు + ఇంచుక అని కాగా, 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' అనుసూత్రముచే సంధి అయి ఇంచించుక.' అంతిమాక్షరలోపంబును' అన్నచోటి సముచ్చయముచే లోపము రానిచో ఇంచుక + ఇంచుక అనియే యుండగా 'అత్తునకు సంధి' అనుసూత్రమును బాధించి 'అచ్చున కామ్రేడితంబు పరం బగునపుడు సంధి తఱుచుగ నగు' అనుసూత్రము నందలి

తఱుచుశబ్దముచే ఇచట సంధి వికల్పముగా వచ్చును. సంధి జరిగిన 'ఇంచు కించుక' లేని పక్షమున 'సంధి లేని చోట స్వరంబుకంటెం బరం బయిస్వరంబునకు యడాగమం బగు' అనుసూత్రముచే యడాగమము వచ్చి 'ఇంచుక యించుక.'

3. రద్దెదురు : కడున్, ఎదురు అనుశబ్దములకు సమాసము గలిగి కడున్ + ఎదురు అని యుండగా 'సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపంబగు' అనుసూత్రముచే ద్రుతము లోపించి కడు + ఎదురు అని యుండగా, 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' అనుసూత్రముచే ప్రాప్తించుసంధిని బాధించి, 'కర్మధారయంబునందుత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు టుగాగమం బగు' అనుసూత్రముచే ప్రాప్తించుటుగాగమమును బాధించి 'కఱుచిటుకడునదునిడు శబ్దములఱడల కచ్చు పరం బగునపుడు ద్విరుక్తకారం బగు' అనుసూత్రముచే ముస్థానమున 'ట్ట' వచ్చి కట్ట + ఎదురు కట్టెదురు అని యగును.

4. సన్నడిగె : నన్నున్ + అడిగె అని యుండగా 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' అనుసూత్రముచే సంధి రావలసి యుండగా, 'ఇకామలకుఁ దప్ప ద్రుప్రకృతికములకు సంధి లేదు' అనుసూత్రముచే కలుగుసంధి నిషేధమును బాధించి 'ప్రథమేతర విధక్తిశత్రుత్వచువర్జంబులందున్నయకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు' అనుసూత్రముచే సంధి వికల్పముగా వచ్చును. సంధి వచ్చిన పక్షమున సన్నడిగె. వికల్పము కావున సంధి రాని పక్షమున ద్రుతము మీది అచ్చతో కలిసి నన్ను నడిగె.

5. దివి : దివ్ - ప్రాతిపదికము. 'హలంతంబు ప్రథమైక వచనాంతతుల్యం చిందు నామం బగు' అనుసూత్రముచే గ్యాయా

అనునది ప్రాతిపదికము కావలసియుండగా దానిని బాధించి 'మృహ' చ్చబ్దంబులకు దివి, హృది యగు' అనుసూత్రముచే 'దివి' అనునది ప్రాతిపదికము కాగా ప్రథమ ఏకవచన వివక్షలో సుప్రత్యయము వచ్చిదీవి+సు అని యుండగా ఈశబ్దము స్త్రీలింగమైనను ఇకారాంతము కావున స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబున లోపంబగు అనుసూత్రమును బాధించి 'ఇన్ద్రాయగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' ననుసూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లోపించి 'దివి' అని యగును.

6. విష్ణువు : విష్ణు ప్రాతిపదిక. ప్రథమైకవచనవివక్షలో 'పులింగ మగుమహద్వాచకంబునకు మ జ్జగు' అను సూత్రముచే వచ్చుమజ్జను బాధించి 'ఉకారాంతగోళబ్దంబుల కంతట వువర్ణకంబు బహుళంబుగా నగు' అనుసూత్రముచే వచ్చునిత్య మగువువర్ణకమును బాధించి, 'ఉకారాంతం బగుమహత్తునకు వువర్ణకంబు బహుళంబుగా నగు' అని వువర్ణకము బహుళముగా వచ్చును. వచ్చినచో విష్ణువు. బహుళము కావున (వు) రానిపక్షమున 'పులింగ మగుమహద్వాచక మునకు మ జ్జగు' అనుసూత్రముచే మజ్జ వచ్చి 'విష్ణుఁడు' అని అగును.

7. వేధ : వేధస్ ప్రాతిపదికము. 'హలంతంబు ప్రథమైకవచ నాంతతుల్యం బిందు నామం బగు' అనుసూత్రముచే వేధః అన్నది ప్రాతిపదిక కావలసియుండగా దానిని బాధించి 'నాంతంబుల తుదిసకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు' అని చెప్పిన సామర్థ్యమున తెలుగునను వేధస్ అనునదే ప్రాతిపదిక. అనుసూత్రముచే సకారమునకు నిత్యముగా లోపము రావలసియుండగా దానిని బాధించి 'మహత్తు లగు నాంతంబుల కంతలోపం బేని ద్వితీయైకవచ

నాంతతుల్యత్వం బే నగు' అనుసూత్రముచే సలోపము, లేదా ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యత ప్రాప్తిచుచుండగా దానిని బాధించి 'వేధ పురోధపురోసుఁడు' అనుసూత్రముచే సకారమునకు లోపమును, స్త్రీనద్భాసమును నిత్యముగా వచ్చును. సకారము (నిత్యముగా) లోపించిగా వేధ. స్త్రీనద్భాసమునలన (ఉత్పన్నము డుజ్జుమొ॥ పూలింగ కార్యములు కలుగక) దీనిపై ప్రథమైకవచనము (సు)నకు, 'స్త్రీలింగం బులప్రథమైక వచనంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే లోపము వచ్చి -వేధ- అని యేర్పడును.

8. ముత్తయము : ముత్తియ అనునది ప్రాతిపదికము. 'ఆచ్ఛిక శబ్దంబు లెల్లం దఱుచుగ స్త్రీసమంబులును స్త్రీ బసమంబులు నయి యుండు' అనుసూత్రముచే స్త్రీ బసమము కావున దీనిపై ప్రథమైకవచన వివక్షలో 'అనుహన్నపూరకముల కదంతములకు మువర్ణకం బగు' అను సూత్రముచే మువర్ణకము వచ్చి ముత్తియ + ము అని యుండగా 'ఇయకు మాఱుగా నామాంతంబున కెత్వంబు బహుళంబుగా నగు' అనుసూత్రముచే 'ఇయ'కు 'ఎ'త్వ మైన ముత్తైము అని యగును. బహుళము గావున ఎత్వము రానిచో ముత్తియము. బహుళబద్ధముచే అన్యకార్యముగా 'ముత్తియ' అనుశబ్దములోని 'ఇ'వర్ణమునకు లోపము వచ్చి ముత్ ట్ యము. (ఒకత కారము లోపించి) 'ముత్యము' అనియు అగును.

9. జేండ్లు: జే ప్రాతిపదికము. ఆచ్ఛిక శబ్దంబు లెల్లం దఱుచుగ స్త్రీసమంబులును స్త్రీ బసమంబులు నయియుండు' అనుసూత్రము నందలితఱుచుశబ్దముచే ఇది పులింగతుల్యము. ప్రథమాబహువచన వివక్షయందు 'లువర్ణంబు బహువచనంబు' అనుసూత్రముచే లువర్ణకము వచ్చి 'జే + లు' - 'జేప్రభృతులబహువచనమునకు ముందు డుజ్జుగు' అనుసూత్రముచే లువర్ణకమునకు పూర్వమునందు డుజ్జు వచ్చి

జే+మ(జ్)+లు. 'జిత్తు బిందుపూర్వం బగు' అనుసూత్రముచే మవర్ణమునకు పూర్వమున సున్ననచ్చును. 'జే' దీర్ఘము గావున 'దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణము లేదు' అనుసూత్రముచే నిండుసున్న రాదు. అరసున్న వచ్చి జేఁదులు. 'బహువచనంబు పరం బగు నవును డలటరలయు త్త్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు' అని ఉత్పము లోపించినచో 'జేఁ+ఱ్ఱు' అని కాగా 'సమాసవచనంబునందు సంయోగంబు పరం బగునవు డెల్లచో ఖండబిందునకుం బూర్ణం బగు' అనుసూత్రముచే అరసున్నకు నిండుసున్న అయి జేఁఱ్ఱు. బహుళము గావున ఉత్పలోపము రానిపక్షమున జేఁదులు అనియు ఉండును.

10. మగఁటిమి, మగతనము : మగనియొక్కభావము అను అర్థమున మగనియొక్క అనుషష్ఠ్యంతముపై "మగఁటిమ్యాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు" అనుసూత్రముచే టిమిజ్ అనుప్రత్యయమును, ముందరిసిగాగమమునకు లోపము వచ్చి 'సమాస విభక్తికి లోపం బగు' అనుసూత్రముచే ఈతద్ధితవృత్తియందు యొక్క విభక్తి లోపించి మగటిమి అని కాగా 'జిత్తు బిందుపూర్వం బగు' అనుసూత్రముచే 'టిమి'కి పూర్వమునందు అరసున్న వచ్చిన మగఁ టిమి అనియు, నిండుసున్న వచ్చిన మగఁటిమి అనియు అగును. తద్ధితప్రత్యయాంత మగు ఈప్రాతిపదికముపై ప్రథమైకవచనవిసత్ లో సుప్రత్యయము వచ్చి మగఁటిమి+సు అని కాగా ఈప్రాతిపదికము 'అచ్చికశబ్దంబు లెల్లం నఱుచుగ స్త్రీసమంబులను గ్లీబసమంబులు నయియుండు' అనుసూత్రముచే స్త్రీసమము. అయినను ఇకాశాంతమైనది కావున స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబగు' అనుసూత్ర మును బాసించి 'ఇగ్లోరాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబునకు లోపం బగు' అనుసూత్రముచే ప్రథమైకవచనములోపించి మగఁటిమి, మగఁటిమి అని యగును. మగనియొక్క అనుదానిపై 'తనవర్ణకంబు త్వార్థంబు

నం దగు' అని తనద్రవ్యమును వచ్చిన 'మగటిమ్యాదులు' అను సూత్రముచే నిగాగమమును, తద్ధితవృత్తిలో 'సమాసవిధక్తికి' అను సూత్రముచే యొక్కవిధక్తియు లోపించి మగతన. తనశబ్దము 'అచ్చిశబ్దంబు తెల్ల' అను సూత్రముచే స్త్రీ బసమము. కావున మగతన అను తద్ధితాంతప్రాతిపదికము స్త్రీ బసమము. దీనిపై ప్రథమైకవచనమును వివక్షింపగా 'అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకం బగు' అను సూత్రముచే మువర్ణకము వచ్చి మగతనము అని యగును.

11. జయించు : జి అనుధాతువునకు 'సంస్కృతంబున కంగలాదులు కించుక్కగు' అను సూత్రముచే ఇంచుగాగమము వచ్చి జి+ఇంచు. 'గురువిరిహితంబు లయి యయాంతంబు లయినయేక స్వరద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు విభాష నగు' అని ఇంచుక్కునకు రావలసిన ఇయుడాగమమును బాధించి నిత్య మైన- 'ఇఉయుల కించుక్కు పరం బగునపు డయుగపుగరుక్కులగు' అను సూత్రముచే ధాతువునకు అయుగాగమము వచ్చి జి+అయ్+ఇంచు. కాగా, 'అండ్యవగాగమంబులం దప్ప నపదాది స్వరంబు పరం బగునపు డచ్చునకు సంధి యగు' అను సూత్రముచే సంధి జరిగి 'జయించు' అని అగును.

12. అన్నిష్టసఖి : అను+ఇష్టసఖి అని యుండగా 'ఉత్తున కచ్చు పరం బగునపుడు సంధి యగు' అను సూత్రముచే సంధి ప్రాప్తించుచుండగా దానిని బాధించి, 'ఉదంత మగుతద్ధర్మాధ్ధనిశేషాంబున కచ్చు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు' అను సూత్రముచే వచ్చునుగాగమమును బాధించి 'తతనుగం గర్భధారయసమాసంబునం బెవ్వాదులకడహల్లున కచ్చు పరం బగునపుడు ద్విత్వంబు గానంబడియెడి' అను సూత్రముచే అను-లో చివరిఉత్వము లోపించి నకారమునకు ద్విత్వ మై (అన్ + ఇష్ట) అన్నిష్టసఖి. 'కానంబడియెడి'

అనుటచే ద్విత్వము కలుగనిపక్షమున 'ఉదంత మగు- అనుసూత్రముచే వచ్చునిత్య మగునుగాగమ మై 'అనునిష్ట సఖి' అని అగును.

13. బాహుళ్య రథంబు గడపునేర్పు : కర్త అయినబాహుళ్యశబ్దమునకు 'చేతవర్ణకంబు కర్త కగు' అనుసూత్రముచే రావలసిన 'చేత'వర్ణకమును బాధించి, 'కడపు' అనుఘాతుజనిశేషణముతో యోగమువలన 'భావార్థకాదియోగంబునం గర్తకుం బ్రథమ యగు'. అనుసూత్రముచే ప్రథమ వచ్చి బాహుళ్యంబు రథంబు గడపు నేర్పు- అని కాగా 'ఘాతుజనిశేషణభావార్థకపూర్వవ్యసహితావ్యసహిత కర్తృపదప్రథమకు యొక్క-షష్ఠి యగు' అనుసూత్రముచే యొక్క-రాగా (బాహుళ్యయొక్క) 'యొక్కకు లోపంబు బహుళంబు' అని యొక్క-లోపించి 'బాహుళ్య రథంబు గడపునేర్పు'. యొక్క-షష్ఠి రానిచో ప్రథమ అట్లే ఉండి "బాహుళ్యంబు రథంబు గడపునేర్పు".

14. (చూ. పుట. 83) అలరుబోడి : అలరునంటి మేనుగలది (స్త్రీ)అనుఅర్థమున 'అలరు మేను' అనుశబ్దములకు 'స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహుప్రేహి చూపట్టెడు' అనుసూత్రముచే బహుప్రేహి చూపట్టెడు' అనుసూత్రముచే బహుప్రేహిసమాస మై 'బహుప్రేహిని స్త్రీవాచ్యం బగుచో నుపమానంబునూడి మేనునకు బోడి యగు' అనుసూత్రముచే మేనునకు బోడి ఆదేశ మై అలరుబోడి అని యగు నని బాలవ్యాకర్తమతము.

'అలరునంటి బోడి (అలరునలె మనోజ్ఞ మైనది) అనుఅర్థమున అలరు, బోడి అనుశబ్దములకు 'అలరుబోడి డీత్యాదు లుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు' అనుసూత్రముచే (ఉపమానపూర్వపద) కర్మధారయసమాస ము, 'ఇట బోడి పరం బగుచో నెల్లెడల ను

మృగు' అని నుగాగమము వచ్చి- (అలరును+బోడి) ద్రుతకార్యములతో 'అలరుబోడి' అని యగు నని ప్రౌఢవ్యాకర్తమతము.

15. సను నెఱిగె : ననున్+నెఱిగె అని యుండగా 'ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రుత్వచువర్ణంబులం దున్నయుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు' అనుసూత్రముచే రావలసినసంధి 'ద్విత్వరహితంబగుద్వితీయావిభక్తియుకారమున కచ్చు పరం బగుచో సంధి రాదు అనుసూత్రముచే రాక (న నెఱిగె- అని కాదు) ద్రుతము మీది యచ్చుతో గూడి 'ననునెఱిగె' అని యగు నని ప్రౌఢవ్యాకర్త మతము.

నన్నున్+నెఱిగె అనుచోట 'అకారంబు క్రింది అకారంబు నకుం దుదినలులక్రిందిచలలకును లోపంబు బహుళంబుగా నగు అనుసూత్రముచే రాదగినజడ్డలోపము 'ప్రథమేతరవిభక్తి- అను సూత్రముచే సంధి యగునపుడు 'జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబు గూడులో జడ్డకు లోపంబు లేదు' అనుసూత్రముచే రాదు. కావున సంధిలో న నెఱిగె అనియె కాని "న నెఱిగె" అనికాదు. ద్రుతము మీదియచ్చుతో గూడి "నను నెఱిగె" అని యగు నని సూత్రము.

ఇతి

శమ్

డాక్టర్ నాగభూషణం రచనలు

1. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము
2. ద్రుతప్రకృతికావలోకనము
3. ద్రుతకార్యానుశీలనము
4. చాలవ్యాకరణవిశాసవివేచనము
5. చాలవ్యాకరణసూక్తులు-ప్రథమ
6. " " ద్వితీయ
7. " " తృతీయ
8. చాలవ్యాకరణము (అర్చదీపికావ్యాఖ్య)
9. త్రిలింగశబ్దానుశాసనమ్
10. పంచతంత్రం (కథానువాదం)
11. చాలప్రాథవ్యాకరణదిగ్దర్శిని
12. సారస్వతత్రిలింగశబ్దానుశాసనమ్ — A.P.G.O.M, L. & R.I ముద్రణ

అముద్రితములు

13. ఆంధ్రకౌముది మండ లక్ష్మీస్మరింహకవి.
వ్యాఖ్యతో (బరిష్కృతము
14. వార్త స్పత్యమ్ (లభించుబృహస్పతినూత్రములు వ్యాఖ్యతో)
15. త్రిలింగలక్షణశేషము అను
ప్రాథవ్యాకరణము (అర్చదీపికావ్యాఖ్య)
16. త్రిలింగలక్షణశేషము
ప్రాథవ్యాకరణవ్యాఖ్యానవిషయానుశీలనము
నాగార్జునవిశ్వవిద్యాలయముచే Ph. D. పొందినది.
17. త్రిలింగలక్షణము-1 (ఆంధ్రశబ్దచింతామణి) } కల్పకరువ్యాఖ్యా
18. త్రిలింగలక్షణము-2 (వికృతివివేకము) } తత్త్వవివేచనము